

Strategjia Kombëtare e Kulturës 2026 – 2030

Shërbimi për hartimin e Strategjisë Kombëtare të Kulturës Shqiptare 2026–2030, në kuadër të nismës “Nxitja e qëndrueshmërisë së politikave kulturore, zhvillimi i industrive krijuese dhe promovimi i të drejtave të njeriut në Shqipëri” — AID 12678/01/0, CIG: B79A744E01, financuar nga AICS Tirana dhe zbatuar nga Fondazione Santagata për Ekonominë e Kulturës.\\

PËRMBAJTJA

Hyrje

Fjalor - akronime

1. Analiza e gjendjes historike dhe sfondit aktual

- 1.1. Trashëgimia Kulturore Materiale (TKM)
- 1.2. Vizitueshmëria dhe turizmi i trashëgimisë
- 1.3. Trashëgimia Kulturore Jomateriale (TKJM)
- 1.4. nstitucionet e Artit dhe Kulturës
- 1.5. Skena e pavarur dhe projektet artistike
- 1.6. Edukimi përmes kulturës
- 1.7. Dukshmërinë ndërkombëtare dhe diplomacinë kulturore
- 1.8. Infrastruktura Kulturore

2. Sfidat Kryesore të Sektorit Kulturor

3. Korniza ndërkombëtare dhe prioritetet

4. Vizioni: Kultura si infrastruktura e së ardhmes

- 4.1 Aksesueshmëria dhe pjesëmarrja: kultura si një mjet për mirëqenie dhe kohezion social
- 4.2 Për një ekosistem krijues të hapur, inovativ dhe të ndërlidhur
- 4.3 Drejt një ekosistemi kulturor digjital kombëtar
- 4.4 Roli i sektorit të pavarur
- 4.5 Forcimi i kuadrit rregullator dhe reforma ligjore
- 4.6 Si të lexohet dokumenti

5. Politikat

- 5.1 Politikat e trashëgimisë
- 5.2 Korniza e politikave për rritjen e industrisë krijuese
- 5.3 Politikat për infrastrukturën kulturore
- 5.4 Politikat për përfshirjen dhe aksesueshmërinë
- 5.5 Politikat ndërsektoriale

6. Objektivat e Strategjisë

- 6.1 Shtylla 1 – Kultura si nxitëse për cilësinë e jetës
- 6.2 Shtylla 2 – Kultura si mjet dialogu në nivel ndërkombëtar
- 6.3 Shtylla 3 – Mundësimi i Ekosistemit Kulturor
- 6.4 Përputhja e tre shtyllave strategjike me prioritetet kulturore kombëtare për vitet 2026–2030

6.5 Analize Risku : risk institucional , financiar , kapacitetesh ,politik dhe masat konkrete parandaluese

7. Strategjia në veprim

7.1 Plani i Veprimit

7.2 Plani i veprimit sipas tematikës

7.3 Plani i veprimit: matrica e qeverisjes

8. Financimi dhe operacionalizimi i strategjisë

8.1 Buxheti dhe arsyetimi financiar

8.2 Mekanizmat për Qeverisje Financiare dhe Qëndrueshmëri

8.3 Buxheti i aktiviteteve

8.4 Aktivitetet Prioritare dhe Mbrojtja e Strategjisë nga Krizat

Shtojcat

Shtojca 1 – terma dhe përkufizime

Bibliografia

Hyrje

Në përputhje me kuadrin e politikave kulturore evropiane, **Strategjia Kombëtare e Kulturës 2026–2030** e pozicionon kulturën si një komponent thelbësor të zhvillimit të qëndrueshëm të Shqipërisë, duke e vendosur atë në qendër të proceseve të modernizimit shoqëror, ekonomik dhe institucional. Kultura trajtohet jo vetëm si një shprehje e identitetit dhe trashëgimisë historike të vendit, por edhe si një nxitëse e inovacionit, e kohezionit social dhe e zhvillimit ekonomik të bazuar në dije dhe krijimtari.

Përmes një qasjeje të integruar të politikave publike, strategjia synon të forcojë rolin e sektorit kulturor si një faktor ndërsektorial që kontribuon në mirëqenien e qytetarëve, në zhvillimin territorial të balancuar dhe në konsolidimin e qeverisjes demokratike. Deri në vitin 2030, Shqipëria synon të konsolidojë pozicionin e saj si një qendër kulturore me rëndësi në Ballkanin Perëndimor dhe si një aktore aktive në hapësirën kulturore evropiane. Ky objektivi do të mbështetet në valorizimin e trashëgimisë së pasur kulturore dhe në zhvillimin e një ekosistemi të qëndrueshëm dhe dinamik krijues, i cili promovon pjesëmarrjen kulturore, nxit dialogun ndërkulturor dhe kontribuon në rritjen ekonomike të udhëhequr nga inovacioni dhe industritë kulturore dhe krijuese.

Lista e shkurtimeve

AICS	Agjencia Italiane për Bashkëpunim dhe Zhvillim (<i>Agenzia Italiana per la Cooperazione allo Sviluppo</i>)
AKSHI	Agjencia Kombëtare për Shoqërinë e Informacionit
API	Ndërfaqe e Programimit të Aplikacioneve (<i>Application Programming Interface</i>)
BE	Bashkimi Evropian
CERV	Programi i BE-së për Qytetarët, Barazinë, të Drejtat dhe Vlerat (<i>Citizens, Equality, Rights and Values</i>)
DIGIT.AL.HERITAGE	Platforma Kombëtare Digjitale e Trashëgimisë Kulturore
DRTK	Drejtoria Rajonale e Trashëgimisë Kulturore
GIS	Sistemi i Informacionit Gjeografik (<i>Geographic Information System</i>)
GLAM	Galeri, Biblioteka, Arkiva dhe Muze (<i>Galleries, Libraries, Archives and Museums</i>)
HIA	Vlerësimi i Ndikimit në Trashëgimi (<i>Heritage Impact Assessment</i>)
IKK	Industritë Kulturore dhe Krijuese
IKTK	Instituti Kombëtar i Trashëgimisë Kulturore
IKRTK	Instituti Kombëtar i Regjistrimit të Trashëgimisë Kulturore
INSTAT	Instituti i Statistikave
IPMG	Grupi i Menaxhimit të Integruar të Politikave (<i>Integrated Policy Management Group</i>)

KKM	Këshilli Kombëtar i Muzeve
KKTKM	Këshilli Kombëtar i Trashëgimisë Kulturore Materiale
KLSH	Kontrolli i Lartë i Shtetit
KPI	Tregues Kryesorë të Performancës (<i>Key Performance Indicators</i>)
MD	Ministria e Drejtësisë
MEKI	Ministria e Ekonomisë, Kulturës dhe Inovacionit (<i>emërtim i mëparshëm i MTKS-së</i>)
MF	Ministria e Financave
MM	Ministria e Mjedisit
MTKS	Ministria e Turizmit, Kulturës dhe Sportit
NJAKPA	Njësia e Administrimit dhe Koordinimit të Parqeve Arkeologjike
NJVV	Njësia e Vetëqeverisjes Vendore
OBSH	Organizata Botërore e Shëndetësisë
OSHC	Organizata e Shoqërisë Civile
PI	Pronësia Intelektuale
PPP	Partneritet Publik–Privat
QKVT	Qendra Kombëtare e Veprimtarive Tradicionale
QRKREJ	Qendra Rajonale për Konservim dhe Restaurim për Evropën Juglindore
SKZHI	Strategjia Kombëtare për Zhvillim dhe Integrim

SPK	Skena e Pavarur Kulturore
TIK	Teknologjia e Informacionit dhe Komunikimit
TKM	Trashëgimia Kulturore Materiale
TKJM	Trashëgimia Kulturore Jomateriale
UNESCO	Organizata e Kombeve të Bashkuara për Arsim, Shkencë dhe Kulturë (<i>United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization</i>)
VKM	Vendim i Këshillit të Ministrave

1. Analiza e gjendjes historike dhe sfondit aktual

Ndër vite ektori kulturor dhe trashëgimia kulturore në Shqipëri kanë kaluar periudha sfidash të shumta. Pas periudhës së ndryshimeve sociale dhe ekonomike, shumë objekte të rëndësishme historike dhe kulturore janë përballur me degradim, mungesë mirëmbajtjeje dhe administrim të papërshtatshëm. Në këtë kontekst, mungesa e një vizioni strategjik dhe e një kornize ligjore të konsoliduar ka penguar zhvillimin e qëndrueshëm të sektorit kulturor dhe ka kufizuar mundësitë për të shndërruar trashëgiminë në një aset ekonomik dhe social.

Një nga problematikat kryesore ka qenë ndikimi i zhvillimeve urbane të pakontrolluara. Ndërhyrjet e pakualifikuara në qendrat historike, ndërtimet pa kriter dhe shpërfillja e vlerave arkitekturore dhe estetike kanë cënuar integritetin e objekteve dhe hapësirave kulturore, duke komprometuar identitetin dhe kujtesën kolektive të komuniteteve. Ky fenomen ka qenë veçanërisht i theksuar në qendrat urbane historike, ku presioni i zhvillimit ekonomik shpesh ka kaluar mbi mbrojtjen e vlerave kulturore.

Një tjetër sfidë e rëndësishme ka qenë infrastruktura e dobët dhe e pasigurt kulturore dhe artistike. Institucionet kulturore, teatrot, galeritë, muzetë, bibliotekat dhe hapësirat e tjera artistike, kanë funksionuar shpesh në kushte të vështira, pa kalendar artistik të qëndrueshëm dhe pa mbështetje financiare dhe strategjike të mjaftueshme. Kjo ka kufizuar zhvillimin e veprimtarive kulturore, ka pamundësuar përfshirjen e artistëve në projekte të vazhdueshme dhe ka penguar krijimin e një ekosistemi të qëndrueshëm krijues.

Për më tepër, mungesa e investimeve dhe e menaxhimit të qëndrueshëm ka kufizuar potencialin e sektorit kulturor si motor për zhvillimin ekonomik dhe promovimin e imazhit të vendit. Në periudha të gjata, artistët dhe profesionistët e kulturës përballëshin me vështirësi për realizimin e projekteve, mungesën e hapësirave të përshtatshme dhe mbështetjen financiare të nevojshme, duke krijuar një hendek midis potencialit krijues dhe mbështetjes institucionale.

1.1. Trashëgimia Kulturore Materiale (TKM)

Shqipëria zotëron një mozaik pasurish kulturore materiale, qytete e qendra historike, zona arkeologjike, peizazhe kulturore, e elementë natyrorë me vlera të jashtëzakonshme, të shpërndara në të gjithë territorin. Inventarizimi, klasifikimi dhe publikimi i tyre po konsolidohen përmes platformës zyrtare të Institutit Kombëtar të Trashëgimisë Kulturore (IKTK), ku lista kombëtare është e aksesueshme publikisht dhe përditësohet periodikisht. Ky proces rrit transparencën, përmirëson aksesin në të dhënat, dhe mbështet vendimmarrjen për ruajtjen, menaxhimin dhe promovimin e pasurive kulturore.

Qasja institucionale është fokusuar në forcimin e inventarizimit dhe regjistrave, përfshirë botimin online të pasurive kulturore, përmirësimin e planeve të menaxhimit për sitet me vlera të jashtëzakonshme, zhvillimin e bashkëpunimit ndërinstitutional dhe ndërkufitar, si dhe promovimin ndërkombëtar përmes mekanizmave të UNESCO-s, duke siguruar menaxhim të integruar, përdorim publik të qëndrueshëm dhe edukim kulturor me vlera të jashtëzakonshme, bashkëpunim ndërinstitutional dhe ndërkufitar dhe promovimi ndërkombëtar përmes mekanizmave të UNESCO-s.

Gjatë dekadës së fundit, Shqipëria ka nisur një rrugëtim të qëndrueshëm drejt forcimit të menaxhimit të trashëgimisë kulturore dhe zhvillimit të sektorit kulturor. Për herë të parë, institucionet kanë filluar të trajtojnë trashëgiminë kulturore jo vetëm si një pasuri historike, por edhe si një aset strategjik për zhvillim ekonomik, turizëm dhe përfshirje sociale. Inventarizimi i pasurive kulturore dhe regjistrimi i tyre, përmirësimi i planeve të menaxhimit dhe bashkëpunimi ndërinstitutional dhe ndërkufitar kanë shërbyer si bazat e këtij transformimi, duke rritur kapacitetet për menaxhim të qëndrueshëm dhe promovim ndërkombëtar.

Presioni urbanistik dhe turistik mbi qendrat historike, ndërhyrjet infrastrukturore në zona të ndjeshme dhe nevoja për financim të vazhdueshëm për konservim kanë kërkuar vendime të kujdesshme dhe politika të vazhdueshme mbështetëse. Për pasuritë ndërkufitare dhe transnacionale, si Ohri dhe Pyjet e Ahut, koordinimi institucional ka qenë i domosdoshëm për të garantuar ruajtjen dhe përdorimin e qëndrueshëm të këtyre vlerave që tejkalojnë kufijtë kombëtar.

Rezultatet e arritura flasin për vlera konkrete dhe të prekshme. Rreth **650 ndërhyrje** restauruese janë realizuar në të gjithë Shqipërinë në objekte të ndryshme, qendra historike, ansamble urbane, objekte kulti, kala, ura, vepra inxhinierike, site arkeologjike dhe banesa. Ky proces ka shndërruar situatën e trashëgimisë kulturore, duke kthyer objekte të degraduara në pasuri të rikuperuara, të siguruara dhe të përdorshme për komunitetin dhe vizitorët.

Shpërndarja e ndërhyrjeve tregon një fokus strategjik në qytetet me vlera të njohura ndërkombëtarisht ku spikasin Gjirokastra, ndjekur nga Korça, Berat, Shkoder dhe Tirana. Investimet nuk kanë qenë thjesht restaurime fizike: ato kanë krijuar mundësi për zhvillim turistik, hapësira kulturore funksionale dhe rritje të vizibilitetit ndërkombëtar të Shqipërisë.

Një nga historitë më të spikatura është ajo e rilindjes urbane. Transformimi i Pazarit të Ri në Tiranë dhe rikthimi i identitetit të qendrave historike të Krujës, Gjirokastrës, Vlorës, Korçës, Shkodrës dhe Beratit kanë krijuar modele të reja për integrimin e kulturës me zhvillimin ekonomik dhe turizmin. Qytetet historike nuk janë parë më vetëm si vendndodhje për ruajtje të monumenteve, por si qendra dinamike që kombinon restaurimin e vlerave historike, zhvillimin e bizneseve lokale dhe krijimin e hapësirave publike për art dhe aktivitet kulturor.

Një tjetër instrument i rëndësishëm ka qenë “Bonusi i Rijetëzimit”, që ka ofruar mbështetje financiare për pronarët dhe përdoruesit ligjorë të objekteve kulturore pjesë e ansambleve

historike urbane, qendrave historike dhe zonave arkeologjike. Ky bonus ka mundësuar që restaurimi të mos mbetet një privilegj i institucioneve shtetërore, por të përfshijë edhe pronarët privatë, duke rritur përgjegjësinë dhe përfshirjen e komunitetit. Për shembull, gjatë viteve 2022–2023, nga 269 aplikime përfituan 92, kryesisht në Gjirokastrë dhe Berat, qytete të njohura nga UNESCO.

Progresi është i dukshëm referuar veçanërisht viteve të fundit: ndërhyrjet dhe investimet për restaurim dhe konservim janë rritur mbi 300% në disa raste, ndërsa monitorimet dhe inspektimet në site arkeologjike janë shtuar mbi 220% (krahasim viti 2023 në raport me vitin 2024–2025). Kjo tregon një angazhim të qëndrueshëm financiar, një përforsim të kapaciteteve institucionale dhe një koordinim operativ që garanton planifikim të qëndrueshëm dhe efikas.

1.2. Vizitueshmëria dhe turizmi i trashëgimisë

Krahasimi midis periudhës para një dekade dhe vitit 2025 tregon një transformim të jashtëzakonshëm strukturor dhe funksional të sektorit të trashëgimisë kulturore në Shqipëri. Nga një numër vizitorësh prej 200,538 në vitin 2013, Shqipëria arriti të regjistrojë 1,523,587 vizitorë në vitin 2025, një rritje prej 1,323,049 vizitorësh ose +555%, duke e shumëfishuar mbi shtatë herë vizitueshmërinë brenda një periudhe 12-vjeçare.

Kjo rritje krahas trendit të përgjithshëm të turizmit, reflekton një tregues të zhvendosjes cilësore drejt turizmit kulturor, i cili ka marrë peshë të veçantë në ofertën kombëtare. Rritja e qëndrueshme e vizitorëve reflekton përmirësim të dukshëm të atraktivitetit dhe aksesueshmërisë së siteve kulturore, si dhe një interes të shtuar për përvoja që lidhen me identitetin, traditat dhe trashëgiminë e vendit.

Disa faktorë kyç kanë ndikuar drejtpërdrejt në këtë performancë të jashtëzakonshme:

- Investimet në restaurim dhe mirëmbajtje, të cilat kanë siguruar cilësi dhe integritet të siteve, duke rritur sigurinë dhe kënaqësinë e vizitorëve.
- Forcimi i kapaciteteve menaxheriale, përmes hartimit dhe zbatimit të planeve të menaxhimit, që kanë mundësuar një menaxhim më efikas, planifikim afatgjatë dhe përdorim të qëndrueshëm të resurseve kulturore.
- Zgjerimi i ofertës kulturore, nga 16 në 27 objekte të vizitueshme me biletë, duke diversifikuar përvojën për vizitorët dhe duke integruar më shumë site me vlera të jashtëzakonshme në rrjetin turistik.
- Rritja e ndërgjegjësimit dhe promovimit, që ka përforsuar imazhin e trashëgimisë kulturore në tregun kombëtar dhe ndërkombëtar, duke e bërë atë një destinacion tërheqës dhe të njohur globalisht.

Veçanërisht domethënëse është fakti që rritja e të ardhurave (+30.63% vetëm në raport me vitin 2024) tejkalon ritmin e rritjes së vizitorëve. Kjo tregon jo vetëm fluks më të madh, por

edhe një efikasitet më të lartë ekonomike, duke hapur perspektiva të reja për vetëqëndrueshmëri financiare të institucioneve të trashëgimisë.

Një element kyç i këtij transformimi është digitalizimi i shërbimeve për vizitorët. Për herë të parë, biletaria online është ofruar përmes platformës “e-Albania” për 7 site kryesore kulturore. Ky sistem i integruar lehtëson qasjen e publikut, rrit transparencën dhe efikasitetin, dhe përmirëson përvojën e vizitorit, duke i dhënë një dimension modern menaxhimit të trashëgimisë kulturore në Shqipëri.

1.3. Trashëgimia Kulturore Jomateriale (TKJM)

Trashëgimia kulturore jomateriale në Shqipëri përbën një komponent thelbësor të identitetit kombëtar dhe një burim të rëndësishëm për kohezionin social, kreativitetin komunitar dhe zhvillimin kulturor të qëndrueshëm. Në përputhje me orientimet e Strategjisë Kombëtare të Kulturës 2019–2025, politikat institucionale janë përqendruar në ruajtjen dhe dokumentimin e kësaj trashëgimie, në fuqizimin e komuniteteve bartëse përmes programeve edukative dhe të rritjes së kapaciteteve, si dhe në promovimin e saj në nivel kombëtar dhe ndërkombëtar.

Pavarësisht këtij potenciali të konsiderueshëm krijues dhe kulturor, trashëgimia jomateriale mbetet e ndjeshme ndaj një sërë zhvillimesh strukturore, përfshirë braktisjen e zonave rurale, emigracionin, transformimet socio-ekonomike dhe dobësimin e mekanizmave tradicionale të transmetimit ndërbrezor.

Shqipëria ka bërë hapa të rëndësishëm në përfundimin e praktikave ndërkombëtare dhe në konsolidimin e marrëdhënieve me UNESCO-n, duke regjistruar disa nga elementet më përfaqësuese të trashëgimisë jomateriale.

1. Në vitin 2022, **Xhubleta**, veshja embleme e grave të Alpeve, u përfshi në **Listën e Trashëgimisë në Nevojë të Mbrojtjes së Urgjencës** gjatë sesionit të 17-të në Rabat, duke njohur rrezikun e humbjes së mjeshtërisë tradicionale dhe nevojën për ndërhyrje të drejtpërdrejtë për mbrojtjen e saj.
2. Në vitin 2023, tradita e **Transhumancës**, lëvizja sezonale e blegtorëve dhe bagëtive në zonat malore dhe fushore, u regjistrua në **Listën Përfaqësuese të Trashëgimisë së Njerëzimit** si pjesë e një nominimi shumëkombësh, duke nënvizuar vlerën e saj ekologjike, shoqërore dhe kulturore.
3. Në vitin 2024, tradita e **“K’cimit të Tropojës”** u përfshi gjithashtu në Listën Përfaqësuese të Trashëgimisë Jomateriale të Njerëzimit gjatë sesionit të 19-të të Komitetit Ndërqeveritar në Paraguai, duke vendosur këtë traditë të veçantë në hartën ndërkombëtare të vlerave kulturore.
4. Në vitin 2025, UNESCO regjistroi **“Artin e të luajturit, kënduarit dhe bërjes së lahutës”** në Listën e Trashëgimisë në Nevojë të Mbrojtjes së Urgjencës, duke njohur kompleksitetin e kësaj tradite epike dhe rrezikun e zhdukjes së saj për shkak të migrimit, plakjes së bartësve dhe mungesës së transmetimit të rregullt ndërbrezor.
5. Po në vitin 2025, në kuadër të programit UNESCO Memory of the World Programme, **arkiva e negativëve, objekteve dhe dokumenteve të Pietro Marubi dhe Kel**

Marubi u përfshi në **Regjistrin Ndërkombëtar “Memory of the World”**, duke njohur vlerën e jashtëzakonshme dokumentare dhe historike të kësaj pasurie unike për Shqipërinë dhe rajonin.

Këto regjistrime shënojnë hapa të rëndësishëm për prezencën e Shqipërisë në UNESCO dhe për forcimin e mbrojtjes së trashëgimisë jomateriale në nivel kombëtar dhe ndërkombëtar. Përfaqësojnë arritje kyçe që dëshmojnë se Shqipëria ka hyrë në një fazë të re të qeverisjes kulturore, ku bashkëpunimi ndërinstitutional, angazhimi komunitar dhe përqafimi i standardeve ndërkombëtare shërbejnë si mekanizma për ruajtjen dhe zhvillimin e trashëgimisë jomateriale. Ato gjithashtu krijojnë një bazë të fortë për intensifikimin nga Strategjia e Kulturës të masave për dokumentim, edukim, promovim dhe mbështetje financiare, duke garantuar që këto vlera të mbeten të gjalla dhe të transmetueshme për gjeneratat e ardhshme.

Me mbështetjen e UNESCO-s, Shqipëria ka bërë një hap të rëndësishëm drejt dokumentimit dhe ruajtjes së trashëgimisë kulturore jomateriale. Është ngritur Regjistri i Trashëgimisë Kulturore Jomateriale, një mjet thelbësor për regjistrimin e elementëve që përfaqësojnë identitetin, traditat dhe praktikat kulturore të vendit.

Ndërkohë, vëmendje e veçantë i është kushtuar artizanëve dhe zanatçive tradicionale, si një komponent i rëndësishëm i trashëgimisë kulturore dhe i zhvillimit ekonomik lokal. Mbështetja për këta profesionistë ka pasur ndikim të drejtpërdrejtë në ruajtjen e traditave dhe nxitjen e inovacionit në artizanatin shqiptar. Vetëm në vitin 2025, përmes granteve të specializuara, janë mbështetur 47 projekte dhe artizanë, duke përfshirë punime të pastra tradicionale, prodhime artistike dhe iniciativat që synojnë promovimin e zanateve në tregun lokal dhe ndërkombëtar.

1.4. Institucionet e Artit dhe Kulturës

Para një dekade, institucionet e artit dhe kulturës në Shqipëri funksiononin në kushte të kufizuara. Aktiviteti ishte relativisht i ulët: realizoheshin rreth 201 shfaqje, me 8 premiera dhe rreth 39,000 spektatorë.

Në vitin 2025, numrat janë rritur ndjeshëm: janë realizuar 1,162 shfaqje, 120 premiera dhe janë regjistruar 479,664 spektatorë. Në terma përqindjeje, kjo përfaqëson rritje +478% të shfaqjeve, +1,400% të premierave dhe +1,122% të spektatorëve krahasuar me nivelin e mëparshëm. Kjo tregon një ndryshim të madh në volum dhe përpjekjet e institucioneve për të zgjeruar aktivitetin dhe përfshirjen e publikut.

Një ndryshim konkret në sektor ka qenë rritja e pagave për artistët e Teatrit Kombëtar të Operës, Baletit dhe Ansamblit Popullor, me rritje page 46%–59%. Ky ndryshim ka pasur një efekt të drejtpërdrejtë: ka përmirësuar motivimin dhe stabilitetin e profesionistëve të artit, ka mundësuar që artistët të përkushtohen më shumë në prodhim të shfaqjeve dhe ka ndihmuar në ruajtjen e kapaciteteve profesionale brenda institucioneve.

Sidoqoftë, sfidat infrastrukturore mbeten të dukshme. Shumë teatro, galeri dhe muze funksionojnë ende në ndërtesa të vjetruara, me pajisje të kufizuara dhe hapësira të pamjaftueshme për të përballuar fluksin e shtuar të publikut. Pandemia COVID-19, detyroi institucionet kulturore të reduktonin shfaqjet, e të kufizonin numrin e spektatorëve dhe, në disa raste, të ndërprisnin aktivitetet për muaj me radhë.

Në përgjithësi, periudha 2013–2025 tregon një transformim të dukshëm të aktiviteteve dhe pjesëmarrjes, me përmirësim të motivimit të artistëve dhe zgjerim të audiencës. Megjithatë, sfidat infrastrukturore, nevoja për financim të qëndrueshëm dhe përgatitja për situata emergjente mbeten pika kyçe që duhet të adresohen për të siguruar zhvillim të qëndrueshëm dhe funksionim normal të institucioneve kulturore.

1.5. Skena e pavarur dhe projektet artistike

Gjatë periudhës 2014–2025, scena e pavarur artistike në Shqipëri ka shënuar një zhvillim të dukshëm, megjithatë me sfida të vazhdueshme për qëndrueshmëri dhe akses në burime. Në këtë dekadë, rreth 2,077 projekte kulturore janë mbështetur përmes thirrjeve publike dhe granteve, duke përfshirë fusha të ndryshme: art performativ, ngjarje kulturore, letërsi, prodhim dramaturgjik dhe muzikor, artizanat dhe mobilitet shfaqjesh.

Në terma financiarë, fondet e alokuara për projektet e skenës së pavarur janë rritur ndjeshëm:

- Viti 2014: 52,223,030 lekë
- Viti 2024: 132,223,030 lekë (+153% krahasuar me 2014)
- Viti 2025: 300,000,000 lekë (+127% krahasuar me 2024 dhe rreth +474% krahasuar me 2014)

Fondet e vitit 2025 përbëjnë rreth 26% të buxhetit total të periudhës 2014–2025, duke treguar një përqendrim të madh mbështetje në vitet e fundit të dekadës. Një element i rëndësishëm në këtë proces ka qenë dialogu me komunitetin artistik, i zhvilluar përmes degjesave publike dhe platformës “Zërat e Kulturës”, që ka lehtësuar identifikimin e nevojave reale të skenës së pavarur dhe ka kontribuar në orientimin e fondeve drejt projekteve me impakt më të madh.

Një aspekt që ka marrë vëmendje të veçantë ka qenë shtrirja gjeografike e mbështetjes. Projektet nuk janë përqendruar vetëm në kryeqytet, por janë shpërndarë edhe në qytete të tjera si Korçë, Gjirokastrë, Shkodër, Vlorë, Durrës, Elbasan, Berat, Pogradec, Sarandë, duke u përpjekur të mbështesin krijimtarinë në të gjithë territorin dhe të përfshijnë komunitete lokale në aktivitetet kulturore. Kjo qasje ka synuar jo vetëm decentralizimin e mundësive për artistët, por edhe zhvillimin e kapaciteteve kulturore në rajone, duke kontribuar në një diversitet më të madh të ofertës artistike dhe në rritjen e pjesëmarrjes së publikut lokal.

Në total, rreth 1,500 projekte janë mbështetur gjatë kësaj dekade me një fond prej 1,150,320,600 lekë, duke treguar një përpjekje për të fuqizuar aktivitetin e pavarur artistik. Megjithatë, përtej numrit të projekteve dhe vlerës së fondeve, mbetet sfida sigurimi i

qëndrueshmërisë afatgjatë, zhvillimi i kapaciteteve menaxheriale të organizatave dhe krijimi i mundësive reale për punësim për artistët dhe profesionistët e rinj.

1.6. Edukimi përmes kulturës

Rëndësi të veçantë në zhvillimin e sektorit kulturor ka marrë boshti i edukimit kulturor, ku programi “Edukimi mbi dhe përmes Kulturës”, i strukturuar sipas modelit të UNESCO-s, ka shërbyer si një urë lidhëse mes institucioneve arsimore dhe atyre kulturore. Ky program ka synuar të integronte artin dhe trashëgiminë kulturore në procesin arsimor, duke krijuar audienca të reja dhe duke rritur ndërgjegjësimin e nxënësve mbi vlerat kulturore dhe artistike të vendit.

Në vitin 2025, programi ka përfshirë mbi 500 aktivitete, duke përfshirë vizita në muze, galeri, site historike dhe hapësira të tjera kulturore. Më shumë se 18,000 nxënës janë përfshirë në këto aktivitete, duke krijuar jo vetëm eksperiencë edukative të drejtpërdrejta, por edhe duke ushqyer interesin dhe respektin për trashëgiminë dhe artin që nga moshat më të reja. Kjo qasje ka kontribuar gjithashtu në zgjatjen e ndikimit të institucioneve kulturore, duke i bërë ato më të aksesueshme dhe më të lidhura me komunitetin.

1.7. Dukshmëria ndërkombëtare dhe diplomacia kulturore

Ekosistemi kulturor i Shqipërisë ka hyrë në një fazë modernizimi të thellë, ku diplomacia kulturore, pjesëmarrja qytetare, edukimi kulturor dhe trashëgimia po ndërthuren në një qasje të vetme për zhvillim të qëndrueshëm. Në fushën e diplomacisë kulturore, ndër arritjet më të mëdha ka qenë organizimi i Javëve Kulturore Ndërkombëtare nën sloganin “Shqipëria mikpret Botën”, ku në edicionet e viteve 2022–2025 janë realizuar në total mbi 1,800 aktivitete, me pjesëmarrjen e rreth 1,200 artistëve të huaj me mbi 30 shtete pjesëmarrëse, duke e kthyer vendin në një hapësirë të rëndësishme të dialogut ndërkulturor dhe shkëmbimit artistik.

Po në 2025, është prezantuar për herë të parë nisma “CulturAlb – Ditët Kulturore Shqiptare në Botë” që e zhvendosën aksin e prezantimit drejt zhvillimit të audiencave të huaja me 142 aktivitete në 18 shtete dhe 885 artistë shqiptarë të angazhuar dhe promovuar, duke i dhënë identitetit kulturor shqiptar një ekspozim të ri ndërkombëtar dhe duke forcuar profilin e vendit si destinacion kulturor me rritje.

Gjatë ciklit strategjik 2019–2025, Shqipëria ka konsoliduar dukshëm profilin e saj ndërkombëtar në fushën e artit, arkitekturës dhe krijimtarisë bashkëkohore, duke u shndërruar në një aktor të identifikueshëm në skenën globale të Bienales së Venecias.

Në vitin 2021, pavijoni shqiptar “Në shtëpinë tonë (Apart)” adresoi transformimet sociale dhe fqinjësinë urbane në Shqipërinë post-’90, duke marrë vëmendje të gjerë në mediat ndërkombëtare dhe rajonale për qasjen e tij antropologjike dhe hapësinore. Në edicionin e vitit 2023, projekti “Përsiatje të pakohë: Si mësojmë të jetojmë në realitete të sintetizuara” solli

një qasje novatore mbi arkitekturën virtuale, inteligjencën artificiale dhe realitetet e reja digjitale, duke e vendosur Shqipërinë në qendër të debatit global mbi rolin e teknologjisë në projektim dhe duke u pasqyruar në platforma si ArchDaily, Eorld Architecture Community dhe Artribune.

Në vitin 2024, në kuadër të Bienales së Artit të Venecias, artistja shqiptare Iva Lulashi u prezantua me projektin “Love as a Glass of Eater”, një qasje intime dhe reflektuese mbi marrëdhëniet njerëzore, trupin dhe kujtesën emocionale, duke shtuar një dimension të ri në përfaqësimin bashkëkohor të artit shqiptar në arenën ndërkombëtare.

Ndërsa në vitin 2025, pjesëmarrja shqiptare me projektin “Building Architecture Culture”, të kuruar nga Anneke Abhelakh, sjell në fokus një tjetër dimension bashkëkohor: marrëdhënien midis arkitektëve të huaj dhe peizazhit shqiptar në tranzicion, duke reflektuar hapjen kulturore, transformimin urban dhe ndërveprimet ndërkombëtare që kanë karakterizuar Shqipërinë në dy dekadat e fundit.

Këto pjesëmarrje dokumentojnë një evolucion të dukshëm artistik, nga identiteti social tek urbanizmi kritik dhe tek arkitektura digjitale, si edhe drejt eksplorimeve më intime të artit bashkëkohor, duke e vendosur Shqipërinë si një laborator të ideve të reja, një hapësirë eksperimentimi dhe një kontribuese aktive në diskursin global të artit dhe arkitekturës bashkëkohore.

Një dimension i veçantë i zhvillimit kulturor gjatë periudhës së fundit ka qenë Arti në Hapësirat Publike, i cili ka synuar të lidhë qytetin, komunitetin dhe krijimtarinë artistike në mënyrë direkte. Gjatë këtij konkursi u realizuan 7 instalacione artistike në hapësira publike, të cilat nuk ishin thjesht veprat e artistëve, por projekte multidisiplinare që përfshinin ekipe të mëdha artistësh, arkitektësh, inxhinierësh, dizajnerësh dhe ndërtuesish. Ky model ka ofruar jo vetëm një eksperiencë vizuale dhe estetike për qytetarët, por edhe një mundësi praktike për bashkëpunim profesional dhe zhvillim kapacitetesh në fusha të ndryshme.

Pjesëmarrja në këto projekte ka qenë shumë e lartë: 132 projekte kandidate nga 72 artistë, që përfaqëson një kombinim të talentit lokal dhe ndërkombëtar. Artistë nga Italia, Polonia, Greqia, Kina, India dhe Pakistani sollën diversitet estetik dhe konceptual, duke sjellë në hapësirat publike një dialog kulturor të gjerë dhe të pasur.

1.8. Infrastruktura Kulturore

Gjatë dekadës së fundit, investimet në infrastrukturën kulturore në Shqipëri kanë shënuar një transformim të dukshëm, duke synuar jo vetëm restaurimin dhe rikonstrukcionin e objekteve ekzistuese, por edhe krijimin e hapësirave të reja për veprimtari artistike, edukim dhe turizëm kulturor. Këto ndërhyrje pasqyrojnë një kombinim të projekteve madhore kombëtare dhe mbështetjes ndërkombëtare, duke u fokusuar tek restaurimi i monumenteve, ndërtimi i qendrave të reja dhe pajisja e institucioneve kulturore me kapacitete moderne.

Në vitet e fundit janë realizuar ndërhyrje madhore si **Rikonstruksioni i Teatrit Kombëtar të Operës, Baletit dhe Ansamblit Popullor**, duke përmirësuar infrastrukturën performative dhe kushtet e punës për artistët; **ndërtimi i ARTURBINA**, një hapësirë e re për artin dhe aktivitete kreative urbane, **restaurimi i Sallës së Universitetit të Arteve dhe digjitalizimi i Mozaikut të Tiranës**, duke ruajtur vlerat historike dhe artistike ekzistuese; **ngritja e muzeve të reja dhe rehabilitimi i atyre ekzistuese**, si Muzeu Kombëtar i Fotografisë Marubi në Shkodër, Muzeu Kombëtar i Arsimit në Korçë, “Shtëpia me Gjethe” dhe Muzeu Kombëtar i Artit Mesjetar në Korçë; **Parku i Artit në ish-Kinostudio**, përfaqëson një hapësirë kulturore të hapur dhe multidisiplinare, ku artistët, kineastët, dizajnerët dhe profesionistët e tjerë krijuen mund të zhvillojnë projekte të ndryshme, nga instalacione vizuale dhe performanca, te ngjarje dhe aktivitete komunitare.

Përveç projekteve kombëtare, Bashkimi Evropian ka mbështetur **programin EU4CULTURE**, duke alokuar rreth 40 milionë euro për restaurimin e 23 objekteve të dëmtuara nga tërmeti i vitit 2019. Këto ndërhyrje kanë përfshirë manastire, kisha, kalaja, muzetë etnografikë dhe pajisje për galeritë kombëtare, duke krijuar një rrjet të integruar për ruajtjen e trashëgimisë materiale, ku spikat Muzeu Arkeologjik Durrës, Muzeu Etnografik i Krujës dhe i Kavajës, restaurimi i Teatrit të Kukullave, Kulla Veneciane në Durrës, Kalaja e Bashtovës, restaurimi i mozaikut të Muzeut Historik Kombëtar.

Në të njëjtën kohë, janë nisur projekte të rëndësishme në proces, që synojnë të krijojnë hapësira të reja për art, edukim dhe qasje publike si Teatrit i ri Kombëtar dhe Qendra Kombëtare e Kulturës për Fëmijë, restaurimi dhe muzealizimi i Muzeut Historik Kombëtar, si dhe Galeria Kombëtare e Arteve, krahas shumë investimeve të tjera paralele.

Këto investime kanë pasur ndikim të dyfishtë: nga njëra anë, kanë përmirësuar standardet infrastrukturore dhe kushtet për artistët, studiot dhe institucionet, duke ndikuar drejtpërdrejt në cilësinë e aktiviteteve kulturore; nga ana tjetër, kanë rritur aksesin për publikun dhe vizitorët, duke e bërë trashëgiminë kulturore më të dukshme dhe më të përdorshme si një burim arsimor, turistik dhe social.

2. Sfidat Kryesore të Sektorit Kulturor

Megjithatë, sektori kulturor përballët me sfidat të ndryshme përfshirë burime të kufizuara, pabarazi në aksesin e gjerë në jetën kulturore dhe paqëndrueshmëri profesionale, të cilat Strategjia Kombëtare synon t'i adresojë përmes forcimit të institucioneve, zhvillimit të kapaciteteve krijuese dhe promovimit të pjesëmarrjes së gjerë qytetare, duke e vendosur sektorin kulturor në qendër të zhvillimit të qëndrueshëm dhe integritit evropian.

- **Pjesëmarrja kulturore mbetet e pabarabartë**, veçanërisht jashtë qendrave urbane, dhe shumë artistë dhe krijues përballen me pasiguri në zhvillimin e karrierës së tyre. Integrimi i kulturës me zhvillimin ekonomik, përfshirë turizmin dhe industrinë

krijuese, nuk është shfrytëzuar ende në potencialin e plotë. Megjithë arritjet e sektorit, ai përballet me sfida të rëndësishme që kërkojnë ndërhyrje strategjike.

- **Burimet financiare shpeshherë të pamjaftueshme dhe të mbështetura kryesisht në buxhetin e shtetit**, kufizojnë zhvillimin e projekteve inovative dhe të qëndrueshme, duke penguar potencialin krijues të vendit.
- **Infrastruktura kulturore, duke përfshirë bibliotekat, muze dhe qendrat kulturore, kërkon modernizim dhe digjitalizim për të qenë më të aksesueshme dhe funksionale.** Pabarazitë territoriale dhe sociale ndikojnë drejtpërdrejt në pjesëmarrjen qytetare, duke lënë jashtë nga aktivitetet kulturore një pjesë të konsiderueshme të komuniteteve, veçanërisht të rinjtë jashtë qendrave urbane.
- **Profesionalizmi në sektorin kulturor ndeshet gjithashtu me paqëndrueshmëri:** shumë artistë dhe krijues të pavarur përballen me sfida për të ndërtuar karriera të qëndrueshme dhe për të zhvilluar projektet e tyre në kushte sigurie institucionale. Ndërkohë, lidhja e kulturës me zhvillimin ekonomik dhe turizmin mbetet e paplotë, duke humbur mundësinë për të shfrytëzuar potencialin e plotë të sektorit si motor i zhvillimit kombëtar dhe promovimit ndërkombëtar.

2.1. Prioritetet strategjike

Përmes këtyre planeve të punës, agjenda përcakton **pesë prioritate kryesore** për bashkëpunimin evropian në sferën e politikave kulturore:

1. Qëndrueshmëria në trashëgiminë kulturore
2. Kohezioni dhe mirëqenia
3. Një ekosistem që mbështet artistët, profesionistët e kulturës dhe krijuesit, si dhe përmbajtjen evropiane
4. Barazia gjinore
5. Marrëdhëniet kulturore ndërkombëtare

Strategjia Kombëtare e Shqipërisë për Zhvillim dhe Integrim Evropian 2030 i pasqyron nga afër këto prioritate. Ajo thekson qëndrueshmërinë duke përforcuar institucionet dhe infrastrukturën kulturore, duke nxitur kohezionin përmes rritjes së pjesëmarrjes dhe aksesit kulturor, si dhe duke ndërtuar një ekosistem të gjallë që mbështet artistët dhe sektorët krijues. Strategjia angazhohet më tej për barazinë gjinore dhe marrëdhëniet kulturore ndërkombëtare, duke e njohur kulturën si një urë jetësore midis Shqipërisë dhe partnerëve të saj evropianë. Ky harmonizim siguron që politikat kulturore të Shqipërisë jo vetëm të përparojnë zhvillimin kombëtar, por edhe të sinkronizohen me vizionin më të gjerë evropian, duke lehtësuar integrimin pa probleme në kornizat kulturore dhe të politikave të Evropës.

2.2. Lidhja me kornizën ndërkombëtare dhe harmonizimi strategjik

Politikat kulturore evropiane kanë kaluar në një transformim thelbësor, duke e kaluar kulturën nga një qasje e fokusuar kryesisht tek trashëgimia dhe arti drejt një koncepti gjithëpërfshirës, ku kultura shihet si nxitëse e zhvillimit ekonomik, inovacionit dhe kohezionit social. Integrimi i kësaj perspektive në Strategjinë Kombëtare të Shqipërisë synon të zhvillojë institucione dhe ekosisteme të qëndrueshme, të mbështesë artistët dhe profesionistët e kulturës, të rrisë pjesëmarrjen qytetare dhe të integrojë kulturën në zhvillimin ekonomik dhe turizmin kulturor.

Përmes këtij harmonizimi, Shqipëria synon të forcojë institucionet dhe infrastrukturën kulturore, të ndihmojë zhvillimin profesional të krijuesve, të promovojë barazinë gjinore dhe të forcojë marrëdhëniet kulturore ndërkombëtare, duke e pozicionuar sektorin kulturor si një faktor kyç të zhvillimit të vendit dhe promovimit ndërkombëtar.

Programet kryesore evropiane që mbështesin sektorin kulturor përfshijnë Creative Europe dhe CERV, të cilat aktualisht janë në proces harmonizimi drejt një instrumenti të unifikuar financimi. Një mbështetje e konsiderueshme sigurohet gjithashtu përmes Politikës Evropiane të Kohezionit dhe programeve të Bashkëpunimit Territorial Evropian, duke mundësuar zhvillimin e projekteve kulturore dhe krijuese në nivel rajonal dhe ndërkufitar, dhe duke promovuar integrimin dhe bashkëpunimin kulturor në gjithë Bashkimin Evropian.

3. Vizioni: Kultura si infrastruktura e së ardhmes

Në Shqipëri, kultura është një burim i gjallë, e aftë të gjenerojë inovacion, punësim dhe kohezion. Vendet e Trashëgimisë Botërore të UNESCO-s, të tilla si Qendrat Historike të Beratit dhe Gjirokastrës, Butrinti, Rajoni i liqenit të Ohrit, peizazhet bregdetare të Adriatikut dhe Jonit, traditat gojore, muzika polifonike, arkitektura osmane dhe rrënojat klasike të Apolonisë dhe të Durrësit, të gjitha dëshmojnë për një qytetërim të ndërtuar ndër shekuj. Në të njëjtën kohë, një brez i ri me artistë, projektues, regjisorë dhe muzikantë po e ripërcakton krijimtarinë shqiptare në një kontekst global.

Deri në vitin 2030, Shqipëria mund ta pozicionojë veten si një vend me kulturë bashkëkohore mesdhetare: një shtet që vlerëson diversitetin e tij historik dhe territorial si një burim inovacioni dhe dialogu. Vizioni i strategjisë duhet të mbështetet në idenë e një ekosistemi kulturor, në të cilin mbrojtja e trashëgimisë, prodhimi krijues, arsimi dhe kërkimi janë të ndërlidhura brenda një sistemi koherent të nxitur nga cilësia, bashkëpunimi dhe përfshirja.

Në kontekstin shqiptar, kultura duhet t'i përgjigjet tre sfidave kryesore:

1. Forcimit të kohezionit social dhe territorial
2. Ndërlidhjes me ekonominë dhe zhvillimin e qëndrueshëm
3. Zhvillimi i diplomacisë kulturore në nivel ndërkombëtar

Së pari, kultura mund të jetë një mjet i fuqishëm për përfshirjen sociale. Vlerësimi i trashëgimisë jomateriale, nga diversiteti gjuhësor te zanatet tradicionale, nënkupton njohjen dhe përqafimin e pluralizmit kulturor të Shqipërisë, duke e shndërruar atë në një burim force dhe kohezioni. Projektet kulturore të bazuara në komunitet, shkollat e muzikës dhe të zanateve, si dhe programet e dedikuara për të rinjtë dhe gratë, mund të nxisin fuqizimin dhe pjesëmarrjen aktive qytetare.

Së dyti, kultura përbën një sektor ekonomik në rritje. Industritë kulturore dhe krijuese, si filmi, dizajni, videologjia, botimet, artet interpretuese, zanatet dhe turizmi kulturor, gjenerojnë vlerë ekonomike, krijojnë vende pune të kualifikuara dhe nxisin inovacionin teknologjik. Mbështetja e këtij sektori nënkupton krijimin e kushteve për një ekonomi të bazuar në dije, të diversifikuara dhe të qëndrueshme, të rrënjësuar në identitetin kulturor.

Së treti, kultura shërben si një instrument i rëndësishëm i diplomacisë dhe i ndërtimit të imazhit kombëtar. Pjesëmarrja në rrjetet kulturore evropiane dhe ndërkombëtare, promovimi i trashëgimisë së njohur nga UNESCO dhe mbështetja e krijimtarisë bashkëkohore kontribuojnë në pozicionimin e Shqipërisë si një urë lidhëse midis Evropës dhe Mesdheut, një hapësirë dialogu, bashkëpunimi dhe vitaliteti kulturor.

Në këtë kuadër, strategjia duhet ta vendosë kulturën në thelb të politikave kombëtare të zhvillimit, si shtylla e katërt e qëndrueshmërisë, krahas dimensioneve ekonomike, sociale dhe mjedisore.

4.1 Aksesueshmëria dhe pjesëmarrja: kultura si një mjet për mirëqenie dhe kohezion social

Në dy dekadat e fundit, vëmendja ndërkombëtare ndaj lidhjes midis kulturës, shëndetit dhe mirëqenies ka njohur një rritje të ndjeshme, e mbështetur në provat shkencore dhe praktikën në zhvillim. Ky proces ka shënuar një ndryshim paradigme: pjesëmarrja kulturore nuk perceptohet më thjesht si aktivitet argëtues apo shprehës, por si një faktor kyç për promovimin e shëndetit dhe mirëqenies së individëve dhe komuniteteve.

Institucionet kulturore, në këtë kontekst, nuk janë më thjesht qendra për prodhimin artistik, por aktorë të rëndësishëm që kontribuojnë në gjenerimin dhe mbështetjen e kushteve për një jetë cilësore. Kultura, e njohur si një nga përcaktuesit socialë të shëndetit, mund të nxisë mirëqenie, kohezion social dhe ndjesinë e përkatësisë, duke luajtur një rol të drejtpërdrejtë në përmirësimin e cilësisë së jetës së qytetarëve.

Kërkimet shkencore mbi marrëdhënien midis kulturës dhe shëndetit janë intensifikuara ndjeshëm, në pesë vitet e fundit.

Një pikë referimi në këtë drejtim përbën Raporti Nr. 67 i Organizatës Botërore të Shëndetësisë (OBSh) i vitit 2019, i cili, përmes analizës së më shumë se 3,000 studimeve shkencore, evidentoi se pjesëmarrja pjesëmarrja kulturore dhe shprehja artistike përmirësojnë shëndetin mendor, forcojnë lidhjet shoqërore, promovojnë plakjen aktive dhe rrisin rezistencën e komunitetit (Fancourt & Finn, 2019). Raporti i OBSh-së thekson gjithashtu se arti dhe kultura janë burime

vendimtare për promovimin e shëndetit, të afta të kontribuojnë në parandalimin, kujdesin dhe menaxhimin e sëmundjeve në çdo fazë të jetës.

Ky vizion është përmbledhur dhe konsoliduar në Planin Evropian për Kulturën 2023–2026, i cili, për herë të parë, legjitimon ndër shtyllat e tij strategjike aleancën midis kulturës dhe shëndetit (Këshilli i Bashkimit Evropian, 2022). Në botimin “Artet në politikën e shëndetit publik: Progresi dhe mundësitë” (Doë et al., 2023), analiza e 172 dokumenteve të hartuara nga një numër i madh vendesh pasqyron evolucionin e politikave në pikëtakimin midis kulturës dhe shëndetit, duke sjellë shembuj nga niveli vendor dhe kombëtar.

Në këtë kontekst, bashkëpunimi ndërmjet sektorëve të Kulturës dhe Shëndetësisë nuk përfaqëson thjesht sinergji operationale, por një zbatim konkret të parimit se shëndeti është rezultat i ndërveprimit dinamik midis individëve, komuniteteve dhe mjediseve në të cilat ata jetojnë.

Në nivel ndërkombëtar, vëmendja ndaj lidhjes midis kulturës, shëndetit dhe mirëqenies është intensifikuar më tej kohët e fundit. Ndër kontributet më të rëndësishme është "Dokumenti i pozicionimit mbi kulturën, shëndetin dhe mirëqenien (2022), i cili përshkruan përparësitë për integrimin e kulturës në strategjitë evropiane të shëndetit publik dhe kohezionit social. Kjo lidhje pozitive theksohet gjithashtu nga iniciativa “Kulturë për shëndet” (2021–2023), e promovuar nga Komisioni Evropian, e cila solli raportin e vitit 2022 "Kontributi i kulturës në shëndet dhe mirëqenie" një nga analizat ndërkombëtare më të përditësuara (Zbranca et al., 2022).

Brenda këtij kuadri, kontributi i kulturës në një mirëqenie të re (mirëqenie kulturore), tani i njohur edhe në kornizat kryesore evropiane dhe ndërkombëtare, propozon një vizion të integruar në të cilin kultura vepron në sinergji me sistemet sociale, arsimore dhe shëndetësore, midis aktorëve publikë dhe privatë, brenda një konteksti të fokusuar në barazi për të luftuar pabarazitë në akses.

Mësimet e nxjerra nga këto përvoja ndërkombëtare konvergojnë në një përfundim thelbësor: pjesëmarrja kulturore kërkon politika të mirëstrukturuara, të qëndrueshme dhe koherente. Në mënyrë që kultura të shpалosë plotësisht vlerën e saj shumëdimensionale për qytetarët, është e nevojshme të tejkalohet një qasje e kufizuar që e konsideron atë kryesisht në funksion të turizmit. Në këtë kuadër, trashëgimia kulturore, artet dhe krijimtaria duhet të rikthehen në rolin e tyre të plotë shoqëror, si faktorë që nxisin zhvillimin e potencialit individual, përfshirjen sociale dhe zhvillimin njerëzor. Në këtë perspektivë, kultura lidhet ngushtë edhe me konceptin e aftësive jetësore, të përcaktuara nga Organizata Botërore e Shëndetësisë (1993), duke kontribuar në forcimin e kapaciteteve të individëve për të përballuar sfidat e jetës dhe për të ndërtuar komunitete më të qëndrueshme.

Promovimi i pjesëmarrjes kulturore, në thelb do të thotë mbështetje e aftësisë së njerëzve për t'u shprehur, për të ndërtuar marrëdhënie dhe për të kontribuar në mënyrë aktive në jetën publike. Është një akt demokracie, si dhe një investim në kapitalin shoqëror dhe shëndetin e komunitetit. Siç theksohet në raportin e fundit "Kultura dhe demokracia: Prova" (Komisioni Evropian & ECORYS, 2023), pjesëmarrja kulturore forcon angazhimin qytetar, kohezionin shoqëror dhe

cilësinë e demokracisë, por pabarazitë vazhdojnë të ndikojnë në aksesin aktual në kulturë. Për rrjedhojë, hartimi i politikave për të kthyer përvojat kulturore në gjithëpërfshirëse dhe të përballeshme ekonomikisht nënkupton shndërrimin e kulturës në një të drejtë dhe në një burim të përbashkët.

Që kjo të bëhet e mundur, një **parakusht themelor është aksesueshmëria universale, fizike, shqisore, njohëse, ekonomike dhe digjitale**, e kuptuar jo si një çështje thjesht teknike, por si një parim politik që garanton mundësi të barabarta për përdorim dhe pjesëmarrje. Në shoqëritë bashkëkohore, e drejta e çdo personi për të marrë pjesë plotësisht në jetën kulturore nuk është më thjesht një zgjedhje politike diskrecionale, por një strategji e domosdoshme, si edhe një detyrim ligjor dhe një zgjedhje etike, e sanksionuar në një sërë aktesh të ndryshme ndërkombëtare.

Konventa e Kombeve të Bashkuara për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara (CRPD), e ratifikuar nga Shqipëria më 11 shkurt 2013, përcakton shprehimisht se shtetet duhet të sigurojnë aksesin e personave me aftësi të kufizuara në jetën kulturore në baza të barabarta me të tjerët, duke miratuar "të gjitha masat e duhura" për të hequr barrierat materiale, informative dhe të komunikimit që kufizojnë një pjesëmarrje të tillë (Neni 30). Ky detyrim përfshin si aksesin fizik në pasuritë kulturore ashtu edhe disponueshmërinë e përmbajtjes dhe shërbimeve kulturore të përdorshme dhe të projektuara për t'u aksesuar nga të gjithë (p.sh., informacion, udhëzues, video, etj.).

Në nivel evropian, Konventa Kornizë e Këshillit të Evropës mbi Vlerën e Trashëgimisë Kulturore për Shoqërinë ("Konventa e Faros"), e nënshkruar edhe nga Shqipëria, riafirmon se trashëgimia kulturore është një element qendror për të drejtat e njeriut dhe cilësinë e jetës dhe se "të gjithë kanë të drejtë të përfitojnë nga trashëgimia kulturore dhe të kontribuojnë në pasurimin e saj". Konventa e zhvendos fokusin nga monumentet e veçanta te përdorimet, kuptimet dhe përfshirja sociale, duke i ftuar shtetet dhe komunitetet të hartojnë politika të trashëgimisë që garantojnë akses dhe pjesëmarrje për të gjithë.

Së fundmi, Karta e Solfagnano-s (G7, Përfshirja dhe aftësia e kufizuar, 2024) përfaqëson një angazhim politik të kohëve të fundit dhe konkret nga qeveritë e ekonomive kryesore të botës për të promovuar përfshirjen dhe aksesin universal në të gjitha kontekstet, duke përfshirë vendet kulturore, përmes masave që nxisin pjesëmarrjen, projektimin e përbashkët dhe miratimin e teknologjive dhe praktikave gjithëpërfshirëse. Karta thekson rëndësinë e konsultimit aktiv me personat me aftësi të kufizuara dhe organizatat e tyre në përcaktimin e politikave publike.

4.2 Për një ekosistem krijues të hapur, inovativ dhe të ndërlidhur

Gjatë dekadës së fundit, industritë e kulturës dhe ato krijuese (IKK) të Shqipërisë kanë filluar të marrin formë si një ekosistem dinamik, por ende i brishtë. Siç theksohet në Raportin e Analizës së Situatës, vendi pret një gamë gjithnjë e më rritje të aktiviteteve krijuese, nga filmi dhe animacioni te muzika, botimet dhe media digjitale, që përfaqësojnë rreth 3% të PBB-së dhe punësojnë më shumë se 20,000 persona. Megjithatë, sektori mbetet shumë i fragmentuar, i përqendruar në kryeqytet dhe i varur nga investimet publike dhe iniciativat e financuara nga jashtë.

Mes të gjitha fushave të IKK-së, industritë e përmbajtjes dhe medias dallohen si kufiri më premtues për inovacionin dhe punësimin e të rinjve. Rritja e platformave digjitale, prodhimit audiovizual, animacionit dhe rrëfimit krijues e lidh Shqipërinë me një treg më të gjerë evropian dhe global për përmbajtje kulturore. Megjithatë, barrierat strukturore, financimi i kufizuar, infrastruktura e dobët, mungesa e aftësive dhe mungesa e kapacitetit digjital, ende kufizojnë zhvillimin e tyre.

Deri në vitin 2030, industritë e përmbajtjes dhe medias në Shqipëri duhet të evoluojnë në një ekosistem krijues të hapur, inovativ dhe të ndërlidhur, ku trashëgimia, rrëfimi i historive dhe krijimtaria digjitale bashkohen për të gjeneruar rritje të qëndrueshme ekonomike, përfshirje sociale dhe vizibilitet kulturor.

Ky vizion përputhet me tranzicionin e Evropës drejt një peizazhi mediatik të fuqizuar nga ana digjitale dhe të larmishëm nga ana kulturore, siç përshkruhet në Perspektivën e Industrisë Mediatike Evropiane (2025). Si rrjedhim, Strategjia Kombëtare e Kulturës në Shqipëri synon të pozicionojë vendin si një qendër rajonale për përmbajtje krijuese, të aftë të prodhojë dhe eksportojë vepra origjinale, duke forcuar njëkohësisht themelet e saj teknologjike dhe institucionale.

Ambicia afatgjatë është që Shqipëria të bëhet pjesë e zinxhirit evropian dhe global të vlerave të përmbajtjes kulturore, nga filmi dhe animacioni te lojërat, muzika dhe realiteti i zgjeruar (XR), duke promovuar njëkohësisht pluralizmin kulturor dhe lirinë krijuese. Kultura dhe krijimtaria duhet të bëhen komponentë integralë të zhvillimit të qëndrueshëm, duke fuqizuar krijuesit e rinj, duke nxitur pjesëmarrjen e komunitetit dhe duke përforcuar identitetin kulturor të Shqipërisë brenda peizazhit digjital të Evropës.

Spektori krijues në Shqipëri karakterizohet kryesisht nga prania e operatorëve mikro dhe strukturave informale, të cilët veprojnë shpesh në mënyrë të pavarur dhe me kapacitete të kufizuara për t'u integruar në tregje më të gjera kombëtare dhe ndërkombëtare. Në të njëjtën kohë, bashkëpunimi ndërmjet nënsektorëve të ndryshëm, si filmi, muzika, media dhe turizmi, mbetet sporadik dhe ende nuk ka çuar në krijimin e rrjeteve të qëndrueshme apo të strukturave të mirëorganizuara të prodhimit kulturor dhe krijues.

Këto qendra mund të zhvillohen përmes partneriteteve midis bashkive, OJF-ve kulturore dhe investitorëve privatë, duke u frymëzuar nga modelet e suksesshme ndërkombëtare që kombinojnë infrastrukturën fizike me rrjetëzimin, mentorimin dhe mundësitë e financimit.

Arsimi dhe trajnimi në fushat kulturore dhe krijuese mbeten kryesisht teorike, me pak përshtatje me nevojat e reja teknologjike dhe sipërmarrëse. Nuk ka shkollë të specializuara ose ofertë të vazhdueshme trajnimi për animacion, media digjitale ose prodhim audiovizual, duke çuar në migrim të talentëve dhe inovacion të kufizuar.

Integrimi i arsimit krijues dhe teknologjik brenda kurrikulave universitare dhe profesionale. Programet për animacion, projektim lojërash, rrëfim të të dhënave dhe sipërmarrje krijuese duhet

të zhvillohen në partneritet me akademitë krijuese dhe shkollat mediatike nga vende të tjera. Zhvillimi i vazhdueshëm profesional dhe skemat e shkëmbimit do të ndihmonin në mbajtjen e profesionistëve të rinj dhe në ndërtimin e një fuqie punëtore krijuese të aftë për t'u angazhuar me standardet ndërkombëtare të prodhimit.

Trashëgimia dhe folklori i pasur i Shqipërisë përfaqësojnë një burim frymëzimi të pashfrytëzuar për krijimin bashkëkohor. Krijuesit vendas përballen me pengesa në mbrojtjen dhe monetizimin e punës së tyre për shkak të ndërgjegjësimit të dobët për të drejtën e pronësisë intelektuale dhe aksesit të kufizuar në tregjet ndërkombëtare.

Promovimi i krijimit dhe komercializimit të pronave intelektuale (PI) origjinale shqiptare që riinterpretojnë traditat, historitë dhe simbolet kombëtare në formate të shumta mediatike – film, animacion, lojëra dhe dizajn. Përforcimi i mbrojtjes së PI-së, ofrimi i ndihmës ligjore dhe të marketingut për krijuesit dhe lehtësimi i pjesëmarrjes në panaire dhe festivale ndërkombëtare do të ndihmonte në shndërrimin e identitetit kulturor në një nxitës të vlerës ekonomike.

Sektori varet kryesisht nga investimet publike ose programet institucionale, me qasje të kufizuar në kredi, kapital sipërmarrës ose financim të inovacionit. Ekzistojnë pak stimuj për investime private në ndërmarrjet krijuese.

Duhet të përfshihen stimuj fiskalë, skema garancie dhe fonde inovacioni për të mbështetur bizneset e reja krijuese dhe partneritetet ndërsektoriale. Këto mund të ndjekin modele evropiane si MediaInvest ose Instrumenti i Garancisë së Sektorëve Kulturorë dhe Krijues. Partneritetet publik–privat dhe grantet shumëvjeçare duhet të kenë përparësi për të mundësuar eksperimentimin, kërkimin dhe bashkëprodhimet ndërkombëtare.

4.3 Drejt një ekosistemi kulturor digjital kombëtar

Aktualisht, digjitalizimi brenda ekosistemit kulturor dhe mediatik është i kufizuar dhe i shpërndarë në mënyrë të pabarabartë. Ndërkohë që disa institucione kryesore në Tiranë kanë bërë hapa të rëndësishëm për digjitalizimin e arkivave dhe në adaptimin e mjeteve digjitale, pjesës më të madhe të qendrave kulturore rajonale dhe ndërmarrjeve krijuese vazhdojnë të përballen me mungesë infrastrukture të përshtatshme, kapacitete profesionale të specializuara dhe burimesh financiare, të cilat janë thelbësore për angazhimin e tyre në prodhimin dhe shpërndarjen digjitale të përmbajtjeve kulturore.

Për të transformuar sistemin kulturor dhe krijues të Shqipërisë në një ekosistem të integruar, të bazuar në të dhëna dhe të gatshëm për inovacion, krijimi i një infrastrukture gjithëpërfshirëse kombëtare digjitale kulturore do të jetë thelbësore. Ky mjedis funksional do të shërbejë si një platformë mundësuese e aftë të lidhë trashëgiminë, krijimtarinë, arsimin dhe aksesin publik brenda një vizioni të unifikuar dhe të qartë.

Të zhvillohet një **Qendër Kombëtare Digjitale Krijuese** që lidh institucionet kulturore, startup-et krijuese dhe universitetet, duke shërbyer si një platformë për shkëmbimin e njohurive, inovacionin dhe trajnimin. E konceptuar jo vetëm si një hapësirë fizike ose virtuale, por si porta e

dukshme drejt një ekosistemi digjital më të gjerë, kjo qendër mund të lidhet me iniciativa evropiane si Creative Europe, MediaInvest ose EIT Culture & Creativity për të forcuar integrimin teknologjik, për të promovuar eksperimentimin me IA-në dhe XR dhe për të siguruar përfshirjen e aktorëve rajonalë në rrjetet e inovacionit digjital.

Në këtë kuadër më të gjerë, Qendra vepron si pikë hyrëse në një Ekosistem Digjital Kombëtar që inkurajon bashkëpunimin, ndërveprimin dhe kapacitetin digjital në të gjithë vendin. Kjo qendër duhet të bashkojë të dhëna, rrëfim digjital, shërbime dhe mjete inovative, duke u vendosur si pika qendrore e referencës për ndarjen e informacionit, zhvillimin e kapaciteteve, krijimin e përputhjeve midis aktorëve të sektorit dhe nxitjen e angazhimit të vizitorëve në të gjithë Shqipërinë.

Shtylla kryesore e qendrës formohet nga një program rigoroz i **Infrastrukturës Kombëtare të Hartëzimit dhe të të Dhënave**. Trashëgimia materiale, duke përfshirë të gjitha muzetë, bibliotekat, monumentet, qytetet historike dhe sitet arkeologjike është hartëzuar sipas standardeve ndërkombëtare të përcaktuara nga UNESCO dhe ICCROM, duke gjeneruar një burim dinamik, shumëgjuhësh të gjeoreferencuar i aksesueshëm përmes një portali digjital ndërmedial.

Krahas kësaj, trashëgimia jomateriale do të mbështetet përmes një regjistri kombëtar të drejtpërdrejtë i cili dokumenton traditat, ritet, zanatet dhe historitë gojore, të mbështetura nga pjesëmarrja aktive e komunitetit dhe format e reja të dokumentimit audiovizual.

Së bashku, këta elementë formojnë bazën e një hapësire të unifikuar dhe të ndërveprueshme të të dhënave të trashëgimisë, duke u mundësuar institucioneve të ndajnë njohuritë, të përmirësojnë praktikën e ruajtjes dhe të krijojnë narrativa që pasqyrojnë kontekstet lokale, kombëtare dhe ndërkombëtare. Një hapësirë e tillë e të dhënave të trashëgimisë përbën bazën digjitale të domosdoshme për sisteme ndërvepruese, rrjedha të dhënash ndërinstitutionale dhe shërbime publike digjitale të ardhshme.

4.4 Roli i sektorit të pavarur

Strategjia Kombëtare për Kulturën 2026–2030 e konsideron sektorin e pavarur kulturor një partner kyç në zbatimin e saj, duke përfshirë qeverisjen, financimin dhe mekanizma të tjerë mundësues.

Për më tepër, Strategjia njeh se zhvillimi i shëndetshëm i sektorit kulturor dhe krijues kërkon një terren të barabartë të operimit midis institucioneve publike kulturore dhe aktorëve privatë ose të pavarur. Në këtë kontekst, roli i shtetit shqiptar është të stimulojë investimet publike dhe private, duke mbrojtur, promovuar dhe siguruar rritjen afatgjatë të sektorit të pavarur. Duke fuqizuar aktorët e pavarur dhe duke nxitur bashkëpunimin e tyre me institucionet formale,

Strategjia synon të kultivojë një mjedis kulturor pluralist dhe të ripërtërishëm që mund të përshtatet me sfidat dhe mundësitë e reja. Kjo përfshin mbështetjen e autonomisë, rritjen e ndërtimit të kapaciteteve, promovimin e mekanizmave të financimit të drejtë, përmirësimin e aksesit në infrastrukturë dhe mjete digjitale, si dhe lehtësimin e angazhimit me komunitetet në

nivel lokal dhe ndërkombëtar. Së fundi, forcimi i sektorit të pavarur kontribuon në mënyrë vendimtare në pasurinë, qëndrueshmërinë dhe rëndësinë sociale të ekosistemit kulturor në Shqipëri.

4.5 Forcimi i kuadrit rregullator dhe reforma ligjore

Për mbrojtjen e trashëgimisë kulturore

Themelimi i Institutit të Monumenteve të Kulturës (IMK) në vitin 1965 shënoi përpjekjen e parë sistematike për të përcaktuar tre objektiva kryesore për ruajtjen e trashëgimisë kombëtare: miratimin e instrumenteve ligjore që sigurojnë mbrojtjen efektive të pasurive me rëndësi historike dhe artistike; zhvillimin e një inventari gjithëpërfshirës të monumenteve kulturore; dhe miratimin e masave paraprake dhe emergjente për të mbrojtur trashëgiminë historike dhe arkeologjike nga përkeqësimi.

Ligji Nr. 9048/2003 “Për trashëgiminë kulturore” shënoi fillimin e një faze të re legislative, duke përcaktuar kuadrin ligjor për identifikimin dhe mbrojtjen e trashëgimisë kulturore brenda territorit të Republikës së Shqipërisë. Ligji përcaktoi parimet që rregullojnë klasifikimin dhe ruajtjen e trashëgimisë materiale dhe jomateriale dhe përcaktoi kompetencat mes institucioneve të ndryshme, duke përfshirë Institutin e Monumenteve të Kulturës, Qendrën Kombëtare të Inventarizimit të Pasurive Kulturore, Institutin Arkeologjik, Institutin e Kulturës Popullore dhe Drejtorinë e Përgjithshme të Arkivave të Shtetit. Ky ligj aktualisht është shfuqizuar dhe aktualisht ligji Nr. 27/2018 “Për Trashëgiminë Kulturore dhe Muzetë”, i ndryshuar, ka kontribuar në krijimin e një kuadri ligjor më koherent, duke përfshirë parimet e përgjithshme mbi trashëgiminë.

Megjithatë, pavarësisht konsolidimit të kuadrit rregullator, modelet bashkëkohore të qeverisjes kërkojnë një zhvendosje drejt administrimit të përbashkët ose bashkëpunues të pasurive kulturore, duke mundësuar përfshirjen aktive të aktorëve privatë të aftë për të siguruar burime financiare që shteti, duke pasur parasysh kufizimet buxhetore, nuk mund t'i furnizojë në mënyrë të qëndrueshme, duke ruajtur njëkohësisht parimin themelor se trashëgimia kulturore është një e mirë kolektive dhe jo thjesht një variabël ekonomik.

Si rrjedhim, Shqipëria angazhohet për të riprojektuar arkitekturën e saj rregullatore në mënyrë që të përputhet me standardet evropiane, pa hequr dorë nga historia e saj institucionale, traditat administrative apo specifikat sociale dhe territoriale.

Propozimet e zhvilluara në seksionet vijuese mbështesin një kalim nga një model kryesisht i orientuar drejt ruajtjes dhe shumë i centralizuar në një ekosistem qeverisjeje më dinamik të bazuar në autonominë institucionale, administrimin e përbashkët, njohjen e zgjeruar profesionale dhe infrastrukturën digjitale. Edhe pse ky vizion buron nga përvojat e konsoliduara evropiane, veçanërisht modelet italiane dhe franceze, qëllimi nuk është riprodhimi i tyre, por zhvillimi i një kuadri që është koherent dhe i përgjigjet specifikave të kontekstit institucional dhe normativ shqiptar.

Forcimi i autonomisë së institucioneve kulturore publike.

Një fushë e rëndësishme e reformës ka të bëjë me nivelin e autonomisë së dhënë institucioneve publike të kulturës.

Në Itali, që nga viti 2014, disa muze publikë të përzgjedhur kanë përfituar një **autonomi të zgjeruar**, e cila u ofron drejtorëve lirinë menaxheriale, financiare, organizative dhe shkencore. Ky model i ka mundësuar institucioneve të ushtrojnë kontroll efektiv mbi programimin, burimet njerëzore dhe mbledhjen e tarifave, brenda kuadrit të përgjegjësisë ligjore publike.

Megjithatë, një autonomi e tillë duhet të balancohet me kujdes, në mënyrë që të ruajë lidhjen institucionale midis funksioneve të mbrojtjes dhe valorizimit, të mos thellojë pabarazitë territoriale dhe të mos i nënshtrojë ekspertizën shkencore dhe kuratoriale imperativave menaxheriale.

Në Francë, muzetë kombëtarë kryesorë të organizuar si *Établissements publics administratifs* (EPA) gëzojnë status juridik të plotë sipas së drejtës publike dhe autonomi menaxheriale dhe shkencore, ndërkohë që mbeten subjekt i prioritetëve kulturore kombëtare përmes kontratës së objektivave dhe performancës, e cila përcakton objektiva shumëvjeçare të detyrueshme.

Në të dy vendet, rritja e autonomisë menaxheriale, megjithëse jo pa kufizime, ka qenë një faktor vendimtar në nxitjen e inovacionit dhe diversifikimin e flukseve të të ardhurave përtej financimit tradicional ministrior.

Në kontekstin shqiptar, një kalim gradual drejt një regjimi të diferencuar autonomie mund të përbëjë një qasje të përshtatshme.. Krijimi i një kategorie të unifikuar ligjore për institucionet kulturore publike, e cila do të përfshinte ndër të tjera, Qendrën Kombëtare e Inventarizimit të Pasurive Kulturore, do t'u mundësonte muzeve dhe parqeve arkeologjike të operonin me buxhete të pavarura, të rekrutonin personel sipas nevojave specifike të kontekstit, të zhvillonin strategji financiare dhe kulturore afatgjata dhe të përfundonin partneritete të strukturuar publik–privat. Njëkohësisht, një qasje e tillë duhet të garantojë që aksesit publik në trashëgimi të mbetet një interes i përgjithshëm i mbrojtur, i lidhur në mënyrë të pandashme me funksionin themelor të ruajtjes dhe mbrojtjes së saj.

Duke pasur parasysh ndikimin e mundshëm sistematik të këtyre reformave, zbatimi i tyre mund të nisë fillimisht në institucionet më të rëndësishme strategjike, të identifikuar në bazë të treguesve të tillë si të fluksit të vizitorëve dhe niveli i aksesueshmërisë publik. Në një fazë të mëvonshme, dhe mbi bazën e një vlerësimi të performancës administrative, si në aspektin e efikasitetit ashtu edhe të efektivitetit, ky model mund të shtrihet gradualisht në institucionet e tjera në të gjithë territorin e vendit.

Funksionimi i autonomisë institucionale varet në mënyrë të drejtpërdrejtë nga integriteti dhe transparenca e proceseve përmes të cilave formohen organet drejtuese si dhe i organeve këshillimore, si Këshilli i Artit, duhet të pasqyrojnë të njëjtat parime të hapjes, kompetencës dhe pavarësisë mbi të cilat mbështetet vetë kuadri i autonomisë. Ky proces kërkon kalimin nga

rekrutimi dhe emërimi administrativ drejt thirrjeve publike të hapura dhe konkurruese, me përzgjedhje nga panele teknike të pavarura. Përfaqësimi i balancuar në panele teknike, duke garantuar pjesëmarrjen e profesionistëve të pavarur nga sektori kulturor dhe krijues, krahas përfaqësuesve të institucioneve dhe të shoqërisë civile, nuk përbën vetëm një element procedural, por një kusht thelbësor i qeverisjes së mirë institucionale. Një përbërje e tillë kontribuon në ruajtjen e integritetit dhe pavarësisë së vendimmarrjes, duke parandaluar ndikimin e interesave administrative ose politike dhe duke siguruar që autonomia institucionale të përkthehet në drejtim artistik dhe intelektual të bazuar në kompetencë profesionale.

Rikonceptimi i trashëgimisë kulturore si një pasuri kolektive.

Një fushë tjetër që kërkon rishqyrtim ka të bëjë me konceptualizimin e vetë trashëgimisë kulturore.

Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë, Neni 59(1)(g), identifikon midis objektivave sociale të shtetit mbrojtjen e trashëgimisë kombëtare dhe kulturore dhe ruajtjen e gjuhës shqipe. Kjo pasqyron një koncept tradicional, të përqendruar te shteti, të mbrojtjes së trashëgimisë kulturore.

Në këtë drejtim, zgjerimi i mekanizmave të bashkëpunimit dhe bashkëveprimit midis sektorit publik dhe privat mund të ndjek modelin e parashikuar në Kodin e Trashëgimisë Kulturore (d.lgs. 42/2004), i cili ofron një model të suksesshëm rregullator. Për më tepër, Kodi aktual i Prokurimit Publik i Italisë (d.lgs. 36/2023), ndryshe nga kodi francez i komandës publike, përcakton dispozita specifike (Nenet 132–134) për prokurimin në sektorin e trashëgimisë kulturore, duke lejuar instrumente fleksibël (duke përfshirë kontratat falas, sponsorizimet dhe PPP-të) me procedura të thjeshtuara për zgjedhjen e partnerëve privatë.

Në të gjithë Evropën, qasja e bashkëpunimit midis sektorit publik dhe privat ka një rëndësi të veçantë. Kuadri rregullator italian mbi hapësirat e përbashkëta urbane përfshijnë drejtpërdrejt qytetarët dhe shoqatat në menaxhimin e hapësirave kulturore, ndërsa kontratat kulturore territoriale të Francës promovojnë përgjegjësinë e përbashkët midis autoriteteve shtetërore dhe aktorëve lokalë për të siguruar akses të gjerë kulturor, për të forcuar bashkëpunimin ndërqeveritar, për të mbështetur programimin kulturor afatmesëm dhe për të integruar politikën kulturore me strategji më të gjera të zhvillimit territorial.

Shqipëria mund të mbështetet në këto modele duke miratuar marrëveshje partneriteti të institucionalizuara ose kontraktuale që përfshijnë administratat qendrore dhe lokale, qytetarët, universitetet dhe ndërmarrjet private ose me qëllime shoqërore për bashkëmenaxhimin e trashëgimisë kulturore materiale dhe jomateriale.

Krijimi gradual i një kuadri ligjor për profesionistët e kulturës.

Një ekosistem i qëndrueshëm i qeverisjes kulturore garanton ekzistencën e një komuniteti profesional të njohur dhe të mbrojtur. Shqipëria ende nuk ka një kuadër ligjor që të përcaktojë statusin juridik të profesionistëve të kulturës, duke adresuar çështje të tilla si natyra e paqëndrueshme e të ardhurave në sektorin krijues, lëvizshmëria ndërkombëtare dhe zhvillimi i

vazhdueshëm profesional. Mungesa e një rregullimi të tillë krijon pasiguri strukturore për profesionistët e fushës, dobëson qëndrueshmërinë e ekosistemit kulturor dhe kufizon aftësinë e vendit për të mbajtur talente të kualifikuara, si dhe për të zhvilluar bashkëpunime dhe partneritete ndërkombëtare.

Përvojat krahasuese, si figura e *conservateurs du patrimoine* në Francë, përpjekjet e Italisë (ende të papërfunduara) për të rregulluar profesionet e kulturës (p.sh., arkeologët dhe restauratorët) dhe rregullimi i *conservadores-restauradores* në Portugali, tregojnë se njohja formale ligjore kontribuon në forcimin e qëndrueshmërisë sektoriale.

Një ligj i posaçëm për profesionistët e kulturës në Shqipëri mund të krijojë bazat për mbrojtje të përshtatshme të punës dhe të mbrojtjes sociale, për korniza kontraktuale të qarta dhe për vendosjen e standardeve profesionale të bazuara në specifikime teknike, siç janë standardet normative UNI të Italisë (p.sh., UNI 11588 për profesionet e muzeve). Krijimi i regjistrave profesionalë për arkeologët, restauratorët, historianët e artit dhe ekspertë të tjerë të kulturës do të promovonte më tej profesionalizmin dhe në garantimin e cilësisë së shërbimeve dhe ndërhyrjeve në sektor.

Digjitalizimi në mbështetje të aksesit të përmirësuar dhe qeverisjes së trashëgimisë kulturore.

Në Shqipëri, bazat e të dhënave, inventarët, platformat GIS dhe katalogët e muzeve mbeten të fragmentuara dhe me ndërveprueshmëri të Ky fragmentim pengon planifikimin strategjik, monitorimin, kërkimin dhe aksesin e barabartë publik, duke thelluar kështu pabarazitë territoriale.

Një shembull i rëndësishëm, megjithëse kërkon shumë burime, është Plani Kombëtar i Rimëkëmbjes dhe Rezistencës (PKRR) i Italisë, i cili, brenda Misionit 1 ("Digjitalizimi, Inovacioni, Konkurrueshmëria, Kultura dhe Turizmi"), dhe konkretisht Komponentit 3 ("Turizmi dhe Kultura 4.0"), krijon një ekosistem shumë-teknologjik dhe ndërdisiplinor për inovacionin digjital, trajnimin dhe kërkimin në sektorin e trashëgimisë kulturore.

Integrimi më i gjerë i mjeteve digjitale në Shqipëri do të kontribuonte në kapërcimin e dobësive strukturore në qeverisjen e trashëgimisë kulturore, duke lehtësuar shkëmbimin e informacionit ndërmjet institucioneve dhe duke promovuar politika të të dhënave të hapura në përputhje me kërkesat e ndërveprueshmërisë.. Një infrastrukturë e tillë do të ishte thelbësore për monitorimin e riskut, mbrojtjen në rast emergjence dhe luftimin e trafikimit të paligjshëm të pasurive kulturore, në përputhje me angazhimet që rrjedhin nga ratifikimi i fundit i Konventës së Nikozisë.

Për më tepër, mbrojtja efektive e trashëgimisë kulturore kërkon njësi të specializuara të zbatimit të ligjit. Një model shumë i suksesshëm është Komanda Italiane e Karabinierëve për Mbrojtjen e Trashëgimisë Kulturore, e cila vepron që nga viti 1969 dhe ka për detyrë parandalimin e eksporteve të paligjshme dhe lehtësimin e rikuperimit të pasurive kulturore të vjedhura.

4.6 Si të lexohet dokumenti

Strategjia buron nga prioritetet kryesore të përcaktuara nga Ministria, të nxjerra nga një vlerësim i thelluar i sektorit. Këto 4 prioritete përfshijnë:

1. ruajtjen dhe mbrojtjen e siteve të trashëgimisë kulturore
2. rritjen e industrive krijuese
3. zhvillimin e infrastrukturës kulturore
4. promovimin e përfshirjes dhe aksesueshmërisë.

Ato pasqyrojnë nevojat specifike të Shqipërisë dhe pajtueshmërinë me standardet evropiane dhe ndërkombëtare.

Si pjesë e këtij procesi analitik, u shqyrtua edhe Strategjia Kombëtare për Kulturën 2019–2025, me komponentët e saj kryesorë dhe orientimet strategjike të përmbledhura në tabelën më poshtë. Kjo sintezë ofron një pasqyrë koncize të kornizës ekzistuese të politikave, duke shërbyer si një nga pikat e referencës për përcaktimin e drejtimeve të reja strategjike.

Orientimet kryesore të Strategjisë Kombëtare për Kulturën 2019–2025		
Objektivi Strategjik	Masat kryesore	Rezultatet e pritura
1. Krijimi i një kornize të qëndrueshme legjislative dhe institucionale për zhvillimin e arteve, kulturës dhe trashëgimisë kulturore	● Miratimi dhe rishikimi i legjislacionit bazë (Ligji për artin dhe kulturën, Ligji për kinematografinë, Ligji për pensionet e posaçme për profesionet artistike) ● Forcimi i sistemeve rregullatore dhe mekanizmave zbatues, veçanërisht në fushën e të drejtës së autorit ● Prezantimi i partneriteteve publike-private dhe strategjike në qeverisjen e trashëgimisë kulturore	● Përputhja me standardet rregullatore të BE-së ● Rritja e qartësisë ligjore dhe parashikueshmërisë brenda sektorit kulturor ● Modele menaxhimi më të qëndrueshme dhe të diversifikuara
2. Reformimi i menaxhimit të trashëgimisë kulturore dhe institucioneve muzeale	● Zbatimi i Ligjit për trashëgiminë Kulturore dhe Muzetë (Nr. 27/2018) ● Përgatitja e planeve të menaxhimit të integruar për qendrat historike dhe siteve arkeologjike ● Përfshirja e instrumenteve legjislative, financiare dhe administrative në kornizat e menaxhimit	● Struktura menaxhimi më të decentralizuara dhe efikase ● Ruajtje dhe konservim më i mirë i pasurive kulturore ● Potencial i forcuar për turizëm dhe arsim

Orientimet kryesore të Strategjisë Kombëtare për Kulturën 2019–2025		
3. Modernizimi dhe konsolidimi i rrjetit institucional	● Përmirësimi i infrastrukturës së institucioneve kulturore ● Krijimi i institucioneve të reja dhe ristrukturimi i atyre ekzistuese ● Avancimi i transformimit digjital përmes platformave të tilla si Regjistri Kombëtar i Pasurive Kulturore dhe sistemet e biletave elektronike	● Aksesueshmëri dhe transparencë më e madhe ● Rritje në numrin e audiencës dhe të ardhura të vetë-gjeneruara ● Ndërlidhje e përmirësuar midis institucioneve kulturore
4. Forcimi i kapaciteteve njerëzore dhe avancimi i zhvillimit profesional	● Zbatimi i programeve të trajnimit dhe certifikimit profesional të vazhdueshëm ● Promovimi i aftësive ndërsektoriale (p.sh., menaxhimi i projekteve, njohuritë ligjore, sipërmarrja) ● Pjesëmarrja në nisma ndërkombëtare shkëmbimi dhe rrjetëzimi	● Kompetencë profesionale dhe konkurrueshmëri e përmirësuar në fuqinë punëtore kulturore. ● Bashkëpunim ndërkombëtar i zgjeruar. ● Aftësi të përforcuara drejtuese dhe menaxherial
5. Rritja e autonomisë financiare dhe diversifikimi i mekanizmave të financimit	● Inkurajimi i mobilizimit të donacioneve, sponsorizimeve, financimit ndërkombëtar dhe programeve të BE-së. ● Futja e stimuljeve fiskale për të stimuluar investimet private në kulturë dhe trashëgimi	● Varësi më e ulët nga buxheti i shtetit ● Flukse financiare më të qëndrueshme dhe më të parashikueshme për sektorin. ● Angazhim më i lartë i sektorit privat në zhvillimin kulturor

Në kuadër të strategjisë kombëtare kulturore të Shqipërisë, **tre perspektivat kryesore për zhvillimin sektorial** nuk janë thjesht qasje konceptuale, por janë krijuar si **tre shtyllat themelore strategjike të planit**. Këto perspektiva shërbejnë jo vetëm si një përgjigje efektive ndaj nevojave të shprehura nga palët e interesuara, por edhe si një katalizator për shfrytëzimin e pikave të forta unike të Shqipërisë, duke synuar në fund maksimizimin e potencialit transformues të kulturës në shoqëri.

Qasja në zhvillimin e shtyllave fillon me identifikimin e boshllëqeve dhe kërkesave urgjente në sektorin kulturor dhe krijues – siç janë **përfshirja, aksesueshmëria, zhvillimi i aftësive dhe modernizimi i infrastrukturës**. Aktivitetet janë formuluar për të trajtuar mangësitë e rëndësishme, për të krijuar një mjedis të favorshëm për profesionistët dhe audiencën kulturore dhe për të siguruar që asnjë komunitet apo grup të mos lihet pas dore. Analiza e të dhënave ekzistuese dhe angazhimi gjithëpërfshirës i palëve të interesuara zbuluan këto nevoja, duke i dhënë përparësi ndërhyrjeve që ofrojnë përfitime materiale dhe nxisin qëndrueshmërinë e sektorit. Në vend që të përqendrohemi vetëm në mangësi, u hartëzuan pikat e forta ekzistuese të Shqipërisë: një trashëgimi të pasur dhe të larmishme, industri krijuese dinamike, tradita të forta të përsosmërisë artistike (përfshirë praktikën e njohura nga UNESCO) dhe rrjetet e palëve të interesuara. Duke shfrytëzuar këto pasuri, strategjia mbështet iniciativë që përforcojnë identitetet kombëtare dhe lokale, promovojnë diplomacinë kulturore dhe rrisin pozicionimin në treg për kulturën dhe krijimtarinë shqiptare brenda dhe jashtë vendit. Krahasimi me praktikën më të mira dhe analiza krahasuese me homologët evropianë lejon rritjen e avantazheve ekzistuese sektoriale.

Perspektiva e tretë e përdorur për të identifikuar shtyllat kryesore të strategjisë përqendrohet në aftësinë e sektorit për të nxitur ndryshime më të gjera shoqërore. Duke integruar parimet e orientuara drejt së ardhmes – inovacionin, qëndrueshmërinë dhe bashkëpunimin ndërsektorial – strategjia fuqizon kulturën si një nxitës kryesor të kohezionit social, zhvillimit të qëndrueshëm dhe sipërmarrjes krijuese. Mekanizmat e zbatimit përfshijnë seminare për parashikime pjesëmarrëse, ndërtimin e skenarëve dhe metodologjinë Delphi për të nxitur vizionin kolektiv për të ardhmen, si dhe koordinimin e politikave në shumë nivele dhe për shumë qëllime. Kjo perspektivë siguron që kultura të mos trajtohet si një aset statik, por si një motor transformimi me ndikim të matshëm në të gjithë shoqërinë shqiptare.

Strategjia përputhet me **kuadrin më të gjerë të politikave** të Shqipërisë mbi integrimin evropian, turizmin, zhvillimin e të rinjve dhe atë rural, angazhimin e diasporës dhe transformimin digjital. Ajo bazohet në një metodologji të qartë që përfshin praktikën më të mira, rishikimet rregullatore dhe krahasimin me standardet e Bashkimit Evropian dhe ato rajonale. Për më tepër, hartimi i politikave funksionon në tre nivele plotësuese:

- nivelin legjislativ, i cili siguron një kuadër ligjor koherent të harmonizuar me normat e BE-së;
- nivelin fiskal, i fokusuar në mekanizma të qëndrueshëm financimi, stimuj dhe partneritete publik–privat; dhe
- nivelin organizativ–menaxherial, që synon rritjen e kapaciteteve institucionale, modelevë të qeverisjes dhe mekanizmave të koordinimit ndërsektorial.
- Kjo qasje me tre nivele siguron koherencë, llogaridhënie dhe efikasitet në zbatimin e strategjisë kombëtare kulturore brenda agjendës gjithëpërfshirëse të zhvillimit dhe integritetit të Shqipërisë.

Çdo shtyllë më pas vihet në funksion përmes objektivave specifike. Objektivat mbështeten në një rishikim gjithëpërfshirës të të dhënave ekzistuese, analizën e të dhënave sektoriale dhe kontributin e gjerë të palëve të interesuara, duke përfshirë institucionet kryesore kulturore, operatorët e pavarur, sektorin krijues, aktorët rajonalë dhe përfaqësuesit e shoqërisë civile.

Angazhimi i palëve të interesuara sigurohet përmes konsultimeve kombëtare siç janë "Gjendja e Përgjithshme e Kulturës në Shqipëri" (GSCA), si dhe përmes pyetësorëve të synuar dhe raundeve të konsultimeve të organizuara nga MEKI dhe UNAA 2024.

Për çdo objektiv, specifikohen veprime të detajuara. Këto variojnë nga reformat ligjore dhe masat fiskale deri te ndërtimi i kapaciteteve, modernizimi i infrastrukturës, digjitalizimi, mbështetja e sipërmarrjes kulturore dhe partneritetet në nivel vendas dhe ndërkombëtar. Të gjitha aktivitetet koordinohen përmes pkanit të veprimit (2026–2030). Megjithatë, duke pasur parasysh kontekstin dinamik të brendshëm dhe të jashtëm në ditët e sotme, kërkohen rishikime vjetore për t'ju përshtatur kushteve në ndryshim. Përveç kësaj, duhet të hartohet një plan operativ vjetor, për të përkthyer veprimet strategjike në hapa konkretë, duke siguruar që strategjia të jetë e përditësuar, fleksibile dhe e aftë për t'u përshtatur. Pas përcaktimit të shtyllave dhe objektivave të qarta, strategjia ofron një kornizë të qëndrueshme, por të adaptueshme, e cila lejon integrimin dhe rishikimin e veprimeve specifike, duke mundësuar reagime të shpejta dhe efektive ndaj sfidave, mundësive dhe ndryshimeve të kontekstit.

Për më shumë transparencë dhe për ta lehtësuar planifikimin operacional, aktivitetet brenda strategjisë janë të strukturuar si sipas shtyllave, ashtu edhe sipas Objektivave Specifike. Kjo strukturë e dyfishtë i mundëson Ministrisë t'i paraqesë dhe t'i diskutojë planet strategjike në dy formate plotësuese. Një qasje e tillë siguron që strategjia të jetë e kuptueshme dhe e aksesueshme, lehtëson dialogun e synuar dhe u mundëson të gjithë aktorëve të interesuar, përfshirë institucionet qeveritare, aktorët e sektorit dhe shoqërinë civile të angazhohen në zbatimin dhe monitorimin e saj sipas interesave dhe mandateve përkatëse. Së fundi, kjo mënyrë organizimi garanton një ndjenjë të gjerë pronësie dhe mbështet natyrën pjesëmarrëse dhe bashkëpunuese të zbatimit të strategjisë, si dhe përputhjen e saj me praktikën më të mira në hartimin e politikave dhe angazhimin e palëve të interesuara.

Të gjitha veprimet dhe politikat artikulojnë përgjatë një **plani të qartë zbatimi**, që mbulon periudhën nga viti 2026 deri në vitin 2030. Planin përfshin një kornizë të qëndrueshme monitorimi dhe vlerësimi, duke përcaktuar treguesit, aktorët dhe përgjegjësitë për dorëzimin në kohë dhe vlerësimin e ndikimit.

Pas përcaktimit të shtyllave dhe objektivave të qarta, strategjia ofron një kornizë të qëndrueshme, por të adaptueshme, e cila lejon integrimin dhe rishikimin e veprimeve specifike, duke mundësuar reagime të shpejta dhe efektive ndaj sfidave, mundësive dhe ndryshimeve të kontekstit.

Planin e veprimit bashkëlidhur dokumentit, ofron një kornizë të detajuar për secilën ndërhyrje të propozuar. Ato përshkruajnë objektivat specifike, përshkrimin, aktivitetet kryesore dhe afatin kohor të zbatimit, dimensionin sektorial dhe strategjik, përfituesit e synuar, treguesit e monitorimit, palët e interesuara të përfshira, burimet teknologjike të nevojshme, ndërtimin e kapaciteteve të nevojshme, vlerësimin e kostove në buxhetin e MTKS dhe burimet e mundshme të financimit. Secila fletë shërben si një referencë operationale e përmbledhur për të mbështetur zbatimin dhe monitorimin e planit.

Aktivitetet kryesore janë propozuar bazuar në tre kritere kryesore: vizibiliteti dhe pozicionimi ndërkombëtar, duke siguruar që veprimi të ketë kapacitetin për të përfaqësuar dhe komunikuar strategjinë e përgjithshme në mënyrë efektive; ndikimi te përfituesit direkt, duke reflektuar potencialin për të gjeneruar përfitime materiale dhe të matshme; dhe realizueshmëria financiare, duke konfirmuar përputhshmërinë e veprimit me burimet e financimit të disponueshme dhe qëndrueshmërinë e tij të përgjithshme.

5.

Prioritetet

Ruajtja dhe mbrojtja e vendeve të trashëgimisë kulturore

Rritja e industrive krijuese

Zhvillimi i infrastrukturës kulturore

Përfshirja dhe aksesueshmëria

Shtyllat

Shtylla 1 – Kultura si faktor nxitës për cilësinë e jetës

Shtylla 2 – Kultura si mjet dialogu në nivelin ndërkombëtar

Shtylla 3 - Mundësimi i ekosistemit kulturor

Objektivat

Akses i barabartë

Reputacioni ndërkombëtar dhe konkurrueshmëria

Korniza ligjore

Politikat ligjore

Kohezioni i komunitetit

Lëvizhmërisa dhe rrjetëzimi

Ndërtimi i kapaciteteve

Të drejtat e shtetësisë

Partneritetet

Sisteme transparente të dhënies së granteve

Politikat fiskale

Të nxënit gjatë gjithë jetës

Inovacioni kulturor

Qëndrueshmëria

Potenciali krijues

Vzibiliteti

Mjete digjitale dhe organizative

Politikat menaxheriale

Politikat

Modernizimi i sektorit të kulturës në Shqipëri kërkon ndërhyrje të koordinuara legislative, fiskale dhe menaxheriale për të mbrojtur trashëgiminë, për të zhvilluar industritë krijuese, për të përmirësuar infrastrukturën dhe për të promovuar përfshirjen. Reformat legislative sqarojnë rolet, forcojnë kornizat ligjore për trashëgiminë dhe krijimin artistik dhe vendosin bazën për pjesëmarrjen e komunitetit. Mekanizmat fiskalë kanalizojnë burimet për restaurim, prodhim dhe infrastrukturë, duke kapërcyer mungesën kronike të financimit dhe duke nxitur barazinë territoriale. Përpjekjet menaxheriale përqendrohen në standardet profesionale, rrjetet kombëtare, transformimin digjital dhe partneritetet që përfshijnë sektorin publik, privat dhe atë të tretë. Duke i dhënë përparësi të mësuarit gjatë gjithë jetës dhe aksesit digjital, këto reforma adresojnë boshllëqet e kapaciteteve, pabarazitë rajonale dhe pengesat në inovacion. Qasja gjithëpërfshirëse dhe bashkëpunimi ndërsektorial bëhen përparësi strukturore, duke fuqizuar komunitetet në vendimmarrje dhe menaxhim. Së fundi, ky model i integruar politikash synon të rrisë vitalitetin kulturor të Shqipërisë, të forcojë ekonominë e saj krijuese dhe të mbështesë zhvillimin e qëndrueshëm në përputhje me standardet evropiane dhe aspiratat lokale.

5.1 Politikat e trashëgimisë

Status quo

Korpusi zyrtar i trashëgimisë së Shqipërisë përfshin mbi 2,200 monumente të listuara dhe 206 zona të mbrojtura, duke pasqyruar një ndërthurje të pasur të qendrave të lashta urbane, arkitekturës fetare, fortifikimeve, ansambleve vernakulare, parqeve arkeologjike dhe veprave inxhinierike.

Ruajtja dhe mbrojtja e trashëgimisë materiale funksionon përmes një sistemi kompleks që përfshin ministritë e linjës, agjencitë e specializuara, drejtoritë rajonale dhe institucionet e pushtetit vendor. Drejtoritë rajonale, thelbësore për dokumentimin dhe monitorimin, përballen me kufizime të kapaciteteve, pasi praktikatat e reja, si qasjet ndaj peizazhit dhe inventarët digjitalë, janë ende duke u zhvilluar dhe integruar.

Trashëgimia kulturore jomateriale (TKJ) ka një histori institucionale më të re dhe të fragmentuar. Regjistri dinamik kombëtar po zgjerohet, por shumë tradita mbeten të padokumentuara. Regjistri perceptohet më shumë si një mjet për përputhshmërinë me kërkesat e UNESCO-n sesa si një mjet i fuqishëm për mbrojtjen në nivel komunitar; transmetimi është ende i bazuar në familje dhe pabarazitë rajonale vazhdojnë. Përfshirja e komunitetit, thelbësore sipas Konventës së Faros, është e kufizuar dhe kryesisht e bazuar në ngjarje, ndërsa praktikatat e pakicave shpesh nuk njihen sa duhet.

Muzetë luajnë një rol kyç, por janë të përqendruara kryesisht në zonat urbane dhe përballen me sfida që lidhen me financimin, fragmentimin e qeverisjes, kapacitetet profesionale dhe transformimin digjital. Përpjekjet e fundit për zgjerim dhe rinovim synojnë modernizimin e menaxhimit dhe infrastrukturës; megjithatë, ndërtimi i kapaciteteve teknike dhe menaxheriale nuk ka ecur në të njëjtin ritëm me këto investime.

Analiza e situatës konfirmon nevojën për rritjen e kapaciteteve, nevojën për një planifikim më të mirë strategjik digjital, rritjen e inventarizimit dhe nevojën për koordinim më të mirë. Centralizimi, modelet e kufizuara të pjesëmarrjes dhe mangësitë në aftësitë digjitale duhet të adresohen. Artizanët, të cilët janë elementë kyç për ruajtjen materiale dhe mbrojtjen e TKJ-së, veprojnë kryesisht në ekonominë informale, me mbështetje institucionale dhe vizibilitet ende të pamjaftueshëm, ndonëse financimi i restaurimit dhe digjitalizimi janë rritur, investimet mbeten shumë të centralizuara rreth Tiranës dhe në zonat periferike nuk ofrohen shërbime të njëjtit nivel si në infrastrukturë, ashtu edhe në programim.

Aksesueshmëria fizike dhe digjitale mbetet e kufizuar. Vetëm institucionet kryesore në Tiranë përmbushin standardet ndërkombëtare të aksesueshmërisë, ndërsa muzetë dhe sitet rajonale kanë vështirësi në modernizimin e tyre.

Digjitalizimi i TKJ-së, veçanërisht i traditave gojore dhe arkivat e komunitetit, është i paplotë, duke vënë në rrezik humbjen e shumë praktikave lokale për shkak të dokumentimit të pamjaftueshëm dhe strategjive të dobëta të transmetimit.

Propozimet e palëve të interesit

Gjatë procesit të konsultimit me palët e interesit në fazën e hartimit të strategjisë, u theksuan disa nevoja urgjente për sektorin e trashëgimisë kulturore të Shqipërisë, duke përfshirë digjitalizimin e koleksioneve të trashëgimisë, krijimin e arkivave digjitale për trashëgiminë jomateriale, sigurimin e subvencioneve për restaurim, vendosjen e standardeve profesionale, rritjen e promovimit të trashëgimisë jomateriale, krijimin e një muzeu të synuar për trashëgiminë jomateriale dhe dokumentimin e pasurive të trashëgimisë që nuk kanë mbrojtje ligjore. Këto prioritetë pasqyrojnë ndërgjegjësim për praktikën më të mira ndërkombëtare dhe një kërkesë për inovacione lokale përkatëse për të siguruar vazhdimësinë dhe vlerësimin e burimeve të pasura kulturore të Shqipërisë.

Lidhur me nevojat e mësipërme, pas një analize të thelluar identifikohen disa shkaqe kryesore të cilat mund të ndikojnë të tilla si: programet e restaurimit nuk janë të financuara sa duhet, sistemet digjitale mbeten të kufizuara dhe të fragmentuara, kapacitetet e stafit në institucionet e trashëgimisë janë të pabarabarta dhe inventarizimi i pasurive të trashëgimisë është i paplotë ose jo i përditësuar. Këto dobësi strukturore thellohen më tej nga mungesa e sistemeve të centralizuara të të dhënave si dhe nga niveli i kufizuar i investimeve në inovacion dhe trajnim profesional.

Në praktikë, këto kufizime strukturore rezultojnë në nivel të pamjaftueshëm dokumentimi, interpretimi dhe vlerësimi të pasurive të trashëgimisë kulturore brenda politikave dhe programeve publike. Mekanizmat e ruajtjes parandaluese duhet të forcohen në kuadër të strategjive institucionale.

Si rrjedhojë, një pjesë e konsiderueshme e potencialit të trashëgimisë kulturore shqiptare mbetet e pashfrytëzuar në funksion të arsimit, angazhimit të komunitetit, dhe zhvillimit socio-ekonomik.

Pasojë e drejtëpërdrejtë e kësaj situate është rreziku i humbjes së një pjese të konsiderueshme të materialit kulturor dhe ndërprerja e vazhdimësisë së transmetimit të njohurive. Elementët materialë dhe jo materialë rrezikojnë të zbehen nga kujtesa kolektive në mungesë të dokumentimit dhe vlerësimit të duhur. Integrimi i trashëgimisë në kurrikulat arsimore dhe itineraret turistike mbetet i kufizuar, duke reduktuar mundësitë për përdorim dhe përfshirje më të gjerë publik, si dhe duke kufizuar kontributin e saj potencial në zhvillimin e qëndrueshëm dhe rritjen ekonomike në nivel lokal.

Konsultimet me palët e interesit dhe analiza e situatës aktuale, evidentojnë nevojën për një qasje të integruar me disa nivele të politikave për menaxhimin e trashëgimisë kulturore të Shqipërisë. Në këtë kuadër, identifikohen tre nivele të ndërlidhura të ndërhyrjes nëpërmjet politikave, të cilat synojnë të mbështesin modernizimin e sektorit, qëndrueshmërinë e tij dhe të rrisin vlerën e tij për komunitetin.

Së bashku, këto tre nivele politikash hedhin themelet për zhvillimin e një sektori të trashëgimisë kulturore në Shqipëri që është modern, i qëndrueshëm dhe gjithëpërfshirës.

Masat legjislative, fiskale dhe menaxheriale, ndërveprojnë dhe përforcojnë njëra-tjetrën, duke krijuar përgjigje gjithëpërfshirëse ndaj sfidave të identifikuara gjatë analizës së sektorit dhe procesit të konsultimit me grupet e interesit. Këto sfida lidhen me kapacitetet e kufizuara institucionale, pabarazitë territoriale në mbulim dhe akses, inventarizime ende të paplotë të pasurive, fragmentimin e mekanizmave të qeverisjes, si edhe me nivelin e kufizuar të pjesëmarrjes së komunitetit në menaxhimin dhe valorizimin e trashëgimisë kulturore.

Niveli legjislativ

Dimensioni legjislativ përqendrohet në përditësimin dhe përmirësimin e kuadrit rregullator ekzistues me qëllim adresimin e boshllëqeve të evidentuara në legjislacionin aktual dhe në zbatimin e tij në praktikë.

Korniza ligjore ekzistuese parashikon kriteret për klasifikimin e trashëgimisë kulturore dhe përcakton procedura të qarta për verifikimin dhe deklarimin e tyre (Nenet 50–70 të ligjit). Megjithatë, kuadri ligjor duhet të plotësohet dhe të pasurohet më tej. Legjislacioni i përmirësuar duhet gjithashtu të nxisë qasje të reja digjitale për dokumentimin dhe të mbështesë njohjen e trashëgimisë që nuk ka pasur më parë status ligjor.

Nga perspektiva e hartimit të ligjit, në funksion të anëtarësimit në BE, ligji aktual do të ndryshohet dhe deri në vitin 2030, autoritetet duhet të miratojnë ndryshimin në legjislacionin ekzistues dhe aktet nënligjore në bazë dhe për zbatim të tij, në mënyrë që ligji të jetë plotësisht funksional. Megjithatë, efektiviteti i çdo përmirësimi legjislativ do të varet edhe nga kapaciteti i institucioneve të mandatuara për ta zbatuar atë, veçanërisht Ministria përgjegjëse për kulturën, Instituti Kombëtar i Trashëgimisë Kulturore (IKTK) dhe Drejtoritë Rajonale të Trashëgimisë Kulturore (DRTK).

Për të siguruar funksionimin efektiv të kuadrit rregullator të përmirësuar, strategjia duhet të shoqërohet me masa që forcojnë kapacitetet institucionale, qartësojnë mandatet dhe përforcojnë autonominë operationale dhe autoritetin profesional të IKTK-së dhe DRTK-ve. Rritja e kapacitetit dhe qëndrueshmërisë institucionale është një parakusht për zbatimin e ligjit, zbatimin e besueshëm dhe integritetin e të gjithë sistemit të ruajtjes dhe mbrojtjes së trashëgimisë kulturore. sistemit kombëtar të qeverisjes së trashëgimisë.

Niveli fiskal

Mbështetja financiare përbën një instrument të rëndësishëm për zhvillimin e qëndrueshëm të sektorit të trashëgimisë kulturore. Kjo mbështetje duhet të trajtojë shpërndarjen e pabarabartë territoriale duke kanalizuar burimet jo vetëm në institucionet kryesore urbane, por edhe në komunitetet rajonale dhe rurale që nuk marrin shërbimin e duhur. Mbështetja financiare nëpërmjet buxhetit të shtetit, subvencioneve apo granteve është thelbësore për stimulimin e aktiviteteve të restaurimit, digjitalizimin dhe institucionalizimin e muzeve të dedikuara për trashëgiminë jomateriale. Kjo kornizë e synuar e financimit synon të përmirësojë aksesin fizik dhe digjital, të rrisë masat parandaluese të ruajtjes dhe të lehtësojë inovacionin në menaxhimin e trashëgimisë.

Niveli menaxherial

Politikat menaxheriale theksojnë standardet kombëtare, regjistrat digjitalë dhe trajnimin e stafit. Analiza e situatës tregon se institucionet e trashëgimisë kulturore nuk kanë kapacitetet teknike, menaxheriale dhe digjitale të nevojshme për dokumentimin, monitorimin, ruajtjen dhe interpretimin efektiv të pasurive kulturore. Reformat menaxheriale duhet të përqendrohen në zhvillimin e standardeve të qarta profesionale, krijimin e inventarëve digjitalë qendrorë dhe rajonalë, si dhe në zbatimin e trajnimit të vazhdueshëm të stafit dhe ndërtimin e kapaciteteve, veçanërisht në lidhje me mjetet e reja digjitale dhe modelet pjesëmarrëse. Forcimi institucional dhe miratimi i praktikave më të mira do të ndihmojnë në adresimin e mangësive të evidentuara dhe do të sigurojnë qëndrueshmërinë dhe cilësinë e menaxhimit të trashëgimisë në të gjithë vendin. Përveç kësaj, forcimi i mbështetjes për artizanët dhe mundësimi i kalimit të tyre nga ekonomia informale në atë formale do të kontribuojë në ruajtjen e trashëgimisë materiale dhe jomateriale.

5.1.2 Menaxhimi aktual i pasurive kulturore në Shqipëri

Në kontekstin shqiptar, menaxhimi i pasurive kulturore kryhet në mënyrë direkte nga institucionet dhe entitetet shtetërore, të cilat janë ministria përgjegjëse për kulturën, nëpërmjet institucioneve të saj të specializuara dhe drejtorive të saj rajonale. Edhe pse ka kaluar kohë nga hyrja në fuqi dhe fillimi i zbatimit të Ligjit Nr. 27/2018, administrimi i drejtpërdrejtë i pasurive kulturore vazhdon të mbetet forma kryesore e menaxhimit dhe ruajtjes së tyre në Republikën e Shqipërisë, duke siguruar përputhshmëri me normat kushtetuese dhe dispozitat ligjore në fushën e trashëgimisë kulturore.

Administrimi direkt kryhet nëpërmjet DRTK rajonale, zyrave për administrimin dhe koordinimin e pasurive kulturore dhe autoriteteve vendore. Zyrat për administrimin dhe koordinimin e

parqeve arkeologjike janë struktura të posaçme të krijuara bazuar në Ligjin e mëpushme Nr. 9048/2003 “Për trashëgimë kulturore”, ligjin nr.906, datë 6.6.2002 “Për Zonën e Mbrojtur”, si dhe ligjin nr.8934, datë 5.9.2002 "Për mbrojtjen e mjedisit" sipas kuadrit ligjor mjedisor për pasuritë komplekse kulturore, siç janë komplekset historiko-arkologjike, monumentale, arkitektonike-urbane dhe mjedisore. Në praktikë, në disa raste vërehen mbivendosje kompetencash në menaxhimin e vendeve të trashëgimisë kulturore ndërmjet Drejtorive Rajonale dhe autoriteteve vendore. Një shembull i tillë është Kalaja e Gjirokastrës, ku vetë monumenti administrohet nga Drejtoria Rajonale, ndërsa muzetë që ndodhen brenda saj menaxhohen nga Bashkia.

Aktualisht, pasuria kulturore e cila menaxhohet në formën e administrimit indirekt sipas Ligjit Nr. 27/2018, “Për trashëgiminë kulturore dhe muzetë”, i ndryshuar janë Nënzonat e trashëgimisë kulturore dhe peizazhit, pjesë e Parkut Kombëtar të Butrintit, të cilat janë nën administrimin e Fondacionit të Menaxhimit të Butrintit, në bazë të Ligjit Nr. 50/2022, “Për miratimin e marrëveshjes për administrimin e nënzonave të trashëgimisë kulturore dhe peizazhit, pjesë e parkut kombëtar të Butrintit, midis Ministrisë së Kulturës dhe Fondacionit të Menaxhimit të Butrintit”. Megjithëse, ky rast paraqet një nga shembujt më të konsoliduar dhe të suksesshëm të zbatimit të modelit të menaxhimit indirekt të pasurive kulturore në Shqipëri, miratimi i këtij ligji u shoqërua me polemika të shumta në debatin publik dhe politik, kryesisht për shkak të kundërshtimit nga opozita parlamentare, ai iu nënshtrua gjithashtu kontrollit të kushtetutshmërisë. Një grup përfaqësuesish të parlamentit (1/5 e anëtarëve të parlamentit) kërkuan shpalljen e antikushtetueshmërisë së ligjit 50/2022. Me Vendimin Nr. 34, datë 24.4.2024, Gjykata Kushtetuese vendosi rrëzimin e kërkesës.

5.1.3 Orientime të reja politike

Trashëgimia kulturore e Shqipërisë përbën një ekosistem unik dhe të pasur vlerash historike, kulturore dhe natyrore, por strukturalisht të brishtë. Gjatë dekadës së fundit është shënuar progres i konsiderueshëm në forcimin e arkitekturës ligjore dhe institucionale të këtij sektori. Ky progres është materializuar veçanërisht përmes miratimit të Ligjit 27/2018 “Për Trashëgiminë Kulturore dhe Muzetë”, i ndryshuar, krijimit dhe konsolidimit të regjistrave të trashëgimisë dhe zgjerimit gradual të zonave të mbrojtura. Këto zhvillime kanë kontribuar në konsolidimin e standardeve të ruajtjes dhe të mandateve institucionale, duke rritur kapacitetet e sistemit për të përballuar edhe sfida të jashtëzakonshme, si tërmeti i vitit 2019 dhe pandemia e COVID-19.

Megjithatë, vlerësimet në fushën e muzeve, trashëgimisë kulturore jomateriale (TKJ) dhe trashëgimisë së paluajtshme tregojnë se vazhdon të ekzistojë një hendek midis përmirësimeve në kuadrin ligjor dhe institucional dhe aftësisë reale të sistemit për t’iu përgjigjur në mënyrë efektive sfidave bashkëkohore. Orientimet e reja të politikave të trashëgimisë synojnë të adresojnë këtë hendek duke artikuluar një kornizë strategjike holistike dhe të orientuar drejt së ardhmes, e cila e koncepton trashëgiminë kulturore jo si nënsektorë të fragmentuar, por si një të mirë publike të integruar, duke e pozicionuar atë si motor të zhvillimit të qëndrueshëm dhe si përgjegjësi të përbashkët institucionale, shoqërore dhe komunitare.

Një sfidë e përsëritur në të gjithë nënsektorët e trashëgimisë kulturore është fragmentimi i qeverisjes dhe kapaciteti i kufizuar i institucioneve në nivele të ndryshme. Sektori i trashëgimisë së paluajtshme përballet me zbatim jo të njëtrajtshëm të rregullave të planifikimit, integrimi i kufizuar i mbrojtjes së trashëgimisë në proceset e zhvillimit dhe koordinimi të nevojshëm midis autoriteteve qendrore, rajonale dhe bashkiake. Muzetë, përveç kësaj, përballen me sfida strukturore ku zbatimi i ligjit të ri bashkëjeton me kapacitete profesionale të ndryshme, mungesë të standardeve të unifikuara dhe modele qeverisjeje që mund të forcohen, si dhe një hapësirë për të zhvilluar më tej rolin arsimor dhe angazhimin komunitar. Ndërkohë, fusha e TKJ-së, pavarësisht arritjeve të rëndësishme në inventarizim dhe institucionalizim, vazhdon të mbetet e ndikuar nga angazhimi vullnetar dhe pjesëmarrja e komunitetit, si dhe nga ekspozimi përmes aktiviteteve dhe festivaleve, në mungesë të mekanizmave të qëndrueshëm të mbrojtjes. Financimi i kufizuar dhe i padiversifikuar, pabarazitë rajonale, mungesa e burimeve njerëzore dhe pabarazitë rajonale dhe integrimi i moderuar në fushën e arsimit dhe zhvillimit lokal ndikojnë në qëndrueshmërinë e këtij sektori.

Ekosistemi i trashëgimisë kulturore në Shqipëri mbetet i brishtë për t'u përballur me sfidat e reja, përfshirë ndryshimet klimatike, urbanizimin e shpejtë, transformimet demografike dhe rritjen e paprecedentë të turizmit. Praktikrat e konservimit janë kryesisht reaktive, ndërsa sistemet e dokumentimit, hulumtimit dhe monitorimit kërkojnë forcim dhe zhvillim të mëtejshëm për të siguruar qëndrueshmërinë dhe mbrojtjen efektive të pasurive kulturore. Transformimi digjital është ende i pjesshëm dhe i pabarabartë, karakterizuar nga inventarizim i paplotë, metadata të paqëndrueshme dhe kapacitete digjitale të kufizuara. Burimet financiare mbeten kryesisht të varur nga buxheti i shtetit, me diversifikim të pamjaftueshëm, stimuj të kufizuar për përfshirjen e sektorit privat dhe mungesë të një qasje sistematike ndaj qëndrueshmërisë financiare të muzeve dhe institucioneve të trashëgimisë kulturore.

Mekanizmat e përfshirjes së komunitetit dhe të administrimit të përbashkët, që përfaqësojnë parime themelore të qeverisjes bashkëkohore të trashëgimisë kulturore, ende nuk janë implementuar plotësisht në praktikë.

Ndodhur në këtë kontekst, Strategjia Kombëtare për Kulturën 2026–2030 adopton një qasje të integruar dhe ekosistemike për sektorin e trashëgimisë kulturore. Muze dhe pasuritë e paluajtshme, si dhe trashëgimia jomateriale, trajtohen jo si elementë të ndarë, por si pjesë të një sistemi të vetëm, që kërkon mbrojtje, modernizim dhe zhvillim të qëndrueshëm. Strategjia thekson se zhvillimi i qëndrueshëm dhe konsolidimi i trashëgimisë kulturore shqiptare mund të arrihet vetëm përmes forcimit të institucioneve, fuqizimit të komuniteteve, implementimit të praktikave të qeverisjes moderne dhe përmes adoptimit të modeleve të diversifikuara të financimit të qëndrueshëm.

Në këtë kuadër, strategjia artikulon katër qëllime strategjike, të cilat adresojnë sfidat e identifikuara dhe formulojnë një vizion të integruar dhe koherent për zhvillimin e sektorit të trashëgimisë gjatë dekadës së ardhshme.

Qëllimi Strategjik 1: Mbrojtja dhe vlerësimi i trashëgimisë kulturore të Shqipërisë

Ky qëllim adreson nevojat më urgjente të sektorit, duke përfshirë përmirësimin e kuadrit ligjor dhe institucional të mbrojtjes, forcimin e mekanizmave të ruajtjes, si dhe sigurimin e transmetimit të trashëgimisë kulturore jomateriale. Strategjia njeh se mbrojtja dhe vlerësimi janë dy aspekte të ndërvarura: mbrojtja duhet të jetë e qëndrueshme, e parandalueshme dhe e ndjeshme ndaj rreziqeve, ndërsa vlerësimi duhet të jetë i përgjegjshëm dhe i orientuar drejt administrimit afatgjatë të pasurive kulturore.

Objektivi specifik 1.1 Forcimi i kornizës ligjore, institucionale dhe planifikuese për mbrojtjen e trashëgimisë.

Ky objektivi synon të konsolidojë përpjekjet për modernizimin e kuadrit ligjor, përforcimin e qeverisjes me disa nivele, integrimin e trashëgimisë në planifikimin hapësinor dhe përafrimin e praktikave e menaxhimit të saj me strategjitë mjedisore dhe klimatike. Ai prezanton vlerësimet e ndikimit në trashëgimi dhe thekson mekanizmat e koordinimit, të cilët mundësojnë funksionimin më koherent dhe efikas të të gjithë sistemit.

Objektivi specifik 1.2 Përmirësimi i ruajtjes, gatishmërisë ndaj riskut dhe qëndrueshmërisë ndaj klimës.

Ky objektivi synon të zhvendos sistemin e menaxhimit të trashëgimisë nga një qasje pasive e ruajtjes drejt një modeli parandalues dhe proaktiv. Ai mbështetet në zhvillimin e sistemeve kombëtare të vlerësimit të riskut, standardeve të kujdesit parandalues dhe forcimit të kapaciteteve të specializuara për ruajtjen e pasurive kulturore. Në këtë mënyrë, adresohen dobësitë strukturore dhe sfidat afatgjata të sistemit. Planifikimi i bazuar në evidenca shërben si një mjet thelbësor për të përmirësuar kapacitetet ripërtëritëse (“resilience”) dhe për të siguruar qëndrueshmëri afatgjatë të trashëgimisë.

Objektivi specifik 1.3 Mbrojtja dhe transmetimi i Trashëgimisë Kulturore Jomateriale (TKJ).

Ky objektivi synon të forcojë mbrojtjen e TKJ-së përmes një qasjeje të udhëhequr nga komuniteti, duke siguruar plotësimin dhe mirëmbajtjen e inventarit kombëtar dhe duke promovuar integrimin e TKJ-së në arsim, programe kulturore për të rinjtë dhe zhvillim lokal. Ky objektivi zhvendos fokusin nga dokumentimi teknik drejt transmetimit të qëndrueshëm, duke prioritetizuar bashkëpunimin e vazhdueshme me komunitetet bartëse dhe mbrojtjen e elementëve të rrezikuar të trashëgimisë kulturore jomateriale.

Së bashku, këto objektiva krijojnë një themel të qëndrueshëm për një sistem të integruar mbrojtjeje të trashëgimisë kulturore, i aftë të adresojë sfidat strukturore afatgjata, si dhe ato që rrjedhin nga turizmi, urbanizimi dhe transformimet socio-ekonomike.

Qëllimi Strategjik 2: Modernizimi dhe forcimi i ekosistemit të trashëgimisë

Ky qëllim synon të përforcojë strukturat dhe proceset e qeverisjes së trashëgimisë kulturore, duke krijuar një sistem më efikas, të koordinuar dhe të përgjegjshëm. Ai thekson se mbrojtja efektive e trashëgimisë kulturore të Shqipërisë kërkon forcimin e kapaciteteve institucionale në të gjitha nivelet; qendrore, rajonale dhe lokale, duke përmirësuar menaxhimin, koordinimin dhe transparencën, profesionistë të trajnuar dhe të kualifikuar, muze të modernizuara dhe një infrastrukturë digjitale funksionale dhe të integruar.

Objektivi Specifik 2.1 Ndërtimi i kapaciteteve profesionale dhe institucionale në sektorin e trashëgimisë dhe muzeve.

Ky objektiv synon forcimin e institucioneve kulturore të decentralizuara, përmirësimi i kushteve të punës dhe zgjerimi i mundësive të të nxënit. Ky objektiv synon ngritjen e standardeve profesionale dhe garantimin që institucionet e trashëgimisë të përfitojnë nga zhvillimi i qëndrueshëm i kapaciteteve njerëzore dhe institucionale.

Objektivi Specifik 2.2 Modernizimi i sistemit të muzeve dhe promovimi i ekselencës

Sjell nevojën për krijimin e një rrjeti kombëtar muzeor të integruar, zbatimin e modeleve të përditësuara qeverisjeje, një sistem akreditimi dhe hvillimin e një kuadri arsimor të harmonizuar për muzetë. Ky objektiv nxit gjithashtu avancimin e përvojave moderne të vizitorëve, promovon qasje pjesëmarrëse dhe programim të orientuar drejt komunitetit.

Objektivi Specifik 2.3 Ndërtimi i një ekosistemi digjital kombëtar të unifikuar për trashëgiminë kulturore

Synon të trajtojë fragmentimin ekzistues përmes digjitalizimit të të gjithë inventarëve kombëtarë dhe duke krijuar një platformë ndërvepruese që integron GIS-in, dokumentacionin, monitorimin dhe protokollet e të dhënave të hapura. Njohuritë digjitale bëhen një përparësi strategjike, duke fuqizuar institucionet GLAM dhe duke mundësuar aksesin publik, transparencën dhe menaxhimin e bazuar në të dhëna. Qeverisja e të dhënave të platformës DIGITAL.HERITAGE — përfshirë standardet e dokumentimit, kontrollin e cilësisë së metadata-s dhe integritetin e Regjistrit Kombëtar — do të ushtrohet nga IKRTK, përmes njësisë së digjitalizimit EXPA, në bashkëpunim me institucionet kontribuese.

Qëllimi Strategjik 3: Trashëgimia si nxitëse e zhvillimit të qëndrueshëm dhe mirëqenies së komunitetit

Ky qëllim e pozicionon trashëgiminë kulturore si një burim strategjik për zhvillim gjithëpërfshirës dhe zhvillim të qëndrueshëm territorial. Ai synon të harmonizojë prioritetet kombëtare me agjendat dhe standardet ndërkombëtare, veçanërisht me qasjet e promovuara nga UNESCO-s, të cilat theksojnë rëndësinë e peizazheve kulturore, pjesëmarrjen aktive të komuniteteve dhe zhvillimin e turizmit të qëndrueshëm si instrumente për ruajtjen dhe valorizimin e trashëgimisë kulturore.

Objektivi Specifik 3.1 Integrimi i trashëgimisë në kornizat kombëtare dhe lokale të zhvillimit.

Ky objektiv synon të forcojë ndërveprimin midis trashëgimisë kulturore dhe politikave të zhvillimit duke konsoliduar lidhjet me turizmin, zhvillimin rajonal, rigjenerimit rural dhe planifikimit urban. Në këtë kuadër, peizazhet kulturore konceptohen si hapësira për zbatimin e qasjeve të integruara të menaxhimit, duke nxitur bashkëpunimin ndërkomunal dhe sinergjitë ndërsektoriale.

Objektivi Specifik 3.2 Promovimi i turizmit të qëndrueshëm kulturor.

Ky objektiv synon të nxisë zhvillimin e turizmit kulturor në mënyrë të qëndrueshme, përmes menaxhimit të përgjegjshëm të vizitorëve, forcimin e kapaciteteve institucionale dhe

diversifikimin e destinacioneve kulturore. Ai përshtat në kontekstin shqiptar udhëzimet ndërkombëtare për turizmin e qëndrueshëm të promovuara nga UNESCO dhe parashikon krijimin e sistemeve afatgjata të monitorimit dhe interpretimit të trashëgimisë kulturore.

Objektivi Specifik 3.3 Mbështetja e ekonomive krijuese dhe kulturore të bazuara në trashëgimi.

Ky objektiv synon të fuqizojë artizanët, krijuesit dhe sipërmarrësit vendas përmes skemave të mbështetjes financiare, ndërtimit dhe zhvillimit të markës, programeve të inkubacionit dhe modeleve të bashkë-investimit. Përmes këtyre instrumenteve, ai nxit zhvillimin e iniciativave ekonomike që mbështeten në vlerat dhe pasuritë e trashëgimisë kulturore, duke inkurajuar inovacionin dhe krijimin e vlerës së shtuar në nivel lokal.

Objektivi specifik 3.4 Forcimi i pjesëmarrjes së komunitetit, të drejtave kulturore dhe administrimit të përbashkët . Ky objektiv synon të promovojë zbatimin e parimeve të Konventës së Faros, duke mundësuar marrëveshje bashkë-menaxhimi, krijimin e këshillave lokale të trashëgimisë dhe nxitjen e iniciativave qytetare në fushën e kërkimit dhe dokumentimit të trashëgimisë. Ai promovon pjesëmarrjen e barabartë kulturore dhe angazhimin afatgjatë të komunitetit.

Qëllimi Strategjik 4: Inovacioni, financimi dhe qeverisja e bazuar në evidenca

Ky qëllim synon të garantojë qëndrueshmërinë afatgjatë të sektorit të trashëgimisë kulturore përmes modernizimit të mekanizmave të qeverisjes, forcimit të sistemeve të menaxhimit të pasurive të Trashëgimisë Botërore dhe promovimit të modeleve inovative dhe të qëndrueshme të financimit.

Objektivi Specifik 4.1 Modernizimi i sistemeve kombëtare të qeverisjes dhe menaxhimit të trashëgimisë.

Ky objektiv synon përafrimin e kornizave të menaxhimit të trashëgimisë kulturore me standardet dhe praktikat ndërkombëtare, forcimin e mekanizmave të qeverisjes dhe garantimin e pajtueshmërisë me standardet e Trashëgimisë Botërore dhe integrimin me trashëgimisë kulturore në sistemet kombëtare të monitorimit dhe raportimit.

Objektivi Specifik 4.2 Krijimi i mekanizmave të qëndrueshëm financimi për trashëgiminë.

Ky objektiv synon zhvillimin e një kornize kombëtare financimi të diversifikuar për sektorin e trashëgimisë kulturore, duke kombinuar instrumenteve financiare ekzistuese dhe të ardhshme të dedikuara për trashëgiminë, stimujt fiskalë, partneriteteve publike–private, dhe iniciativave pilot për rritjen e autonomisë institucionale. Ai parashikon gjithashtu forcimin e kapaciteteve në menaxhimin financiar, me qëllim nxitjen e një diversifikimi më të qëndrueshëm të burimeve financiare dhe rritjen e qëndrueshmërisë së sektorit.

Objektivi Specifik 4.3 Promovimi i inovacionit dhe partneriteteve ndërsektoriale.

Ky objektiv synon të fuqizojë kërkimin, laboratorët e inovacionit, dërmjet universiteteve dhe industrisë, si dhe angazhimin e diasporës, duke e vendosur inovacionin si një komponent thelbësor për qëndrueshmërinë afatgjatë të sektorit të trashëgimisë kulturore dhe për zhvillimin e praktikave të menaxhimit modern.

Objektivi Specifik 4.4 Zhvillimi i të dhënave, statistikave dhe treguesve të ndikimit kombëtar për trashëgiminë. Ky objektivi synon të forcojë hartimin e politikave të bazuara në prova duke krijuar një sistem të standardizuar përmes mbledhjes së të dhënave, zhvillimin e treguesve të lidhur me Qëllimet e Zhvillimit të Qëndrueshëm (SDGs), si dhe integrimin e sistemeve të monitorimit dhe vlerësimeve të ndikimit.

Këto katër qëllime strategjike formojnë së bashku një vizion ambicioz të integruar për sektorin e trashëgimisë që është i mbrojtur, modern, i orientuar drejt komunitetit, inovativ dhe të mbështetur mbi modele të qëndrueshme financimi. Zbatimi nis me një fazë transversale të Rivlerësimit Kombëtar të Trashëgimisë, e cila mbështet disa kategori veprimesh përmes përditësimit të statusit juridik dhe pronësisë, përcaktimit të gjendjes fizike bazë, verifikimit të të dhënave për digjitalizim dhe qartësimin të profileve të vlerave kulturore. Të dhënat e përftuara orientojnë më tej planifikimin strategjik dhe vendimmarrjen mbi prioritetet e investimeve. Seksionet e mëposhtme zhvillojnë këtë perspektivë strategjike duke trajtuar çështje specifike që kërkojnë vëmendje të synuar brenda kuadrit të politikave të trashëgimisë të përcaktuar më sipër. Këto rekomandime nxjerrin në pah konsiderata shtesë; ligjore, operative, financiare ose tematike, që dolën nga analiza dhe konsultimet me palët e interesuara, të cilat kërkojnë reflektim të thelluar dhe veprime të koordinuara.

5.1.4 Aspekte thelbësore për vëmendje institucionale dhe strategjike

Pavarësisht ambicieve shumë të larta gjatë hartimit të Ligjit Nr. 27/2018, veçanërisht në lidhje me reformën institucionale dhe konceptuale mbi trashëgiminë kulturore. Tetë vite pas hyrjes në fuqi, zbatimi i Ligjit Nr. 27/2018 ka hasur sfida të dukshme në praktikë.

Ligji vazhdon të paraqesë sfida interpretimi për për zbatimin e tij, për shkak të volumit dhe kompleksitetit. Problemet në lidhje me zbatimin e ligjit ngrejnë çështjet e mëposhtme:

- **Diskutim mbi modelet e menaxhimit.** Që nga miratimi i ligjit, janë ndërmarrë disa iniciativa të cilat kanë synuar kryesisht zhvillimin e administrimit indirekt përmes fondacioneve të posaçme, konkretisht Neni 171, pika 3, shkronjat “a” dhe “e”, dhe pikat 5 dhe 6, Neni 172 dhe Neni 173, pika 1. Forma e administrimit indirekt përmes fondacioneve private, edhe pse paraqitet si një formë shumë moderne, efektive dhe e pavarur e administrimit, është përballur me shumë reagime negative për shkak të historikut administrativ në institucionet shqiptare ka favorizuar, historikisht, administrimin e direkt nga struktura shtetërore, duke e perceptuar këtë si mënyrën më të sigurt për të garantuar mbrojtjen e interesit publik, në këtë rast pasurinë kulturore.
- **Hapësira për forcimin e kapaciteteve dhe përvetësimin e koncepteve të reja ligjore** ka ndikuar në promovimin e pamjaftueshëm të koncepteve të reja të Ligjit Nr. 27/2018, duke penguar përvetësimin dhe zbatimin e tij në praktikë nga aktorët përgjegjës.
- **Kuptueshmëria e ligjit.** Kuptueshmëria e ligjit 27/2028 ka qenë sfida kryesore gjatë zbatimit të tij, e cila lidhet me tre arsye kryesore: 1) shtrirja e shtrirja e gjerë dhe kompleksiteti i çështjeve që rregullon, 2) përsëritja e disa dispozitave dhe 3) mungesa e promovimit dhe/ose trajnimeve të duhura të personave përgjegjës për zbatimin e tij.

Siç u analizua më sipër, ligji prezanton shumë koncepte të reja në lidhje me klasifikimin e pasurive kulturore, procedurat për verifikimin e vlerave kulturore, procedurat për ndërhyrjet në pronat private dhe publike, si dhe forma të reja të mbrojtjes dhe ruajtjes së pasurive kulturore dhe koncepte të reja në lidhje me administrimin dhe përdorimin e pasurive kulturore.

- **Struktura e re institucionale**, edhe pse nuk e ndryshon marrëdhënien e ndërvarësisë, zgjeron kompetencat e organeve të mëparshme. Nga ky këndvështrim, zgjerimi i kompetencave nuk është reflektuar në rritjen e numrit të personelit dhe ndivideve përgjegjëse për zbatimin e tyre. Personeli ekzistues paraqet nevojën për trajnim të specializuar në lidhje me ligjin e ri dhe konceptet e reja të prezantuara prej tij, veçanërisht në lidhje me format e reja të administrimit dhe përdorimit të pasurive kulturore.
- **Hartimi i akteve nënligjore.** Përveç debateve në lidhje me ligjin, një pengesë shtesë në zbatimin e ligjit lidhet me mosmiratimin e plotë të akteve nënligjore, të cilat duhej të ishin nxjerrë brenda dy viteve nga hyrja në fuqi e ligjit. Mungesa e nxjerrjes së akteve nënligjore ngre dy probleme:
 - o Pengojnë zbatimin e ligjit, veçanërisht të dispozitave për të cilat kërkohet miratimi i akteve nënligjore për funksionim efektiv.
 - o Mungesa e sqarimit të dispozitave përkatëse. Aktet nënligjore, duke përshkruar detajet për zbatimin e dispozitës, sqarojnë qëllimin e dispozitës në fjalë duke e bërë atë më të qartë dhe konkret.
- **Autonomi institucionale për organet/organizatat kulturore.** Siç u shpjegua më sipër, ligji, edhe pse ristrukturoi institucionet ekzistuese dhe krijoi institucione të reja duke zgjeruar fushën e mbrojtjes së trashëgimisë kulturore, nuk sjell asnjë ndryshim në marrëdhënien e ndërvarësisë midis institucioneve shtetërore, duke lënë të paprekur kufizimet në autonominë institucionale.
- **Drejtoritë Rajonale të Trashëgimisë Kulturore (DRTK)** përfaqësojnë strukturat më të afërta me proceset konkrete të ruajtjes dhe mbrojtjes së pasurive kulturore. Nga pikëpamja institucionale, ato funksionojnë në varësi të ministrisë përgjegjëse për kulturën dhe financohen përmes buxhetit të shtetit. Kjo marrëdhënie varësie plotësohet nga roli i koordinimit dhe monitorimit të ushtruar nga Instituti Kombëtar i Trashëgimisë Kulturore (IKTK), duke krijuar një strukturë të dyfishtë mbikëqyrjeje institucionale.

Nga ana tjetër, ligji i ri parashikon tashmë modele alternative administrimi që synojnë rritjen e shkallës së pavarësisë institucionale. Kjo qasje materializohet përmes përfshirjes së formave të reja të administrimit, në veçanti përmes krijimit të organizatave jofitimprurëse nga ministria përgjegjëse për kulturën ose nga institucione të tjera të specializuara në fushën e trashëgimisë kulturore. Bazuar në këto modele, administrimi i pasurive kulturore mund t' u transferohet këtyre subjekteve nëpërmjet marrëveshjeje të posaçme të lidhura me Ministrinë. Krijimi i subjekteve të reja dhe transferimi i administrimit përmes marrëveshjeve synojnë të krijojnë kushte për një menaxhim më të pavarur dhe më fleksibël.

Nga pikëpamja e menaxhimit të trashëgimisë kulturore, ministria përgjegjëse për kulturën, si autoriteti kryesor qeverisës në këtë fushë, duhet të forcojë zbatimin efektiv të ligjit, të promovojë një shpërndarje më të balancuar të përgjegjësive në administrimin e trashëgimisë kulturore dhe të konsolidojë mekanizmat e monitorimit dhe mbikëqyrjes institucionale.

- **Imperativat për modernizimin e sektorit muzeor:** Sektori i muzeve në Shqipëri funksionon pa një autoritet të unifikuar koordinues, çka sjell zbatim të fragmentuar të politikave, pabarazi në kapacitetet institucionale dhe mangësi të vazhdueshme në përmbushje të standardeve profesionale. Mungesa e një kuadri kombëtar akreditimi bën që muzetë të operojnë pa kritere të qarta dhe transparente cilësie, duke kufizuar mekanizmat e llogaridhënies dhe duke cenuar besimin e publikut.
- **Rrugët e zhvillimit profesional në sektor mbeten të fragmentuara dhe kryesisht informale:** nuk ekziston një sistem kombëtar i njohur certifikimi, mungon një strukturë e qartë e zhvillimit në karrierë dhe mundësitë për trajnim dhe shkëmbim ndërkombëtar mbeten të kufizuara. Pabarazitë rajonale e thellojnë më tej këtë situatë: ndërsa muzetë në Tiranë përfitojnë nga afërsia me ekspertizën dhe burimet profesionale, institucionet muzeore në rajone përballen me nivel të kufizuar të ekspertizës profesionale dhe me infrastrukturë teknike të pamjaftueshme.
- **Modelet e qeverisjes mbeten të ngurta, ku administrimi direkt përbën formën dominuese, shpesh edhe të vetmen të funksionimit.** Pavarësisht parashikimeve të ligjit 27/2018 për mekanizma alternative administrimi si fondacionet e posaçme, të cilat të cilat deri më sot janë zbatuar në mënyrë të kufizuar.
- **Muzetë funksionojnë kryesisht të izoluar nga njëri-tjetri,** në mungesë të mekanizmave për shkëmbimin e përvojave, ndarjen e burimeve apo programimin e koordinuar. Përrjashtimi digjital mbetet gjithashtu i theksuar, më pak se 10% e muzeve janë të integruar në platforma digjitale, ndërsa standardet e dokumentimit paraqesin dallime të konsiderueshme, duke ndikuar si në ruajtjen e koleksioneve, ashtu edhe aksesin publik.

Këto dobësi strukturore kufizojnë aftësinë e sektorit për të ofruar funksione kulturore, arsimore dhe kërkimore cilësore, për të përmbushur standardet e integritetit evropian dhe për të kontribuar në mënyrë domethënëse në zhvillimin e ekonomisë së turizmit. Adresimi i këtyre boshllëqeve kërkon ridizenjim të koordinuar institucional, krijimin e mekanizmave transparentë të sigurimit të cilësisë dhe investim të qëndrueshëm në kapacitetet profesionale, duke vendosur themelet për një ekosistem muzeor modern, me llogaridhënie dhe me vlerë të njohur publike.

- **Qëndrueshmëria socio-ekonomike e bartësve të TKJM:** Aktualisht, bartësit e TKJM funksionojnë kryesisht në mënyrë informale, pa mbështetje të strukturuar në formën e njohjes institucionale apo të mekanizmave të qëndrueshëm financiarë.. Kjo situatë cenon vazhdimësinë e praktikave të transmetimit ndërbrezor, thellon mungesën e burimeve në zonat rurale ku traditat e TKJM janë më të përqendruara dhe rrezikon mbijetesën afatgjatë të shprehjeve kulturore të rrezikuara të cilat mbështeten në rolin aktiv të praktikuesve të gjallë. Për të kaluar nga njohja simbolike në një mbështetje të strukturuar dhe efektive, nevojitet krijimi i një kuadër formal që garanton qëndrueshmërinë socio-ekonomike të bartësve të TKJM. Mbi bazën e konsultimeve me Akademinë e Shkencave të

Shqipërisë propozohet që bashkitë të akordojnë statusin “Trashëgimi e Gjallë” për bartësit e identifikuar të TKJM, të lidhur me një skemë kompensimi financiar mujor, e konceptuar si një formë “shërbim transmetimi” në dobi të komunitetit., duke njohur rolin e tyre thelbësor në ruajtjen dhe përcjelljen e praktikave të trashëgimisë kulturore jomateriale. Ky sistem i decentralizuar njohjeje i shndërron bartësit nga subjekte pasive në profesionistë të njohur dhe të vlerësuar institucionalisht, duke adresuar mungesën e burimeve në zonat rurale dhe duke garantuar transferimin ndërbrezor të aftësive dhe praktikave të rrezikuara. Kjo masë me kosto të ulët dhe ndikim të lartë, mbështet drejtpërdrejt komunitetet rurale strukturalisht të brishta, por që përbëjnë një nga shtyllat e identitetit kulturor të Shqipërisë.

- **Digjitalizimi i trashëgimisë.** Duke e konsideruar procesin e digjitalizimit të trashëgimisë si një sfidë të së ardhmes në sektorin kulturor, ministria përgjegjëse për kulturën ka nënshkruar një memorandum mirëkuptimi me Fondacionin Shqiptaro-Amerikan të Zhvillimit (AADF), për krijimin e platformës digjitale për sektorin e trashëgimisë kulturore (ose qendrës së digjitalizimit). Kjo nismë parashikon gjithashtu ngritjen e një qendre të dedikuar digjitalizimi, të pajisur me infrastrukturë teknologjike sipas standardeve bashkëkohore dhe të mbështetur nga personel i kualifikuar profesionalisht. Ngritja e saj është në vazhdim të projektit "Fuqizimi i muzeve përmes teknologjisë"(Empoëring Museums Through Technology), i cili synonte ruajtjen dhe promovimin e vlerës unike të koleksioneve muzeale Shqiptare duke kombinuar trashëgiminë kulturore me teknologjinë, nëpërmjet ekspertizës ndërkombëtare të Imazherisë së Trashëgimisë Kulturore. Dy vjet më parë, AADF-ja mbështeti zhvillimin dhe përmirësimin nëpërmjet teknologjisë të dy muzeve kombëtare kushtuar artit dhe ikonografisë mesjetare, përkatësisht Muzeut Kombëtar të ikonografisë Onufri në Berat dhe Muzeut Kombëtar të Artit Mesjetar në Korçë. Projekti është i ndarë në tre faza, 1) vlerësimi i koleksioneve muzeale, 2) digjitalizimi i tyre dhe 3) zbatimi i teknologjisë interaktive në muze. IKTK administron platformën kombëtare ëebgis të monumenteve dhe vendeve kulturore, si dhe platformën kombëtare ëebgis të zonave të përcaktuara arkeologjike dhe shërbimit arkeologjik në Shqipëri. Pasuritë e trashëgimisë kulturore regjistrohen në bazën e të dhënave të administruar nga Instituti Kombëtar i Regjistrimit të Trashëgimisë Kulturore(IKRTK). Informacioni mbi vlerat, gjendjen e konservimit dhe karakteristikat kryesore të çdo monumenti apo siti të trashëgimisë kulturore dokumentohen përmes skedarëve individualë të monumenteve. Këto të dhëna mund të konsultohen dhe të vizualizohen përmes platformës ëebgis, duke përzgjedhur monumente specifike ose zona të caktuara në hartën digjitale.
- **Digjitalizimi i trashëgimisë jomateriale.** Digjitalizimi i trashëgimisë kulturore jomateriale përbën një nga sfidat kryesore të së ardhmes për sektorin e trashëgimisë. Ndryshe nga trashëgimia materiale, e cila mbështetet në masa të mirëpërcaktuara konservimi dhe restaurimi, trashëgimia jomateriale kërkon qasje të ndryshme dokumentimi dhe ruajtjeje, pasi praktikën, njohuritë dhe shprehjet kulturore që e përbëjnë atë nuk mund të trajtohen me të njëjtat mekanizma që aplikohen për pasuritë fizike.. Si rrjedhim, është e nevojshme të krijohen arkiva digjitale duke regjistruar këto shprehje kulturore në formate audio dhe audiovizuale, me qëllim dokumentimin sistematik të tyre

për të lehtësuar ruajtjen, aksesin dhe transmetimin të brezave të ardhshëm. Për këtë arsye, UNESCO ka filluar procesin e regjistrimit dhe arkivimit të këtyre formave të shprehjeve kulturore me teknologjinë më të avancuara digjitale me qëllim dokumentimin dhe ruajtjen e imazheve dhe tingujve të këtyre kryeveprave. Për këtë qëllim, UNESCO dhe Korporata Japoneze e Transmetimeve (Nippon Hoso Kyokai: NHK) nisën në gusht 2004 një iniciativë të Partneritetit për arkivat e imazheve të trashëgimisë.

Në këtë kuadër, IKRTK, në bazë të nenit 32 të Ligjit Nr. 27/2018, i ndryshuar, vijon të mbetet institucioni përgjegjës për standardet kombëtare të regjistrimit, identifikuesit unikë, integritetin dhe gjurmueshmërinë e të dhënave të Regjistrit Kombëtar të pasurive kulturore. Institucionet e linjës dhe ato territoriale — përfshirë muzetë, parqet arkeologjike dhe DRTK-të — prodhojnë dhe përditësojnë të dhënat burimore sipas protokolleve të unifikuara të përcaktuara nga IKRTK. Kjo ndarje e qartë e roleve është parakusht për funksionimin koherent të veprimeve të propozuara (si DIGIT.AL.HERITAGE etj.) dhe për shmangien e fragmentimit institucional në menaxhimin e të dhënave të trashëgimisë kulturore. Aksesin publik në të dhënat e Regjistrit Kombëtar do të ushtrohet sipas një politike të klasifikimit të informacionit, duke balancuar transparencën me mbrojtjen e pasurive dhe siteve të ndjeshme.

- Në kuadër të përmirësimeve legislative, rekomandohet dhe krijimi i një mekanizmi të strukturuar bashkëpunimi ndër-institucional ndërmjet ministrisë përgjegjëse për kulturën dhe strukturave të zbatimit të ligjit — Policisë së Shtetit, Policisë Kufitare dhe Administratës Doganore, etj. — për parandalimin dhe luftën kundër trafikimit të paligjshëm të pasurive kulturore, në përputhje me angazhimet ndërkombëtare të Shqipërisë.

- **Çështjet e pronësisë.**

Pronësia mbetet një nga barrierat e vazhdueshme dhe komplekse për ruajtjen, menaxhimin dhe përdorimin efektiv të trashëgimisë kulturore të paluajtshme të Shqipërisë. Pavarësisht se është njohur prej dekadash si një sfidë ndërsektoriale, që kërkon veprim të koordinuar midis sektorëve të kulturës, drejtësisë, regjistrimit të pronave, qeverisjes vendore dhe zhvillimit territorial, megjithatë, ka nisur një nismë qeveritare për regjistrimin me prioritet të pronave shtetërore, duke shënuar një hap të rëndësishëm drejt adresimit të kësaj sfide. Megjithatë mbeten ende nevojat për trajtimin e problematikave të mbivendosjeve të pasurive, apo braktisjeve të pronave. Ky hendek është veçanërisht i dukshëm në Gjirokastrë, ku rastet e pronësisë së copëzuar dhe të paqartë vazhdojnë të pengojnë ruajtjen e strukturës së saj historike. Çështja mbetet e pazgjidhur, e fragmentuar nëpër institucione dhe gjerësisht mungon në kornizat e politikave të integruara, duke theksuar nevojën për një përpjekje të ardhshme dhe të përkushtuar për të kuptuar dhe eksploruar më mirë rrugët e mundshme drejt trajtimit të barrierave që lidhen me pronësinë.

Rastet e braktisjes së banesave si pasojë e emigrimit janë mjaft të zakonshme në Evropë. Shembuj të spikatur përfshijnë Italinë, ku shpopullimi rural ka çuar në një numër të madh

banesash të braktisura, por edhe Bullgarinë, Rumaninë, Hungarinë dhe Poloninë, ku zonat rurale preken rëndë nga emigrimi masiv dhe plakja e popullsisë. Të ngjashme me Berlinin pas rënies së Murit, i cili përjetoi lëvizje të mëdha migrimi dhe, si pasojë, një numër të konsiderueshëm pronash të lira.

Politikat për pronat e braktisura kanë ndryshuar ndjeshëm në të gjithë Evropën, nga legalizimi i zënies së shtëpive të braktisura pas rënies së Murit të Berlinit nga artistët, te procesi i kompensimit për ata që u detyruan të braktisnin shtëpitë e tyre pas Luftës së Dytë Botërore, e deri te politikat që synojnë restaurimin e banesave tradicionale në fshatrat rurale për të luftuar shpopullimin.

Këto shembuj ofrojnë njohuri të vlefshme për të reflektuar mbi situatën e Shqipërisë, megjithatë ato mbeten të pamjaftueshme për të kuptuar plotësisht kompleksitetin e përfshirë. Ndryshe nga Italia, Polonia apo Berlioni, Shqipëria përballlet me sfidën shtesë të menaxhimit të trashëgimisë së zhvillimit informal që u shfaq gjatë periudhës pas tranzicionit, e cila shton një shtresë tjetër paqartësie strukturore në menaxhimin e pronës dhe planifikimin urban. Trajtimi i këtij dimensionit në mënyrë të përshtatshme do të kërkonte një analizë më gjithëpërfshirëse dhe shumëplanëshe që merr në konsideratë faktorët historikë, ligjorë, socialë dhe ekonomikë, një përpjekje që ka gjasa të shtrihet përtej fushëveprimit të këtij dokumenti. Për këtë arsye, rekomandohet kryerja e një studimi të posaçëm, i fokusuar specifikisht në pasojat dhe zgjidhjet që lidhen me zhvillimin informal, me qëllim krijimin e një baze të fortë për politika të informuara dhe strategjitë e ndërhyrjes të përshtatura për kontekstin unik të Shqipërisë.

- **Financimi publik për operimin bazë:** DRTK-të dhe IKTK vënë në dukje se rezultatet bazike në terma të ruajtjes dhe mbrojtjes së trashëgimisë kulturore nuk mund të arrihen vetëm përmes projekteve me financim konkurrues, por kërkojnë një qasje sistematike dhe të qëndrueshme. Ato rekomandojnë një linjë buxhetore të garantuar për operimin dhe punën në terren, të përcaktuar përmes një formule shpërndarjeje të drejtë dhe transparente që reflekton numrin e monumenteve/siteve, shtrirjen e mbulimit territorial dhe ekspozimin ndaj riskut, si dhe nevojën për mbështetje të dedikuar për monumentet në gjendje risku. Në këtë kuadër, nevojitet financim bazë i shtuar nga shteti për veprimet mbrojtëse rutinore, inspektimet dhe stabilizimin e menjëhershëm, duke ofruar paralelisht dhe fonde me bazë konkurrimi për inovacion dhe projekte pilot. Kjo qasje nënvizon gjithashtu rëndësinë e një alokimi bazë më të lartë nga qeveria, pasi detyrimet ligjore të ruajtjes e mbrojtjes, sado minimale, janë të pandërprerë dhe nuk mund të varen nga pasiguritë e cikleve të projekteve.
- **Subvencione për restaurim:** sipas ligjit 27/2028, ndërhyrja për konservimin/restaurimin e trashëgimisë kulturore në pronë private, kostot e ndërhyrjeve vullnetare të konservimit, të parashikuara në Nenin 89 të këtij ligji, mbulohen nga pronari ose poseduesi i tyre. Si praktikë e mirë për të mbështetur ndërhyrjen vullnetare, është implementuar nëpërmjet progrimit “Bonusi i Rijetësimit”, i cili është një iniciativë vjetore Qeverisë Shqiptare, e implementuar nëpërmjet ministrisë përgjegjëse për kulturën, për restaurimin dhe

rijetësimin e ndërtesave në qendrat historike. Ky mekanizëm promovon modele biznesi të qëndrueshme, të cilat gjenerojnë të ardhura dhe mundësi punësimi për komunitetin lokal. Kjo iniciativë është një ndihmë financiare për të gjithë ata individë që zotërojnë një ndërtesë në qendrat historike të qyteteve dhe marrin përsipër për ta zhvilluar më tej atë duke kontribuar në zhvillimin ekonomik lokal.

Duke marrë në konsideratë problemet e pronësisë me të cilat përballet shoqëria shqiptare, burimet e pakta financiare, si dhe mungesën e vullnetit për të kryer ndërhyrjet, ligji e ka trajtuar edhe këtë çështje. Bazuar në Nenet 90–94 të ligjit, në rast se pronari ose poseduesi nuk përmbush detyrimin për të kryer ndërhyrje konservuese dhe në këtë mënyrë nuk zbaton vendimin e Këshillit Kombëtar të Trashëgimisë Kulturore Materiale (KKTKM), Ministria përgjegjëse për trashëgiminë kulturore merr përsipër t'i kryejë vetë këto ndërhyrje duke zgjedhur një institucion privat ose publik për të kryer punimet.

Lidhur me financimin e ndërhyrjeve në pasuritë kulturore publike, ligji ka krijuar Fondin e Kujdesit për Trashëgimisë Kulturore në formën e një fondi financiar publik, i cili mbështet politikën kombëtare të mbrojtjes, ruajtjes dhe zhvillimit të trashëgimisë kulturore materiale.

Bazuar në VKM 737/2020 “Për përcaktimin e rregullave për administrimin e Fondit Kombëtar të Kujdesit të Trashëgimisë Kulturore Materiale”, të ndryshuar, të ardhurat e Fondit përdoren për të mbështetur politikën kombëtare për ruajtjen, mbrojtjen dhe zhvillimin e vlerave të trashëgimisë kulturore materiale, në drejtimet kryesore të mëposhtme:

- o kryerjen e ndërhyrjeve emergjente për konsolidimin, konservimin dhe restaurimin e pasurive kulturore;
 - o zbatimin e projekteve për zhvillimin, mbrojtjen, konservimin, restaurimin dhe rivitalizimin e pasurive kulturore dhe/ose nëpërmjet granteve ose instrumenteve të tjera të financimit;
 - o kryerjen e studimeve, dokumentimin në kuadër të mbrojtjes, ruajtjes dhe rehabilitimit të trashëgimisë kulturore materiale, siç përcaktohet në Ligjin Nr. 27/2018, si dhe hartimi i projekteve për mbrojtjen, konservimin dhe restaurimin e pasurive kulturore;
 - o zhvillimin e projekteve kulturore, me qëllim promovimin e trashëgimisë kulturore materiale;
 - o trajnimin e stafit dhe specialistëve, në të gjitha nivelet, në fushën e identifikimit, mbrojtjes, konservimit dhe rehabilitimit të trashëgimisë kulturore materiale;
 - o zhvillimin e aktiviteteve të tjera të trashëgimisë kulturore, me miratimin e ministrit përgjegjës për trashëgiminë kulturore.
- Standardet profesionale. Sipas pikës 6, Neni 82 të ligjit, trajnimi i vazhdueshëm i personave që janë të pajisur me licencat e përmendura në pikën 2 të këtij Neni, kryhet nga “Qendra Rajonale për Konservimin dhe Restaurimin e Evropës Juglindore” pranë IKTK-së, ose nga subjekte publike ose private, në bazë të një marrëveshjeje bashkëpunimi. Kriteret dhe

nivelet e cilësisë që duhet të ketë programi i trajnimit të vazhdueshëm përcaktohen me udhëzim të ministrit përgjegjës për trashëgiminë. Bazuar në VKM Nr. 464, datë 26.7.2023 “Për funksionimin, organizmin dhe mënyrën e zhvillimit të veprimtarisë të Qendrës Rajonale për Restaurim dhe Konservim”, Misioni i Qendrës Rajonale për Konservimin dhe Restaurimin është trajnimi dhe përditësimi i njohurive të restauratorëve dhe subjekteve të licencuara, sipas legjislacionit për trashëgiminë kulturore, hartimi dhe zbatimi i programeve të trajnimit për specialistët në fushën e trashëgimisë kulturore materiale.

5.1.5 Rekomandime mbi përmirësimet ligjore

Lidhur me disa çështjetë ngritura nga palët e interesuara gjatë Forumit të hapur mbi gjendjen e Kulturës në Shqipëri (Tetor 2025) dhe konsultimeve me institucionet e linjës, vlerësojmë se nuk ka ndonjë implikim ligjor, apo ndonjë nevojë për ndryshime ligjore më shumë sesa është analizuar më sipër. Zgjidhjet për këto çështje mund të gjenden në legjislacion, siç shpjegohet në këtë analizë.

- **Subvencionet për restaurim.** Duke gjykuar nga korniza ligjore në fuqi, është e rëndësishme të identifikohen dy çështje në lidhje me subvencionet e restaurimit. Kryerja e punimeve ka dy çështje për të zgjidhur:
 - 1) **mënyra e ndërhyrjes së ministrisë për të kryer punimet e restaurimit.** Ajo parashikon mundësinë e ndërhyrjeve me bashkëpunimin e pronarit/poseduesit duke rregulluar procedurën vullnetare të restaurimit dhe pavarësisht nga vullneti i tyre duke rregulluar ndërhyrjet e detyrueshme dhe duke dhënë mjetet për të zbatuar ligjërisht vendimmarrjen e institucioneve të trashëgimisë. Duke marrë në konsideratë problemet që rrjedhin nga çështjet e pronësisë në Shqipëri, ligji i ka trajtuar edhe këto çështje duke vendosur të njëjtin detyrim për ruajtjen dhe mbrojtjen e trashëgimisë kulturore për pronarin dhe poseduesin dhe duke i vendosur ata në të njëjtën pozicion ligjor procedural.
 - 2) **mbështetja financiare e punimeve.** Ligji ka parashikuar Fondin për Kujdesin e Trashëgimisë Kulturore, i cili është provuar si një burim efektiv financimi për kryerjen e punimeve të restaurimit për të dyja llojet e ndërhyrjeve. Në rast të ndërhyrjeve të detyrueshme, duke marrë në konsideratë urgjencën e punimeve të tilla, ai siguron burimin e menjëhershëm financiar të investimit deri në ekzekutimin e detyrueshëm të vendimit për institucionet e trashëgimisë kulturore. Në rast të kryerjes vullnetare të punimeve, ai ka shërbyer si një mjet financimi për projektin e bonusit të Rijetëzimit. Një nga burimet e financimit të këtij Fondi ka statusin e "të ardhurave të paplanifikuara jashtë fondit të miratuar në ligjin vjetor të buxhetit", që do të thotë se këto të ardhura janë nën kontrollin e strukturës përgjegjëse për menaxhimin e tyre. Këto fonde nuk zhvendosen në buxhetin e shtetit në fund të vitit financiar, por mbeten nën kontrollin e Ministrisë së Kulturës për t'u përdorur sipas ligjit dhe akteve nënligjore të trashëgimisë kulturore. Që do të thotë se ato nuk janë të lidhura nga afati i buxhetit për përdorimin e këtyre fondeve, por janë një shumë e përhershme që menaxhohet nga një strukturë e veçantë dhe kryhet në buxhetin e ministrisë vitin pasardhës. Financimi që ka këtë status është "b) të ardhura dytësore të gjeneruara nga ofrimi i shërbimeve dhe përdorimi i pasurive kulturore nën administrimin e ministrisë përgjegjëse për trashëgiminë kulturore ose institucioneve të specializuara nën

juridiksionin e saj dhe nën administrimin e institucioneve nën ministrinë përgjegjëse për trashëgiminë kulturore dhe muzetë publikë". Ky zë mund të jetë një burim i rëndësishëm financimi nëse menaxhohet siç duhet brenda Fondit. Duke marrë në konsideratë faktin që Fondi ka shërbyer si një mjet i rëndësishëm për financimin e të dyja mënyrave të ndërhyrjeve, si dhe statusin e veçantë të njërit prej zërave të financimit, është e rëndësishme të forcohet më shumë ky burim financimi duke lobuar vazhdimisht në Ministrinë e Financave në mbështetje të pavarësisë së tij dhe një vetëmenaxhimi të plotë të këtij Fondi nga ministria kompetente për trashëgiminë kulturore. Lobimi duhet të synojë zgjerimin e statusit të "të ardhurave të paplanifikuara jashtë buxhetit limit" edhe tek zërat e tjerë të Fondit.

- **Të konsolidohet praktika e Bonusit të Rijetëzimit** duke e rregulluar atë ligjërisht, nëpërmjet miratimit të akteve nënligjore përkatëse. Kjo mund të zbatohet përmes një procedure të zgjedhur projekti ose një procedure konkurruese. Ajo duhet të bëhet një praktikë e përsëritur, pasi shërben gjithashtu si një mënyrë për të rritur ndërgjegjësimin e pronarëve/poseduesve mbi rëndësinë e ruajtjes së trashëgimisë kulturore.

5.1.6 Identifikimi i institucioneve dhe aktorëve përgjegjës për zbatimin e reformave.

Përmbushja e objektivave të strategjisë kërkon bashkëveprim aktiv midis institucioneve të specializuara të trashëgimisë kulturore të organizuara nga ministria përgjegjëse për kulturën, në partneritet me agjencitë partnere dhe palët e interesuara në fushën e trashëgimisë kulturore.

Ministria përgjegjëse për kulturën do të udhëheq procesin e ndryshimeve ligjore, si dhe procesin e hartimit dhe miratimit të akteve nënligjore, duke krijuar grupe pune me përfaqësues të institucioneve të specializuara. Grupet e punës do të ndahen në bazë të objektit të rekomandimit që do të zbatohet.

Grupet e punës do të jenë:

- Grupi i punës për ndryshimet në ligj
- Grupi i punës për hartimin e akteve nën-ligjore

Lidhur me trajnimin intensiv, ai duhet të organizohet nga një strukturë e përhershme brenda ministrisë, e cila do të jetë Drejtoria e Politikave për Trashëgiminë Kulturore.

Ministria do të jetë institucioni kryesor përgjegjës për zbatimin, koordinimin dhe mbikëqyrjen e përgjithshme të rekomandimeve. Do të mbikëqyrë hartimin e ndryshimeve legislative, riorganizimin e institucioneve kulturore në varësi.

Institucione të specializuara që do të përfshihen:

- Instituti Kombëtar i Trashëgimisë Kulturore
- Instituti Kombëtar i Regjistrimit të Trashëgimisë Kulturore
- Drejtoritë Rajonale të Trashëgimisë Kulturore
- Qendra Kombëtare për Aktivitete Tradicionale
- Institucionet e Rrjetit Kombëtar Arkivor
- Biblioteka Kombëtare e Shqipërisë
- Instituti i Arkeologjisë

Miratimi i ndryshimeve ligjore të sipërcituara do të kërkojë gjithashtu bashkëpunimin me ministritë kyçe si janë, siç janë Ministria e Drejtësisë dhe Ministria e Financave.

5.2 Korniza e politikave për rritjen e industrisë krijuese

Politikat kulturore klasifikohen sipas funksionit të tyre dhe dallohen të paktën dy kategori kryesore: politikat e ruajtjes dhe ato të përkushtuara ndaj prodhimit kulturor (Santagata, 2007). Sot, përtej domosdoshmërisë për të ruajtur, menaxhuar dhe mbrojtur trashëgiminë, është koha për të alokuar burime për krijimin e kulturës së re, për mbrojtjen dhe mosdegradimin e peizazhit, si dhe për të kapërcyer neglizhencën e edukimit të të rinjve dhe zhvillimit të kërkimit teknologjik.

Zhvillimi ekonomik i industrive kulturore mbështetet thellësisht te krijimtaria. Krijimtaria është një pasuri strategjike për rritjen ekonomike për disa arsye:

- Ajo shërben si një kontribut themelor në proceset estetike, dekorative dhe të projektimit, duke ndikuar në komponentët e pronës jomateriale dhe intelektuale të produkteve;
- Është thelbësore në inovacionin teknologjik, rritjen e produktivitetit dhe standardet teknike;
- Ajo i shton produkteve vlerë simbolike, duke ndikuar në formësimin e kërkesës dhe në rritjen e konkurrueshmërisë;
- Ajo riorganizon ndërmarrjet rreth praktikave epistemike dhe atyre të bazuara në komunitet (Creplet et al., 2003; Eënger, 1998), duke krijuar një sinergji jetësore midis një dimensionit intelektual/artistik/njohës dhe një dimensionit ekonomik të përqendruar në angazhimin e tregut dhe rregullat organizative.

Në thelb, transformimet e mëdha të shoqërisë dhe kulturës kanë lehtësuar kalimin nga sistemet statike në korniza më dinamike dhe të hapura, duke rritur nevojën për përshtatshmëri, kapacitet për t'u përballur me sfida të reja dhe gjenerimin e përgjigjeve inovative në vendimmarrje.

Sfidat e vazhdueshme me të cilat përballen industria kulturore dhe krijuese e Shqipërisë kërkojnë një sërë ndërhyrjesh të synuara dhe me disa nivele në politika. Çdo drejtim politikash, legjislativ, fiskal dhe menaxherial, justifikohet nga shkaqet, efektet dhe ndikimet strukturore të identifikuar si në analizën e situatës ashtu edhe gjatë konsultimeve me aktorët e sektorit.

Analiza e situatës së industrive kulturore dhe krijuese (IKK) të Shqipërisë nënvizon si potencialin e konsiderueshëm ashtu edhe sfidat strukturore të vazhdueshme. Sektori përfshin një gamë të larmishme fushash që nga animacioni, filmi dhe dizajni, te moda, botimet, zanatet, muzika dhe media digjitale – të cilat së bashku kontribuojnë rreth 3% të PBB-së kombëtare, punësojnë mbi 21,000 njerëz dhe luajnë një rol të rëndësishëm në kohezionin social, formimin e identitetit dhe zhvillimin e turizmit.

Konsultimet me palët e interesuara zbulojnë nevoja urgjente për: krijimin e një shkolle animacioni me cikël të plotë, të mbështetur në folklorin shqiptar; rritjen e financimit për kinemanë dhe përmirësimin e shpërndarjes dhe marketingut; stimuj fiskalë për startup-et krijuese dhe për shitjen e veprave të artit; njohjen e statusit ligjor të artistit të pavarur; si dhe krijimin e qendrave artistike që të funksionojnë jashtë modeleve tërësisht publike apo të mbështetura nga donatorët. Këto kërkesa pasqyrojnë si aspiratat e profesionistëve të rinj, të cilët

kërkojnë përafrim me standardet evropiane, ashtu edhe fragmentimin e sektorit, investimet e kufizuara private, pabarazitë territoriale dhe mungesën e mbështetjes sistematike për sipërmarrësit krijues.

Shkaqet kryesore që pengojnë zhvillimin e IKK-së përfshijnë:

- Instrumente financimi të kufizuara dhe jo konsistente, me mbështetjen publike të kanalizuar kryesisht përmes thirrjeve vjetore dhe granteve shumëvjeçare ose mekanizmave të sponsorizimit;
- Arsim i pamjaftueshëm i specializuar, veçanërisht në animacion dhe media digjitale, si dhe mungesë e kurrikulave ndërdisiplinore dhe të orientuara drejt biznesit;
- Korniza ligjore dhe fiskale të paqarta dhe të fragmentuara për artistët, krijuesit e pavarur dhe bizneset e reja, të cilat pengojnë profesionalizimin e sektorit dhe dekurajojnë investimet private;
- Pabarazi territoriale, pasi infrastruktura dhe programimi janë përqendruar kryesisht në Tiranë, duke i lënë krijuesit rajonalë pa shërbim;
- Rrjetëzimi i dobët ndërsektorial, aksesit i kufizuar në bashkëpunimin ndërkombëtar dhe përvetësimi i ulët i teknologjisë.

Si rezultat i këtyre kufizimeve strukturore:

- Volumi i prodhimit në industrinë krijuese është i ulët, me prodhim të kufizuar të përshtatshëm për eksport ose njohje ndërkombëtare;
- Migrimi i talenteve është i theksuar, veçanërisht në mesin e profesionistëve të rinj që kërkojnë arsimim dhe mundësi jashtë vendit;
- Sipërmarrja krijuese dhe inovacioni mbeten kryesisht të pashfrytëzuara, duke penguar kapacitetin e sektorit për rritje dhe për qenë konkurrues në arenën ndërkombëtare;
- Folklori dhe tradita, edhe pse njihen si burime strategjike, nuk integrohen sistematikisht në forma ose kurrikula të reja krijuese, duke kufizuar kontributin e tyre në kulturën bashkëkohore dhe diversifikimin ekonomik.

Pasojat e këtyre sfidave të pazgjidhura janë të rëndësishme:

- Ekonomia kulturore e Shqipërisë nuk ka performancë të mirë, duke humbur mundësi për krijimin e vendeve të punës, zgjerimin e turizmit dhe zhvillimin e markës globale;
- Identiteti krijues kombëtar dhe përfaqësimi i trashëgimisë në tregjet ndërkombëtare mbeten të dobëta, duke zvogëluar ndikimin dhe vizibilitetin kulturor të vendit;
- Migrimi i talenteve, veçanërisht midis brezave të rinj, rrezikon si ripërtëritjen e sektorit, ashtu edhe transmetimin e trashëgimisë jomateriale.
- Pa reforma të qëndrueshme ligjore, menaxheriale dhe fiskale, sektori krijues rrezikon fragmentim dhe dobësim të mëtejshëm, në një kohë kur kërkesa për industri kulturore inovative, gjithëpërfshirëse dhe të qëndrueshme është në rritje.

Sektorët kulturorë dhe krijues të Shqipërisë janë të pasur me potencial, por të kufizuar nga legjislacioni i fragmentuar, koordinimi i kufizuar dhe mekanizmat mbështetës të pazhvilluar. Pavarësisht traditave të forta artistike dhe trashëgimisë institucionale, qeverisja kulturore mbetet kryesisht e centralizuar dhe procedurale sesa strategjike.

Kjo strategji i përgjigjet objektivit të anëtarësimit të Shqipërisë në BE deri në vitin 2030 dhe ofron një udhërrëfyes për modernizimin ligjor dhe institucional, duke harmonizuar kornizat kombëtare me acquis të BE-së, konventat e UNESCO-s dhe kornizën e Creative Europe. Ajo përkthen analizat paraprake, të tilla si hartëzimi i instrumenteve legislative, arkitektura institucionale dhe performanca e sektorit kulturor, në një plan koherent për reformë dhe zbatim.

5.2.1 Parimet udhëzuese

- Përputhja me acquis të BE-së dhe standardet e UNESCO-s:** Ndërkohë që Shqipëria përparon drejt anëtarësimit në Bashkimin Evropian përafrimi me acquis communautaire të BE-së në fushën e kulturës (Kapitulli 26: Arsimi dhe Kultura) bëhet objektiv strategjik dhe i detyrueshëm ligjor. Arritja e gatishmërisë së plotë kërkon që legjislacioni kulturor, sistemet e qeverisjes dhe praktikatat institucionale të Shqipërisë të harmonizohen në mënyrë progresive me standardet evropiane të transparencës, autonomisë dhe të drejtave kulturore. Ky parim angazhohet për modernizimin sistematik të kuadrit ligjor dhe institucional, duke siguruar pajtueshmëri të plotë me normat dhe praktikatat më të mira të BE-së deri në kohën e anëtarësimit. Ai gjithashtu përfshin parimet e "Konventës së UNESCO-s të vitit 2005 për mbrojtjen dhe promovimin e diversitetit të shprehjeve kulturore", duke siguruar që modeli i zhvillimit kulturor të Shqipërisë të mbështesë lirinë artistike, diversitetin dhe pjesëmarrjen demokratike. Deri në vitin 2030, sistemi kulturor i Shqipërisë duhet të jetë plotësisht i përgatitur për të funksionuar brenda peizazhit kulturor dhe krijues evropian, duke kontribuar në një hapësirë kulturore evropiane të unifikuar, inovative dhe konkurruese.
- Përfshirja dhe diversiteti kulturor:** Politika kulturore duhet të sigurojë që të gjitha komunitetet dhe identitetet etnike, gjuhësore, rajonale dhe sociale të mund të marrin pjesë dhe të kontribuojnë në jetën kulturore të Shqipërisë. Gjithëpërfshirja kërkon mekanizma institucionale dhe nisma bazë që fuqizojnë zëra të ndryshëm, promovojnë dialogun ndërkulturor dhe mbrojnë shprehjet kulturore të pakicave. Ky parim mbështet gjithashtu revitalizimin e trashëgimisë kulturore jomateriale, zanateve tradicionale dhe formave të reja krijuese, duke siguruar që zhvillimi kulturor të pasqyrojë pluralizmin dhe pasurinë e shoqërisë shqiptare.
- Transparenca, meritokracia dhe llogaridhënia publike:** Besueshmëria dhe qëndrueshmëria e qeverisjes kulturore varen nga vendimmarrja transparente, konkurrenca e drejtë dhe llogaridhënia e matshme. Financimi publik, përzgjedhja e projekteve dhe emërimet e drejtuesve duhet të ndjekin kritere të qarta, të bazuara në meritë, në përputhje me modelet e qeverisjes së BE-së dhe parimin e "krahut të lirë". Institucionet kulturore dhe organet e financimit duhet të miratojnë praktikatat e të dhënave të hapura, të publikojnë raportet vjetore dhe t'i përmbahen treguesve të standardizuar të performancës. Kjo qasje siguron besimin e publikut, lufton klientelizmin dhe forcon legjitimitetin e investimeve kulturore.

- **Decentralizimi dhe akses i barabartë në kulturë:** Pjesëmarrja kulturore duhet të shtrihet përtej kryeqytetit dhe qyteteve kryesore. Strategjia promovon decentralizimin territorial, duke fuqizuar bashkitë dhe institucionet rajonale për të planifikuar dhe zbatuar programe kulturore lokale. Forcimi i qeverisjes kulturore lokale, sigurimi i fondeve të synuara rajonale dhe mbështetja e qendrave kulturore të komunitetit do të sigurojë që qytetarët në të gjithë Shqipërinë, në zona urbane, rurale dhe në zonat më të largëta, të përfitojnë në mënyrë të barabartë nga investimet kulturore dhe mundësitë krijuese. Kjo përputhet me objektivat e kohezionit të BE-së dhe promovon zhvillimin e balancuar rajonal përmes kulturës.
- **Barazia gjinore dhe pjesëmarrja e të rinjve:** Kultura duhet të jetë një mjet për barazi, fuqizim dhe përfaqësim. Strategjia angazhohet për integrimin e barazisë gjinore në të gjitha politikatat dhe programet kulturore, duke siguruar pjesëmarrjen e grave në krijimin artistik, menaxhimin kulturor dhe organet vendimmarrëse. Njëkohësisht, ajo i jep përparësi pjesëmarrjes së të rinjve, duke mbështetur artistët e rinj, bizneset e reja krijuese dhe iniciativat arsimore që nxisin talentin dhe angazhimin qytetar. Këto qëllime janë në përputhje me Strategjinë e BE-së për Barazi Gjinore 2020–2025 dhe Strategjinë e Sektorit të Rinisë të Këshillit të Evropës.
- **Transformimi digjital dhe ndërveprimi:** Tranzicioni digjital po ripërcakton mënyrën se si krijohet, shpërndahet dhe përdoret kultura. Strategjia promovon digjitalizimin e përmbajtjes dhe arkivave kulturore, miratimin e sistemeve të të dhënave të ndërveprueshme në të gjitha institucionet dhe përdorimin e teknologjisë për të rritur aksesin dhe inovacionin në shërbimet kulturore. Transformimi digjital mbështet gjithashtu transparencën, aksesin e hapur dhe hartimin e politikave të bazuara në prova. Ndërveprueshmëria midis bazave të të dhënave kombëtare dhe sistemeve të BE-së (do të sigurojë gatishmërinë e Shqipërisë për integrimin në hapësirën kulturore digjitale evropiane).

5.2.2 Situata aktuale legjislativ dhe institucionale

Sektori kulturor dhe krijues i Shqipërisë vepron sipas legjislacionit specifik si ligji nr.10352/2010 “Për Artin dhe Kulturën” i ndryshuar, Ligjin nr.8096/1996 “Për Kinematografinë”, i ndryshuar, Ligjin nr. 8576/2000 “Për Bibliotekat”, Ligjin nr.9154/2003 “Për arkivat”, i ndryshuar, Ligjin nr.9616/2016 “Për librin në Republikën e Shqipërisë”, Ligjin nr.70/2016 “Për Artizanatin” ligjin nr.35/2016 “Për të drejtën e autorit dhe të drejtat e tjera të lidhura me to”, i ndryshuar. (Së bashku, këto akte ofrojnë bazën ligjore për institucionet kulturore, menaxhimin e trashëgimisë dhe sektorët krijues të Shqipërisë).

Pavarësisht kësaj baze ligjore gjithëpërfshirëse, korniza mbetet e fragmentuar, e zbatuar në mënyrë të pabarabartë dhe pjesërisht e papërditësuar. Shumë nga këto ligje janë miratuar në kohë të ndryshme, shpesh në përgjigje të nevojave sektoriale dhe jo si pjesë e një vizioni politik koherent. Kjo ka çuar në mbivendosje të kompetencave, mospërputhje midis legjislacionit dhe praktikës dhe përputhshmëri të kufizuar me standardet kulturore evropiane në zhvillim.

Mangësitë në zbatim vazhdojnë për shkak të kufizimeve buxhetore, koordinimit të pamjaftueshëm ndërinstitucional dhe mekanizmave të dobët të zbatimit.

Situata institucionale e kulturës është po aq komplekse. Ministria përgjegjëse për kulturën mbikëqyr një rrjet institucionesh varësie duke përfshirë Teatrin Kombëtar, Teatrin e Operas, Baletit dhe Ansamblit Popullor, Bibliotekën Kombëtare, Galerinë Kombëtare, Qendrën Kombëtare të Kinematografisë dhe disa institucione të tjera të trashëgmisë së artit dhe kulturës.

Mungesa e një strukture të qëndrueshme organizative ka penguar zbatimin e programeve shumëvjeçare kulturore dhe ka zvogëluar aftësinë e Ministrisë për të ofruar lidhshmëri strategjike. Ndryshimet e shpeshta në konfigurimin e brendshëm dhe atë të personelit kanë fragmentuar funksionet administrative dhe kanë dobësuar kujtesën institucionale, duke cenuar vazhdimësinë dhe ekspertizën e nevojshme për ekzekutimin e qëndrueshëm të politikave.

Kjo paqëndrueshmëri ka pasur një ndikim të drejtpërdrejtë në institucionet kulturore të varura, të cilat mbështeten nga Ministria për mbikëqyrje, financim dhe drejtim politikash. Ndryshimet e përsëritura në linjat e raportimit, procedurat e financimit dhe rregullat e qeverisjes kanë krijuar pasiguri dhe mospërputhje në menaxhim. Shumë institucione janë detyruar të veprojnë në mënyrë pasive, duke u përqendruar në pajtueshmërinë administrative në vend të planifikimit strategjik, inovacionit artistik apo zhvillimit të audiencës.

Pas riorganizimeve të njëpasnjëshme dhe shpërbërjes së organeve koordinuese ndërmjetëse, siç është Qendra Kombëtare për Art dhe Kulturë (QKAK) në vitin 2015, sistemi i qeverisjes kulturore është centralizuar dhe i menaxhuar vertikalisht. Edhe pse këto reforma synojnë të përmirësojnë kontrollin administrativ, në praktikë ato kanë kufizuar iniciativën, fleksibilitetin dhe bashkëpunimin ndërinstitucional. Mungesa e një strukture koordinimi kombëtar ka zvogëluar mundësitë për financim të bazuar në projekte, partneritete dhe mbështetje për aktorët kulturorë të pavarur dhe rajonalë. Vendimmarrja tashmë është përqendruar në nivel ministror, duke kufizuar përgjigjen ndaj dinamikave kulturore në zhvillim dhe duke dobësuar pjesëmarrjen lokale.

Shumë organizata vazhdojnë të operojnë me statute të vjetruara, autonomi të kufizuar menaxheriale dhe mekanizma të paqartë llogaridhënieje. Iniciativat e pavarura kanë vështirësi në aksesin ndaj strukturave të mbështetjes publike dhe bashkëpunimi midis sektorit publik, privat dhe jofitimprurës mbetet sporadik dhe i pakoordinuar.

Si rezultat, modeli aktual i qeverisjes së sektorit është i fragmentuar, i centralizuar dhe i drejtuar në mënyrë administrative. Institucionet veprojnë sipas statuteve të ndara me mandate që mbivendosen dhe llogaridhënie jokonsistente, gjë që dobëson koordinimin midis niveleve kombëtare dhe lokale. Kjo strukturë kufizon inovacionin, transparencën dhe kapacitetin për të ndërtuar partneritete të qëndrueshme në të gjithë sektorët.

Në përgjithësi, sistemi kulturor i Shqipërisë gëzon mbështetje ligjore por institucionalisht i paorganizuar sa duhet. Sfidat nuk qëndron në mungesën e ligjeve, por në mungesën e një modeli

organizativ koherent, të integruar dhe të qëndrueshëm që u lejon institucioneve dhe praktikuesve të veprojnë si nxitës të vërtetë të zhvillimit kulturor, krijues dhe shoqëror. Një reformë gjithëpërfshirëse qeverisjeje, e ndërtuar mbi autonominë, meritokracinë, financimin e bazuar në performancë dhe standardet evropiane të llogaridhënies, është thelbësore për të zhbllokuar potencialin e plotë të sektorit dhe për të siguruar gatishmërinë e tij për anëtarësim në BE deri në vitin 2030.

Nevojat e reja për reforma legislative dhe organizative

- Legjislacioni në fuqi ruan strukturën thelbësore për mbrojtjen e trashëgimisë dhe mbikëqyrjen institucionale, por **nuk pasqyron më realitetin në zhvillim të ekonomisë krijuese**, punës artistike apo integritet evropian. Korniza mbetet e centralizuar dhe e fragmentuar, me kompetenca të mbivendosura, modele rregullatore të vjetëruara dhe mekanizma të kufizuar për koordinim ndër-institucional.
- Institucionet kulturore publike në varësi të Ministrisë përgjegjëse për kulturën kryejnë **funksiione të vlefshme ruajtjeje dhe edukimi**; megjithatë, sistemi gradualisht është bërë më shumë administrativ sesa mundësues, duke kufizuar inovacionin, bashkëpunimin dhe aktivitetin artistik të pavarur. Korniza ekzistuese qeveris kulturën kryesisht përmes kontrollit dhe pajtueshmërisë dhe jo përmes promovimit, pjesëmarrjes dhe partneritetit. Qeverisja e sektorit dhe kuadri rregullator duhet të kalojnë nga një model i orientuar vetëm drejt ruajtjes drejt një modeli të orientuar nga promovimi dhe pjesëmarrja, ku kultura dhe krijimtaria njihen si pasuri strategjike kombëtare. Modernizimi legjislativ është thelbësor jo vetëm për të siguruar pajtueshmërinë me standardet e BE-së, por edhe për të arritur reformën organizative të nevojshme që institucionet e Shqipërisë të veprojnë në mënyrë efikase, transparente dhe në sinergji me homologët evropianë.

Për të mundur një ekosistem kulturor modern, gjithëpërfshirës dhe të përafruar me standardet evropiane, Shqipëria duhet të ndërmarrë një reformë të koordinuar të kornizave të saj ligjore, fiskale dhe institucionale. Fushat prioritare të mëposhtme përshkruajnë veprimet kryesore legislative dhe politike të nevojshme për të arritur përafrimin me standardet e BE-së, për të forcuar qeverisjen kulturore dhe për të siguruar kushte të drejta dhe të qëndrueshme si për artistët, ashtu edhe për institucionet:

i. Rishikimi i paketës ligjore kulturore në kuadër të anëtarësimit në BE

Një rishikim gjithëpërfshirës dhe modernizim i të gjithë kuadrit rregullator në fushën e kulturës rekomandohet kryhet për të siguruar pajtueshmërinë me acquis kulturore të BE-së, konventat e UNESCO-s dhe standardet e Këshillit të Evropës. Është e nevojshme që legjislacioni aktual të harmonizohet për të krijuar një bazë koherente dhe të orientuar drejt së ardhmes.. Ky proces do të trajtojë gjithashtu mbivendosjet dhe mospërputhjet midis ligjeve, do të qartësojë mandatet institucionale dhe do të modernizojë instrumentet rregullatore për të pasqyruar më mirë realitetet e ekonomisë krijuese.

ii. Rishikimi i legjislacionit fiskal dhe tatimor për të mbrojtur artistët dhe profesionistët e kulturës

Paralelisht me reformën e legjislacionit për artin dhe kulturën , qeveria sugjerohet të rishikojë kornizën ekzistuese fiskale dhe tatimore për të futur masa mbrojtëse dhe mbështetëse për artistët dhe punonjësit krijues. Kjo do të përfshijë vlerësimin e regjimit aktual të tatimit mbi të ardhurat, krijimin e skemave të kontributeve sociale të drejta dhe të parashikueshme, si dhe krijimin e stimujve fiskalë për krijimin, prodhimin dhe performancën kulturore. Objektivi është të sigurohet që artistët të gëzojnë akses të barabartë në sigurime shoqërore, pensione dhe përfitime të tjera, duke ruajtur njëkohësisht një politikë tatimore të ekuilibruar dhe të qëndrueshme që inkurajon angazhimin profesional në sektorin e arteve.

iii. Parashikimi i stimujve fiskalë për sponsorizime dhe investime private

Duke u mbështetur në modelet e suksesshme të BE-së (p.sh., “Bonusi i Artit” i Italisë), Shqipëria do të prezantojë mekanizma fiskalë për të inkurajuar investimet private në kulturë. Këto masa do të promovojnë partneritetet publik-privat, do të tërheqin mbështetje nga korporatat dhe organizmat filantropike dhe do të sigurojnë qëndrueshmërinë financiare të institucioneve dhe projekteve kulturore. Stimuj të tillë do të ndihmojnë gjithashtu në diversifikimin e burimeve të financimit, duke zvogëluar mbështetjen e tepërt në buxhetet shtetërore dhe duke i fuqizuar institucionet për të vepruar në mënyrë më autonome.

iv. Njohja dhe mbrojtja e Statusit të Artistit si një kornizë ndërsektoriale

Statusi i Artistit do të njihet jo domosdoshmërisht përmes një ligji të veçantë, por si një kornizë legjislative ndërsektoriale e integruar në disa akte . Kjo kornizë do të përcaktojë statusin ligjor dhe social të artistëve dhe profesionistëve të kulturës, duke garantuar kompensim të drejtë, mbrojtje sociale dhe njohje profesionale në përputhje me standardet evropiane për punë të denjë, barazi gjinore dhe liri krijuese. Një komponent thelbësor i kësaj reforme do të jetë krijimi i një Baze të Dhënash Kombëtare të Artistëve, duke mundur identifikimin, regjistrimin dhe klasifikimin e artistëve dhe profesionistëve të kulturës në të gjitha disiplinat. Baza e të dhënave do të shërbejë si mjet zyrtar referimi për të lehtësuar aksesin në skemat e mbështetjes publike, përfitimet sociale dhe mundësitë e trajnimit, duke përmirësuar njëkohësisht transparencën dhe koordinimin e politikave. Ajo gjithashtu do të mbështesë monitorimin statistikor, duke ndihmuar në përafrimin e sistemeve kombëtare të të dhënave kulturore me standardet e BE-së për punësimin kulturor dhe krijues. Për më tepër, korniza do të përcaktojë kriteret profesionale për praktikën artistike dhe do të ofrojë akses të strukturuar në trajnime, lëvizshmëri dhe programe të të nxënies gjatë gjithë jetës, duke siguruar zhvillim të vazhdueshëm profesional dhe njohje si në nivel kombëtar ashtu edhe në atë evropian.

v. Reforma e qeverisjes institucionale për entitetet kulturore kombëtare

Një model modern qeverisjeje do të prezantohet për institucionet kombëtare, teatrot, operën dhe baletin, bibliotekat, muzetë dhe galeritë, duke theksuar transparencën, meritokracinë dhe llogaridhënie. Reformat kryesore do të përfshijnë procedura të qarta emërimi për bordet dhe drejtorët, mekanizma financimi të bazuar në performancë, autonomi menaxheriale dhe standarde më të forta auditimi dhe vlerësimi. Këto ndryshime synojnë të profesionalizojnë menaxhimin kulturor dhe të përafrojnë qeverisjen institucionale me praktikën më të mirë të sektorit publik evropian.

vi. Njohja ligjore e industrive krijuese si një sektor strategjik ekonomik

Industritë krijuese, që përfshijnë artin, dizajnin, median dhe zanatet, do të njihen ligjërisht si një komponent kyç i strategjive të inovacionit, turizmit dhe digjitalizimit të Shqipërisë. Kjo reformë do të promovojë sipërmarrjen, eksportet dhe investimet, duke i pozicionuar industritë krijuese si motorë të rritjes së qëndrueshme, punësimit dhe konkurrueshmërisë ndërkombëtare. Integrimi me programet e BE-së “Creative Europe” dhe “Horizon Europe” do të jetë një mekanizëm qendror për të lidhur ndërmarrjet krijuese shqiptare me strukturat dhe tregjet evropiane të vlerës. Së bashku, këto reforma do ta transformojnë sistemin kulturor të Shqipërisë nga një kornizë rregullatore e fragmentuar, në një arkitekturë moderne qeverisjeje të harmonizuar me BE-në, e cila promovon krijimtarinë, mbrohet artistët, fuqizon institucionet dhe nxit pjesëmarrjen aktive në hapësirën kulturore evropiane deri në vitin 2030. Si rrjedhim, modernizimi legjislativ nuk është vetëm një domosdoshmëri ligjore, por edhe themeli strukturor për rinovimin institucional dhe dinamizmin kulturor.

Modernizimi i legjislacionit kulturor të Shqipërisë duhet të shkojë paralelisht me një transformim të thellë të strukturave të saj të qeverisjes institucionale. Vetëm ligjet nuk mund të sigurojnë progres nëse institucionet përgjegjëse për zbatimin e tyre nuk janë të fuqizuara, të përgjegjshme dhe të orientuara në mënyrë strategjike. Ministria e Kulturës dhe rrjeti i institucioneve të saj në varësi – teatrot, bibliotekat, muzetë, galeritë dhe qendrat kombëtare – kërkojnë një model qeverisjeje që i jep përparësi autonomisë, transparencës dhe performancës së matshme mbi kontrollin administrativ.

Reforma institucionale është dimension i operacionit të procesit të modernizimit legjislativ. Duke sqaruar mandatet, duke forcuar llogaridhënien e menaxhimit dhe duke futur mekanizma financimi të bazuar në performancë, Shqipëria mund të sigurojë që institucionet e saj kulturore të funksionojnë si agjentë proaktivë dhe krijues dhe jo si ekzekutues pasivë të politikave shtetërore. Përshtatja e qeverisjes institucionale me standardet evropiane jo vetëm që do të rrisë efikasitetin dhe profesionalizmin, por gjithashtu do të rivendosë besimin publik në administratën kulturore dhe do të përforcojë gatishmërinë e Shqipërisë për anëtarësim në BE deri në vitin 2030.

5.2.3 Vlerësimi i mangësive ligjore dhe institucionale

Vlerësimi i mangësive ligjore dhe institucionale (VMLI) do të shërbejë si mjeti qendror analitik për të drejtuar tranzicionin e Shqipërisë drejt një kornize koherente dhe të harmonizuar me BE-në për qeverisjen kulturore. Qëllimi i tij kryesor është të identifikojë mospërputhjet midis strukturave aktuale ligjore, rregullatore dhe institucionale të Shqipërisë dhe kërkesave të acquis të BE-së, konventave të UNESCO-s dhe rekomandimeve të Këshillit të Evropës.

Duke identifikuar mbivendosjet, shtesat dhe dobësitë e kapaciteteve, VMLI-ja do të ofrojë një plan të qartë për renditjen e reformave, duke siguruar që modernizimi legjislativ, ristrukturimi institucional dhe përmirësimet e qeverisjes të futen në një mënyrë të koordinuar dhe të qëndrueshme. Ky proces do të ndihmojë gjithashtu në përcaktimin e niveleve bazë të performancës dhe në përcaktimin e përgjegjësive institucionale të nevojshme për monitorimin e progresit të Shqipërisë drejt pajtueshmërisë deri në vitin 2030.

VMLI-ja duhet të kombinojë analizën ligjore, hartëzimin institucional dhe dialogun me palët e interesuara në një proces të integruar vlerësimi, duke siguruar si saktësi teknike ashtu edhe përfshirjen e politikave.

Komponentët kryesorë metodologjikë përfshijnë:

- **Analiza e mangësive ligjore.** Një krahasim i detajuar nen për nen i legjislacionit në fushën e kulturës të Shqipërisë me direktivat e BE-së, konventat e UNESCO-s dhe praktikën më të mira ndërkombëtare, duke identifikuar dispozitat që kërkojnë ndryshim, konsolidim ose zëvendësim.
- **Hartimi institucional.** Shqyrtimi i mandateve, strukturave qeverisëse, ndarjes së burimeve dhe mekanizmave të koordinimit midis institucioneve në varësi të ministritë përgjegjëse për kulturën dhe organeve përkatëse, për të nxjerrë në pah mbivendosjet strukturore dhe fushat me performancë të dobët.
- **Konsultimet me palët e interesuara.** Një qasje pjesëmarrëse që përfshin artistë, profesionistë të kulturës, organizata të shoqërisë civile, bashki dhe akademikë për të siguruar që prioritetet e reformës pasqyrojnë nevojat reale sektoriale dhe përfshirjen sociale.
- **Krahasimi.** Krahasimi do të shërbejë si një komponent qendror i procesit të reformës, duke siguruar që legjislacioni dhe modelet e qeverisjes kulturore të Shqipërisë të evoluojnë në hap me kërkesat e integritetit evropian sipas Kapitullit 26 të Anëtarësimit në BE "Arsimi dhe Kultura". Ky proces shkon përtej një krahasimi të thjeshtë dhe do të përqendrohet në përafrimin funksional me arkitekturat institucionale, ligjore dhe financiare të Shteteve Anëtare të BE-së. Procesi i krahasimit duhet të përfshijë një analizë të detajuar krahasuese me vendet e përzgjedhura të BE-së, sistemet kulturore të cilave kanë kaluar me sukses nga modele të centralizuara drejt qeverisjes autonome, të bazuara në performancë. Ai do të identifikojë instrumentet e politikave, mekanizmat e financimit dhe strukturat institucionale të adaptueshme në kontekstin administrativ dhe fiskal të Shqipërisë. Po ashtu, krahasimi rajonal me vende të ngjashme do të ofrojë një pasqyrë të reformave të ndërmarra nga vendet fqinje në faza të ngjashme të përafrimit me BE-në, duke theksuar mësimet e nxjerra dhe qasjet praktike për zbatimin e qeverisjes kulturore dhe kornizave të "Statusit të Artistit".

Kjo qasje shumëdimensionale do të sigurojë që VMLI-ja të funksionojë jo vetëm si një rishikim teknik, por edhe si një proces ndërtimi kapacitetesh dhe formimi konsensusi për pronësinë e reformës në të gjithë ekosistemin kulturor.

Rezultatet

VMLI-ja do të prodhojë një grup të strukturuar dokumentesh politike dhe ligjore, që do të përbëjnë shtyllën kryesore të rrugës së zbatimit të reformës:

Raporti i VMLI-së (2026): Raporti i VMLI-së do të shërbejë si dokumenti kryesor diagnostikues dhe referues politikash për agjendën e reformës kulturore të Shqipërisë. Ai do të konsolidojë të gjitha gjetjet analitike nga vlerësimet ligjore, institucionale dhe të qeverisjes në një raport të

vetëm të strukturuar. Raporti do të përfshijë një Matricë Pajtueshmërie dhe Reforme, duke hartëzuar çdo ligj sektorial dhe strukturë institucionale kundrejt direktivave të BE-së, konventave të UNESCO-s dhe standardeve të Këshillit të Evropës. Kjo matricë do të identifikojë fushat specifike që kërkojnë ndryshim, konsolidim ose shfuqizim legjislativ; rregullime institucionale për të përmirësuar efikasitetin dhe koordinimin; dhe prioritetet rregullatore për përafrimin me acquis të BE-së sipas Kapitullit 26 "Arsimi dhe Kultura". Përveç identifikimit, raporti do të ofrojë gjithashtu mundësi reformash të bazuara në skenarë, duke ofruar rrugë alternative në varësi të kapacitetit administrativ dhe burimeve të disponueshme. Si rrjedhim, ai do të shërbejë si bazë për renditjen e reformave dhe si referencë monitorimi për vlerësimin e progresit gjatë gjithë periudhës 2025–2030.

Plani i Veprimit (2026–2030): Plani i Veprimit i VMLI-së do t'i përkthejë gjetjet diagnostikuese në një plan operativ për zbatimin e reformës. I strukturuar si një plan i ndarë në faza dhe i kufizuar në kohë, raporti do të lidhë çdo rekomandim për reformën legjislative dhe institucionale me autoritetet specifike përgjegjëse, duke përfshirë ministrinë përgjegjëse për kulturën, ministrinë përgjegjëse për financat dhe agjencitë përkatëse, me pika kryesore, afate kohore dhe tregues të performancës të përcaktuara qartë. Plani do të sigurojë koherencë midis dimensioneve të ndryshme të reformës: përditësimet legjislative, modernizimin e qeverisjes institucionale, mekanizmat e financimit dhe zhvillimin e burimeve njerëzore. Ai gjithashtu do të krijojë një kornizë të integruar monitorimi dhe vlerësimi, duke i mundësuar Ministrisë së Kulturës të ndjekë progresin e reformës çdo vit përmes treguesve të matshëm, siç janë numri i ligjeve të rishikuara, institucionet që miratojnë qeverisjen e bazuar në performancë dhe nivelet e përputhshmërisë me standardet kulturore të BE-së. Plani i Veprimit do të rishikohet dhe përditësohet çdo dy vjet për të reflektuar progresin, për të siguruar përshtatshmërinë ndaj kërkesave në zhvillim të BE-së dhe për të ruajtur pronësinë politike dhe administrative të procesit të reformës.

Paketa e mjeteve për reformën institucionale: VMLI-ja duhet të prodhojë një Paketë Mjetesh për Reformën Institucionale të hartuar për të vënë në funksion parimet moderne të qeverisjes korporative në të gjitha institucionet kulturore të Shqipërisë. Kjo paketë mjetesh do të përfshijë udhëzime të standardizuara për ristrukturimin institucional, duke theksuar transparencën, llogaridhënien dhe efikasitetin në menaxhim dhe vendimmarrje. Ajo do të përcaktojë role dhe përgjegjësi të qarta për bordet drejtuese, drejtuesit ekzekutiv dhe organet mbikëqyrëse në përputhje me modelet e qeverisjes së BE-së. Paketa e mjeteve do të prezantojë gjithashtu mekanizma kontraktimi të bazuar në performancë, duke lidhur financimin menaxherial dhe institucional me rezultate të matshme, të tilla si shtrirja e audiencës, pjesëmarrja kulturore, inovacioni dhe qëndrueshmëria financiare. Ajo do të ofrojë modele për raportet vjetore të performancës dhe standardet e zbulimit publik, duke siguruar që institucionet të raportojnë mbi treguesit kryesorë (prodhimin artistik, përfshirjen, integritetin financiar dhe ndikimin në komunitet) në mënyrë transparente dhe të krahasueshme. Në të njëjtën kohë, paketa e mjeteve do të krijojë procedura të brendshme të auditimit dhe pajtueshmërisë, duke i mundësuar institucioneve të vlerësojnë praktikën e tyre të qeverisjes, të identifikojnë rreziqet dhe të forcojnë mekanizmat e mbikëqyrjes. Duke i përafruar këto standarde me reformat më të gjera të qeverisjes së sektorit publik, paketa e mjeteve do të sigurojë që institucionet kulturore të veprojnë sipas një

kornize llogaridhënieje në stilin korporativ, duke balancuar pavarësinë artistike me administrimin e përgjegjshëm financiar dhe menaxherial.

Përmes këtyre rezultateve, VMLI-ja do të ofrojë si një kornizë strategjike ashtu edhe një mjet operacional, duke lidhur analizën me veprimin dhe duke siguruar që modernizimi i qeverisjes kulturore të Shqipërisë të jetë i bazuar në prova, gjithëpërfshirës dhe plotësisht në përputhje me angazhimet e saj për anëtarësim në BE.

Gjetjet e VMLI-së do të shërbejnë si bazë operative për zbatimin e Strategjisë për Artin, Kulturën dhe Industrinë Krijuese 2026 –2030. Duke përkthyer provat diagnostikuese në hapa reformues të zbatueshëm, VMLI-ja do të udhëzojë Ministrinë përgjegjëse për kulturën dhe institucionet e saj partnere në përcaktimin e përparësive të ndryshimeve legjislative, ristrukturimin e kornizave të qeverisjes dhe optimizimin e mekanizmave financiarë. Rekomandimet e saj do të ofrojnë drejtpërdrejt informacione për Planin e Zbatimit dhe Monitorimit, duke siguruar që progresi drejt përafrimit me BE-në, autonomisë institucionale dhe njohjes profesionale të artistëve të ndiqet në mënyrë sistematike dhe transparente gjatë gjithë periudhës 2026–2030.

5.2.4 Zbatimi

Zbatimi i Strategjisë për Artin, Kulturën dhe Industrinë Krijuese (2026–2030) do të kërkojë një qasje të koordinuar, të të gjithë qeverisë, të udhëhequr nga ministria përgjegjëse për kulturën në partneritet me ministri dhe agjenci të tjera kyçe. Procesi duhet të drejtohet nga një strukturë e qartë qeverisjeje që siguron llogaridhënie, bashkëpunim ndërministror dhe përputhshmëri me angazhimet e Shqipërisë për anëtarësim në BE.

Institucioni Kryesor: Ministria përgjegjëse për kulturën do të shërbejë si institucioni kryesor përgjegjës për zbatimin, koordinimin dhe mbikëqyrjen e përgjithshme të strategjisë. Ajo do të mbikëqyrë hartimin e ndryshimeve legjislative, riorganizimin e institucioneve kulturore në varësi dhe funksionalizimin e mekanizmave të rinj të financimit kulturor.

Ministritë dhe Agjencitë Koordinuese:

- **Ministria e Ekonomisë dhe Inovacionit:** Përgjegjëse për integrimin e industrive krijuese brenda kornizës kombëtare të inovacionit dhe sipërmarrjes, për lehtësimin e pjesëmarrjes së sektorit privat dhe promovimin e prodhimit kulturor të orientuar drejt eksportit.
- **Ministria e Financave:** Siguron harmonizimin fiskal dhe qëndrueshmërinë buxhetore për zbatimin e mekanizmave financiarë të strategjisë, duke përfshirë krijimin e Fondit të Kulturës dhe Industrive Krijuese.
- **Agjencia Kombëtare për Shoqërinë e Informacionit (AKSHI):** Mbështet transformimin digjital të institucioneve kulturore, sistemet e të dhënave të hapura dhe krijimin e bazave të të dhënave për regjistrimin, raportimin dhe monitorimin.
- **Institucionet e pushtetit vendor:** Luajnë një rol qendror në promovimin e decentralizimit, duke siguruar që aksesit dhe pjesëmarrja kulturore të shtrihen përtej Tiranës dhe duke forcuar dimensionin kulturor të qeverisjes vendore.

- **Njësia e Koordinimit të Politikave Kulturore (NJKPK):** Një njësi e re brenda Ministrisë së Kulturës duhet të veprojë si organ qendror i monitorimit dhe raportimit për zbatimin e kësaj strategjie. NJKPK-ja do të mbledhë dhe analizojë të dhëna nga të gjitha institucionet kulturore, do të ndjekë progresin kundrejt treguesve të matshëm dhe do të përgatisë raporte vjetore të performancës që do t'i paraqiten Këshillit të Ministrave dhe Parlamentit. Ajo gjithashtu do të shërbejë si ndërlidhëse midis institucioneve publike, aktorëve të pavarur kulturorë dhe partnerëve të BE-së, duke siguruar që reformat të mbeten pjesëmarrëse, transparente dhe në përputhje me prioritetet e pranimit në BE sipas Kapitullit 26 – Arsimi dhe Kultura.

5.2.5 Hapat thelbësorë

Periodha 2026–2030 përfaqëson një moment përcaktues për transformimin kulturor të Shqipërisë. Reformat e parashikuara sipas kësaj strategjie synojnë të krijojnë një sistem modern, transparent dhe gjithëpërfshirës të qeverisjes kulturore, të aftë për të përmbushur si objektivat kombëtare të zhvillimit, ashtu edhe kërkesat e anëtarësimit në BE.

Përmes legjislacionit koherent, ristrukturimit institucional dhe njohjes profesionale të punës krijuese, Shqipëria do të kalojë nga një sistem kulturor i fragmentuar dhe i drejtuar në mënyrë administrative, në një ekosistem dinamik që e vlerëson krijimtarinë si një shtyllë të jetës demokratike dhe rritjes ekonomike.

Dy hapa qendrorë janë thelbësorë në formësimin e këtij transformimi:

- **së pari, riorganizimi i institucioneve kulturore kombëtare sipas parimeve të qeverisjes korporative**, duke siguruar autonomi, llogaridhënie dhe menaxhim të bazuar në performancë;
- **dhe së dyti, njohja ligjore e Statusit të Artistit**, duke garantuar kushte të drejta pune, mbrojtje sociale dhe të drejta profesionale për praktikuesit e kulturës.

Të dyja këto reforma mund të realizohen në mënyrë efektive përmes ndryshimeve të Ligjit për Artin dhe Kulturën, i cili duhet të shërbejë si një akt legjislativ ombrellë që harmonizon të gjitha ligjet sektoriale mbi kinematografinë, bibliotekat, trashëgiminë, zanatet dhe të drejtën e autorit.

Ky kuadër i unifikuar do të sigurojë bazën ligjore që sistemi kulturor i Shqipërisë të funksionojë në mënyrë koherente, efikase dhe në përputhje të plotë me acquis kulturore evropiane. Deri në vitin 2030, arti, kultura dhe industritë krijuese të Shqipërisë do të qëndrojnë si nxitëse të zhvillimit të qëndrueshëm, inovacionit dhe integritit evropian. Institucionet kulturore do të veprojnë në mënyrë autonome, por të përgjegjshme; artistët do të njihen dhe mbrohen si profesionistë; dhe ekonomia krijuese do të shfaqet si një shtyllë strategjike e progresit kombëtar.

Së fundmi, kjo strategji e parashikon kulturën jo vetëm si mbrojtësen e identitetit të Shqipërisë, por edhe si forcë për prosperitetin e saj të ardhshëm, duke lidhur qytetarët përmes krijimtarisë, duke forcuar pjesëmarrjen demokratike dhe duke e pozicionuar Shqipërinë në mënyrë të qëndrueshme brenda hapësirës kulturore evropiane.

Një plan veprimi i përcaktuar me faza për modernizimin legjislativ, reformën institucionale dhe zbatimin e politikave

Viti	Pikat kryesore strategjike	Produktet dhe rezultatet kryesore
2026	Lançimi dhe vlerësimi bazë	Themelimi i Njesisë së Koordinimit të Politikave Kulturore (NJKPK) brenda Ministrisë së Kulturës Fillimi i Vlerësimit të Mangësive e Ligjore dhe Institucionale (VMLI), duke përfshirë hartëzimin e të gjitha ligjeve sektoriale dhe mandateve institucionale Formimi i grupeve tematike të punës mbi reformën legjislativë, qeverisjen, industrinë krijuese dhe politikën fiskale. Konsultime me palët e interesuara me artistë, institucione, bashki dhe shoqëri civile. Integrimi i Fondit në propozimin e buxhetit të shtetit të vitit 2026.
2026	Hartimi i ligjeve dhe reforma fiskale	Përfundimi i Raportit të VMLI-së dhe miratimi i Planit të Veprimit për Reformën Kulturore 2026–2030. Hartimi i ndryshimeve të ligjit “Për Artin dhe Kulturën”, i ndryshuar (ligji ombrellë) që konsolidon kornizat sektoriale dhe prezanton Statusin e Artistit Rishikimi i ligjeve fiskale dhe tatimore për të krijuar skema kontributi të drejta për artistët dhe për të futur stimuj për sponsorizime dhe investime kulturore. Projektimi i “Bazës së të Dhënave Kombëtare të Artistëve” dhe puna përgatitore për infrastrukturën digjitale dhe protokollet e regjistrimit. Miratimi i mekanizmave të rinj të financimit të sektorit të artit dhe kulturës.
2027	Miratimi dhe zbatimi pilot	Miratimi nga Parlamenti i ndryshimeve të ligjit “Për Artin dhe Kulturën”, i ndryshuar dhe legjislacionit dytësor përkatës. Zbatimi pilot i modelit të ri të qeverisjes në institucione të përzgjedhura (p.sh., Teatri Kombëtar, TKOBAP, Biblioteka Kombëtare). Lançimi i Bazës së të Dhënave Kombëtare të Artistëve dhe faza e parë e regjistrimit. Funksionalizimi i stimujve fiskalë për sponsorizime dhe partneritete private. Vlerësim afatmesëm për të vlerësuar efektivitetin legjislativ, reformat qeverisëse dhe performancën institucionale.

2028	Zbatimi i plotë i reformave të qeverisjes dhe institucioneve	Zgjerimi i kornizës së re qeverisëse në të gjitha institucionet kulturore kombëtare. Zbatimi i kontratave të financimit të bazuara në performancë dhe standardeve të menaxhimit korporativ. Lançimi i programeve të zhvillimit profesional për menaxherët dhe artistët kulturorë. Ngritja e programeve të financimit të decentralizuar të kulturës përmes partneriteteve rajonale dhe komunale. Integrimi i sistemeve të të dhënave kulturore të Shqipërisë me kornizat statistikore të BE-së;
2029	Konsolidimi dhe integrimi në BE	Zbatim i plotë i kornizës së Statusit të Artistit, duke përfshirë mekanizmat e mbrojtjes sociale dhe rregullimet fiskale. Vlerësimi dhe përmirësimi i Fondit bazuar në rezultatet e performancës. Zgjerimi i pjesëmarrjes në programet e BE-së (Creative Europe, Horizon Europe, etj.). Forcimi i bashkëpunimit kulturor ndërkombëtar përmes platformave rajonale dhe iniciativave të diplomacisë kulturore të BE-së. Raport vjetor për Parlamentin që përmbledh progresin institucional dhe përafrimin me acquis të BE-së.
2030	Vlerësimi përfundimtar dhe plani i ardhshëm	Vlerësim gjithëpërfshirës i reformave legislative, institucionale dhe financiare, duke vlerësuar gatishmërinë për integrimin e plotë kulturor të BE-së sipas Kapitullit 26. Publikimi i Raportit të Transformimit Kulturor 2025–2030 që dokumenton arritjet, mësimet e nxjerra dhe sfidat e mbetura. Përgatitja e Strategjisë Kulturore pas vitit 2030 (2031–2035) me fokus në inovacionin digjital, qëndrueshmërinë dhe partneritetet globale Institucionalizimi i mekanizmave të përhershëm të monitorimit dhe vlerësimit brenda Ministrisë së Kulturës për të siguruar vazhdimësinë e politikave përtej vitit 2030.

Afati kohor 2026–2030 ofron një plan të strukturuar që kalon nga identifikimi të konsolidimi. Ai fillon me koordinimin institucional dhe rishikimin ligjor (2026), vijon me miratimin dhe zbatimin pilot (2027–2028) dhe përfundon me zbatimin e plotë, vlerësimin dhe harmonizimin me BE-në (2029–2030). Duke ruajtur këtë qasje me faza, Shqipëria do të sigurojë koherencë legjislative, llogaridhënie institucionale dhe njohje profesionale për artistët – të gjitha parakushte thelbësore për gatishmërinë drejt anëtarësimit në BE.

5.3 Politikat për infrastrukturën kulturore

Infrastruktura kulturore e Shqipërisë, që përfshin muzetë, bibliotekat, teatrot, galeritë dhe qendrat shumëfunktionale, përbën shtyllën kryesore për prodhimin, shpërndarjen dhe pjesëmarrjen kulturore në të gjithë vendin. Palët e interesuara mbështesin zgjerimin e tipologjive të muzeve, përmirësimin e infrastrukturës ekzistuese të muzeve, përfshirjen e teknologjisë për të përmirësuar përvojën e vizitorëve, transformimin e muzeve dhe hapësirave kulturore në qendra dinamike për turizëm dhe angazhim të komunitetit, si dhe punësimin e stafit të dedikuar për arsim, IT, funksione komunikimi dhe mbledhje fondesh. Ekziston gjithashtu një kërkesë e fortë për qendra kulturore shumëfunktionale, duke përfshirë salla dhe amfiteatro, të cilat shërbejnë për funksione të shumta të komunitetit, të të rinjve dhe krijuesve. Pavarësisht një portofoli të pasur me pasuri kulturore dhe numrit në rritje të ngjarjeve kulturore publike, rrjeti i infrastrukturës mbetet i përqendruar në Tiranë dhe në disa qytete të mëdha, duke lënë zonat periferike dhe rurale kryesisht pa shërbim. Analiza e situatës aktuale konfirmon rolin qendror të infrastrukturës kulturore për rigjenerimin territorial, inovacionin, shtrirjen arsimore dhe kohezionin social, si dhe thekson nevojën për përfshirje dhe akses më të gjerë në fushat fizike, digjitale dhe të programimit.

Infrastruktura kulturore e Shqipërisë duhet të kuptohet brenda një konteksti më të gjerë të “ekologjisë së kulturës”, një sistem i integruar që lidh krijimin, prodhimin, ekspozitën, shpërndarjen, pjesëmarrjen dhe mirëqenien sociale. Hapësirat kulturore nuk janë pasuri të izoluar, por nyje mundësuese në këtë vazhdimësi. Qëndrueshmëria e tyre varet nga gjendja e të gjithë zinxhirit të vlerës, nga mjediset e prodhimit të artistëve deri te angazhimi i audiencës dhe hapësirat e të nxënit. Njohja e kësaj ndërvarësie sistematike siguron që investimet në infrastrukturë të përforcojnë të gjithë ekosistemin e shprehjes dhe pjesëmarrjes kulturore.

Disa faktorë kufizojnë ofrimin efektiv dhe përvojën e infrastrukturës kulturore të Shqipërisë. Shumë muze dhe objekte kulturore janë të vjetruara, duke vuajtur nga menaxhimi i fragmentuar, mungesa kronike e fondeve dhe specializimi i pamjaftueshëm i stafit (veçanërisht në IT dhe komunikim). Përpjekjet për decentralizim janë të kufizuara, me shumicën e burimeve dhe projekteve kryesore –

të gjitha të financuara nga BE-ja ose përmes fondeve të bashkëpunimit - ende të centralizuara në Tiranë, duke çuar në pabarazi të theksuara territoriale në infrastrukturë dhe shërbime kulturore. Megjithatë, iniciativa pozitive si investimet e Ministrisë së Turizmit, Kulturës dhe Sportit (MTKS) në rindërtimin e kinemave në nivel vendor tregojnë përpjekje të synuara për të rigjallëruar infrastrukturën audiovizive jashtë kryeqytetit dhe për të rritur aksesin rajonal në përvoja kulturore. Institucionet rajonale dhe bashkiake shpesh nuk kanë kapacitetet e nevojshme teknike, menaxheriale dhe financiare për të zhvilluar, menaxhuar dhe sjellë risi në hapësirat kulturore, duke përfshirë transformimin e tyre digjital dhe integrimin me modelet bashkëkohore të pjesëmarrjes. Ekzistojnë gjithashtu mungesa në planifikimin e koordinuar midis kulturës, turizmit dhe zhvillimit urban, duke penguar sinergjitë dhe duke zvogëluar kapacitetin e hapësirave kulturore për të shërbyer si motorë për rritje gjithëpërfshirëse dhe lidhje sociale.

Duke u bazuar në nocionin e ekologjisë kulturore, politika thekson një qasje të bazuar në rrjet që lidh institucionet, vendet dhe aktorët krijues përmes qarkullimit të përmbajtjes, turneve, rezidencave dhe programimit të përbashkët. Infrastruktura digjitale mund dhe duhet të shfrytëzohet për të rritur aksesin dhe pjesëmarrjen, duke lejuar që përmbajtja kulturore të lëvizë pa probleme midis territoreve dhe audiencave. Kjo "logjikë e bazuar në rrjet" siguron që investimi në një vend të vetëm të kontribuojë në një sistem më të gjerë të vitalitetit kulturor, përfshirjes dhe lëvizshmërisë.

Efektet e menjëhershme të këtyre kufizimeve janë të dukshme në përvojën e përgjithshme kulturore: vendet kulturore shpesh ofrojnë ndërveprim të kufizuar, ambiente të dobëta për vizitorët dhe angazhim të ulët digjital, gjë që kufizon aftësinë për të tërhequr dhe mbajtur audiencën. Cilësia, diversiteti dhe aksesueshmëria e hapësirave kulturore - veçanërisht jashtë qendrave urbane - mbeten nën potencialin e tyre, dhe përmirësimet teknologjike janë sporadike dhe të shpërndara në mënyrë të pabarabartë. Hapësirat shumëfunktionale për art, programe rinore, zanate dhe performanca të drejtpërdrejta janë të pakta, duke cenuar mundësitë për bashkëpunim ndërsektorial, të mësuarit gjatë gjithë jetës dhe ndërtimin e komunitetit. Kjo infrastrukturë e fragmentuar kufizon pjesëmarrjen kulturore dhe pengon krijimin dhe konsumimin e përmbajtjes së re kulturore, duke përforcuar përjashtimin dhe pabarazinë rajonale.

Këto barrierat sistematike kanë implikime afatgjata për shoqërinë dhe ekonominë shqiptare. Potenciali i kulturës për të nxitur zhvillimin lokal, kohezionin territorial, inovacionin dhe konkurrueshmërinë ndërkombëtare mbetet i nënshfrytëzuar. Infrastruktura dhe programimi i pamjaftueshëm kontribuojnë në nivele të ulëta të konsumit dhe angazhimit kulturor, veçanërisht jashtë Tiranës dhe zonave të tjera urbane. Investimet e pamjaftueshme në objekte moderne dhe kapacitet digjital

pengojnë përfshirjen sociale, kufizojnë transmetimin e njohurive ndërgjeneracionale dhe ulin atraktivitetin e Shqipërisë si një destinacion turizmi kulturor. Në fund, këto sfida cenojnë angazhimin dhe qëndrueshmërinë qytetare, ngadalësojnë ndërtimin e kapaciteteve në sektorin kulturor dhe dobësojnë fuqinë e butë të vendit dhe diplomacinë kulturore në skenën ndërkombëtare.

Qëndrueshmëria e infrastrukturës kulturore varet nga financimi publik i parashikueshëm dhe stabiliteti i qeverisjes. Përtej investimeve sporadike, Shqipëria ka nevojë për një kornizë të qëndrueshme që siguron vazhdimësinë e operacioneve, mirëmbajtjes dhe përdorimit nga komuniteti të vendeve. Infrastruktura kulturore duhet të funksionojë si një hapësirë qytetare gjithëpërfshirëse, e hapur, pjesëmarrëse dhe e sigurt, ku qytetarët e përjetojnë kulturën si një të mirë publike. Sigurimi i mbështetjes së qëndrueshme operative dhe aksesit të drejtë është jetik për ruajtjen e vlerës demokratike të institucioneve kulturore.

Drejtimit e rekomanduara të politikave për infrastrukturën kulturore në Shqipëri, kuadri legjislativ, instrumentet fiskale të synuara dhe reformat menaxheriale, i përgjigjen drejtpërdrejt shkaqeve, efekteve dhe ndikimeve strukturore të identifikuar në analizën e situatës dhe falë konsultimeve me palët e interesuara.

Së bashku, këto ndërhyrje politike ofrojnë një kornizë koherente për të zhbllokuar potencialin e infrastrukturës kulturore të Shqipërisë, duke siguruar që ajo të bëhet një nxitës dinamik për kohezionin social, zhvillimin ekonomik, barazinë territoriale dhe konkurrencën ndërkombëtare. Ndarja e drejtpërdrejtë fiskale garanton burime të qëndrueshme për përmirësimin e infrastrukturës së vjetëruar, investimet teknologjike dhe specializimin funksional të objekteve në të gjithë vendin.

Çdo masë politike do të zbatojë një lente ekologjike dhe relacionale, duke pranuar që çdo vend kulturor kontribuon në një ekosistem krijues lokal dhe një rrjet kombëtar prodhimi, arsimit dhe pjesëmarrjeje. Investimet do të udhëhiqen nga prova se si çdo ndërhyrje forcon zinxhirin e vlerave kulturore, promovon përfshirjen dhe rrit ekuilibrin rajonal. Kjo qasje e përafron politikën e infrastrukturës kulturore me qëllime më të gjera të mirëqenies sociale, kohezionit territorial dhe zhvillimit të qëndrueshëm.

Niveli legjislativ

Sqarimi i përgjegjësisë institucionale për mirëmbajtjen dhe investimet në infrastrukturën kulturore është thelbësor, sepse menaxhimi i fragmentuar dhe rolet e papërcaktuara pengojnë ofrimin efektiv, modernizimin dhe zgjidhjen e problemeve. Veprimi legjislativ siguron që të gjitha ministritë, agjencitë dhe autoritetet lokale përkatëse ta kuptojnë mandatin e tyre, gjë që mundëson planifikimin e koordinuar, ndarjen e burimeve dhe monitorimin. Nga ana tjetër, kjo

mundëson përmirësimin sistematik dhe zgjerimin e muzeve dhe qendrave shumëfunksionale jashtë Tiranës, duke trajtuar pabarazitë territoriale dhe duke përmirësuar qeverisjen e vendeve kulturore për qëndrueshmëri afatgjatë.

Për të garantuar zbatimin e qëndrueshëm të Strategjisë Kombëtare në të gjithë territorin e RSH, do të rekomandohen masa specifike koordinimi vertikal. Do të parashikohet detyrimi: **Plane Kulturore Vjetore në nivel Vendor**, të zhvilluara në bashkërendim me Ministrin e Shtetit për Pushtetin Vendor. Njëkohësisht, përputhja progresive me Strategjinë Kombëtare do të bëhet kusht për akses në instrumentet kombëtare të bashkëfinancimit.

Ky qasje është konceptuar për të siguruar jo vetëm që zbatimi i Strategjisë të ketë bazë ligjore, por dhe që ajo të përvetësohet realisht nga bashkitë: sistemi shpërblen angazhimin aktiv dhe pjesëmarrjen, në vend që të kufizohet thjesht në ndëshkimin e mosrespektimit. Në këtë mënyrë, përputhja me strategjinë bëhet një mundësi konkrete për bashkësitë lokale, dhe jo thjesht një detyrim burokratik.

Paralelisht, do të miratohet një **Standard Kombëtar i Aksesueshmërisë për Kulturën**, i cili do të përcaktojë kërkesat minimale për aksesin fizik, udhëzuesin, interpretimin gjithëpërfshirës dhe aksesin digjital. Standardi do të bëhet i detyrueshëm për të gjitha projektet e infrastrukturës të financuara publikisht dhe do të zbatohet gradualisht në mjediset ekzistuese.

Niveli Fiskal

Financimi i dedikuar për infrastrukturën dhe përfshirja e partneriteteve publik-privat (PPP) janë të nevojshme për të kapërcyer mungesën e vazhdueshme të financimit për turizmin aktiv si dhe për hapësirat komunitare. PPP-të, kur është e rëndësishme, mund të mobilizojnë ekspertizë dhe kapital shtesë, duke lehtësuar modernizimin e objekteve dhe duke mbështetur transformimin e vendeve kulturore në mjedise interaktive, dinamike dhe të qëndrueshme. Këto masa fiskale trajtojnë jo vetëm mangësitë në infrastrukturë, por gjithashtu mundësojnë që infrastruktura kulturore të shërbejë si motor i zhvillimit lokal, krijimtarisë dhe turizmit, me efekte pozitive anësore për rritjen ekonomike dhe gjithëpërfshirjen.

Në këtë kuadër, do të krijohet një **Fond i dedikuar për Mirëmbajtjen dhe Rikonstruksionin e Infrastrukturës Kulturore** për të siguruar qëndrueshmërinë afatgjatë të investimeve. Fondi do të ofrojë grante shumëvjeçare, të bazuara në performancë, për të mbështetur mirëmbajtjen e rregullt, përmirësimet e efikasitetit të energjisë, përmirësimet e aksesueshmërisë dhe kujdesin për koleksionet. Pranueshmëria do të lidhet me gjendjen e pasurive të institucionit, planin operativ të miratuar dhe kapacitetin e bashkëfinancimit.

Niveli menaxherial

Riorganizimi strukturor i muzeve dhe parqeve, i kombinuar me krijimin e roleve të dedikuara për arsimin dhe IT-në, trajton kufizimet e kapaciteteve dhe mbështet inovacionin. Reformat menaxheriale nxisin profesionalizimin dhe specializimin, duke siguruar që muzetë, bibliotekat dhe qendrat të jenë të pajisura për të ofruar programe interaktive dhe edukative, për të adoptuar teknologji të reja dhe për të angazhuar audienca të larmishme. Duke i dhënë përparësi pozicioneve të personelit të arsimit, komunikimit dhe IT-së, institucionet mund të përmirësojnë përvojën e vizitorëve, aksesin dhe transformimin digjital, duke rritur aftësinë e sektorit për të nxitur angazhimin qytetar, të mësuarit gjatë gjithë jetës dhe konsumin kulturor. Ndryshime të tilla janë të domosdoshme për ta bërë infrastrukturën kulturore plotësisht të përgjegjshme ndaj nevojave bashkëkohore dhe standardeve ndërkombëtare.

Për të përforcuar koherencën dhe efikasitetin, do të krijohet një **Rrjet Kombëtar i Hapësirave Kulturore**, i strukturuar në nivele funksionale – qendra kryesore kombëtare, qendra rajonale dhe pika lokale aksesit – secila me përgjegjësi të përcaktuara për ruajtjen, kërkimin, arsimin, prodhimin, ekspozitën dhe shtrirjen në komunitet. Rrjeti do të lehtësojë ekspozitat turistike, rezidencat e përbashkëta dhe programimin e përbashkët, të mbështetura nga shërbime të përbashkëta si prokurimi, shpërndarja digjitale dhe sistemet e menaxhimit të audiencës.

Një Regjistër Kombëtar i Infrastrukturës Kulturore do të zhvillohet gjithashtu si një inventar i drejtpërdrejtë dhe me referenca gjeografike i të gjitha vendeve publike kulturore. Regjistri do të përfshijë të dhëna mbi pronësinë, gjendjen, aksesueshmërinë, pajisjet teknike dhe profilin e energjisë, si dhe statistikën e vizitorëve dhe të programit. Ai do të shërbejë si një mjet vendimmarrës për investime të barabarta dhe financim të bazuar në performancë.

Në mbështetje të këtyre reformave, do të lançohet një **Program për Zhvillimin e Liderit dhe Aftësive për drejtorët, kuratorët, edukuesit, teknikët dhe stafin e mirëmbajtjes së institucioneve kulturore**. Programi do të forcojë kompetencat në menaxhimin e aseteve kulturore, programimin gjithëpërfshirës, funksionimin digjital dhe menaxhimin e partneritetit, duke siguruar që infrastruktura kulturore të menaxhohet sipas standardeve bashkëkohore profesionale.

Zbatimi i këtyre masave do të kërkojë koordinim të ngushtë midis Ministrisë përgjegjëse për Kulturën, bashkive dhe institucioneve të tjera përkatëse. Për të mbështetur bashkitë në këtë proces, do të vendoset një program gjithëpërfshirës i ngritjes së kapaciteteve, i cili do të ofrojë të gjitha mjetet dhe udhëzimet e nevojshme për t'u mundësuar autoriteteve lokale të zhvillojnë në mënyrë efektive **Planet e tyre Kulturore Vjetore**. Kjo do të përfshijë mbështetje praktike si shembuj planesh nga kontekste të krahasueshme, modele dokumentesh dhe korniza të standardizuara,

sesione trajnimi dhe asistencë teknike të dedikuar. Qëllimi është të sigurohet që asnjë bashki të mos mbetet pa njohuritë dhe burimet e nevojshme për t'u angazhuar në mënyrë kuptimplote me strategjinë.

Progresi do të monitorohet përmes raportimit periodik duke përdorur të dhëna nga **Regjistri i Infrastrukturës Kulturore dhe treguesit e performancës institucionale**. Ministria përgjegjëse për Kulturën do të publikojë një raport dyvjeçar "Gjendja e infrastrukturës kulturore", duke paraqitur arritjet kryesore, barazinë rajonale të investimeve dhe pajtueshmërinë me standardet e aksesueshmërisë dhe qëndrueshmërisë.

Bashkëpunimi ndërsektorial, me politikat e arsimit, turizmit, mjedisit dhe zhvillimit lokal, do të sigurojë që infrastruktura kulturore të kontribuojë në përfshirjen sociale, kohezionin rajonal dhe rritjen e qëndrueshme, në përputhje me vizionin gjithëpërfshirës të kulturës si një nxitës i vlerës publike dhe pjesëmarrjes qytetare.

5.4 Politikat për përfshirjen dhe aksesueshmërinë

Konsultimet me palët e interesit dhe analiza e situatës nxjerrin në pah kërkesat urgjente për përmirësimin e aksesit në të gjithë sektorin kulturor të Shqipërisë: infrastrukturë e përshtatur për personat me aftësi ndryshe, informacion i synuar për personat me aftësi ndryshe, mundësi kulturore përtej kryeqytetit, mbështetje për fëmijët me të ardhura të ulëta dhe akses universal në vendet kulturore. Këto prioritete pasqyrojnë një njohje më të gjerë që kultura duhet t'u shërbejë audiencave të ndryshme dhe të jetë e integruar në të gjitha shtyllat e politikave – duke përfshirë trashëgiminë, prodhimin krijues, arsimin dhe infrastrukturën – jo të kufizuara në programe të pavarura. Korniza ligjore e Shqipërisë (duke përfshirë ligjet për pakicat dhe antidiskriminimin) dhe angazhimet ndërkombëtare (UNESCO, Këshilli i Evropës, standardet e BE-së) hedhin themelet për përfshirje, por akoma vazhdojnë të ekzistojnë mangësi serioze për sa i përket zbatimit, hartimit dhe monitorimit të ndikimit në nivel lokal dhe kombëtar.

Aksesi në kulturë është zgjeruar nëpërmjet platformave digjitale, tarifave të reduktuara të hyrjes dhe iniciativave lokale, për shembull, tureve virtuale në muze dhe arkivave digjitale, por pabarazitë rajonale mbeten të konsiderueshme. Institucionet kryesore në Tiranë ofrojnë përvoja të rinovuara dhe të aksesueshme dhe mjete digjitale, ndërsa vendet rajonale shpesh nuk kanë përputhshmëri me standardet ndërkombëtare të aksesueshmërisë, auditimet gjithëpërfshirëse dhe përfshirjen sistematike të grupeve të marginalizuara, duke rezultuar në pjesëmarrje të pabarabartë kulturore.

Pengesat kryesore për akses të barabartë përfshijnë:

- Mungesën e zbatimit të standardeve të aksesueshmërisë si në kontekstin fizik ashtu edhe në atë digjital; nuk ka audit të unifikuar kombëtar ose manual teknik që udhëzon heqjen e barrierave kulturore;
- Financimin dhe investimet e kufizuara për përshtatje gjithëpërfshirëse, veçanërisht në zonat rajonale dhe rurale; shumica e burimeve dhe programeve janë përqendruar në Tiranë;
- Mbështetjen e pamjaftueshme për pjesëmarrjen e pakicave, personave me aftësi të kufizuara dhe komuniteteve të marginalizuara si në prodhimin kulturor ashtu edhe në qeverisje; angazhimi i palëve të interesuara shpesh kufizohet në përfshirjen e bazuar në ngjarje, në vend të vendimmarrjes kuptimplotë;
- Ndërgjegjësimin e ulët midis institucioneve dhe komuniteteve në lidhje me kornizat e përfshirjes, duke rezultuar në zbatim të pjesshëm të praktikave të mira dhe shfrytëzim të pamjaftueshëm të mbrojtjeve ligjore në dispozicion.
- Si pasojë e shkaqeve të nësipërme, shumica e infrastrukturës së aksesueshme, programimit gjithëpërfshirës dhe shërbimeve digjitale janë të përqendruara në qendrat kryesore urbane, veçanërisht në Tiranë. Muzetë, qendrat kulturore dhe vendet rajonale mbeten prapa, duke sjellë **pabarazi të theksuara territoriale dhe duke kufizuar pjesëmarrjen e plotë për komunitetet jashtë kryeqytetit ose për qytetarët me aftësi ndryshe**. Konsumi dhe prodhimi kulturor janë të shpërndara në mënyrë të pabarabartë, me pakicat kombëtare, të rinjtë, gratë dhe personat me aftësi të kufizuara shpesh të nën-përfaqësuar në institucione, role profesionale dhe organe vendimmarrëse. Përvoja e përfshirjes mbetet e fragmentuar dhe episodike, në vend që të jetë e ngulitur në të gjitha aspektet e jetës kulturore.

Nëse nuk trajtohen barrierat ekonomike, fizike dhe simbolike, Shqipëria rrezikon të vazhdojë një cikël që kufizon pjesëmarrjen e komuniteteve, frenon shprehjen krijuese dhe dobëson qëndrueshmërinë dhe vitalitetin e sektorit kulturor. Përfshirja e vërtetë duhet të kuptohet si një parim që duhet të jetë i integruar në të gjitha politikat, praktikat dhe investimet kulturore – duke i mundësuar çdo komuniteti në Shqipëri të ketë akses, të ndikojë dhe të përfitojë nga jeta kulturore e vendit.

Drejtimit e politikave legislative dhe menaxheriale në fushën e aksesit në kulturë në Shqipëri trajtojnë drejtpërdrejt shkaqet, efektet dhe ndikimet sistemike të përshkruara si nga reagimet e palëve të interesuara ashtu edhe nga analiza e situatës.

Këto drejtime politike vënë në funksion parimin e përfshirjes, institucionalizojnë llogaridhënien dhe shfrytëzojnë rrjetet për ndryshime sistemike – duke e çuar Shqipërinë drejt një modeli në të cilin çdo komunitet ka akses kuptimplotë dhe të

qëndrueshëm në jetën kulturore, pavarësisht nga pozicioni gjeografik, aftësia apo të ardhurat.

Niveli legjislativ

Siç u përmend më parë, aktualisht, mandatet institucionale të paqarta dhe përgjegjësitë e mbivendosura ose të fragmentuara janë një pengesë e madhe për mirëmbajtjen dhe përshtatjen e qëndrueshme dhe të barabartë të infrastrukturës kulturore në të gjithë vendin. Duke qartësuar në mënyrë legjislative se cilat organe janë përgjegjëse për investimet dhe mirëmbajtjen e vazhdueshme, duke përfshirë përcaktimin e standardeve minimale të aksesueshmërisë, qeveria siguron që llogaridhënia për aksesueshmërinë dhe përfshirjen të jetë e integruar në sistemin e qeverisjes. Detyrat e qarta mundësojnë financim të synuar, planifikim më të mirë dhe mirëmbajtje të besueshme, duke zvogëluar pabarazitë midis Tiranës dhe zonave rajonale, si dhe duke krijuar një kornizë koherente për përshtatjen e të gjitha vendeve kulturore për audienca të ndryshme.

Një përparësi e dytë legjislative është vendosja e mekanizmave formalë që kërkojnë konsultim me komunitetin dhe mundësojnë modele bashkëmenaxhimi në institucionet kulturore. Masa të tilla i përgjigjen identifikimit se përfshirja sot është shpesh e bazuar në aktivitete të izoluara ose simbolike, dhe jo një proces i vazhdueshëm dhe i integruar.

Përmes rrugëve formale të pjesëmarrjes, veçanërisht për personat me aftësi ndryshe, pakicat dhe grupet me të ardhura të ulëta, politikat shkojnë përtej planifikimit nga lart-poshtë, duke u dhënë komuniteteve mundësinë të formësojnë, monitorojnë dhe vlerësojnë ofertën kulturore. Bashkëmenaxhimi rrit besimin, përmirëson përshtatjen e infrastrukturës dhe programeve me nevojat reale, dhe i ndihmon institucionet të parashikojnë pengesat përpara se ato të shfaqen, duke ulur përjashtimin dhe duke forcuar qytetarinë kulturore.

Niveli menaxherial

Reformat menaxheriale, të përqendruara në krijimin e rrjeteve kombëtare dhe në programe të përbashkëta me diasporën dhe partnerë lokalë, mundësojnë përhapjen e praktikave të mira dhe kapërcimin e pabarazive territoriale. Rrjetet kombëtare u lejojnë institucioneve, veçanërisht atyre më të vogla, rajonale, të ndajnë burimet, trajnimet dhe inovacionet në fushën e aksesueshmërisë. Programimet e përbashkëta, duke përfshirë bashkëpunimin me diasporën dhe organizatat lokale, zgjerojnë shtrirjen e iniciativave përtej kryeqytetit, sigurojnë përmbajtje më të larmishme dhe e bëjnë pjesëmarrjen kulturore vërtet kombëtare dhe jo të përqendruar në urbane. Këto qasje e kthejnë përfshirjen në një përgjegjësi të përbashkët të gjithë sektorit dhe forcojnë bashkërendimin ndërmjet trashëgimisë,

prodhimit krijues dhe programeve arsimore, duke avancuar akses të barabartë për të gjithë.

5.5 Politikat ndërsektoriale

5.5.1 Ndërtimi i kapaciteteve

Sistemi i arsimit dhe aftësive në Shqipëri për sektorin e kulturës dhe trashëgimisë karakterizohet nga një nevojë urgjente për modernizim dhe integrim, siç është theksuar nga palët e interesuara dhe është diskutuar gjerësisht në analizën e situatës. Ekziston një njohje e gjerë e vlerës të lidhurit të drejtpërdrejtë të arsimit me trashëgiminë, krijimit të partneriteteve ndërsektoriale midis shkollave, muzeve, artistëve dhe drejtorive rajonale të trashëgimisë kulturore (DRTK), dhe zgjerimit të trajnimit të specializuar në muzeologji, restaurim, zanate dhe teknologji krijuese. Palët e interesuara kanë bërë thirrje për departamente të dedikuara universitare, rrugë profesionale, zhvillim të vazhdueshëm profesional dhe qasje të strukturuar për të mbajtur gjallë zanatet për brezat e ardhshëm. Analiza e situatës nënvizon pabarazitë rajonale, me burime, staf të kualifikuar dhe infrastrukturë arsimore të përqendruara në qendrat urbane si Tirana, ndërsa zonat rurale dhe periferike vuajnë nga mungesa e aftësive, pjesëmarrje më e ulët dhe akses i kufizuar. Për më tepër, zanatet tradicionale dhe trashëgimia kulturore jomateriale ruhen kryesisht përmes transmetimit informal, duke u munguar mbështetja sistematike dhe integrimi me arsimin formal ose praktikën. Muzetë luajnë një rol vendimtar, por përballen me sfida në lidhje me kapacitetet e stafit, aftësitë e menaxhimit dhe transformimin digjital, duke rezultuar në cilësi të pabarabartë të shërbimit dhe angazhim të kufizuar të komunitetit në të gjitha rajonet.

Shkaqet kryesore të këtyre dobësive arsimore dhe të lidhura me aftësitë përfshijnë:

- Mundësi të pamjaftueshme profesionale dhe të arsimit të lartë në trashëgimi, muzeologji, arte dhe teknologji krijuese.
- Mungesa e një kuadri të zhvillimit të vazhdueshëm profesional për profesionistët e trashëgimisë, stafin e muzeve dhe praktikuesit krijues, duke çuar në trajnime ad hoc të nxitura nga donatorët në vend të të mësuarit të institucionalizuar gjatë gjithë jetës.
- Bashkëpunim i kufizuar ndër-institucional midis ministrive, universiteteve, institucioneve kulturore dhe shoqatave të artizanëve, gjë që pengon inovacionin ndërsektorial dhe ndarjen e njohurive.
- Politika të fragmentuara dhe centralizim, të cilat thellojnë pabarazitë midis zonave urbane dhe rurale, si dhe mungesë dinamike në rinovimin e aftësive dhe njohurive sektoriale.
- Nënfinancim kronik, ku pjesa më e madhe e investimeve i kushtohet pagave, dhe jo zhvillimit të stafit, kërkimit apo inovacionit.

Këto sfida strukturore kanë efekte konkrete në fuqinë punëtore të trashëgimisë në Shqipëri:

- Mangësi të vazhdueshme në aftësi në restaurim, muzeologji, menaxhim arti dhe teknologji digjitale, që ndikojnë drejtpërdrejt në cilësinë dhe fushëveprimin e ruajtjes së trashëgimisë dhe operacioneve muzeale në të gjithë vendin.
- Projektet e restaurimit, ofrimi i shërbimeve dhe menaxhimi i muzeve dhe vendeve kulturore shpesh vonohen në kohë ose kanë cilësi të pabarabartë, veçanërisht në rajonet që nuk marrin shërbim nga trajnimi ose burimet profesionale.
- Transmetimi dhe vitaliteti i zanateve tradicionale dhe trashëgimisë jomateriale po bien, pasi rrjetet informale nuk janë në gjendje të rekrutojnë ose trajnojnë në mënyrë efektive brezat e rinj ose të përshtaten me teknologjitë dhe tregjet bashkëkohore.
- Mungesa e aftësive ndërdisiplinore, të angazhimit në biznes dhe në komunitet midis stafit, duke zvogëluar aftësinë e sektorit për të inovuar, komunikuar dhe angazhuar audienca më të gjera.

Ndikimi kumulativ i këtyre mangësive është i rëndësishëm sa i përket:

- Aftësia e Shqipërisë për të mbrojtur, vlerësuar dhe për të shfrytëzuar burimet e saj kulturore për arsim, turizëm dhe zhvillim ekonomik cenohet nga vonesat dhe mospërputhjet në restaurim, ofrimin e shërbimeve dhe hartimin e programeve.
- Rënia e transmetimit të trashëgimisë materiale, veçanërisht zanatet tradicionale, vë në rrezik aspekte thelbësore të identitetit kulturor të Shqipërisë dhe vazhdimësisë ndërgjeneracionale.
- Qëndrueshmëria dhe kapaciteti i sektorit për të tërhequr profesionistë janë dobësuar, duke përshpejtuar migrimin e profesionistëve të talentuar dhe duke zvogëluar mundësitë për të rinjtë në fushat e trashëgimisë kulturore, muzeale dhe krijuese.
- Vizibiliteti dhe aksesueshmëria e ulët në rajonet periferike përforcojnë pabarazitë territoriale, duke zvogëluar pjesëmarrjen gjithëpërfshirëse dhe angazhimin kulturor në të gjithë vendin.
- Pa investime sistemike në arsim, kërkim dhe të nxëniet gjatë gjithë jetës, sektori kulturor i Shqipërisë mbetet i brishtë nga stanjacioni dhe i paaftë të përmbushë standardet ndërkombëtare për profesionalizim, inovacion dhe pjesëmarrje në komunitet.

Kërkohet një përgjigje strategjike, e fokusuar në rrugë të integruara arsimore, zhvillim të vazhdueshëm profesional, partneritete ndërsektoriale dhe masa të synuara për ndërtimin e kapaciteteve për të siguruar që fuqia punëtore dhe

institucionet e trashëgimisë në Shqipëri të lulëzojnë në një kontekst global që evoluon me shpejtësi.

Drejtimit e përcaktuara, njohja me ligj e profesioneve dhe kualifikimeve kulturore, mbështetja fiskale përmes bursave dhe granteve të trajnimit, si dhe strategjitë menaxheriale të përqendruara në zhvillimin e kapaciteteve dhe partneritetet janë përgjigje strategjike të përshtatura për dobësitë dhe qëllimet specifike të sektorit të trashëgimisë dhe kulturës në Shqipëri. Duke ndjekur këto drejtime të politikave legislative, fiskale dhe menaxheriale në një mënyrë të koordinuar, Shqipëria mund të kapërcejë mangësitë e thella në profesionalizim, kapacitete dhe vizibilitetin sektorial, duke siguruar që fuqia punëtore e saj kulturore të jetë baza për zhvillim të qëndrueshëm kulturor, arsimor dhe socio-ekonomik.

Niveli legjislativ

Njohja me ligj e profesioneve dhe kualifikimeve specifike kulturore krijon një kornizë themelore për profesionalizmin, rrugët e karrierës dhe statusin e sektorit. Kjo qartësi ligjore legjitimon fusha si muzeologjia, ruajtja e trashëgimisë dhe zanatet, duke përmirësuar sigurinë e punës, duke tërhequr talente dhe duke i bërë kualifikimet të lëvizshme përtej institucioneve dhe kufijve. Një njohje e tillë gjithashtu e përafron Shqipërinë me standardet ndërkombëtare, përmirëson regjistrin kombëtar të aftësive dhe e pajis sektorin për të përmbushur kërkesat e ardhshme dhe kërkesat e inovacionit. Pa të, sektori mbetet i fragmentuar, jo konkurrues dhe më pak tërheqës për të rinjtë dhe profesionistët e rinj, duke përkeqësuar migrimin jashtë vendit dhe mungesat e aftësive.

Niveli fiskal

Bursat dhe grantet e trajnimit ndikojnë në zhvillimin e stafit dhe kërkimin në fushën e trashëgimisë. Mbështetja fiskale ul barrierat ekonomike për individët që hyjnë ose përparojnë në profesione të lidhura me trashëgiminë, u hap akses studentëve nga rajonet rurale ose të pashërbyera dhe i nxit të rinjtë të ndjekin karriera në zanate, muzeologji dhe teknologji krijuese. Duke rialokuar burimet përtej pagave të thjeshta, këto investime mbështesin një rrjet praktikuesish të aftë, balancojnë pabarazitë rajonale dhe ndihmojnë në sigurimin e transmetimit ndërgjeneracional të aftësive moderne dhe tradicionale, thelbësore për vitalitetin kulturor të Shqipërisë.

Përveç kësaj, një program bursash mund të shërbejë si një instrument strategjik për të përfshirë ndërmarrjet private në mbështetjen e arsimit kulturor dhe zhvillimit të fuqisë punëtore, veçanërisht nëse fondet e ofruara nga kompanitë për bursa bëhen të zbritshme nga taksat. Kjo nxitje fiskale do të lehtësonte një pjesëmarrje më të gjerë shoqërore në financimin dhe qeverisjen e trashëgimisë kulturore dhe arteve, do të forconte partneritetet publik-privat dhe do të inkurajonte përgjegjësinë

sociale brenda sektorit të biznesit. Si rezultat, jo vetëm që burimet e financimit do të diversifikoheshin, por ndërmarrjet do të bëheshin kontribues aktivë në menaxhimin dhe qëndrueshmërinë e pasurive kulturore dhe fuqisë punëtore krijuese të Shqipërisë.

Nivel menaxherial

Iniciativat menaxheriale që përfshijnë programe për zhvillimin e kapaciteteve dhe partneritete të qëndrueshme me universitete, shkolla profesionale dhe institucione kulturore, mundësojnë të mësuarit sistematik dhe gjatë gjithë jetës dhe përshtatjen ndaj nevojave në zhvillim të sektorit. Korniza të tilla e zhvendosin trajnimin nga ngjarjet ad hoc, të nxitura nga donatorët, në zhvillimin profesional të institucionalizuar dhe të bazuar në nevoja, duke përmirësuar rezultatet e restaurimit, cilësinë e muzeut dhe ruajtjen e zanateve. Partneritetet gjithashtu nxisin shkëmbimin e njohurive, aftësitë ndërdisiplinore dhe angazhimin e komunitetit, duke siguruar barazi rajonale dhe planifikim inovativ dhe të përgjegjshëm të fuqisë punëtore. Këto masa janë thelbësore për të kapërcyer boshllëqet midis qendrave urbane dhe rurale dhe për të rritur qëndrueshmërinë e sektorit dhe konkurrencën ndërkombëtare.

Për të maksimizuar ndikimin, programi i trajnimit dhe stazhit duhet të zhvillohet në bashkëpunim me universitetet për të siguruar njohjen formale. Kjo iniciativë duhet të shtrihet në të gjitha segmentet e zinxhirit të prodhimit kulturor, duke integruar përvojat jo vetëm në institucionet publike, por edhe në organizatat e sektorit të tretë dhe ndërmarrjet private në sektor. Një mbulim i tillë gjithëpërfshirës do t'u ofronte studentëve dhe profesionistëve të rinj një arsim të larmishëm dhe të orientuar drejt praktikës, do të përforconte lidhjet midis arsimit formal dhe kërkesës së tregut të punës dhe do të kultivonte një kuptim holistik të punës kulturore. Në fund, kjo qasje do të çonte përpara ambicien e Shqipërisë për të krijuar një fuqi punëtore kulturore të adaptueshme dhe të qëndrueshme, të përgatitur për bashkëpunim dhe inovacion ndërsektorial.

5.5.2 Transformimi digjital dhe të dhënat

Transformimi digjital i Shqipërisë brenda sektorëve të kulturës dhe trashëgimisë kulturore karakterizohet ngaplane ambicioze, por edhe sfida të theksuara. Grupet e interesit theksojnë nevojën urgjente për integrimin e teknologjisë brenda muzeve, digjitalizimin e arkivave dhe krijimin e bazave të të dhënave të certifikuara dhe të unifikuara për informacionin e trashëgimisë. Institucionet rajonale të trashëgimisë kërkojnë posaçërisht udhëzime praktike dhe burime për digjitalizimin lokal, ndërsa institucionet qendrore i japin përparësi ndërtimit të platformave kombëtare të unifikuara dhe të ndërveprueshme për të harmonizuar dokumentacionin dhe për të rritur aksesin.

Ristrukturimi i fundit i Ministrisë – duke konsoliduar turizmin, kulturën dhe sportet i kushton rëndësi edhe më të madhe transformimit digjital si një përparësi sektoriale dhe si një mjet për ndërtimin e kombit. Pavarësisht hapave pozitivë, shumica e zhvillimeve pozitive janë përqendruar në institucionet kryesore në Tiranë, me muzetë dhe arkivat rajonale që mbeten prapa në kapacitetin digjital dhe vizibilitetin publik. Analiza e situatës nxjerr në pah këtë ndarje digjitale, duke vënë në dukje se ndërsa disa institucione kanë zbatuar biletat online dhe udhëzuesit digjitalë, shumë aktorë rajonalë mbeten të shkëputur nga këto përmirësime teknologjike, gjë që rrezikon të riprodhojë pabarazitë ekzistuese territoriale dhe institucionale.

Nënvillimi i ekosistemit të trashëgimisë digjitale të Shqipërisë i ka rrënjët në disa çështje strukturore:

- **Mungesa e platformave dhe protokolleve të integruara digjitale** që lidhin muzetë, arkivat dhe vendet e trashëgimisë në nivel kombëtar.
- **Eksptizë teknike e pamjaftueshme dhe trajnim profesional i pamjaftueshëm** në digjitalizim, menaxhim digjital dhe kurimin e të dhënave në të gjitha institucionet qendrore dhe rajonale.
- **Financim i fragmentuar**, me shumicën e burimeve të drejtuara drejt institucioneve kryesore dhe investime të kufizuara shumëvjeçare në infrastrukturën digjitale, mjetet ose ndërtimin e kapaciteteve përtej kryeqytetit.
- **Mungesa e udhëzimeve kombëtare të standardizuara ose proceseve të certifikimit për projektet e digjitalizimit**, duke rezultuar në qasje të ndryshme dhe mungesë ndërveprimi.
- **Ndërgjegjësim dhe shtrirje e kufizuar** në lidhje me përfitimet dhe kërkesat e digjitalizimit midis aktorëve lokalë të kulturës dhe trashëgimisë.
- **Efektet e drejtpërdrejta të këtyre mangësive sistematike** janë të konsiderueshme:
- **Arkivat dhe bazat e të dhënave** në të gjithë vendin mbeten të shkëputura, duke e bërë shkëmbimin e të dhënave, kërkimin ndër-institucional dhe menaxhimin gjithëpërfshirës të trashëgimisë sfiduese ose të pamundur. Informacioni publik në lidhje me koleksionet, sitet dhe pasuritë historike është shpesh i paqëndrueshëm, i vjetëruar ose i vështirë për t'u aksesuar – veçanërisht jashtë qendrave të mëdha urbane.
- **Institucionet rajonale përjashtohen nga shtrirja kombëtare ose ndërkombëtare**, duke kufizuar zhvillimin e audiencës së tyre, programet edukative dhe kapacitetet e angazhimit të komunitetit.
- **Investimet në infrastrukturën digjitale** kanë tendencë të përforcojnë çekuilibrat gjeografikë dhe sektorialë që ekzistojnë më parë, pasi Tirana dhe një numër i vogël institucionesh të tjera urbane dominojnë inovacionin dhe

praninë publike, ndërsa shumë vende rajonale nuk kanë vizibilitet digjital ose u mungon përfaqësimi bazë online.

Ndikimet e transformimit digjital të ngadaltë janë si të menjëhershme ashtu edhe afatgjata:

- Vizibiliteti i Shqipërisë në rrjetet evropiane dhe ndërkombëtare të trashëgimisë dhe muzeve është i kufizuar nga akseset digjital i fragmentuar dhe i papërditësuar, duke kufizuar diplomacinë kulturore dhe mundësitë e partneritetit.
- Mungesa e sistemeve të forta kombëtare të të dhënave dëmton menaxhimin e njohurive, monitorimin e politikave dhe aftësinë për t'ju përgjigjur rreziqeve (fizike, mjedisore ose demografike) në të gjithë peizazhin e trashëgimisë.
- Ruajtja dhe transmetimi i njohurive të komunitetit dobësohen, veçanërisht për historitë rajonale dhe të pakicave, traditat gojore dhe arkivat lokale që rrezikojnë të humbasin pa digjitalizim.
- Burimet shoqërore për arsimin, turizmin, kërkimin dhe industrinë krijuese nuk shfrytëzohen sa duhet, duke penguar si potencialin ekonomik ashtu edhe aftësinë e vendit për të promovuar identitetin e tij kulturor në epokën digjitale.

Një strategji koherente për transformimin digjital duhet të përqendrohet në zgjerimin e ekspertizës teknike, krijimin e platformave dhe standardeve të unifikuara kombëtare, duke i dhënë përparësi përfshirjes rajonale dhe duke nxitur investime të qëndrueshme në modernizimin e infrastrukturës së informacionit kulturor të Shqipërisë. Vetëm kjo qasje mund të sigurojë që trashëgimia e Shqipërisë të jetë e arritshme, e qëndrueshme dhe e rëndësishme për brezat e ardhshëm, si në nivel lokal ashtu edhe në atë global.

Drejtimit e rekomanduara të politikave për transformimin digjital të Shqipërisë në sektorët e kulturës dhe trashëgimisë – Legjislative (qeverisja e të dhënave dhe standardet e ndërveprimit), Fiskale (programet e financimit të digjitalizimit) dhe Menaxheriale (trajnimi i operatorëve, certifikimet e përmbajtjes së centralizuar, digjitalizimi i proceseve organizative) – pasqyrojnë drejtpërdrejt diagnozën e barrierave sistematike dhe janë të nevojshme për të kapërcyer fragmentimin ekzistues, boshllëqet e kapaciteteve dhe joefikasitetin.

Të marra së bashku, këto nivele politikash krijojnë parakushtet për një ekosistem të trashëgimisë digjitale të arritshme, të ndërveprueshme dhe të gatshme për të ardhmen. Qartësia legjislative, financimi i synuar dhe zbatimi i fuqishëm menaxherial do të sigurojnë që trashëgimia kulturore e Shqipërisë jo vetëm të ruhet,

por të shfrytëzohet si një nxitës për arsimin, kërkimin, diplomacinë kulturore, zhvillimin ekonomik dhe identitetin kombëtar në epokën digjitale.

Niveli legjislativ

Niveli legjislativ është thelbësor për krijimin e një infrastrukture të unifikuar dhe efektive të trashëgimisë digjitale. Miratimi i kornizave të qarta të qeverisjes së të dhënave dhe standardeve të ndërveprimit do të adresojë mungesën aktuale të integritit dhe praktikat jokonsistente në të gjitha muzetë, arkivat dhe vendet e trashëgimisë. Këto standarde janë thelbësore për të mundësuar ndarjen e të dhënave pa probleme, kërkimin bashkëpunues, menaxhimin e burimeve ndërinstitutionale dhe certifikimin e përmbajtjes digjitale në nivel kombëtar. Reformat legjislative gjithashtu garantojnë sigurinë e të dhënave, respektojnë pronën intelektuale, mbrojnë privatësinë dhe krijojnë rregulla uniforme për aktorët rajonalë dhe lokalë, duke reduktuar kështu pabarazitë territoriale dhe institutionale.

Niveli fiskal

Politika fiskale e fokusuar në financimin e digjitalizimit është motori për ndryshime operacionale. Nevojiten grante dhe programe investimi të synuara për të pajisur institucionet kryesore dhe rajonale me infrastrukturë digjitale, softuer dhe mjete. Financimi i synuar mbështet përvetësimin e ekspertizës teknike dhe mundëson modernizimin e qëndrueshëm të arkivave, koleksioneve dhe sistemeve të aksesit. Mbështetja fiskale – veçanërisht me vazhdimësi shumëvjeçare – siguron që transformimi digjital të mos kufizohet vetëm në projekte urbane me kapital intensiv, por të arrijë edhe muzetë lokale, arkivat dhe kujdestarët e trashëgimisë së pakicave, duke nxitur kështu barazinë territoriale dhe përfitimin më të gjerë shoqëror. Shihni kapitullin se si të financohet Strategjia për të eksploruar mjete dhe mekanizma konkretë, si Këshilli i Artit i propozuar.

Nivel menaxherial

Masat menaxheriale – të tilla si trajnimi i stafit, certifikimi i centralizuar i përmbajtjes digjitale dhe digjitalizimi i proceseve organizative – janë thelbësore për përkthimin e inovacionit legjislativ dhe fiskal në një praktikë efektive të përditshme. Zhvillimi profesional në digjitalizim dhe menaxhim digjital rrit kapacitetin institucional, duke kapërcyer hendekun e ekspertizës teknike si në organet qendrore ashtu edhe në ato rajonale. Certifikimet e centralizuara sigurojnë qëndrueshmëri, cilësi dhe besim në të dhënat digjitale dhe mundësojnë pajtueshmërinë me standardet kombëtare dhe ndërkombëtare. Për më tepër, digjitalizimi i proceseve organizative përmirëson efikasitetin e menaxhimit, transparencën dhe ofrimin e shërbimeve, duke i mundësuar institucioneve të angazhohen më mirë me publikun, partnerët arsimorë dhe rrjetet turistike.

5.5.3 Pjesëmarrja e komunitetit dhe partneritetet

Konsultimet me palët e interesuara dhe analiza e situatës zbulojnë se forcimi i pjesëmarrjes së komunitetit dhe i partneriteteve është një nxitës thelbësor ndërsektorial për politikën kulturore të Shqipërisë. Aktorët vendorë, duke përfshirë institucionet dhe OJQ-të, mbështesin gjithnjë e më shumë bashkëvendimin dhe qeverisjen e përbashkët në menaxhimin e vendeve, ndërsa institucionet kombëtare kërkojnë rregulla të qarta dhe të standardizuara për bashkëpunim. Ekziston një kërkesë e përhapur për mekanizma konsultimi më gjithëpërfshirës, krijimin e një rrjeti kombëtar muzeal dhe partneritete të forta me grupet lokale, rajonale, ndërkufitare dhe të diasporës.

Për më tepër, të dhënat dhe rishikimet e politikave tregojnë se qasjet aktuale ndaj angazhimit të komunitetit janë kryesisht simbolike – të përqendruara në festivale ose ngjarje publike – në vend që të jenë të përfshira në qeverisje, planifikim dhe role operacionale. Edhe pse Konventa e Faros është nënshkruar, Shqipëria ende nuk e ka ratifikuar atë, duke kufizuar integrimin formal të komuniteteve në administrimin e trashëgimisë. Praktikrat e pakicave mbeten të nënvlerësuara dhe mundësitë për kontribut lokal në vendimmarrje janë të pakta.

Këto sfida rrjedhin nga mekanizmat e kufizuar dhe jokonsistentë të konsultimit, mungesa e platformave të përhershme për koordinim dhe qasjet e fragmentuara ndaj zbatimit të politikave. Financimi dhe mbështetja teknike për iniciativat e udhëhequra nga komuniteti mbeten të pamjaftueshme, ndërsa përpjekjet për ndërtimin e kapaciteteve janë sporadike dhe nuk përfshihen sistematikisht në kornizat e politikave. Mekanizmat e dobët të zbatimit për çështje të tilla si trafikimi i paligjshëm gjithashtu dobësojnë besimin e komunitetit në qeverisjen e trashëgimisë.

Si rezultat, ndjenja e përkatësisë dhe përgjegjësisë lokale e projekteve kulturore mbetet e dobët dhe mbivendosja e iniciativave është e zakonshme. Projekteve shpesh u mungon angazhimi i qëndrueshëm i komunitetit dhe në vend të kësaj mbështeten në menaxhimin nga lart poshtë që dëmton administrimin efektiv dhe inovacionin. Pabarazitë rajonale në pjesëmarrje dhe programim kulturor vazhdojnë dhe shumë zëra të komunitetit, veçanërisht ata që përfaqësojnë pakicat ose zonat periferike, mbeten të marginalizuar.

Këto mangësi sjellin projekte të paqëndrueshme, sinergji të humbura dhe përfitime të kufizuara shoqërore, duke cenuar themelet e një ekosistemi kulturor të ripërtërishëm, pluralist dhe gjithëpërfshirës. Margjinalizimi i komuniteteve në vendimmarrje çon në cenueshmëri, fragmentim dhe nënshfrytëzim të burimeve të larmishme kulturore të Shqipërisë. Pa reformë strukturore, pjesëmarrja e komunitetit do të mbetet një qëllim retorik dhe jo një realitet praktik, me pasoja

negative për kohezionin shoqëror afatgjatë, transmetimin e trashëgimisë dhe përafrimin efektiv me praktikën më të mira evropiane.

Ndërhyrjet legislative dhe menaxheriale janë thelbësore për transformimin e pjesëmarrjes dhe partneriteteve të komunitetit nga objektiva retorike në nxitës efektivë të politikës kulturore të Shqipërisë. Kjo qasje me disa nivele trajton drejtpërdrejt fragmentimin, ndjenjën e dobët të përkatësisë e përgjegjësisë lokale dhe mungesën e qëndrueshmërisë të theksuar në analizën e situatës. Veprimet e integruara legislative dhe menaxheriale – të bazuar në konsultime të përhershme, korniza ligjore dhe rrjete të koordinuara – janë drejtimit e politikave më të përshtatshme për të ndërtuar një ekosistem kulturor të ripërtërishëm, pluralist dhe të qëndrueshëm në Shqipëri, siç kërkohet nga prioritetet kombëtare dhe standardet mbarëevropiane.

Niveli legjislativ

Mekanizmat për konsultimin dhe bashkëmenaxhimin me komunitetin janë të nevojshëm për të lejuar qeverisjen e përbashkët të trashëgimisë dhe pasurive kulturore. Konsultimi formal, ratifikimi i Konventës së Faros dhe njohja ligjore e aktorëve të pakicave dhe diasporës do të lehtësonin pjesëmarrjen e gjerë, do të kanalizojnë njohuritë e komunitetit në menaxhimin e siteve dhe do të rrisnin pronësinë lokale. Reforma të tilla janë thelbësore për zhvillimin e qëndrueshëm dhe të adaptueshëm të projekteve dhe shfaqjen e sinergjive ndërsektoriale që kërkojnë kornizat kombëtare dhe evropiane.

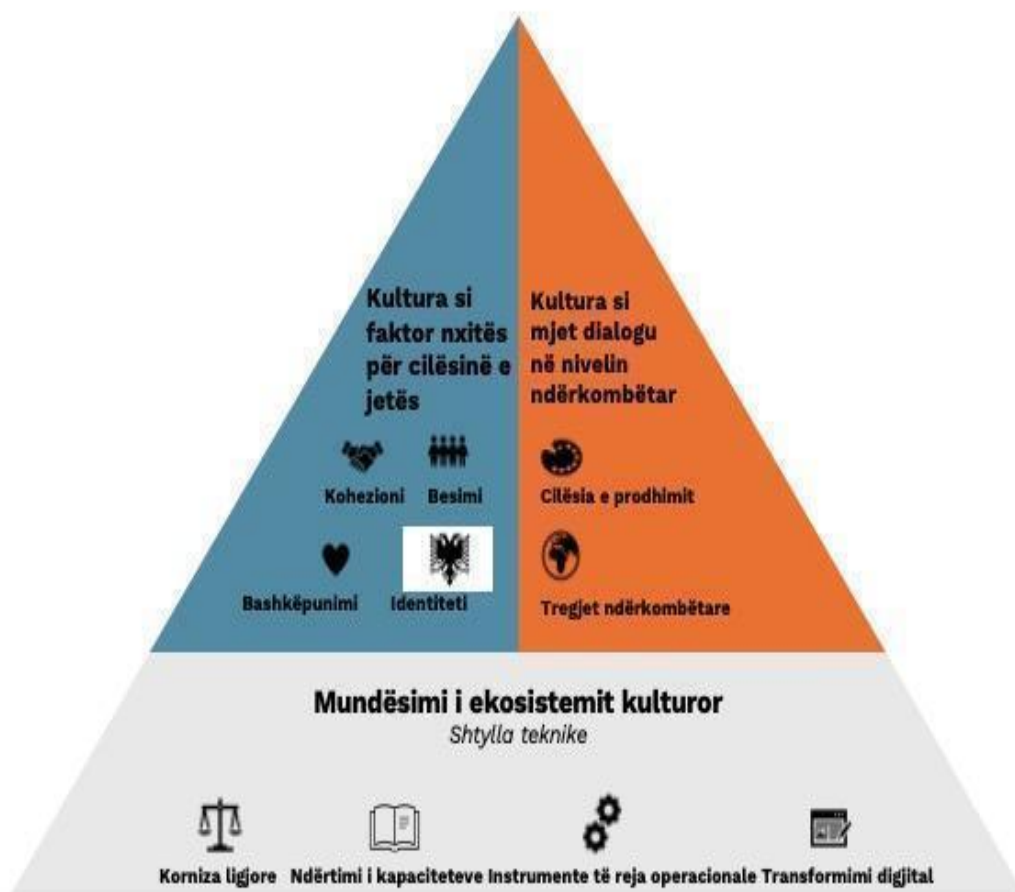
Niveli menaxherial

Krijimi i rrjeteve kombëtare të muzeve dhe zbatimi i programimit të përbashkët me partnerë vendorë, të diasporës dhe ndërkufitarë janë përgjigje të nevojshme menaxheriale ndaj menaxhimit të vazhdueshëm nga lart poshtë dhe koordinimit të dobët. Këto iniciativa mundësojnë planifikim të përbashkët, shkëmbim operativ dhe programim të larmishëm, të cilat përforcojnë përfshirjen, zvogëlojnë dyfishimin dhe sigurojnë që interesat e komunitetit të jenë të përfshira në hartimin dhe zbatimin e projektit. Reformat menaxheriale duhet të krijojnë platforma të përhershme për konsultim, të investojnë në mbështetje teknike dhe ndërtim kapacitetesh për institucionet lokale dhe OJQ-të, si dhe të nxisin partneritete bazuar në rregulla të qarta dhe të standardizuara. Kjo harmonizon prioritetet kombëtare dhe lokale, rrit përfaqësimin e praktikave të pakicave dhe rajonale, si dhe gjeneron përfitime të qëndrueshme kulturore, ekonomike dhe sociale në të gjitha nivelet territoriale.

6. Objektivat e Strategjisë: Tri shtyllat kryesore

CILËSIA, REPUTACIONI NDËRKOMBËTAR, FORCIMI I EKOSISTEMIT KULTUROR DHE KRIJUES

Sistemi kulturor i një kombi kryen funksione thelbësore: ai mbron, ruan dhe promovon trashëgiminë e krijuar në të kaluarën, stimulon krijimin e vlerave të reja kulturore përmes prodhimit krijues bashkëkohor, konsolidon ndjenjën e përkatësisë dhe unitetit, kontribuon në mirëqenien dhe cilësinë e jetës së tyre, si dhe vepron si një sektor ekonomik në zhvillim, i pajisur me profesione të kualifikuara dhe aftësinë për të ushtruar një ndikim pozitiv në fusha të tjera. Gjatë identifikimit të shtyllave kryesore të Strategjisë Kombëtare të Kulturës këto dimensione janë konsideruar në mënyrë të integruar, duke i lidhur, me vizionin strategjik kombëtar që përputhet me drejtimin e planifikuar të vendit për rritjen ekonomike, inovacionin, turizmin, arsimin dhe politikat rinore. Korniza strategjike e paraqitur në këtë strategji i përgjigjet si prioriteteve kombëtare, ashtu edhe zhvillimeve të politikave evropiane, veçanërisht Busullës Kulturore për Evropën të BE-së, e miratuar në nëntor 2025, e cila e pozicionon kulturën në qendër të qëndrueshmërisë demokratike, kohezionit social dhe konkurrueshmërisë ndërkombëtare. Duke u nisur nga këto konsiderata, janë identifikuar tre shtylla kryesore rreth të cilave do të hartohet strategjia për kulturën, duke pasur parasysh prioritetet e identifikuara nga Ministria. Dy të parat rrjedhin nga kuptimi i kulturës si një burim strategjik për zhvillimin e qëndrueshëm të vendit dhe pozicionimin ndërkombëtar; shtylla e tretë është një shtyllë teknike, e nevojshme për të hedhur bazat për dy të parat dhe për të drejtuar alokimin e burimeve financiare, teknike dhe njerëzore.

1. Duke u përqendruar në dimensionin e zhvillimit të qëndrueshëm, shtylla e parë e strategjisë e konsideron **Kulturën si nxitës për cilësinë e jetës**. Kultura përfaqëson një faktor kritik për cilësinë shoqërore. Kryesisht, kjo ndodh sepse prodhimi dhe konsumi i përditshëm i kulturës rrit strukturën shoqërore në aspektin e kohezionit të komunitetit, cilësisë së marrëdhënieve njerëzore, besimit, gatishmërisë për të bashkëpunuar dhe ndjenjës së identitetit. Të gjithë këta elementë modifikojnë si kufizimet, ashtu edhe mundësitë e jetës së përditshme, duke zvogëluar të parat dhe duke përmirësuar e rritur të dytat. Cilësia sociale mund të përkufizohet si shkalla në të cilën njerëzit janë në gjendje të marrin pjesë në jetën sociale, ekonomike dhe kulturore të komuniteteve të tyre në kushte që rrisin mirëqenien dhe potencialin e tyre individual. Njëkohësisht, cilësia sociale u mundëson gjithashtu individëve të kenë qasje në kulturën në format dhe trashëgiminë e saj të ndryshme, të drejtat themelore të qytetarisë, të gëzojnë shëndet të mirë dhe kapital njerëzor në rritje, si dhe – më gjerësisht – aftësinë për të marrë pjesë në jetën e komunitetit dhe për të zhvilluar projekte personale.
2. **Shtylla e dytë, Kultura si mjet dialogu në nivel ndërkombëtar** – ka të bëjë me dimensionin e pozicionimit ndërkombëtar. Reputacioni është një aset që, për t'u ruajtur dhe përmirësuar, kërkon investime të konsiderueshme si nga burime publike, ashtu edhe nga ato private. Këto investime janë thelbësore për të nxitur cilësinë e prodhimit kulturor dhe krijues. Ekzistojnë dy drejtime kryesore strategjike që duhen ndjekur për të forcuar reputacionin ndërkombëtar të prodhimit dhe trashëgimisë kulturore shqiptare: zhvillimi i diplomacisë kulturore dhe zgjerimi i aksesit në tregjet globale.
3. **Shtylla e tretë, Mundësimi i ekosistemit kulturor** – përqendrohet në forcimin e përgjithshëm të sistemit, përmes një rishikimi të kuadrit ligjor, kur është e nevojshme, investimeve në ndërtimin e kapaciteteve, krijimin e instrumenteve të reja operative dhe ndërhyrjeve të synuara në sistem. Këto ndërhyrje mund të përfshijnë grante dhe mekanizma mbështetës për prodhimin dhe shpërndarjen, duke ndikuar drejtpërdrejt në efikasitetin dhe kapacitetin e sektorit kulturor.

Kjo qasje pasqyron peizazhin e politikave evropiane në zhvillim, veçanërisht Busullën e re për Kulturën të BE-së për Evropën. Busulla përcakton katër drejtime kryesore:

- ruajtjen e të drejtave dhe vlerave kulturore,
- fuqizimin e artistëve dhe profesionistëve të kulturës,
- mbështetjen në kulturë për qëndrueshmëri dhe kohezion,
- si dhe mbështetjen e marrëdhënieve kulturore ndërkombëtare.

Korniza me tre shtylla e Shqipërisë është e lidhur drejtpërdrejt me prioritetet. Fokusimi te kultura si një nxitës për cilësinë e jetës përputhet me theksin e BE-së në

zgjerimin e pjesëmarrjes dhe rritjen e mirëqenies. Shtylla e pozicionimit ndërkombëtar pasqyron angazhimin e Busullës për forcimin e partneriteteve kulturore globale dhe shfrytëzimin e kulturës si një aset strategjik. Shtylla e ekosistemit mbështetës trajton të njëjtat çështje strukturore që BE-ja i identifikon si thelbësore: kushtet e punës, lëvizshmërinë ndërkufitare, ndërtimin e kapaciteteve, zhvillimin institucional, etj.

Të dy kornizat e politikave pranojnë se sektorët e zhvilluar kulturorë kërkojnë ndërhyrje të njëkohshme në aspektin e prodhimit dhe konsumit, me reforma qeverisëse, ndërtimin e kapaciteteve të palëve të interesuara dhe mjete financiare të adaptueshme që sigurojnë qëndrueshmëri dhe konkurrueshmëri brenda konteksteve kombëtare dhe ndërkombëtare.

Renditja dhe objektivat e zgjedhura të shtyllave rrjedhin nga një analizë e plotë sektoriale e nevojave dhe potencialit kulturor të Shqipërisë. Konceptimi pasqyron një qasje të njohur në ekonominë kulturore se ndërhyrjet e njëkohshme kërkojnë si në anën e prodhimit (mbështetja e krijimit kulturor, infrastrukturës dhe kornizave ligjore) ashtu edhe në anën e konsumit (rritja e pjesëmarrjes, zhvillimi i audiencës dhe aksesit kulturor). Veprimet kryesore që do të zbatohen do ta operacionalizojnë këtë qasje të dyfishtë, duke siguruar një rritje të ekuilibruar ku publiku i informuar dhe i angazhuar funksionon si një forcë kontrolli i cilësisë dhe nxitës i tregut, ndërkohë që mbështet gjithashtu krijuesit dhe prodhuesit me reformat dhe investimet e nevojshme të sistemit. Kjo qasje e strukturuar siguron që veprimet të mos jenë të izoluara, por të fuqizojnë njëra-tjetrën, me një sekuencë të qartë që pasqyron kompleksitetin dhe prioritetet e zhvillimit të një sektori kulturor të qëndrueshëm në Shqipëri.

6.1 Shtylla 1 - Kultura si nxitëse për cilësinë e jetës

Duke u zgjeruar në dimensionin e zhvillimit të qëndrueshëm, shtylla e parë e strategjisë kulturore e vendos kulturën në plan të parë si një nxitës kryesor për përmirësimin e cilësisë së jetës. Kjo perspektivë nënvizon se si aktivitetet kulturore dhe shprehjet krijuese luajnë një rol transformues në forcimin e kohezionit shoqëror, besimit dhe bashkëpunimit brenda komuniteteve. Ndikimi i kulturës shtrihet përtej pasurimit estetik, duke ndryshuar rrënjësisht kufizimet dhe mundësitë që formësojnë rezultatet e jetës së përditshme. Cilësia shoqërore nuk është vetëm niveli i pjesëmarrjes individuale në fushat shoqërore, ekonomike dhe kulturore, por edhe shkalla në të cilën qasja në pasuritë kulturore promovon mirëqenie më të gjerë dhe mundëson realizimin e potencialit individual dhe kolektiv.

Zgjerimi i aksesit në kulturë përbën një parakusht themelor që kultura të shërbejë si një faktor vërtet transformues brenda shoqërisë. Kur barrierat për pjesëmarrjes kulturore reduktohen në mënyrë sistematike dhe mundësitë për t'u angazhuar me forma të ndryshme të shprehjes kulturore zgjerohen, individët dhe komunitetet fuqizohen për të krijuar realitetet e tyre shoqërore, për t'i dhënë kuptim së bashku dhe për të mobilizuar burime për përparim kolektiv. Aksesueshmëria e përmirësuar jo vetëm që lehtëson zhvillimin personal dhe qytetar, por gjithashtu nxit përfshirjen, inovacionin dhe qëndrueshmërinë në të gjitha grupet shoqërore.

Përpjekjet për të promovuar akses të gjerë dhe të barabartë në kulturë – duke përfshirë vendet dhe praktikatat e trashëgimisë, industritë krijuuese, iniciativat arsimore dhe platformat komunitare – janë thelbësore për të zhbllokuar kapacitetin e plotë të kulturës për të nxitur zhvillimin e qëndrueshëm, për të forcuar lidhjet shoqërore dhe për të katalizuar ndryshime pozitive në të gjithë shoqërinë shqiptare.

Ky seksion paraqet grupin gjithëpërfshirës të objektivave dhe veprimeve përkatëse sipas Shtyllës 1 – Kultura si nxitëse për cilësinë e jetës – brenda Strategjisë Kombëtare për Kulturën të Shqipërisë 2026–2030. Të zhvilluara në përputhje të ngushtë me kornizat kryesore ndërkombëtare, këto objektiva e bëjnë të zbatueshëm një vizion strategjik që e pozicionon kulturën si një burim themelor për përfshirjen sociale, mirëqenien gjatë gjithë jetës dhe fuqizimin individual dhe kolektiv. Hartimi dhe zbatimi i këtyre objektivave mbështeten në praktikatat më të mira dhe në prioritetet e politikave të përcaktuara nga Bashkimi Evropian dhe UNESCO, me një fokus të veçantë në maksimizimin e ndikimit transformues të kulturës në të gjithë shoqërinë shqiptare. Çdo objektiv shoqërohet me tregues të matshëm dhe veprime të synuara, duke siguruar një qasje të orientuar drejt rezultateve, të aftë për të kapërcyer mungesat e vazhdueshme në aksesueshmëri, pjesëmarrje dhe angazhim të komunitetit.

Duke çuar përpara këtë agjendë, strategjia synon të forcojë qëndrueshmërinë dhe kohezionin e komuniteteve në Shqipëri, të nxisë krijimtarinë dhe inovacionin, si dhe të sigurojë qëndrueshmëri kulturore për brezat e ardhshëm, duke forcuar rolin e kulturës si një shtyllë thelbësore në zhvillimin kombëtar.

6.1.1 Objektivat dhe veprimet e Shtyllës

Objektivat e përcaktuara në Shtyllën 1 – Kultura si nxitëse për cilësinë e jetës – janë hartuar për të përkthyer vizionin strategjik në rezultate të zbatueshme për sektorin kulturor të Shqipërisë. Në përputhje me kornizat kryesore nga Bashkimi Evropian dhe UNESCO, secili objektiv pasqyron praktikatat më të mira ndërkombëtare që synojnë maksimizimin e **ndikimit transformues shoqëror të kulturës**. Këto objektiva i japin përparësi aksesit gjithëpërfshirës, inovacionit, mirëqenies dhe pjesëmarrjes gjatë gjithë jetës, duke siguruar që kultura të kontribuojë në mënyrë aktive në zhvillimin ndërsektorial dhe prosperitetin kolektiv të shoqërisë shqiptare.

Përmes kësaj qasjeje gjithëpërfshirëse, strategjia synon të ndërtojë komunitete me kapacitete ripërtëritjeje dhe kohezive dhe të nxisë fuqizimin individual, duke ruajtur njëkohësisht diversitetin dhe trashëgiminë kulturore për brezat e ardhshëm. Secili prej këtyre objektivave tregon një përputhje të qartë me prioritetet globale dhe evropiane për kulturën të shprehura në kornizat kryesore të referencës së BE-së dhe UNESCO-s, duke siguruar që strategjia shqiptare pasqyron praktikën më të mirë dhe qëllimet e përbashkëta për qëndrueshmëri dhe përfshirje kulturore.

Objektivat kryesore janë:

- Nxitja e potencialit krijues, qëndrimeve sipërmarrëse dhe angazhimit aktiv qytetar në nivel komuniteti.
- Zgjerimi i aksesit të barabartë në trashëgiminë kulturore dhe mundësitë krijuese për të gjitha grupet demografike.
- Rritja e kohezionit të komunitetit dhe përfshirjes sociale përmes pjesëmarrjes kulturore.
- Promovimi i të drejtave themelore të qytetarisë dhe mbështetja e shëndetit dhe mirëqenies së mirë përmes pjesëmarrjes kulturore.
- Promovimi i ndërgjegjësimit për të drejtat dhe përgjegjësitë kulturore midis qytetarëve dhe komuniteteve
- Forcimi i kapitalit njerëzor dhe shoqëror duke mundur të mësuarit gjatë gjithë jetës dhe zhvillimin personal përmes kulturës.

OBJEKTIVI SPECIFIK 1. Nxitja e potencialit krijues, qëndrimeve sipërmarrëse dhe angazhimit aktiv qytetar në nivel komuniteti. Politikën kulturore synojnë mbështetjen e krijuesve, sipërmarrësve dhe inovatorëve vendas, duke fuqizuar individët për të filluar projekte, për të krijuar komunitetet e tyre dhe për të nxitur inovacionin social. Është një përgjigje strategjike ndaj sfidës së integritetit të kulturës dhe industrive kulturore dhe krijuese (IKU) në kornizat rajonale dhe ndërkombëtare të bashkëpunimit, siç theksohet në analizën e situatës. Duke mbështetur krijuesit, sipërmarrësit dhe inovatorët vendas, këto politika fuqizojnë individët dhe grupet për të nisur iniciativë, për të bashkëpunuar brenda dhe përtej komuniteteve të tyre dhe për të zhvilluar zgjidhje inovative që janë thelbësore për pjesëmarrjen në programet e BE-së, të tilla si Evropa Krijuese, si dhe mundësitë ndërkufitare të lidhura me anëtarësimin në BE dhe financimin IPA.

Kjo qasje trajton drejtpërdrejt mangësitë e vërejtura në zhvillimin e aftësive dhe nevojën për rritjen e kapacitetit krijues dhe digjital të përshkruar në analizën e situatës – duke përfshirë arsimin në rënie të arteve dhe mbështetjen e kufizuar sipërmarrëse. Duke nxitur ekosistemet lokale të inovacionit dhe duke mbështetur artistët dhe sipërmarrësit kulturorë me akses në trajnime, burime dhe platforma ndërkombëtare, këto politika ndërtojnë themelet për pjesëmarrje efektive në rrjetet dhe tregjet evropiane. Ato përparojnë aftësinë e Shqipërisë për të shfrytëzuar

bashkëpunimin rajonal, për të rritur konkurrueshmërinë dhe për të siguruar që krijimtaria kulturore të jetë si një aset lokal ashtu edhe një urë drejt partneriteteve ndërkombëtare, siç kërkohet nga logjika e integritit në BE dhe dinamikat kulturore globale.

Objektivi SPECIFIK 2. Zgjerimi i aksesit të barabartë në trashëgiminë kulturore dhe mundësitë krijuese për të gjitha grupet demografike. Zvogëlimi i barrierave financiare, gjeografike dhe sociale siguron që sitet e trashëgimisë, muzetë dhe programet krijuese të jenë të hapura për popullatat rurale, urbane, të rinjtë, të moshuarit dhe pakicat, duke mbështetur të drejtat kulturore dhe diversitetin.

Zgjerimi i aksesit të barabartë në trashëgiminë kulturore dhe mundësitë krijuese trajton drejtpërdrejt "mangësitë në zbatimin e të drejtave kulturore" të identifikuar në analizën e situatës, e cila thekson se aksesit në kulturë në Shqipëri është i pabarabartë, me pabarazi të dukshme midis qendrave urbane dhe zonave periferike ose rurale, dhe pengesa të konsiderueshme për komunitetet minoritare dhe popullatat ekonomikisht të pafavorizuara dhe mungesën e masave gjithëpërfshirëse të aksesit për personat me aftësi të kufizuara dhe grupet e marginalizuara. Duke hequr pengesat financiare, gjeografike dhe sociale, ky objektivi strategjik i përgjigjet pikave të dobëta specifike të theksuara në analizë. Për shembull, vërehet përqendrimi i burimeve dhe aktiviteteve kulturore në zonat urbane, duke i lënë rajonet rurale dhe të largëta pa marrë shërbim. Gjithashtu theksohen mangësitë në shtrirjen dhe programimin e synuar për minoritetet, të rinjtë, të moshuarit dhe personat me aftësi të kufizuara, të cilët kanë më pak mundësi të marrin pjesë plotësisht në jetën kulturore për shkak të pengesave fizike, ekonomike ose të qëndrimit.

Gjithashtu, angazhimi për akses të barabartë është në përputhje si me Deklaratën Universale të UNESCO-s mbi Diversitetin Kulturor (2001) ashtu edhe me Agjendën e Re Evropiane të BE-së për Kulturën (2018), të cilat theksojnë se e drejta për të marrë pjesë në kulturë duhet t'u garantohet të gjithëve – pavarësisht vendndodhjes, aftësisë apo prejardhjes. Trajtimi i këtyre mangësive, si dhe rekomandimet specifike në analizën e situatës në lidhje me nevojën për përfshirje më të madhe, është thelbësor për të mbështetur të drejtat kulturore, për të ushqyer diversitetin dhe për të nxitur ndjenjën e përkatësisë për të gjitha grupet demografike. Kjo qasje siguron që trashëgimia kulturore dhe prodhimi krijues shqiptar të jenë të arritshme, kuptimplote dhe pjesëmarrëse në nivel kombëtar, duke trajtuar modelet e hershme të përjashtimit dhe duke mundësuar angazhimin e plotë shoqëror me kulturën.

Për më tepër, lehtësimi i aksesit në ngjarje dhe shprehje të ndryshme kulturore nxit dialogun midis grupeve të ndryshme, ndërton mirëkuptim midis brezave dhe prejardhjeve dhe lufton izolimin social përmes pjesëmarrjes kolektive. Duke iu

referuar Kornizës Evropiane për Veprim mbi Trashëgiminë Kulturore (Komisioni Evropian, 2019), ky objektiv promovon aksesin e hapur në ngjarje kulturore dhe përvoja krijuese në mënyrë që të inkurajojë ndërveprimet midis komuniteteve, rajoneve dhe brezave.

Krijimi dhe zhvillimi i platformave që lehtësojnë rregullisht pikëtakimet me kulturën, u lejon individëve dhe komuniteteve të realizojnë potencialin e tyre të plotë dhe të kontribuojnë në prosperitetin kolektiv. Investimi në hapësira publike, akses digjital dhe shtrirje programatike garanton një jetë kulturore të gjallë të arritshme në kontekste të përditshme, duke mbështetur si përmbushjen individuale, ashtu edhe prosperitetin e shoqërisë shqiptare në tërësi. "Metoda e hapur e koordinimit" e Komisionit Evropian në politikën kulturore (OMC, 2017) dhe Rekomandimi i UNESCO-s në lidhje me Mbrojtjen dhe Promovimin e Muzeve dhe Koleksioneve (2015) theksojnë të dyja investimin në infrastrukturën dhe mjetet digjitale të nevojshme për pjesëmarrje aktive dhe të gjerë kulturore.

OBJEKTIVI SPECIFIK 3. Rritja e kohezionit të komunitetit dhe përfshirjes sociale përmes pjesëmarrjes kulturore. Përmes kultivimit të përvojave kulturore të përbashkëta dhe mbështetjes së modeleve të qeverisjes me bazë komunitare, strategjia synon të forcojë lidhjet ndërmjet qytetarëve, të reduktojë fragmentarizimin shoqëror dhe të promovojë ndjenjën e përkatësisë për të gjithë, përfshirë grupet e marginalizuara ose të nënpërfaqësuar.

Iniciativat kulturore të projektuara mbi parimet e përfshirjes dhe bashkëpunimit kontribuojnë në forcimin e besimit të ndërsjellë, nxisin sjellje bashkëpunuese në shoqëri dhe mbështesin zhvillimin e një identiteti të përbashkët qytetar, të rrënjosur në trashëgiminë dhe vlerat e Shqipërisë.

Rritja e kohezionit të komunitetit dhe përfshirjes sociale përmes pjesëmarrjes kulturore trajton drejtpërdrejt disa pika të dobëta kritike të identifikuara në analizën e situatës së sektorit kulturor shqiptar.

Analiza e situatës thekson se përfshirja e komunitetit në qeverisjen e kulturës në Shqipëri mbetet ende e pazhvilluar. Për shembull, ndërkohë që Konventa e Faros promovon trashëgiminë si një burim për pjesëmarrje demokratike dhe menaxhim të përbashkët, duke nxitur një ndjenjë pronësie qytetare, Shqipëria e ka nënshkruar këtë konventë, por ende nuk e ka ratifikuar atë.

Ky hendek ligjor pasqyrohet në mungesën e një kornize kombëtare për qeverisje të përbashkët ose menaxhim "të përbashkët" të burimeve kulturore, i cili do t'u mundësonte komuniteteve të jenë më shumë sesa thjesht përfitues të iniciativave kulturore – duke i fuqizuar ato si bashkëpronarë të vërtetë dhe bashkëvendimmarrës në ruajtjen, vlerësimin dhe promovimin e trashëgimisë shqiptare.

Aktualisht, roli praktik i komuniteteve në vendimmarrje në lidhje me burimet kulturore është kryesisht konsultativ ose i kufizuar në pjesëmarrjen në ngjarje dhe festivale, sesa në angazhim të strukturuar në qeverisje ose bashkë-krijim politikash. Minoritetet dhe grupet e marginalizuara mbeten të nën-përfaqësuara në këto procese dhe qasja e tyre në kulturë është shpesh më e kufizuar, veçanërisht në zonat periferike dhe jo-urbane.

Analiza e situatës konfirmon se infrastrukturat kulturore, programet dhe mundësitë për pjesëmarrje shpesh janë të përqendruara në qendrat urbane si Tirana, duke i lënë periferitë, rajonet rurale dhe grupet minoritare në disavantazh. Ky çekuilibër territorial kufizon aksesin e barabartë dhe kontribuon në fragmentimin shoqëror dhe nivele më të ulëta të besimit dhe identifikimit të institucionet kombëtare.

Duke promovuar nisma kulturore gjithëpërfshirëse dhe të drejtuara nga komuniteti, strategjia mund t'i trajtojë këto pika të dobëta. Kjo realizohet përmes:

- Nxitjes së përvojave të përbashkëta kulturore që kapërcejnë dallimet midis qendrës dhe periferisë, urbane dhe rurale, si dhe midis grupeve të ndryshme, duke forcuar kështu lidhjet shoqërore.
- Mbështetjes së qeverisjes së bazuar në komunitet dhe kornizave bashkëpunuese që ndërtojnë besim midis qytetarëve dhe institucioneve, duke trajtuar "mungesën e besimit".
- Nxitjes së zhvillimit të një identiteti të përbashkët qytetar duke e vlerësuar trashëgiminë si një të mirë të përbashkët dhe jo thjesht si një pasuri turistike – uke stimuluar një kulturë pjesëmarrjeje dhe administrimi.
- Rritjen e barazisë në mundësitë kulturore përmes programeve të synuara për pakicat dhe komunitetet e marginalizuara, siç mbështetet nga konventat ndërkombëtare dhe legjislacioni kombëtar.

Kjo qasje është në përputhje me Konventën e Faros të Këshillit të Evropës dhe Konventën e UNESCO-s për Mbrojtjen dhe Promovimin e Diversitetit të Shprehjeve Kulturore (2005), të cilat mbështesin trashëgiminë kulturore si një nxitës të pjesëmarrjes demokratike, përfshirjes dhe një identiteti qytetar pluralist. Për më tepër, ajo i bën të zbatueshme rekomandimet nga analiza e situatës për të shkuar përtej zbatimit sporadik të politikave dhe angazhimit të bazuar në ngjarje, drejt reformave institucionale dhe kornizave programatike që nxisin qeverisjen e vazhdueshme, gjithëpërfshirëse dhe bashkëpunuese në të gjithë sektorin kulturor të Shqipërisë.

Promovimi i të drejtave themelore të qytetarisë dhe mbështetja e shëndetit dhe mirëqenies së mirë përmes pjesëmarrjes kulturore. Angazhimi në aktivitete kulturore nxit ndërgjegjësimin për të drejtat dhe përgjegjësitë e qytetarëve, ndërkohë që ofron gjithashtu përfitime të provuara për mirëqenien mendore, uljen e stresit dhe cilësinë e përgjithshme të jetës. Plani i Punës për Kulturën i BE-së 2019–2022 thekson kontributin e pjesëmarrjes kulturore në mirëqenien më të gjerë dhe ushtrimin e demokracisë, në përputhje me agjendën e të drejtave kulturore të UNESCO-s.

Për më tepër, pjesëmarrja e gjerë në kulturë shoqërohet me përmirësime të bazuara në prova për sa i përket shëndetit mendor, uljes së stresit dhe cilësisë së jetës – dimensione që mbështesin shtyllën sociale të qëndrueshmërisë dhe përforcojnë rezistencën sociale. Për Bashkimin Evropian, kultura nuk është thjesht një aset sektorial, por një komponent kyç i mirëqenies kolektive, veçanërisht në mbështetjen e përfshirjes sociale për grupet e marginalizuara dhe të cenueshme. Duke e përfshirë pjesëmarrjen kulturore në qendër të veprimeve politike, Shqipëria mund të shkojë përtej zbatimit sporadik të projekteve drejt një qasjeje sistematike në të cilën kultura shfrytëzohet qëllimisht për të promovuar zhvillimin e qëndrueshëm shoqëror, për të trajtuar fragmentimin dhe për të nxitur vlerat e përbashkëta në të gjitha komunitetet, urbane dhe rurale njësoj.

OBJEKTIVI SPECIFIK 4. Forcimi i kapitalit njerëzor dhe shoqëror duke mundësuar të mësuarit gjatë gjithë jetës dhe zhvillimin personal përmes kulturës. Strategjia i jep përparësi iniciativave arsimore dhe të nxënies informal përmes kulturës, duke nxitur krijimtarinë, të menduarit kritik dhe vetëshprehjen, të cilat janë thelbësore si për rritjen personale ashtu edhe për ekonominë e dijes. Forcimi i kapitalit njerëzor dhe shoqëror duke mundësuar të nxënies gjatë gjithë jetës dhe zhvillimin personal përmes kulturës trajton drejtpërdrejt sfidën e uljes së regjistrimeve në arsimin artistik në nivele të caktuara, pavarësisht kërkesës në rritje për aftësi krijuese dhe aftësi digjitale. Duke i dhënë përparësi si arsimit formal ashtu edhe atij informal kulturor, strategjia e bën krijimtarinë, të menduarit kritik dhe shkrim–leximin digjital të arritshëm për segmente më të gjera të popullsisë dhe përputhet me nevojat në rritje të ekonomisë së dijes.

“Kultura në Agjendën 2030” e UNESCO-s dhe “Korniza Evropiane e BE-së për kompetencat kyçe për mësimin gjatë gjithë jetës” (2018) theksojnë rolin e kulturës në nxitjen e aftësive kritike, vetëzhvillimit dhe kohezionit social.

6..1.2 Aktivitetet e Shtyllës 1:

1.3.1 Mbrojtja e TKJ-së

2.2.1 Modernizimi i sistemit muzeor

3.3.1 Platforma e Inovacionit në Trashëgimi dhe e Sipërmarrjes Krijuese

- 3.4.1 Pjesëmarrja komunitare dhe kujdestaria e përbashkët
- 4.3.1 Inovacion dhe partneritete
- 8.1.1 Qendrat Kulturore si Qendra Krijuese
- 8.1.2 Zhvillimi i muzeve të rinj në Shqipëri
- 8.1.3 Ringjallja e Kullave Tradicionale në Veriun e Shqipërisë
- 8.2.1 Përmirësimi i Infrastrukturës së Prodhimit Kulturor
- 9.1.1 Grupi Kombëtar i Punës për Përfshirjen Kulturore
- 9.2.1 Krijimtaria Gjithëpërfshirëse
- 9.2.2 Karta Universale Vjetore e Hyrjes në Muze
- 9.2.3 Programi Kombëtar i Promovimit të Leximit në Familje
- 9.3.1 Këshillat Bashkiake të Pjesëmarrjes Kulturore
- 10.1.1 Javët e Kulturës, “International Cultural Weeks”
- 10.1.2 Bridging Cultures Residency Program
- 10.1.2 Programi i Rezidencës “Urat Kulturore”.
- 11.3.1 Sinergjitë mes Trashëgimisë së Hapur dhe GLAM
- 12.1.1 Laboratori i Kurrikulave Gjithëpërfshirëse
- 12.1.2 Rrjeti Kombëtar i Qendrave Kulturore për Fëmijë
- 12.1.3 Edukimi përmes Kulturës

6.2 Shtylla 2 – Kultura si mjet dialogu në nivel ndërkombëtar

Shtylla e dytë e strategjisë kulturore e pozicionon kulturën si një instrument thelbësor për dialogun dhe bashkëpunimin ndërkombëtar. Në një epokë të shënuar nga ndërlidhja globale në rritje, aktivitetet kulturore dhe praktikat krijuese shërbejnë si ura, duke nxitur mirëkuptimin, besimin dhe bashkëpunimin midis shoqërive dhe kombeve të ndryshme. Ndikimi transformues i kulturës në arenën ndërkombëtare shtrihet përtej transmetimit të trashëgimisë artistike; ajo krijon hapësira të përbashkëta për shkëmbimin e ideve dhe vlerave, si dhe njohjen reciproke të identiteteve.

Kjo shtyllë kërkon një investim strategjik në forcimin e reputacionit ndërkombëtar, si duke avancuar reputacionin global përmes diplomacisë kulturore, ashtu edhe duke rritur cilësinë e produkteve kulturore dhe krijuese, me qëllim përmirësimin e aftësisë së sektorit për të eksportuar dhe shpërndarë produkte kulturore në të gjithë botën.

Përdorimi i kulturës si një platformë për dialog ndërkombëtar kërkon zgjerimin e pjesëmarrjes në nismat ndërkufitare, inkurajimin e diplomacisë kulturore dhe përfshirjen e shkëmbimit ndërkulturor në kornizat e politikave.

Rritja e pranisë kulturore të Shqipërisë në arenën globale përmes dialogut

Trashëgimia historike e vendit si një udhëkryq midis kulturasve të ndryshme, një vend dialogu fetar dhe një tokë e formësuar nga valët e migrimit dhe kthimit, e

pozicionon atë në mënyrë unike për të pohuar identitetin e tij dhe për të kontribuar në mënyrë aktive në ndërtimin e paqes, zgjidhjen e konflikteve dhe zhvillimin e shoqërive gjithëpërfshirëse. Ky sfond e bën angazhimin e Shqipërisë në dialogun kulturor ndërkombëtar një aset strategjik si për reputacionin e saj ashtu edhe për aftësinë e saj për të nxitur kohezionin social në një shkallë më të gjerë.

6.2.1 Objektivat dhe aktivitetet e Shtyllës 2

Objektivat e përcaktuara më poshtë paraqesin vizionin strategjik të Shtyllës 2. Çdo objektiv bazohet në korniza të përcaktuara dhe rekomandime politikash nga Bashkimi Evropian dhe UNESCO, duke siguruar përputhshmëri me normat dhe praktikatat më të mira ndërkombëtare. Duke çuar përpara këto objektiva, strategjia synon të konsolidojë rolin e Shqipërisë si një aktore dinamike kulturore në arenën globale, duke nxitur dialogun, bashkëpunimin dhe pasurimin e ndërsjellë me shtetet dhe shoqëritë në mbarë botën.

Objektivat kryesore janë:

- Ndërtimi i partneriteteve për ruajtjen dhe promovimin e trashëgimisë kulturore në skenën ndërkombëtare.
- Nxitja e iniciativave të përbashkëta në industrinë krijuese dhe nxitja e inovacionit kulturor përmes bashkëpunimeve globale.
- Rritja e vizibilitetit dhe njohjes globale të kulturës dhe industrive krijuese shqiptare.
- Forcimi i reputacionit ndërkombëtar dhe konkurrueshmërisë së Shqipërisë nëpërmjet diplomacisë kulturore dhe angazhimit global.
- Mbështetja e lëvizshmërisë dhe rrjetëzimit të artistëve, profesionistëve të kulturës dhe të rinjve në nivel ndërkombëtar, duke promovuar gjithashtu bashkëpunimin përmes programeve të shkëmbimit artistik, arsimor dhe shkencor.

OBJEKTIVI SPECIFIK 1. Ndërtimi i partneriteteve për ruajtjen dhe promovimin e trashëgimisë kulturore në arenën ndërkombëtare. Trashëgimia kulturore e Shqipërisë, e cila përfshin si sitet materiale ashtu edhe traditat jomateriale, shërben si një pasuri e paçmuar për të kuptuar evolucionin e Mesdheut dhe për të forcuar një identitet të përbashkët evropian. Bashkëpunimi me organizatat ndërkombëtare, qeveritë dhe OJF-të është një mënyrë strategjike për të mbrojtur, restauruar dhe promovuar këtë trashëgimi, pasi i lejon Shqipërisë të përvetësojë praktikatat më të mira dhe të përfitojë nga ekspertiza globale. Një angazhim i tillë ndërkombëtar e pozicionon vendin në përputhje me prioritetet më të gjera evropiane, veçanërisht në përshtatjen e trashëgimisë kulturore ndaj rreziqeve që lidhen me klimën, si dhe ndihmon në sigurimin e flukseve të qëndrueshme dhe të larmishme të financimit të nevojshme për ruajtje efektive.

Analiza e situatës ka theksuar se mbështetja financiare e fragmentuar ose e paqëndrueshme kërcënon qëndrueshmërinë afatgjatë të pasurive kulturore të Shqipërisë. Pjesëmarrja në partneritete globale i mundëson Shqipërisë të shfrytëzojë mekanizma më të gjerë financimi dhe ekspertizë kolektive, duke siguruar stabilitet edhe në klima të pasigurta politike. Për më tepër, këto bashkëpunime e fuqizojnë Shqipërinë për të marrë një rol aktiv në debatet rajonale dhe ndërkombëtare mbi qëndrueshmërinë kulturore, veçanërisht pasi sfidat e përbashkëta evropiane – të tilla si ndryshimi i klimës, rritja e angazhimit të komunitetit dhe inovacioni i nxitur nga trashëgimia – kërkojnë zgjidhje të përbashkëta ndërkufitare.

Këto partneritete mbështesin integrimin e trashëgimisë me industritë krijuese dhe diplomacinë kulturore, siç promovohet nga Konventa e UNESCO-s e vitit 2003 dhe Agjenda e Re Evropiane për Kulturën, duke përforcuar aftësinë e Shqipërisë për të zhvilluar dhe për të nxitur komunitete të qëndrueshme dhe të angazhuara.

OBJEKTIVI SPECIFIK 2. Nxitja e iniciativave të përbashkëta në industritë krijuese dhe nxitja e inovacionit kulturor përmes bashkëpunimeve globale. Një nga mënyrat më efektive që Shqipëria të angazhohet në nivel ndërkombëtar është duke i bërë prodhimet e saj krijuese të dukshme dhe konkurruese në tregjet globale. Mbështetja aktive e prodhimeve dhe sipërmarrjeve të përbashkëta, si dhe e inkubatorëve kulturorë ndërkufitarë u mundëson artistëve dhe ndërmarrjeve shqiptare të zhvillohen duke kombinuar traditën lokale me trendet ndërkombëtare, në përputhje me programin *Creative Europe* të BE-së dhe Raportin Global të UNESCO-s "Riformësimi i politikave për krijimtarinë" (2022).

Ky objektivi trajton drejtpërdrejt pikat e dobëta strukturore të vërejtura në analizën e situatës, konkretisht infrastrukturën e nën-zhvilluar dhe tregun e kufizuar kulturor në Shqipëri. Duke nxitur iniciativa të përbashkëta në industritë krijuese dhe duke mbështetur bashkëpunimet globale, të tilla si prodhimet e përbashkëta ndërkombëtare, inkubatorët kulturorë dhe shkëmbimet e njohurive, Shqipëria rrit aksesin e saj në njohuritë teknike, mundësitë e reja të tregut dhe praktikat inovative. Këto veprime krijojnë sisteme thelbësore mbështetëse për artistët, rrisin transferimin e aftësive dhe forcojnë zbatimin e të drejtave të autorit dhe pronësisë intelektuale përmes miratimit të standardeve ndërkombëtare.

Më tej, diaspora e madhe shqiptare përbën një audiencë të gjerë dhe dinamike, si edhe një nxitës për nisma të reja kulturore dhe mundësi tregu.

Shfrytëzimi i këtij potenciali jo vetëm mbështet shpërndarjen në nivel global të prodhimit kulturor shqiptar, por edhe nxit krijimin e rrjeteve kulturore

transnacionale që mund të ushqejnë sipërmarrjen, shkëmbimin e njohurive dhe zhvillimin artistik.

Kjo qasje duhet të mbështetet dhe të operacionalizohet më tej, te “Strategjia për Diasporën” dhe Ligji “Për Diasporën” të hartuar nga Ministria për Evropën dhe Punët e Jashtme, të cilat ofrojnë kuadrin e përgjithshëm të politikave për angazhimin e komuniteteve shqiptare jashtë vendit. Përfshirja e diasporës në politikat për industritë krijuese, përmes komunikimit të strukturuar, kërkimit të tregut dhe platformave bashkëpunuese krijuese, është në përputhje me Konventën e UNESCO-s të vitit 2005 për Mbrojtjen dhe Promovimin e Diversitetit të Shprehjeve Kulturore dhe me Kuadrin Evropian për Lëvizshmërinë e Artistëve dhe Profesionistëve të Kulturës.

Së fundi, kjo qasje sistemike, e mbështetur nga praktikat më të mira ndërkombëtare dhe instrumentet e politikave, përforcon konkurrueshmërinë e Shqipërisë, nxit inovacionin kulturor dhe ndihmon në ndërtimin e një ekosistemi kulturor të qëndrueshëm dhe të orientuar globalisht.

Rritja e vizibilitetit dhe njohjes globale të kulturës dhe industrive krijuese shqiptare.

Pas krijimit të një ekosistemi kulturor produktiv dhe me cilësi të lartë, hapi tjetër i rëndësishëm është rritja e veçantisë dhe njohja ndërkombëtare të kulturës dhe industrive krijuese shqiptare. Ky objektiv kërkon zbatimin e fushatave të synuara të vizibilitetit, platformave digjitale dhe ngjarjeve të kuruara, të projektuara për të prezantuar shprehjet kulturore të Shqipërisë para audiencave të ndryshme globale dhe për të lehtësuar lidhjet strategjike me partnerët ndërkombëtarë.

Vizibiliteti i krijimtarisë shqiptare nënkupton përqendrim te brendimi dhe rrëfimi i qëllimshëm, që vënë në pah trashëgiminë unike të vendit dhe inovacionin bashkëkohor. Kjo përfshin pozicionimin e Shqipërisë si një burim i përmbajtjes artistike origjinale në festivale, tregje dhe media ndërkombëtare, si dhe shfrytëzimin e teknologjive digjitale për të arritur audiencë të specializuara dhe masive në mbarë botën—në përputhje me Agjendën e Re Evropiane për Kulturën të Komisionit Evropian (2018) dhe Konventën e UNESCO-s të vitit 2005. Për më tepër, ky objektiv kërkon zhvillimin e etiketave të dallueshme, pjesëmarrjen në rrjete ndërkombëtare (p.sh. Qytetet Krijuese të UNESCO-s), si dhe angazhim proaktiv me median dhe influencersit për të rritur ndërgjegjësimin global dhe aksesin në tregje. Me arritjen e këtyre synimeve, Shqipëria do të rrisë jo vetëm vizibilitetin e prodhimit të saj artistik, por edhe tërheqjen dhe konkurrueshmërinë e sektorit krijues.

OBJEKTIVI SPECIFIK 3. Forcimi i reputacionit ndërkombëtar dhe konkurrueshmërisë së Shqipërisë nëpërmjet diplomacisë kulturore dhe

angazhimit global. Ky objektiv synon përmirësimin në mënyrë proaktive të pozicionit ndërkombëtar të Shqipërisë duke përdorur diplomacinë kulturore si një instrument kyç të politikave kulturore dhe të marrëdhënieve ndërkombëtare. Aktivitetet kryesore përfshijnë negocimin dhe zbatimin e marrëveshjeve dypalëshe dhe shumëpalëshe që mbështesin iniciativa të përbashkëta në fushën e ruajtjes së trashëgimisë, industrive krijuese, arsimit dhe kërkimit, duke kontribuar në thellimin e lidhjeve kulturore ndërkombëtare. Këto iniciativa mund të përfshijnë ekspozita, festivale ndërkombëtare, marrëveshje kulturore dypalëshe dhe pjesëmarrje në forume globale për të siguruar që kultura dhe krijimtaria shqiptare të njihen dhe vlerësohen në arenën ndërkombëtare.

Forcimi i reputacionit ndërkombëtar të Shqipërisë përmes diplomacisë kulturore dhe angazhimit global është një përgjigje e drejtpërdrejtë ndaj pikave të dobëta të identifikuar në analizën e situatës, veçanërisht ndaj nivelit të kufizuar të bashkëpunimit rajonal dhe ndërkufitar. Duke përdorur në mënyrë proaktive diplomacinë kulturore – përmes marrëveshjeve dypalëshe dhe shumëpalëshe, projekteve të përbashkëta të trashëgimisë dhe industrisë krijuese, si dhe rritjes së pjesëmarrjes së Shqipërisë në ngjarjet globale – Shqipëria mund të ndërtojë partneritete dhe të ketë akses në burime të reja financimi, siç promovohet nga Agjenda e re Evropiane për Kulturën e BE-së (2018) dhe nga konventat përkatëse të UNESCO-s.

Ky objektiv në fakt përputhet me Agjendën e re Evropiane për Kulturën të BE-së (2018), e cila promovon diplomacinë kulturore si një mjet për të rritur bashkëpunimin dhe reputacionin ndërkombëtar. UNESCO gjithashtu inkurajon shtetet anëtare të nxisin njohjen ndërkombëtare përmes projekteve dhe konventave kulturore (Konventa e UNESCO-s për “Mbrotjtjen dhe promovimin e diversitetit të shprehjeve kulturore”).

Mbështetja e lëvizshmërisë dhe rrjetëzimit të artistëve, profesionistëve të kulturës dhe të rinjve në nivel ndërkombëtar, duke nxitur gjithashtu bashkëpunimin përmes programeve të shkëmbimit artistik, arsimor dhe shkencor. Zhvillimi i granteve, bursave të studimit dhe skemave të shkëmbimi për t'u mundësuar artistëve dhe punonjësve të kulturës të marrin pjesë në ngjarje, rezidenca dhe rrjete ndërkombëtare. Një lëvizshmëri e tillë ndihmon në transferimin e njohurive, ndërtimin e aftësive dhe krijimin e marrëdhënieve të qëndrueshme profesionale në të gjithë botën, ndërsa bashkëpunimet pasurojnë sektorin kulturor shqiptar, stimulojnë krijimtarinë dhe gjenerojnë zgjidhje inovative për sfidat e përbashkëta shoqërore.

Mbështetja e lëvizshmërisë dhe rrjetëzimit të artistëve, profesionistëve të kulturës dhe të rinjve është një përgjigje e drejtpërdrejtë ndaj pikave të dobëta të identifikuara

të "infrastrukturës dhe tregut kulturor të pazhvilluar, me mekanizma mbështetës të pamjaftueshëm si financimi për artistët, zbatimi i të drejtave të autorit dhe trajnimi profesional", si dhe çështjet më specifike të bashkëpunimit të kufizuar ndërkufitar dhe angazhimit të diasporës të përshkruara në analizën e situatës. Duke krijuar grante, bursa dhe skema shkëmbimi, Shqipëria mund të ofrojë burime financiare jetësore dhe qasje në mundësi ndërkombëtare për artistët dhe punonjësit e kulturës, duke trajtuar mangësitë në trajnimin profesional dhe infrastrukturën që pengojnë talentet lokale të arrijnë tregje më të gjera.

Lëvizshmëria dhe pjesëmarrja në rrjetet ndërkombëtare jo vetëm që lehtësojnë transferimin e njohurive, ndërtimin e kapaciteteve dhe miratimin e praktikave më të mira globale, por ndihmojnë gjithashtu artistët të ndërtojnë marrëdhënie që mbështesin karrierën dhe të rrisin standardet profesionale brenda industrive krijuese të vendit.

Këto shkëmbime mbështeten nga politikat dhe fondet brenda Programit të BE-së për Creative Europe, Horizont Europe dhe Fondit të Lëvizshmërisë të UNESCO-s, të cilat së bashku përforcojnë integrimin strategjik të Shqipërisë në kornizat kulturore rajonale, evropiane dhe globale. Për më tepër, këto mekanizma trajtojnë çështjet strukturore duke krijuar akses për profesionistët shqiptarë - veçanërisht të rinjtë dhe talentet në zhvillim - në rezidenca artistike, ekspozita dhe projekte bashkëpunuese, duke kompensuar pikat e dobëta të tregut lokal dhe duke zgjeruar shtrirjen e kulturës shqiptare jashtë vendit.

Si përfundim, prioritetizimi i lëvizshmërisë dhe bashkëpunimit ndërkombëtar rrit njëkohësisht bazën e aftësive, zgjeron rrjetet dhe kompenson sistemet e kufizuara të mbështetjes vendase, duke i bërë ato instrumente strategjike për tejkalimin e pikave të dobëta infrastrukturore dhe kufizimeve të kapaciteteve të dokumentuara në analizën e situatës.

6.2.2 Aktivitetet e Shtyllës 2:

5.3.1 Art dhe Zeje - Dizajnuar në Shqipëri

5.3.2 Zërat shqiptarë

7.1.1 Marrëveshje bashkëpunimi

7.2.1 Fondi për Festivale dhe Panaire

7.2.2 Zyra e Mobilitetit dhe Projekteve

7.2.3 Programi i Çmimeve Kombëtare të Arteve

8.1.4 Programi Kombëtar i Artit Publik dhe Kulturës Urbane

8.3.4 "Culturalb", Platforma Kombëtare e Brandingut Kulturor dhe Promovimit Dixhital

8.4.1 Infrastruktura e Integruar Kulturore dhe Zhvillimi i Turizmit

6.3 Shtylla 3 – Mundësimi i Ekosistemit Kulturor

Ndërtimi i kapacitetit për transformim brenda sektorit kulturor kërkon një qasje të strukturuar për zhvillimin e kushteve themelore teknike, rregullatore dhe financiare që mbështesin inovacionin dhe rritjen kulturore. Kjo shtyllë identifikon dimensionet kryesore të nevojshme për të fuqizuar Ministrinë përgjegjëse për Kulturën dhe institucionet e saj, për të nxitur zhvillimin profesional dhe për të modernizuar qeverisjen në të gjithë fushën kulturore. Zgjerimi i efektivitetit të strategjisë kulturore të Shqipërisë do të thotë forcimi i kornizave ligjore dhe rregullatore që udhëheqin aktivitetet kulturore, investimi në ndërtimin e vazhdueshëm të kapaciteteve të aktorëve të sektorit, zbatimi i mjeteve të reja digjitale dhe organizative dhe krijimi i mekanizmave transparentë dhe të arritshëm të granteve. Këto masa krijojnë një mjedis të favorshëm për palët e interesuara në fushën kulturore, përmirësojnë qëndrueshmërinë e sektorit dhe sigurojnë që përfitimet e zhvillimit kulturor të shpërndahen në mënyrë të barabartë.

Ndërtimi i një ekosistemi kulturor të qëndrueshëm, gjithëpërfshirës dhe inovativ

Duke u mbështetur në praktikat më të mira ndërkombëtare dhe të udhëhequr nga dokumentet e politikave të Bashkimit Evropian dhe UNESCO-s, kjo kornizë thekson modernizimin ligjor dhe rregullator, ndërtimin e kapaciteteve në të gjithë sektorin, mekanizmat e fuqishëm të financimit dhe miratimin e mjeteve digjitale. Përmes këtyre masave gjithëpërfshirëse, Shqipëria synon të fuqizojë institucionet kulturore, të nxisë krijimtarinë dhe pjesëmarrjen, si dhe të garantojë që të drejtat dhe burimet kulturore të jenë të aksesueshme për të gjitha komunitetet – duke siguruar kështu zhvillim të qëndrueshëm kulturor për brezat e ardhshëm.

6.3.1 Objektivat dhe aktivitetet e Shtyllës 3

Shtylla e tretë e Strategjisë Kombëtare për Kulturën e Shqipërisë 2026–2030, “Mundësimi i ekosistemit kulturor”, është hartuar për të krijuar bazat thelbësore strukturore, rregullatore dhe financiare që do të sigurojnë qëndrueshmërinë, inovacionin dhe përfshirjen afatgjatë të sektorit kulturor. Duke u mbështetur në dokumentet kryesore të politikave ndërkombëtare dhe praktikat më të mira si nga Bashkimi Evropian ashtu edhe nga UNESCO, kjo shtyllë përshkruan objektivat strategjike që do të fuqizojnë institucionet kulturore, do të rrisin profesionalizmin e sektorit, do të nxisin transformimin digjital dhe do të garantojnë ndarjen e drejtë të burimeve. Përmes këtyre masave, Shqipëria synon të krijojë një ekosistem ku krijimtaria, të drejtat kulturore dhe zhvillimi i qëndrueshëm mund të zhvillohen në dobi të të gjitha komuniteteve.

Objektivat kryesore janë:

- Ndërtimi i kapaciteteve në të gjitha institucionet dhe komunitetet kulturore, duke rritur aftësitë, njohuritë dhe nivelin drejtues për t'u përballur me sfidat dhe mundësitë e reja.
- Përdorimi i mjeteve të reja digjitale dhe organizative për të nxitur inovacionin, për të përmirësuar efikasitetin e menaxhimit dhe për të modernizuar praktikën e sektorit.
- Zhvillimi i sistemeve transparente dhe të arritshme për grante për të promovuar krijimtarinë, për të mbështetur nisma të ndryshme kulturore dhe për të garantuar shpërndarje të barabartë të burimeve.
- Nxitja e një sektori kulturor të ripërtërishëm, të adaptueshëm dhe të qëndrueshëm, i aftë për t'iu përgjigjur në mënyrë efektive ndryshimeve dhe për të siguruar pjesëmarrje të gjerë.
- Forcimi i kornizës ligjore dhe rregullatore për të siguruar qeverisje të adaptueshme, gjithëpërfshirëse dhe aktuale për sektorin kulturor.

OBJEKTIVI SPECIFIK 1. Ndërtimi i kapaciteteve në të gjitha institucionet dhe komunitetet kulturore, duke rritur aftësitë, njohuritë dhe nivelin drejtues për t'u përballur me sfidat dhe mundësitë e reja. Kjo përfshin hartimin dhe zbatimin sistematik të programeve të trajnimit, mentorimit, shkëmbimeve profesionale dhe iniciativave të nivelit drejtues që synojnë menaxherët kulturorë, artistët, administratorët dhe udhëheqësit e komunitetit lokal. Përqendrimi në ndërtimin e kapaciteteve në të gjitha institucionet dhe komunitetet kulturore trajton drejtpërdrejt pikat dobëta të identifikuara në analizën e situatës, e cila vëren infrastrukturë dhe zhvillim të pamjaftueshëm të tregut, me mangësi të veçanta në trajnimin profesional, financimin dhe strukturat mbështetëse për artistët dhe praktikuesit e kulturës. Zbatimi i programeve sistematike të trajnimit, mentorimit dhe shkëmbimeve profesionale – siç theksohet si në Objektivat e Kulturës për Zhvillim të Qëndrueshëm të UNESCO-s ashtu edhe në Planin e Punës së BE-së për Kulturën (2019–2022) – i pajis profesionistët, menaxherët dhe drejtuesit e kulturës me njohuri kritike, aftësi digjitale dhe aftësi drejtuese të nevojshme për të përballuar sfidat sektoriale dhe për të kapur mundësi të reja.

Duke u fokusuar në formimin profesional, strategjia trajton mungesën kronike të mbështetjes të evidentuar në analizën e situatës dhe kontribuon në krijimin e një sektori kulturor më të qëndrueshëm dhe më inovativ. Për më tepër, nxitja e zhvillimit profesional dhe e nivelit drejtues forcon kapacitetet institucionale, të cilat janë një parakusht për zhvillimin dhe mirëmbajtjen e infrastrukturës mbështetëse dhe të tregjeve kulturore të forta. Kjo, nga ana tjetër, kontribuon në perspektiva më të mira karriere për talentet e reja krijuese. Edhe pse nuk përbën një zgjidhje të plotë

për fenomenin e “ikjes së trurit” dhe emigrimin e profesionistëve të rinj (një kërcënim i theksuar në analizën SËOT), rritja e aksesit në trajnim me cilësi të lartë dhe në mundësi avancimi brenda sektorit kulturor të Shqipërisë e bën më tërheqës zhvillimin e karrierës në vend dhe kështu zbut pjesërisht riskun e humbjes së talenteve.

OBJEKTIVI SPECIFIK 2. Përdorimi i mjeteve të reja digjitale dhe organizative për të nxitur inovacionin, për të përmirësuar efikasitetin e menaxhimit dhe për të modernizuar praktikat e sektorit. I fokusuar në transformimin digjital, ky objektivi mbështet miratimin e teknologjive të përparuara, sistemeve të menaxhimit të integruar, arkivave digjitale dhe platformave digjitale bashkëpunuese.

Objektivi trajton drejtpërdrejt çështjen kryesore të identifikuar në analizën e situatës: mjedisin institucional të fragmentuar dhe lidhjet e dobëta midis ministrive dhe midis sektorit publik dhe privat në kulturë dhe në industritë kulturore dhe krijuese (IKK). Gjatë *Forumit të hapur mbi gjendjen e Kulturës në Shqipëri (Tetor 2025)*, shumë institucione kulturore vunë theksin te mungesa e platformave të rregullta për dialog dhe shkëmbim njohurish si një pikë të dobët të rëndësishme. Ato nënvizuan se aktivitetet e dedikuara për rrjetëzim ishin vendimtare për nxitjen e dialogut jo vetëm ndërmjet institucioneve, por edhe me organizatat e pavarura, duke evidentuar nevojën për zgjidhje digjitale dhe bashkëpunuese të qëndrueshme.

Për më tepër, mungesa e platformave digjitale të integruara dhe e sistemeve të përbashkëta të menaxhimit vazhdon të pengojë komunikimin dhe bashkëpunimin, duke sjellë joefikasitet, dyfishim të përpjekjeve dhe kapacitet të kufizuar për inovacion.

Në një kuadër më të gjerë, analiza e situatës eidenton se proceset e punës dhe praktikat organizative në sektorin kulturor dhe në sektorin e tretë janë ende, në masë të madhe, të padigjitalizuara. Kjo pengon transparencën, aksesueshmërinë dhe aftësinë për të zgjeruar aktivitetet apo për të nxënë në mënyrë kolektive. Përdorimi i mjeteve të avancuara të teknologjisë së informacionit, arkivave digjitale dhe platformave bashkëpunuese — të identifikuara si prioritetet si nga UNESCO ashtu edhe nga Bashkimi Evropian — do të mundësonte një menaxhim më fleksibël, procese pune më transparente dhe një shtrirje më të gjerë të aktiviteteve, si edhe bashkëpunim në kohë reale ndërmjet aktorëve në të gjitha nivelet.

Këto masa promovojnë një ekosistem kulturor më koheziv, efikas dhe inovativ, duke kapërcyer izolimin institucional dhe duke siguruar që burimet dhe idetë të ndahen në mënyrë më efektive në të gjithë sektorin. Rekomandimi i UNESCO-s në lidhje me Mbrojtjen dhe Promovimin e Muzeve dhe Koleksioneve (2015) nënvizon rëndësinë e inovacionit digjital për menaxhimin dhe aksesin kulturor. Përveç kësaj, Agjenda

Digjitale për Evropën (2010) e Komisionit Evropian dhe programi Creative Europe mbështesin integrimin e platformave digjitale dhe teknologjive inovative në sektorin kulturor.

OBJEKTIVI SPECIFIK 3. Zhvillimi i granteve transparente dhe të aksesueshme për të promovuar krijimtarinë për të mbështetur nisma të ndryshme kulturore dhe për të garantuar shpërndarje të barabartë të burimeve. Zhvillimi i sistemeve transparente dhe të aksesueshme të granteve është një përgjigje e drejtpërdrejtë ndaj një prej dobësive kritike të identifikuara vazhdimisht në analizën e situatës, intervistat me palët e interesuara dhe konsultimet publike, përkatësisht shpërndarja relativisht e ulët e buxhetit për sektorin kulturor, modelet e financimit jo konsistente dhe pengesat e rëndësishme për artistët dhe organizatat që kërkojnë mbështetje financiare. Duke zbatuar mekanizma financimi të drejtë, të përgjegjshëm dhe të shprehur në mënyrë të qartë, ky objektivi synon të demokratizojë aksesin në burime – duke ulur barrën administrative dhe duke siguruar që mbështetja të arrijë jo vetëm tek institucionet e themeluara, por edhe tek krijuesit në zhvillim, grupet e nën-përfaqësuar dhe komunitetet në rajone të ndryshme. Kjo qasje është veçanërisht e rëndësishme në një kontekst ku infrastruktura dhe tregjet e nënzhvilluara, si dhe mbështetja e pamjaftueshme për trajnimin profesional dhe të drejtën e autorit, e përkeqësojnë më tej pabarazinë e mundësive.

Për më tepër, analiza e situatës thekson riskun në rritje të rënies së financimeve ndërkombëtare për kulturën, gjë që mund të ndikojë negativisht në qëndrueshmërinë e sektorit kulturor të Shqipërisë. Për këtë arsye, krijimi i mekanizmave të fortë të financimit vendas bëhet një prioritet i menjëhershëm për të garantuar qëndrueshmëri afatgjatë dhe autonomi. Sistemet transparente dhe gjithëpërfshirëse të granteve, siç rekomandohen nga Agjenda e Re Evropiane për Kulturën e BE-së dhe Udhëzimet Operacionale të UNESCO-s të Konventës të vitit 2005, jo vetëm që rrisin besueshmërinë dhe efektivitetin e mbështetjes financiare, por gjithashtu nxisin inovacionin dhe diversifikimin duke fuqizuar një bazë të gjerë aktorësh kulturorë me potencial krijues.

Duke u përqendruar në këto çështje afatgjata dhe strukturore, ky objektivi hap rrugën për një peizazh kulturor më të qëndrueshëm, gjithëpërfshirës dhe dinamik, duke zvogëluar varësinë nga burimet e financimit të jashtëm dhe duke e bërë kornizën e politikave kulturore të Shqipërisë më të përgatitur për të menaxhuar pasiguritë e ardhshme.

OBJEKTIVI SPECIFIK 4. Nxitja e një sektori kulturor të ripërtërishëm, dhe të qëndrueshëm, i aftë për t’ju përgjigjur në mënyrë efektive ndryshimeve dhe për të siguruar pjesëmarrje të gjerë. Përmes vlerësimit gjithëpërfshirës të riskut,

planifikimit të skenarëve, angazhimit të palëve të interesuara dhe hartimit fleksibël të programit, ky objektiv synon të ndërtojë një sektor që mund t'i përballojë krizat, të shfrytëzojë mundësitë dhe të ruajë nivele të larta angazhimi në të gjitha rajonet dhe grupet.

Nxitja e një sektori kulturor të ripërtërishëm, të adaptueshëm dhe të qëndrueshëm që mund t'i përgjigjet në mënyrë efektive ndryshimit është thelbësore për të korrigjuar një nga pikat e dobëta qendrore të identifikuara në analizën e situatës: zbatimin sporadik të politikave dhe projekteve kulturore.

Duke i dhënë përparësi vlerësimit të riskut, planifikimit të skenarëve dhe duke angazhuar në mënyrë aktive palët e interesuara përmes qasjeve nga poshtë-lart, ky objektiv prezanton politika dhe struktura programore që mbështesin vizionin afatgjatë dhe qëndrueshmërinë operacionale. Miratimi i kornizave të tilla si Treguesit e Kulturës 2030 të UNESCO-s dhe udhëzimet nga Viti Evropian i Trashëgimisë Kulturore përforcojnë më tej qëndrueshmërinë dhe përshtatshmërinë në mjetet strategjike të Ministrisë. Këto korniza promovojnë integrimin e menaxhimit të riskut, konsultimin e vazhdueshëm dhe hartimin fleksibël të programit si praktikë më të mira, duke iu përgjigjur drejtpërdrejt thirrjes së analizës së situatës për planifikim më të mirë, analizë strategjike dhe instrumente organizative në të gjithë sektorin kulturor.

Për më tepër, zgjerimi i pjesëmarrjes, si në planifikim ashtu edhe në zbatim, siguron që politika kulturore të jetë jo vetëm e qëndrueshme, por edhe gjithëpërfshirëse, duke reflektuar zërat dhe nevojat e komuniteteve të ndryshme – një aspekt i theksuar vazhdimisht si i pazhvilluar mjaftueshëm në analizën e situatës. Pajisja e stafit dhe institucioneve me mjetet dhe kompetencat përkatëse i transformon ndërhyrjet ad hoc në veprime të strukturuar, duke rritur aftësinë e Ministrisë për të funksionuar në paqëndrueshmëri dhe për të siguruar vitalitetin afatgjatë të sektorit.

OBJEKTIVI SPECIFIK 5. Forcimi i kornizës rregullatore për të siguruar aftësitë bashkëkohore dhe gjithëpërfshirëse për sektorin kulturor. Ky objektiv përfshin përditësimin e kornizës rregullatore dhe politikave kulturore për të reflektuar nevojat bashkëkohore të shoqërisë, për të siguruar fleksibilitet, përfshirje dhe transparencë më të madhe, si dhe për të mundësuar përgjigje proaktive ndaj sfidave sektoriale. Ai gjithashtu përfshin harmonizimin e legjislacionit kombëtar me standardet ndërkombëtare për të nxitur një harmonizim dhe bashkëpunim më të mirë.

Forcimi i kornizës rregullatore për sektorin kulturor të Shqipërisë trajton drejtpërdrejt pikat e dobëta të rëndësishme të identifikuara në analizën e situatës,

veçanërisht zbatimin sporadik të politikave kulturore, vendimmarrjen e kufizuar nga poshtë lart dhe një mjedis institucional të fragmentuar. Duke përmirësuar kuadrin rregullator ligjore, synohet që të arrihet qeverisje më e qëndrueshme dhe transparente që lehtëson krijimin e proceseve të qarta për konsultim dhe reagime publike, të cilat aktualisht janë të pazhvilluara. Kjo përpjekje ndihmon për të siguruar që politikat dhe projektet të realizohen në mënyrë të besueshme, duke kapërcyer mospërputhjet për shkak të fragmentimit administrativ ose mandateve të paqarta.

Nga ana tjetër, është thelbësore të pranohet se jo të gjithë elementët e sistemit ligjor ekzistues që lidhen me kulturën kërkojnë rishikim, shumë dispozita janë tashmë të përshtatshme dhe thjesht kërkojnë zbatim efektiv. Si rrjedhim, një pjesë e rëndësishme e këtij objekti është zbatimi më i mirë i ligjeve dhe politikave ekzistuese. Kjo qasje e ekuilibruar rrit sigurinë ligjore, forcon qeverisjen sektoriale, nxit bashkëpunimin midis ministrive dhe me aktorët e sektorit privat dhe industritë krijuese dhe favorizon harmonizimin me standardet ndërkombëtare. Kjo është thelbësore për uljen e fragmentimit institucional, siç është vënë re edhe në analizën e situatës së tanishme.

Ky objektiv udhëhiqet nga parimet e përcaktuara në Agjendën e re Evropiane të BE-së për Kulturën (2018), e cila kërkon një qeverisje të përditësuar dhe fleksibile për të trajtuar trendet kulturore në zhvillim dhe prioritetet ndërsektoriale.

Konventa e UNESCO-s e vitit 2005 për Mbrojtjen dhe Promovimin e Diversitetit të Shprehjeve Kulturore thekson gjithashtu nevojën për reforma ligjore për të mbështetur diversitetin, pjesëmarrjen dhe të drejtat kulturore.

6.3.2 Aktivitetet e Shtyllës 3:

1.1.1 Korniza e mbrojtjes së trashëgimisë

1.2.1 Konservimi i adaptueshëm

1.3.1 Mbrojtja e TKJ-së

2.1.1 Ndërtimi i kapaciteteve në të gjithë sektorin

2.3.1 Platforma DIGIT AL HERITAGE

2.3.2 Akademia Digjitale GLAM

3.2.1 Turizëm kulturor i qëndrueshëm

4.1.1 Sistemet e Menaxhimit të Trashëgimisë

4.2.1 Financimi i qëndrueshëm i trashëgimisë

4.4.1 DIGIT AL INSIGHTS

5.1.1 Korniza Ligjore (Status of the Artist)

5.2.1 Reforma e Sistemit të Integruar të Granteve

5.2.2. Stimuj për Investime Kulturore

5.4.1 Instrumenti i Garancisë së Investimeve Kulturore

5.4.2 Engjëjt e Biznesit Kulturor dhe Rrjeti i Sipërmarrjeve

5.4.3 Bonus krijues

6.1.1 AL CLOUD

6.1.2 Akademia Digjitale e IKK-ve

8.2.2 Këshilli i artit

8.3.1 Plani Kombëtar “Kultura e Ndërlidhur”

8.3.2 VISIT AL. Mjete ndërveprimi për kulturën

8.3.3 Parku i Artit – Kinostudio

11.1.1. Programi i Ndërtimit të Kapaciteteve Gjithëpërfshirëse

6.4 Përputhja e tre shtyllave strategjike me prioritetet kulturore kombëtare për vitet 2026–2030

Tre shtyllat e identifikuar në këtë pjesë të Strategjisë i përgjigjen drejtpërdrejt katër prioritetëve kryesorë të përcaktuara nga Ministria, të cilat përfshijnë ruajtjen e trashëgimisë, rritjen e industrive krijuese, zhvillimin e infrastrukturës kulturore dhe promovimin e përfshirjes dhe aksesueshmërisë.

Shtylla 1 - Kultura si nxitëse për cilësinë e jetës - siguron që ruajtja dhe promovimi i trashëgimisë materiale dhe jomateriale të Shqipërisë të mbetet thelbësore për mirëqenien sociale dhe identitetin e komunitetit. Duke përforcuar transmetimin e vlerës kulturore dhe duke mbështetur zanatet, strategjia thekson menaxhimin e qëndrueshëm, përfshirjen e komunitetit dhe rolin e trashëgimisë në jetën e përditshme.

Shtylla 2 - Kultura si mjet për dialog dhe pozicionim ndërkombëtar - nxit drejtpërdrejt rritjen e industrive krijuese. Ajo mbështet artistët, sipërmarrësit dhe organizatat kulturore përmes aksesit të përmirësuar në tregjet globale, mundësive të partneritetit dhe diplomacisë kulturore. Bashkëpunimi ndërkufitar dhe aleancat krijuese rrisin si vizibilitetin ashtu edhe konkurrueshmërinë e prodhimit kulturor shqiptar.

Shtylla 3 - Mundësimi i ekosistemit kulturor - trajton mundësuesit themelorë të nevojshëm për zhvillimin e sektorit kulturor. Duke u përqendruar në reformën e qeverisjes, ndërtimin e kapaciteteve, mjetet e reja digjitale dhe mekanizmat e aksesueshëm të grantit, kjo shtyllë mbështet përpjekjet për të krijuar ose përmirësuar vendet kulturore dhe për të integruar inovacionin digjital, duke rritur kështu angazhimin publik, edukimin kulturor dhe profesionalizimin.

Çdo shtyllë përfshin një angazhim për akses të gjerë dhe të barabartë, në mënyrë strukturore, ekonomike dhe digjitale. Strategjia i jep përparësi angazhimit të komuniteteve të nën-përfaqësuar, duke përfshirë të rinjtë, gratë dhe pakicat, dhe kultivon ndërgjegjësimin kulturor ndër breza.

Mbështetja e Strategjisë në këto 3 shtylla siguron një përgjigje të koordinuar ndaj sfidave bashkëkohore, duke e shfrytëzuar plotësisht kulturën si një burim transformues për zhvillim të qëndrueshëm dhe gjithëpërfshirës.

6.5 Analize Risku : risk institucional , financiar , kapacitetesh, politik dhe masat konkrete parandaluese

Qëllimi dhe kuadri

Zbatimi i Strategjisë Kombëtare të Kulturës 2026–2030 kërkon një qasje të strukturuar ndaj riskut, pasi ndërthur reforma rregullatore, modernizim institucional, programim investimesh, riekulibrim territorial, transformim digjital dhe skema financimi më komplekse se ato në zbatim aktualisht. Strategjia e pranon se kushtet e zbatimit mund të ndryshojnë ndjeshëm gjatë periudhës 2026–2030; prandaj, ajo parashikon tre skenarë alternativë buxhetorë — bazë, progresiv dhe optimal — të cilët konceptohen si ritme të ndryshme zbatimi dhe jo si drejtime të ndryshme politike. Gjithashtu, dokumenti specifikon se rishikimet dhe planet operacionale vjetore janë të domosdoshëm për të përshtatur strategjinë nëse rrethana e brendshme e të jashtme ndryshojnë, si dhe thekson se procesi i zbatimit duhet të mbetet mjaftueshëm fleksibël për t’iu përgjigjur goditjeve, kufizimeve dhe mundësive që mund të lindin.

Prandaj, ky seksion vlerëson rreziqet kryesore institucionale, financiare, të kapaciteteve dhe politike që mund të ndikojnë në realizimin e objektivave, si dhe propozon një interpretim operacional të tre skenarëve.

Një implikim kyç i arkitekturës së skenarëve është se **skenari bazë** duhet trajtuar jo vetëm si pragu minimal i zbatimit në kushte normale të kufizimit të burimeve, por edhe si plan standard i funksionimit kur kushtet përkeqësohen (për shëmbull, nëse financimi nuk rritet sipas pritshmërive ose nëse materializohet një nivel i lartë rreziku, etj.). Ky skenar korrespondon me një trajektore më konservative, me rreth 4,9 miliardë lekë në vit, intensitet të reduktuar zbatimi, një ndarje më të kujdesshme në faza të masave sistemike e infrastrukturore, si dhe një prioritarizim më përzgjedhës të veprimeve. Për këtë arsye, ai përbën skenarin më të përshtatshëm të referencës për planifikimin e qëndrueshmërisë: ai ruan arkitekturën strategjike, duke i lejuar Ministrisë të mbrojë edhe në kushte të pafavorshme, reformat thelbësore, funksionet bazë të trashëgimisë dhe angazhimet minimale për gjithëpërfshirjen.

Profili i rrezikut

Strategjia bazohet në diagnozën e një sektori që ka potencial të konsiderueshëm, por edhe brishtësi strukturore: qeverisje të fragmentuar, akses territorial të pabarabartë, kapacitete menaxhuese dhe digjitale të pamjaftueshme, koordinim nën-optimal midis niveleve të qeverisjes dhe kufizime financiare që historikisht kanë vështirësuar zbatimin, veçanërisht atë të programeve të investimeve kapitale. Në fushën e trashëgimisë, inventarët e fragmentuar, zbatimi ende jo i plotë i kuadrit ligjor, procedurat e përqendruara, mungesa e stafit dhe kapacitetet e pabarabarta institucionale krijojnë kriticitet në zbatim ende pa u ndërmarrë reformat e reja.

E njëjta diagnozë vlen për të gjithë sistemin e kulturës. Muzetë dhe institucionet e kulturës mbeten të përqendruara në qendrat urbane, transformimi digjital është i pabarabartë, aksesit në nivel rajonal mbetet i kufizuar dhe sektori i pavarur vuan ende nga mungesa e qëndrueshmërisë pavarësisht rëndësisë strategjike që i njihet.

Strategjia adreson këto dobësi nëpërmjet një arkitekture politikash në tre nivele — legjislativ, fiskal dhe organizativo-menaxherial — por kjo arkitekturë bart edhe një ndërvarësi: dështimi në një prej këtyre dimensioneve mund të kompromentojë efektivitetin e të tjerëve. Për shembull, një vonesë në miratimin e legjislacionit zbatues mund të dobësojë reformën institucionale; kapaciteti i pamjaftueshëm institucional mund të penalizojë përthithjen e buxheteve më të mëdha; kapaciteti i kufizuar i bashkëfinancimit mund të pengojë aksesin në mundësitë e BE-së; dhe mungesa e vazhdimësisë politike mund të ndërpresë trajektoren e planifikuar të skenarit progresiv për rritjen e buxhetit nga nivelet aktuale drejt 1–1.2 për qind të PBB-së. Prandaj, profili i rrezikut është sistemik dhe jo i izoluar: kërcënimet më të rëndësishme janë ato që krijojnë efekte “kaskadë” në qeverisje, financa dhe zbatim.

Profili i rrezikut përfshin gjithashtu një dimension mjedisor strukturor. Shqipëria klasifikohet ndër vendet me rrezikun më të lartë sizmik në Evropë, siç u dëshmua nga tërmeti i nëntorit 2019, i cili shkaktoi dëme të konsiderueshme në objektet e trashëgimisë dhe nxiti financimin emergjent të BE-së për restaurimin. Përtej ngjarjeve sizmike, vendi është gjithnjë e më i ekspozuar ndaj episodeve të reshjeve intensive, përmytjeve të vrullshme, erozionit bregdetar përgjatë brigjeve të Adriatikut dhe Jonit, si dhe efekteve afatgjata të ndryshimeve klimatike në sitet arkeologjike, qendrat historike dhe peisazhet kulturore. Kjo krijon rrezikun e

humbjes së pasurive të trashëgimisë ose dëmtimit të pakthyesëm, faktor ky që është kryesisht ekzogjen në raport me logjikën e zbatimit të strategjisë, por cenon drejtpërdrejt bazën e saj të investimeve: burimet e dedikuara për restaurimin, vlerësimin dhe aktivizimin turistik mund të zhvlerësohen nga një ngjarje e vetme mjedisore nëse masat e konservimit parandalues dhe të qëndrueshmërisë strukturore nuk integrohen në programin e zbatimit. Prandaj reagimi me qëllim zbutjen e efekteve, duhet të përfshijë integrimin sistematik të vlerësimit të rrezikut dhe standarteve të gatishmërisë ndaj emergjencave në vendimet për investime, harmonizimin me kornizën e BE-së për përshtatjen ndaj ndryshimeve klimatike, dhe një mekanizëm rezerve për raste emergjente, si pjesë e Fondit të Kujdesit për Trashëgiminë Kulturore, të caktuar posaçërisht për stabilizimin emergjent dhe restaurimin pas fatkeqësive. Ky dimension duhet të reflektohet shprehimisht gjatë monitorimit, në mënyrë që në raportet vjetore të performancës të bëhet një dallim i qartë midis humbjes së trashëgimisë për shkaqe mjedisore dhe dështimit në zbatimin e strategjisë.

Rreziqet institucionale

Kategoria e parë e rreziqeve lidhet me qeverisjen dhe arkitekturën institucionale. Kompetencat e fragmentuara, centralizimi, mekanizmat e pamjaftueshëm të pjesëmarrjes, legjislacioni zbatues jo i plotë dhe autoriteti i kufizuar operacional i institucioneve të specializuara pengojnë qeverisjen kulturore efektive. Gjithashtu, është thelbësore të nënvizohet se efektiviteti i reformave ligjore dhe i politikave do të varet drejtpërdrejt nga kapaciteti real i Ministrisë përgjegjëse për kulturën, i IKTK-së, DRTK-ve dhe i organeve të tjera zbatuese për të përthithur, koordinuar dhe përmbushur përgjegjësitë e reja që u janë ngarkuar.

Rrjedhimisht, një rrezik madhor institucional është **fragmentimi i zbatimit**. Strategjia mbështetet në një numër në rritje instrumentesh dhe aktorësh: plane operacionale vjetore, plan-veprime, monitorime të bazuar në tregues kryesorë të performancës (KPI), Fondi i Kujdesit për Trashëgiminë Kulturore, Këshilli i Artit, autoritetet e qeverisjes vendore, institutet e specializuara, projektet e financuara nga donatorë dhe mekanizmat e mundshëm të financimit privat. Së këndejmi, në mungesë të një njësie të fuqishme qendrore përgjegjëse për strategjinë, mandateve të qarta dhe sistemeve ndërveprues të raportimit, zabtimi rrezikon të shpërndalet

në linja paralele, duke shkaktuar mbivendosje, mbingarkesë administrative dhe kritere divergjente kualifikimi ose raportimi.

Së dyti, një rrezik tjetër institucional lidhet me **ngadalësimin e operacionalizimit të reformave**. Disa nga synimet kryesore strategjike — përfshirë mirëqeverisjen, modernizimin e mekanizmave të financimit, qartësimin e instrumenteve ligjore dhe fuqizimin e autonomisë ose performancës për institucionet — miratimin e akteve nënligjore dhe rregulloreve të reja operationale. Nëse vijon ngërçi i mosplotësimit të kuadrit rregullator, Strategjia rrezikon të mbetet një dokument thjesht deklarativ, pa mjetet e nevojshme administrative për zbatimin e saj në praktikë.

Së treti, një rrezik tjetër institucional lidhet me **asimetrinë e koordinimit midis nivelit qendror dhe atij vendor**. Strategjia synon të trajtojë pabarazinë territoriale dhe të zgjerojë shtrirjen e shërbimeve përtej Tiranës dhe qendrave kryesore urbane; megjithatë, ajo pranon se institucionet rajonale dhe strukturat vendore shpesh shfaqin kapacitete më të kufizuara, më pak burime teknike dhe infrastrukturë të amortizuar. Kjo mbart rrezikun që Strategjia të riprodhojë modele centralizimi, edhe pse formalisht synon reduktimin e tyre. Në praktikë, institucionet më të konsoliduara mund të vijojnë të përthithin pjesën dërrmuese të burimeve, nëse shpërndarja territoriale dhe masat mbështetëse nuk integrohen që në fazat fillestare.

Së katërti, një rrezik tjetër institucional është **bashkërendimi i pamjaftueshëm ndërministror**. Disa nga ndërhyrjet më me peshë të Strategjisë kushtëzohen nga një bashkëpunim i qëndrueshëm me dikastere jashtë fushës së përgjegjësisë së MTKS-së: integrimi i trashëgimisë në planifikimin territorial kërkon angazhimin e ministrisë përgjegjëse për infrastrukturën dhe zhvillimin urban; programet edukative përmes kulturës kërkojnë **sinergji** me Ministrinë e Arsimit, ndërsa instrumentet e stimujve fiskalë varen tërësisht nga Ministria e Financave. Në praktikë, koordinimi ndërministror në Shqipëri historikisht ka shfaqur paqëndrueshmëri, pasi sektori i kulturës ka peshë të kufizuar politike për të garantuar bashkëpunimin e ministrive me burime më të pasura. Kjo krijon rrezikun që veprimet ndërsektoriale të stagnojnë ose të zbehen në pikëtakimin e përgjegjësive ndërministrore, pikërisht aty ku synimet janë më të larta. Zbutja e këtij rreziku kërkon formalizimin e mekanizmave koordinues që në zanafillë, përmes

grupeve të përbashkëta të punës me mandate të qarta, objektivave të integruar në strategjitë përkatëse sektoriale dhe sanksionimit të angazhimeve ndërminstrore në planet operationale.

Në terma të përgjithshëm, masa kryesore zbutëse konsiston në sekuencimin e qartë të ndërhyrjeve institucionale. Duke pasur parasysh ekspozimin ndaj rrezikut, prioriteti parësor i zbatimit duhet të jetë aktivizimi i njësisë përgjegjëse për Strategjinë, qartësimi i mandateve dhe funksionalizimi i Fondit të Kujdesit për Trashëgiminë Kulturore e i Këshillit të Artit, përmes rregullave të qarta të mirëqeverisjes. Paralelisht, mbetet thelbësor integrimi i instrumenteve dhe mekanizmave të monitorimit financiar dhe të performancës.

Rreziqet financiare

Rreziku financiar përfaqëson kategorinë më të prekshme dhe më të detajuar të analizës. Strategjia operon me tre skenarë buxhetorë: një skenar bazë, i përputhur me tavanet paraprake buxhetore të vitit 2026; një skenar progresiv, që rritet gradualisht drejt nivelit 1–1.2% të PBB-së deri në vitin 2030; dhe një skenar optimal, që synon këtë nivel që nga viti 2026 e në vijim. Të tre skenarët janë ndërtuar mbi supozimin konservator të një PBB-je të qëndrueshme, me qëllim shmangien e mbivlerësimit të hapësirës fiskale në një kontekst makroekonomik volatil.

Rreziku parësor financiar qëndron në **pamundësinë e sigurimit të burimeve në përputhje me trajektoret progresive ose optimale**. Vetë skenari progresiv paraqitet si një kompromis realist, por dokumenti paralajmëron shprehimisht se ai kushtëzohet nga rritja e vazhdueshme vjetore e financimit publik, aksesit i zgjeruar në burimet e BE-së dhe donatorëve, si dhe nga një kontribut më i fuqishëm i aktorëve privatë. Nëse këto supozime nuk materializohen, në mesin e ciklit mund të shfaqen vakuume financiare, duke diktuar riprogramime të befta, anulime ose tkurrje të objektivave strategjike.

Së dyti, një rrezik tjetër financiar lidhet me **përsëritjen e fenomenit të nën-ekzekutimit të buxhetit**, veçanërisht sa i përket investimeve kapitale dhe programeve komplekse ndërinstitutionale. Strategjia evidenton mangësi historike në realizimin e buxhetit në sektorin e trashëgimisë dhe paralajmëron se rritja e alokimeve, në vetvete, nuk garanton përthithje efektive të fondeve. Ky rrezik

amplifikohet në skenarin optimal, ku rritja e shpejtë e volumit financiar mund të tejkalojë kapacitetet aktuale administrative, duke prodhuar raporte të ulëta kosto-përfitim, përzgjedhje të nxituar të projekteve ose krijimin e mbetjeve buxhetore.

Së treti, një rrezik financiar madhor është **mbivarrësia nga burimet ekzogjene dhe private**, të cilat nuk janë ende të konsoliduara strukturalisht. Strategjia bazohet në kontribute të pritshme nga fondet e BE-së (IPA III), Banka Botërore, partneritetet dypalëshe, si dhe nga mekanizma si sponsorizimet, Partneritetet Publik-Privat (PPP) dhe angazhimi i diasporës. Dokumenti pranon se pjesëmarrja private mbetet e kufizuar dhe se kapaciteti bashkëfinancues i Shqipërisë për programet e BE-së është i shtrënguar. Kjo krijon një brishtësi strukturore: suksesi i skenarëve më ambiciozë varet nga flukse financimi, parashikueshmëria e të cilave mbetet e pjesshme.

Kjo brishtësi ka një dimension specifik që lidhet me maturitetin e tregut, i cili kërkon trajtim të veçantë. Disa nga instrumentet e parashikuara në Strategji — përfshirë Mekanizmin e Garancisë për Investimet Kulturore, Rrjetin e *Business Angels* dhe Kapitalin e Rrezikut (*Venture*) për Kulturën, mekanizmat PPP për valorizimin e trashëgimisë dhe rritjen e industrive krijuese — mbështeten mbi supozime për gatishmërinë e sektorit privat dhe thellësinë e tregut, të cilat mund të mos përkojnë ende me kushtet e tregut shqiptar. Tregu kulturor në Shqipëri mbetet i brishtë: investimet private në kulturë janë të ulëta sipas standardeve rajonale, kultura e sponsorizimit është ende e nënzhvilluar dhe shumica e operatorëve të sektorit krijues funksionojnë në shkallë mikro-ndërmarrjeje, me kapacitet të kufizuar për të përthithur ose shërbyer instrumente financiare të strukturuara. Kjo krijon rrezikun e dështimit të instrumenteve të tregut, ku mekanizmat e projektuar mbeten formalisht të disponueshëm, por nuk gjejnë zbatim në praktikë, pasi kushtet e kërkesës — si gatishmëria për rrezik, edukimi financiar, modelet e qëndrueshme të biznesit dhe aksesit në kapital qarkullues — janë të pamjaftueshme. Zhvillimi i tregut duhet parë si parakusht dhe jo si supozim për suksesin e instrumenteve inovative. Rrjedhimisht, çdo lançim duhet të ndërthuret me mbështetje teknike për përfituesit, objektiva realistë përthithjeje dhe një klauzolë rishikimi pas vitit të parë, duke lejuar riprojektimin e instrumentit nëse performanca mbetet strukturalisht nën nivelet e pritshme.

Së katërti, një rrezik tjetër financiar lidhet me **asimetrinë e shpërndarjes së burimeve brenda sektorit**. Pavarësisht skenarit buxhetor — qoftë ai shtrëngues apo i favorshëm — ekziston rreziku i mbi-përqendrimit të fondeve: në skenarin bazë, drejt qendrave tashmë të konsoliduara; ndërsa në skenarin optimal, drejt projekteve infrastrukturore me vizibilitet të lartë. Në të dyja rastet, institucionet e vogla, zonat rurale, grupet minoritare dhe skena e pavarur kulturore rrezikojnë të mbeten në periferi të vëmendjes, duke komprometuar objektivat e Strategjisë për gjithëpërfshirje dhe kohezion territorial.

Rreziqet lidhur me kapacitetet

Rreziku i kapaciteteve përshkon të gjitha shtyllat e Strategjisë. Analiza eidenton mangësi qenësishme në rrafshin e kapaciteteve profesionale, teknike, menaxhuese dhe digjitale, të cilat prekin institucionet e specializuara, muzetë, strukturat rajonale dhe të gjithë ekosistemin kulturor. Gjithashtu, vërehet një asimetri midis investimeve të fundit në infrastrukturë apo restaurim dhe nivelit të aftësive teknike e menaxhuese, të cilat nuk kanë pësuar një rritje përpjesëtimore.

Një rrezik parësor mbetet **kapaciteti i kufizuar përthithës**. Edhe në kushtet e disponueshmërisë financiare, institucionet mund të hasin vështirësi në hartimin e projekteve, menaxhimin e prokurimeve, mbikëqyrjen e zbatimit, raportimin te donatorët apo përputhshmërinë me kërkesat administrative të BE-së. Strategjia e identifikon këtë problematikë si rrezik kritik për skenarët progresivë dhe optimalë, veçanërisht pas vitit 2027, kur vëllimet e investimeve pritet të rriten dhe sistemi do të duhet të menaxhojë ndërhyrje më komplekse kapitale, digjitale dhe territoriale.

Së dyti, një rrezik tjetër lidhet me **asimetrinë midis aktorëve të konsoliduar dhe atyre me kapacitete të kufizuara**. Institucionet kombëtare dhe aktorët me seli në Tiranë zotërojnë avantazhe në terma të burimeve njerëzore, vizibilitetit dhe ekspertizës teknike, çka u garanton akses më të lehtë në financimet konkurruese apo në zbatimin e programeve komplekse. Ndërkohë, institucionet periferike dhe operatorët më të vegjël rrezikojnë marginalizimin. Në mungesë të një asistence teknike të mirëtargetuar, kjo asimetri mund të thellojë pabarazitë rajonale, në vend që të shërbejë për zbutjen e tyre

Së treti, një rrezik tjetër institucional buron nga **deficitet në kapacitetet e nevojshme për transformimin ndërsektorial dhe digjital**. Strategjia i jep përparësi infrastrukturës digjitale, sistemeve ndërvepruese të të dhënave, modeleve të reja të prodhimit kulturor dhe një bashkërendimi më të ngushtë me politikat e turizmit, arsimit dhe inovacionit. Ndonëse këto drejtime mbartin vlerë të lartë strategjike, ato kërkojnë kompetenca specifike që ende nuk zotërohen gjerësisht brenda sistemit, duke përfshirë: kurimin digjital, qeverisjen e të dhënave, financimin e projekteve, monitorimin, mbledhjen e fondeve dhe menaxhimin e partneriteteve. Përtej deficitit të kapaciteteve, dimensionin digjital mbart një rrezik shtesë: **cenueshmërinë sistematike** të infrastrukturës teknologjike. Teksa Strategjia synon avancimin e digjitalizimit të koleksioneve të trashëgimisë dhe zhvillimin e platformave kombëtare, sektori do të gjenerojë volume gjithnjë në rritje të të dhënave të ndjeshme dhe të pazëvendësueshme. Në mungesë të protokolleve të sigurisë kibernetike, arkitekturave të arkivimit rezervë (backup) dhe qeverisjes së kontrollit të aksesit, kjo infrastrukturë mbetet e ekspozuar ndaj humbjes së të dhënave, ndërhyrjeve të paautorizuara, kolapsit të platformave apo mungesës së ndërveprueshmërisë midis sistemeve të prokurura në mënyrë të fragmentuar nga aktorë të ndryshëm — rreziqe këto që janë materializuar tashmë në mjedise të ngjashme institucionale në rajon. Masat zbutëse duhet të parashikojnë integrimin e kërkesave të sigurisë kibernetike në të gjitha specifikimet teknike të prokurimeve digjitale, protokolle strikte për ruajtjen dhe rikuperimin e bazave të të dhënave të trashëgimisë, si dhe harmonizimin e plotë me standardet e Direktivës NIS2 të BE-së, në kuadër të procesit të anëtarësimit. Adresimi i rrezikut të ndërveprueshmërisë kërkon miratimin e një arkitekture teknike të përbashkët si parakusht, përpara zhvillimit të çdo sistemi të veçantë.

Së katërti, një rrezik tjetër madhor buron nga **ndryshimet demografike** të nxitura prej emigracionit dhe migrimit të brendshëm. Shqipëria ka përjetuar në tre dekadat e fundit një nga normat më të larta të emigrimit në Evropë; paralelisht profesionistët e kualifikuar të kulturës përbëjnë një nga kategoritë me mobilitetin më të lartë. Brenda vendit, shpopullimi i zonave rurale përshpejton humbjen e praktikave kulturore të gjalla dhe dobëson komunitetet që shërbejnë si mbartës të trashëgimisë jomateriale. Për Strategjinë, kjo krijon një brishtësi të dyfishtë: sistemi institucional rrezikon të humbasë memorien institucionale dhe personelin e trajnuar pikërisht në

fazën kur nevojat për zbatim rriten, ndërsa shtrirja territoriale e programeve kulturore rrezikon të tkurret teksa pesha demografike përqendrohet më tej në Tiranë dhe qendrat kryesore urbane. Masat zbutëse duhet të përfshijnë mekanizma të strukturuar për mbajtjen e personelit — si rrugët e zhvillimit të karrierës dhe aksesin në skemat evropiane të mobilitetit — së bashku me programe specifike për dokumentimin dhe mbajtjen gjallë të trashëgimisë jomateriale në komunitetet nën presion demografik. Këto masa duhet të jenë të ankoruara në veprimet e propozuara për Ruajtjen e Trashëgimisë Kulturore Jomateriale dhe në instrumentet për gjithëpërfshirjen territoriale.

Zbutja e këtyre rreziqeve dikton **prioritizimin e fuqizimit të kapaciteteve që në fazën e parë të zbatimit të Strategjisë**. Dokumenti rekomandon shprehimisht ndërhyrje intensive gjatë periudhës fillestare 2026–2027, me qëllim konsolidimin e aftësive në hartimin e projekteve, asistencën teknike, prokurimin, raportimin dhe menaxhimin financiar në të gjithë hierarkinë — nga Ministria dhe njësitë e qeverisjes vendore, deri te operatorët kulturorë. Në praktikë, zhvillimi i kapaciteteve nuk duhet trajtuar si një aktivitet mbështetës, por si një parakusht strategjik për realizimin e suksesshëm të investimeve në shkallë të gjerë në vijim.

Rreziqet politike

Rreziku politik përfaqëson një kategori komplekse që përfshin si ndryshimet institucionale formale, ashtu edhe dinamika më të gjera që prekin legjitimitetin, vazhdimësinë dhe besimin e palëve të interesit. Në një kontekst pasigurie globale dhe rajonale, presionet për konsolidim fiskal apo ndryshimet në agjendat politike mund të fragmentojnë trajektoren e parashikuar buxhetore.

Së pari, një rrezik madhor politik është **mungesa e vazhdimësisë së angazhimit përgjatë ciklit 2026–2030**. Duke qenë se Strategjia synon riorientimin e prioriteteve të shpenzimeve, të mekanizmave të qeverisjes dhe të marrëdhënieve ndërsektorale (kulturë, turizëm, zhvillim territorial dhe integrim në BE), ajo kërkon qëndrueshmëri afatgjatë dhe jo vendimmarrje sporadike. Çdo lëkundje e prioriteteve politike rrezikon t'i shndërrojë reformat në një dokument thjesht deklarativ, duke ngadalësuar zbatimin dhe duke cenuar karakterin operacional të Strategjisë.

Së dyti, **mospërputhja e pritshmërive** përbën një sfidë politike të qenësishme. Dokumenti konstaton se shoqëria civile ka kërkuar nivele shumë më të larta të shpenzimeve publike, ndërkohë që skenari bazë ofron vetëm një trajektore minimale të qëndrueshmërisë dhe ai progresiv mbetet i kushtëzuar. Nëse pritshmëritë e operatorëve kulturorë rriten me një ritëm më të shpejtë se rezultatet e prekshme, Strategjia mund të ekspozohet ndaj kritikave për mungesë ambicieje ose dështim në realizim, veçanërisht nëse ekzekutimi administrativ mbetet pas deklaratave publike.

Së treti, ekziston **rreziku i kontestimit të prioritetëve për shpërndarjen e burimeve**. Një Strategji që ndërthur trashëgiminë, infrastrukturën, industrinë krijuese, sektorin e pavarur dhe gjithëpërfshirjen territoriale, kërkon domosdoshmërisht kompromise strategjike. Nëse flukset financiare perceptohen si tej mase të përqendruara, të politizuara apo të orientuara ekskluzivisht drejt institucioneve të mëdha, kjo mund të minojë besimin dhe angazhimin aktiv të aktorëve vendorë, operatorëve të pavarur dhe grupeve vulnerabël.

Së katërti, **cenimi i reputacionit institucional** si pasojë e ekzekutimit të pamjaftueshëm ose qeverisjes jotransparente përbën një rrezik serioz. Rritja e tavanit të shpenzimeve shoqërohet në mënyrë të pashmangshme me një monitorim më rigoroz; rrjedhimisht, vonesat në zbatim apo mbetjet buxhetore mund të interpretohen si keqmenaxhim. Për këtë arsye, Strategjia insiston në raportimin vjetor publik, auditimin e jashtëm, monitorimin me pjesëmarrje dhe kornizat e mirëpërcaktuara të performancës..

Përtej dinamikave të brendshme, Strategjia ekspozohet ndaj **rrezikut të kushtëzimit** nga procesi i integritetit në BE. Me progresin aktiv të anëtarësimit, detyrimet për përafrim legjislativ, administrativ dhe fiskal shtohen ndjeshëm. Për sektorin kulturor, kjo përfaqëson sa një mundësi, aq edhe një rrezik: nëse përafrimi i legjislacionit (e drejta e autorit, shërbimet mediatike audiovizive, rregullat e ndihmës shtetërore dhe normat e mbrojtjes së trashëgimisë) nuk përmbush standardet e Komisionit Evropian, sektori mund të përballet me vlerësime negative. Kjo do të ndërlikonte aksesin në IPA III dhe instrumente të tjerë të para-anëtarësimit. Gjithashtu, nëse prioritetet e programimit të BE-së ndryshojnë për shkak të presioneve gjeopolitike, supozimet që mbështesin skenarët progresivë dhe

optimalë mund të kërkojnë rikalibrim. Zbutja e këtij rreziku kërkon integrimin e objektivave të anëtarësimit në ciklin e rishikimit vjetor të strategjisë, caktimin e përgjegjësive të qarta brenda MTKS-së për ndjekjen e përafrimit legjislativ dhe mbajtjen e një dialogu të vazhdueshëm me institucionet përkatëse për të siguruar që kultura të mos trajtohet si dytësore ndaj kapitujve me profil më të lartë politik

Masat zbutëhe në këtë rrafsh varen tërësisht nga kredibiliteti i qeverisjes. Ministria duhet ta ankorojë publikisht Strategjinë në një logjikë me faza, duke shpjeguar qartë kushtet e aktivizimit të skenarit bazë. Transparenca duhet të sigurohet përmes raporteve vjetore që detajojnë ekzekutimin dhe shpërndarjen territoriale; kategoritë e përfituesve dhe treguesit e gjithëpërfshirjes; dhe progresin në mekanizmat strategjikë si Fondi për Kujdesin e Trashëgimisë, Këshilli i Artit, stimujt fiskalë dhe alokimi i të ardhurave të lidhura me turizmin. Ky lloj raportimi minimizon rrezikun që rishikimi i skenarëve të interpretohet si zmbropsje nga angazhimet, duke e pozicionuar atë si një menaxhim dinamik dhe të përgjegjshëm që i përshtatet rrethanave reale.

Përgjigjja ndaj rrezikut në varësi të skenarëve

Të tre skenarët duhet të interpretohen si pjesë integrale e arkitekturës së rrezikut. Skenari optimal rezulton i zbatueshëm vetëm nëse hapësira fiskale, bashkëfinancimi, gatishmëria institucionale dhe vazhdimësia politike janë mjaftueshëm të konsoliduara për të mbështetur një shkallëzim të shpejtë të veprimtarisë. Skenari progresiv mbetet rruga e preferuar e reformës në kushte mesatarisht të favorshme, pasi ai balancon ambicien me aftësimin gradual, sekuencimin e duhur të hapave dhe përputhshmërinë administrative.

Megjithatë, në rastet kur përkojnë dy kushte — së pari, kur nuk ka rritje të ndjeshme të financimit përtej tavanit aktual buxhetor dhe, së dyti, kur materializohet një nivel i lartë rreziku institucional, politik ose makro-fiskal — strategjia duhet të mbështetet qëllimisht te skenari bazë. Ky ‘hap pas’ nuk nënkupton marginalizimin e Strategjisë, por përkundrazi, mbrojtjen e integritetit operacional të saj duke e përqendruar zbatimin vetëm te ndërhyrjet me vlerën më të lartë sistematike. Këtu përfshihen përmbyllja e kuadrit ligjor dhe ngritja institucionale; mbrojtja thelbësore e trashëgimisë dhe garantimi i gjithëpërfshirjes minimale; sistemet e monitorimit

dhe një grup i përzgjedhur projektsh pilote që ruajnë dinamikën e zbatimit, duke mbrojtur njëkohësisht besueshmërinë fiskale dhe atë reputacionale.

Në këtë kuptim, skenari bazë duhet të formalizohet si një skenar i qëndrueshmërisë (*resilience scenario*). Ai është mekanizmi që lejon Strategjinë të mbetet funksionale edhe nën presion, parandalon mbingarkesën me detyrime të papërbalueshme dhe ruan mundësinë e kalimit të mëvonshëm drejt trajektores progresive, sapo të përmirësohen kushtet financiare, kapacitetet ose rrethanat politike. Strategjia ofron tashmë bazën konceptuale për këtë interpretim, duke e përshkruar skenarin bazë si pragun minimal të zbatueshmërisë dhe duke rekomanduar rishikimin afatmesëm dhe rikalibrimin me qëllim përshtatjen e saj ndaj rrethanave të reja.

Matrica e rreziqeve

Rreziku	Kategoria	Probabiliteti (Gjasa)	Ndikimi	Pasojat Kryesore	Masat Kryesore Zbutëse
Qeverisje e fragmentuar dhe mbivendosje organesh	Institucional	Mesatare–Lartë	Lartë	Vonesa, duplikim funksionesh, llogaridhënie e dobët	Ngritja e njësisë qendrore të strategjisë; qartësimi i mandateve; integrimi i sistemeve të raportimit

Vonesa në aktet nënligjore dhe procedurat operacionale	Institucional	Lartë	Lartë	Reformat mbeten deklarative; pasiguri juridike	Sekuencimi i hershëm i reformave ligjore; përcaktimi i afateve; lidhja e piketave me rishikimin vjetor
Koordinim i dobët qendër- territor	Institucional	Mesatare	Lartë	Përqendrim te qendrat e konsoliduara ; asimetri territoriale	Grupimi gjeografik, kuotat territoriale, mbështetje e dedikuar për rajonet me kapacitete të kufizuara
Bashkërendi m i dobët ndërministro r	Institucional	Mesatare- Lartë	Mesatare- Lartë	Izolim i sektorit; bllokim i veprimeve ndërsektoria le	Formalizimi i grupeve të punës; integrimi i objektivave në strategjitë sektoriale (Turizëm, Arsim)

Mungesë e rritjes së financimit mbi tavanet aktuale	Financiar	Mesatare-Lartë	Mesatare	Tkurrje e veprimeve, vonesa, reduktim i ambicies	Adoptimi i skenarit bazë si plan qëndrueshmërie; prioritizimi i ndërhyrjeve me impakt të lartë
Nën-ekzekutimi i buxhetit (investimet kapitale)	Financiar	Mesatare-Lartë	Lartë	Mbetje buxhetore, rënie e besueshmërisë, vonesa në rezultate	Monitorim në kohë reale, filtrimi i portofolit të projekteve, rialokim bazuar në performancë
Mospërmbushje e parashikimeve për financim ekzogjen	Financiar	Mesatare-Lartë	Mesatare	Vakuume financiare, riprogramimi i beftë, rënie e bashkëfinancimit	Buxhetim konservator, strategji bashkëfinancimi, zhvillim i listës së projekteve për donatorët (pipeline)
Maturitet i ulët i tregut për instrumentet private	Financiar	Mesatare-Lartë	Mesatare	Instrumentet mbeten formalisht aktive por të papërdorura	Asistencë teknike për përfituesit; objektiva realiste përthithjeje; klauzolë

					rishikimi pas vitit të parë
Asimetri e alokimit drejt projekteve me vizibilitet	Financiar / Politik	Mesatare	Mesatare	Margjinalizimi i zonave rurale dhe i skenës së pavarur	Përcaktimi i kuotave minimale për gjithëpërfshirjen dhe zonat periferike
Kapacitet i ulët përthithës dhe menaxhues	Kapacitetet	Lartë	Lartë	Vonesa në prokurime dhe në realizimin e fondeve të BE-së	Front-loading i trajnimeve dhe asistencës teknike në periudhën 2026–2027
Kapacitete teknike të pabarabarta territoriale	Kapacitetet	Lartë	Mesatare-Lartë	Përthithje e burimeve vetëm nga aktorët e konsoliduar	Asistencë e përshtatur, thirrje me fazë, thjeshtim i procedurave për aplikantët e vegjël

Mungesë e aftësive digjitale dhe ndërsektoriale	Kapacitetet	Mesatare-Lartë	Mesatare-Lartë	Zbatim i dobët i masave të inovacionit	Module të specializuara trajnimi; lidhja e investimeve me mbështetjen operationale
Cenueshmëri e sigurisë kibernetike/infrastrukturës	Kapacitetet / Digjital	Mesatare	Lartë	Humbje e të dhënave, dështim platformash, humbje e trashëgimisë	Integrimi i kibersigurisë në prokurime; protokolle backup; harmonizim me NIS2; arkitekturë e përbashkët
Presioni demografik (emigracioni /shpopullimi)	Kapacitetet	Lartë	Mesatare-Lartë	Humbje e kapitalit njerëzor; gërryerje e trashëgimisë së gjallë	Mekanizmat e retencionit; itineraret e karrierës; dokumentimi i trashëgimisë në rrezik
Rreziku sizmik dhe mjedisor-klimatik	Ndërsektoriale	Mesatare-Lartë	Lartë	Dëmtim i pasurive; humbje e bazës së investimit për turizëm	Përgatitja ndaj fatkeqësive; rezervë emergjence në Fondin e Trashëgimisë; dallimi i shkaqeve në M&E

Mungesa e vazhdimësisë politike 2026–2030	Politik	Mesatare-Ulët	Mesatare	Ndërprerje e financimit, zbehje e pronësisë institucionale	Marrëveshje afatmesme me Financat; raportim publik; sinkronizim me prioritetet e BE-së
Kushtëzimi nga procesi i anëtarësimit në BE	Politik / Jashtëm	Mesatare	Lartë	Vlerësime negative; bllokim i IPA III; vonesa në përafrimin ligjor	Integrimi i standardeve të BE-së në rishikimin vjetor; dialog i vazhdueshëm me Këshillin e Integrimit
Mospërputhje e pritshmërive me rezultatet	Politik	Mesatare	Lartë	Mosbesim i shoqërisë civile; humbje e reputacionit	Komunikim transparent mbi skenarët; rezultate me faza; forume monitorimi me pjesëmarrje
Perceptimi i zbatimit si "simbolik/jo transformues"	Politik	Mesatare-Lartë	Mesatare-Lartë	Rënie e mobilizimit të palëve të interesit	Përcaktimi i skenarit bazë si prag minimal zbatueshmërie; sigurimi i arritjeve strategjike (ëins)

7.4 Treguesit e performancës përprioritetit “Ruajtja dhe Mbrojtja e Siteve të trashëgimisë Kulturore”

Qëllimi Strategjik	Objektivat	Veprimet	Viti	Treguesit kryesorë të performancës	Dimensioni
1. Mbrojtja dhe vlerësimi i trashëgimisë kulturore të Shqipërisë	1.1 Forcimi i kornizës sociale, institucional dhe planifikues për mbrojtjen e trashëgimisë.	1.1.1 Korniza e mbrojtjes së trashëgimisë	2026-27	Regjistri Kombëtar i Trashëgimisë i rishikuar dhe i përditësuar, përfshirë sqarimin e statusit të pronësisë Përqindja e akteve nënligjore të kërkuara të miratuara dhe në fuqi Sistemi i Vlerësimit të Ndikimit në Trashëgimi (HIA) funksional, përfshirë udhëzimin e miratuar dhe zbatimin në projekte pilot Përqindja e projekteve madhore të investimeve publike në zona të mbrojtura të shqyrtuara përmes HIA Sistem kombëtar monitorimi për zbatimin e legjislacionit të trashëgimisë funksional, me raportim të rregullt mbi përputhshmërinë	Korniza ligjore
	1.2 Përmirësimi i ruajtjes, gatishmërisë ndaj riskut dhe qëndrueshmërisë ndaj klimës	1.2.1 Konservimi i adaptueshëm	2026-27	Krijimi i grupit të punës dhe miratimi i metodologjisë kombëtare Përfundimi i hartës kombëtare të rrezikut dhe indeksit të cënueshmërisë Miratimi i udhëzimeve kombëtare mbi menaxhimin e riskut Numri i Planeve pilot të Përgatitjes ndaj Rrezikut të zbatuara në të gjithë vendin në periudhën 5 vjeçare Numri i siteve që përfshijnë kriteret e rrezikut në planifikimin e ruajtjes Udhëzime të përditësuara të integruara në ciklin e ardhshëm të strategjisë.	Mjete të reja
	1.3 Mbrojtja dhe transmetimi i Trashëgimisë Kulturore Jomateriale (TKJ)	1.3.1 Mbrojtja e TKJ-së	2026-27	Përditësim i vazhdueshëm i Inventarit Kombëtar të TKJ-së % e elementëve të TKJ me plane mbrojtëse të përfunduara Numri i mësuesve dhe trajnerëve të trajnuar Numri i nismave të mbështetura për mbrojtjen e komunitetit Numri i bartësve me status “Trashëgimi e Gjallë”	Mjete të reja

				Përqindja e bashkive që zbatojnë skemën e kompensimit Integrimi i moduleve të TIK-ut në programet e arsimit dhe të rinjve Përfundimi i rishikimit përfundimtar të ciklit mbrojtës	
2. Modernizimi dhe forcimi i ekosistemit të trashëgimisë	2.1 Ndërtimi i kapaciteteve profesionale dhe institucionale në sektorin e trashëgimisë dhe muzeve.	2.1.1 Ndërtimi i kapaciteteve në të gjithë sektorin	2026-27	Përfundimi dhe validimi i vlerësimit të nevojave për trajnim Numri i moduleve të trajnimit të ofruara çdo vit Numri i stafit të IKT-ës të trajnuar Aktivitetet operative dhe pritëse të Qendrës Rajonale Numri i projekteve të kërkimit të aplikuar të nisura Numri i partneriteteve me universitete dhe institute kërkimore % e drejtorive rajonale të trashëgimisë kulturore që marrin pjesë në program Raporti i vlerësimit dhe rekomandimet e politikave pasuese	Mjete të reja
	2.2 Modernizimi i sistemit muzeor dhe promovimi i përsosmërisë	2.2.1 Modernizimi i sistemit muzeor	2027-29	Hartimi dhe miratimi i kornizës së qeverisjes Miratimi i standardeve kombëtare institucionale dhe profesionale Dorëzimi dhe zbatimi i planit të Burimeve Njerëzore dhe Kompetencave Numri i muzeve që zbatojnë standarde të reja të qeverisjes dhe profesionale Numri i stafit që merr pjesë në programet e zhvillimit të burimeve njerëzore Mekanizma funksionale të llogaridhënies dhe bashkëpunimit në të gjitha institucionet Vlerësimi përfundimtar dhe integrimi në ciklin e ardhshëm të strategjisë	Zhvillimi i audiencës
	2.3 Forcimi i dokumentacionit dhe inventarëve digjitalë përmes platformës kombëtare DIGITAL HERITAGE	2.3.1 Platforma DIGITAL HERITAGE	2026-27	Përfundimi i arkitekturës DIGITAL.HERITAGE Lançimi dhe integrimi i Terminet.al Përfundimi i pilotëve dhe ngarkimi i të dhënave të para Publikimi i Regjistrat Kombëtar të të Dhënave (RKDH) dhe Katalogu API Aktivizimi i panelit të monitorimit Përfundimi i auditimit kombëtar të cilësisë së të dhënave	Mjete të reja
		2.3.2 Akademia Digjitale GLAM	2026-27	Krijimi i Programit Kombëtar të Ndërtimit të Kapaciteteve Numri i moduleve të trajnimit dhe mikro-kredencialeve të ofruara Numri i profesionistëve të trajnuar të GLAM Numri i trajnerëve rajonalë të Trashëgimisë Digjitale aktive Numri i institucioneve të mbështetura në miratimin e standardeve të metadatave dhe publikimin e grupeve të të dhënave	Ndërtimi i kapaciteteve

3. Trashëgimia si nxitës i zhvillimit të qëndrueshëm dhe mirëqenies së komunitetit	3.1 Integrimi i trashëgimisë në kornizat kombëtare dhe zhvillimit.	3.1.1 Integrimi i trashëgimisë në planifikimin e zhvillimit	2026-27	Përqindja e pasurive kulturore të regjistruara me status juridik, profil vlerash dhe vlerësim të gjendjes fizike të përditësuar, Metodologjitë dhe rekomandimet e përfunduara Planet e menaxhimit të hartuara Numri i vendeve pilot që zbatojnë planifikim të ndjeshëm ndaj trashëgimisë Monitorimi i arritjeve të momenteve kyçe Numri i bashkive që e miratojnë modelin në nivel kombëtar	Mjete të reja
	3.2 Promovimi i turizmit të qëndrueshëm kulturor	3.2.1 Turizëm kulturor i qëndrueshëm	2026-27	Raporti vjetor i zbatimit në lidhje me ndikimet në turizëm Pjesa e programeve të trajnimit për menaxherët e trashëgimisë dhe operatorët e turizmit Përqindja e stafit të sektorit kulturor dhe turizmit që përfundojnë programet e trajnimit Numri i konsultimeve pjesëmarrëse me institucionet kulturore dhe OSHC-të Pjesa e fondeve publike kulturore të alokuara për projekte, duke përfshirë menaxhimin e riskut, vazhdimësinë digjitale ose qëndrueshmërinë mjedisore Ekzistenca dhe vënia në funksion e një platforme digjitale kulturore të integruar dhe një sistemi të menaxhimit të përbashkët Numri i zyrtarëve publikë dhe punonjësve kulturorë të trajnuar në mjetet digjitale dhe menaxhimin e bazuar në IT (MTKS, ASPA, AKPA) Numri i qendrave digjitale krijuese funksionale dhe platformave bashkëpunuese që lidhin akademinë, TIK-un, gm-në dhe IKK-të Përqindja e institucioneve kulturore rajonale me infrastrukturë digjitale të besueshme dhe akses të sigurt në të dhëna Numri i platformave digjitale pjesëmarrëse, seancave të përdoruesve dhe eventeve kulturore online	Mjete të reja
	3.3 Mbështetja e ekonomive krijuese dhe kulturore të bazuara në trashëgimi	3.3.1 Platforma e Inovacionit në Trashëgimi dhe e Sipërmarrjes Krijuese	2027-29	Sipërmarrjet krijuese të bazuara në trashëgimi të hartëzuara deri në vitin 2026 Numri i granteve të dhëna çdo vit Numri i sipërmarrjeve të inkubuara dhe të mbështetura Rritje e shtrirjes së tregut dhe produkteve të gatshme për eksport (+25% deri në vitin 2030) Partneritete të krijuara me investitorë privatë dhe sektorin e turizmit Rritja e punësimit dhe të ardhurave të sipërmarrjeve të mbështetura	Cilësia e prodhimit
	3.4 Forcimi i pjesëmarrjes së komunitetit, të drejtave kulturore dhe	3.4.1 Pjesëmarrja komunitare dhe kujdestaria e përbashkët	2027-29	Hartimi i udhëzimeve për zbatimin e parimeve të Faros Numri i bashkive pilot të përfshira Themelimi dhe trajnimi i këshillave të trashëgimisë komunitare Nënshkrimi i marrëveshjeve të bashkë-menaxhimit Integrimi i moduleve të qeverisjes pjesëmarrëse në kurrikulat e trajnimit Konsolidimi i rrjetit kombëtar dhe mbajtja e forumit vjetor	Zhvillimi i audiencës

	kujdesit të përbashkët			Integrimi i rezultateve të vlerësimit në politikën kombëtare	
4. Inovacioni, financimi dhe qeverisja e bazuar në prova	4.1 Modernizimi i sistemeve kombëtare të qeverisjes dhe menaxhimit të trashëgimisë.	4.1.1 Sistemet e Menaxhimit të Trashëgimisë	2027-29	Përfundimi i rishikimit institucional dhe ligjor Miratimi i kornizës kombëtare të menaxhimit të trashëgimisë Miratimi i sistemit të rishikuar të qeverisjes për Sitet e Trashëgimisë Botërore Numri i menaxherëve të sitit të trajnuar Monitorimi i arritjeve të momenteve kyçe Rezultatet e vlerësimit të integruara në ciklin e strategjisë së re	Korniza ligjore
	4.2 Vendosja e mekanizmave të qëndrueshëm të financimit për trashëgiminë	4.2.1 Financimi i qëndrueshëm i trashëgimisë	2027-29	Hartimi dhe miratimi i kornizës së financimit të trashëgimisë Përfundimi i studimit të fizibilitetit mbi stimujt Projektimi dhe fillimi i pilotimit të autonomisë Skema stimuluese të pilotuara Përfundimi i përhapjes kombëtare Rezultatet e monitorimit dhe vlerësimit të integruara në ciklin e ardhshëm të strategjisë	Korniza ligjore
	4.3 Promovimi i inovacionit dhe partneriteteve ndërsektoriale	4.3.1 Inovacion dhe partneritete	2027-29	Përfundimi i hartëzimit të aktorëve Prodhimi i kornizës konceptuale Shpallja e thirrjes për financim Numri i projekteve fituese të zbatuara Zgjerimi i partneriteteve Përfundimi i vlerësimit të ndikimit dhe përditësimi i prioritetëve	Cilësia e prodhimit
	4.4 Zhvillimi i të dhënave, statistikave dhe treguesve të ndikimit të trashëgimisë kombëtare	4.4.1 DIGIT.AL.INSIGHTS	2029-30	Metodologjia dhe protokollet e zhvilluara Treguesit pilot të përafruar me objektivat e UNESCO-s dhe OZHQ-ve (SDGs) Përfundimi i zbatimit kombëtar Të dhënat e DIGIT.AL.HERITAGE të futura në mjedisin analitik Nisja e modeleve të monitorimit dhe të të dhënave nga vizitorët Përfundimi i rishikimit dhe përditësimit për ciklin e ardhshëm	Ndërtimi i kapaciteteve

Treguesit e performancës përprioritetit “Nxitja e rritjes së industrive krijuese”

Qëllimi Strategjik	Objektivat	Aktivitetet	Viti	Treguesit kryesorë të performancës	Dimensioni
5. Krijimi i një ekosistemi të qëndrueshëm sipërmarrës dhe krijues	5.1 Krijimi i një kuadri të përshtatshëm ligjor (njohja e statusit të artistit)	5.1.1 Korniza Ligjore	2026-27	Miratimi dhe zbatimi i Ligjit “Për Statusin e Artistit” Ngritja dhe funksionalizimi i plotë i Sistemit të Regjistrimit dhe Certifikimit të Artistëve Numri i artistëve dhe profesionistëve të kulturës të regjistruar dhe të certifikuar në nivel kombëtar Numri i akteve nënligjore dhe të miratuara Rritje e aksesit të artistëve në skemat e mbrojtjes sociale, lehtësitë tatimore dhe të drejtat kontraktuale Numri dhe vlera totale e sponsorizimeve ose kontributeve private për artistë të certifikuar dhe projekte kulturore (të monitoruara përmes Këshillit të Arteve) Rritja e partneriteteve midis kompanive private dhe institucioneve kulturore (p.sh., përmes Art Bonus ose modeleve të bashkëprodhimit) Shkalla e kënaqësisë së palëve të interesuara nga konsultimet periodike me shoqatat e artistëve dhe sponsorët Indeksi i transparencës dhe performancës së Këshillit të Arteve në menaxhimin e mekanizmave të regjistrimit, certifikimit dhe sponsorizimit	Korniza ligjore
	5.2 Ngritja e programeve të mbështetjes financiare dhe politikave fiskale të favorshme	5.2.1 Reforma e Sistemit të Integruar të Granteve	2026-27	Krijimi i Fondit të Artit Fonde vjetore të mbledhura Fonde vjetore të shpërndara	Sistemi i granteve dhe financimit
		5.2.2 Stimuj për Investime Kulturore	2027-29	Përqindja e investimeve private në sektorin kulturor në raport me shpenzimet totale kulturore Numri dhe vlera e sponsorizimeve ose donacioneve kulturore që përfitojnë nga stimujt tatimorë Numri i kompanive dhe individëve që marrin pjesë në programet e stimujve fiskalë Shkalla e rritjes së projekteve kulturore dhe krijuese të bashkëprodhuara Raporti i kthimit fiskal (kreditet tatimore kundrejt rritjes së të ardhurave sektoriale)	Sistemi i granteve dhe financimit

	5.3 Nxitja e bashkëpunimit midis bizneseve kulturore dhe sektorëve të tjerë prodhues	5.3.1 Art dhe Zeje - Dizajnuar në Shqipëri	2027-29	Numri i Laboratorëve të Inovacionit Artizanal të themeluar dhe funksionalë Numri i partneriteteve ndër-sektoriale të formuara (kulturë x modë / turizëm / dizajn / teknologji) Numri i artizanëve / bizneseve kulturore të mbështetura përmes granteve ose mentorimit Numri i prototipeve/koleksioneve të produkteve të reja të zhvilluara Numri i fushatave promovuese ndërkombëtare të zbatuara (përfshirë ato të udhëhequra nga diaspora) Vlera e shitjeve të produkteve kulturore të gjeneruara përmes nismave të fokusuara në eksport	Strategjitë e tregut
		5.3.2 Zërat shqiptarë	2027-29	Numri i thirrjeve për mikro-grante të filluara në vit Numri i aplikimeve të pranuar për thirrje % e aplikimeve që vijnë nga territore të pashërbyera (rurale / bashki të largëta / komunitete të vogla etnike) % e aplikantëve të mbështetur me klinika/këshillim para aplikimit % e përfituesve të granteve që raportojnë vazhdimin e aktivitetit përtej ciklit të financimit % e partnerëve të zbatimit (institucione kulturore bashkiake / operatorë të pavarur) që përfundojnë modulet e ndërtimit të kapaciteteve Numri i bashkëpunimeve të reja / produkteve të reja krijuese të nxjerra nga praktikat e trashëgimisë (vetë-raportuar + studime rastesh)	Strategjitë e tregut
	5.4 Përmirësimi i aksesit në rrjetet e kreditit dhe investimeve	5.4.1 Instrumenti i Garancisë së Investimeve Kulturore	2027-29	Numri i përfitimeve nga garancia	Sistemi i granteve dhe financimit
		5.4.2 Engjëjt e Biznesit Kulturor dhe Rrjeti i Sipërmarrjeve	2027-29	Numri i startup-eve krijuese të mbështetura Numri i pjesëmarrësve në Forume Shuma e investuar	Sistemi i granteve dhe financimit

		5.4.3 Bonus krijues	2027-29	Numri i kontratave të reja dhe përdorimi i bonusit krijues	Sistemi i granteve dhe financimit
6. Promovimi i inovacionit digjital në industritë kulturore	6.1 Mundësimi i një ekosistemi bashkëpunues kulturor dhe krijues	6.1.1 AL CLOUD	2026-27	Vënia në punë e platformës kombëtare AL CLOUD Numri i institucioneve pilot të përfshira Numri i përdoruesve dhe projekteve bashkëpunuese të pritura Vëllimi i pasurive kulturore digjitale të ndara ose të bashkëprodhuara Përfundimi i integritetit të API-t me DIGIT.AL.HERITAGE Numri i granteve të dhëna për projekte të bashkëprodhimit digjital Shkalla e miratimit në muzetë dhe IKK-të rajonale Miratimi i kornizës së qeverisjes dhe qëndrueshmërisë	Mjete të reja
		6.1.2 Akademia Digjitale e IKK-ve	2026-27	Numri i programeve modulare të projektuara Korniza e mikro-kredencializimit e miratuar nga Ministria Partneritete të krijuara me universitete dhe ofrues teknologjie Numri i pjesëmarrësve në grupin pilot Kënaqësia e pjesëmarrësve dhe rezultatet e punësimit/sipërmarrjes Numri i mikro-kredencialeve të grumbullueshme të lëshuara Funksionimi i regjistrit kombëtar të profesionistëve të certifikuar të kulturës digjitale. Akademia e institucionalizuar me përditësime vjetore të kurrikulës	Ndërtimi i kapaciteteve
		6.1.3 Qendra e Inovacionit të Trashëgimisë dhe Sipërmarrjes Krijuese	2027-29	Përfundimi i hartëzimit kombëtar të aktorëve të inovacionit Numri i projekteve pilot të nisura Numri i laboratorëve rajonalë të inovacionit të aktivizuar Modeli i Tregimit Digjital të Diasporës në funksionim Krijimi i partneriteteve universitet-industri Numri i bizneseve të reja dhe projekteve kërkimore të mbështetura përmes granteve MTKS Konsolidimi i rrjetit kombëtar të qendrave të inovacionit në trashëgimi Përfundimi i vlerësimit përfundimtar të ndikimit	Cilësia e prodhimit

7. Përmirësimi i aksesit në tregjet rajonale dhe ndërkombëtare	7.1 Lehtësimi i bashkëpunimit ndërkufitar dhe shkëmbimeve kulturore	7.1.1 Marrëveshje bashkëpunimi	2026-27	Numri i Memorandumeve të Mirëkuptimit të nënshkruara Numri i aplikimeve në thirrjet e bashkëpunimit Numri i projekteve të bashkëpunimit	Diplomacia kulturore
	7.2 Ofrimi i mbështetjes për ndërkombëtarizimin e sipërmarrjeve krijuese	7.2.1 Fondi për Festivale dhe Panaiere	2026-27	Numri i IKK-ve të mbështetura nga Fondi për panaiert ndërkombëtare; Shuma totale e mbështetjes financiare në vit; Numri i panaiereve dhe festivaleve ndërkombëtare të ndjekura; Numri i eventeve ndërkombëtare ku Shqipëria zgjidhet "Vendi i vitit" ose një njohje ekuivalente speciale; Mbulimi mediatik dhe vizibiliteti ndërkombëtar (përmendjet në shtyp, shtrirja në mediat sociale, partneritetet ndërkombëtare në media, ...); Raporti vjetor i politikave dhe vlerësimi i ndikimit i prodhuar; Numri i marrëveshjeve dypalëshe të bashkëpunimit kulturor	Strategjitë e tregut
		7.2.2 Zyra e Mobilitetit dhe Projekteve	2026-27	Numri i aplikimeve për projekte në programe të tjera Numri i projekteve të financuara përmes programeve publike Numri i mobiliteteve të aktivizuara	Diplomacia kulturore
		7.2.3 Programi i Çmimeve Kombëtare të Arteve	2027-29	Numri i aplikimeve të pranuar sipas kategorisë dhe disiplinës. Numri i çmimeve të akorduara (Artistë të Konsoliduar / Artistë në Zhvillim) dhe shpërndarja territoriale e përfituesve. Numri i prodhimeve të reja të realizuara falë granteve të prodhimit. Numri i rezidencave dhe veprimeve të lëvizshmërisë ndërkombëtare të aktivizuara për fituesit. Prania e fituesve në festivale, bienale, rrjete ndërkombëtare dhe mbulimi në media kombëtare dhe ndërkombëtare	Cilësia e prodhimit

7.6 Treguesit e performancës përprioritetit “Zhvillimi i infrastrukturës kulturore”

Qëllimi Strategjik	Objektivat	Aktivitetet	Viti	Treguesit kryesorë të performancës	Dimension
8. Zgjerimi dhe modernizimi i infrastrukturës kulturore materiale dhe jomateriale në nivel kombëtar	8.1 Zvogëlimi i hendekut të mundësive midis prodhuesve dhe konsumatorëve kulturorë në zonat urbane dhe rurale	8.1.1 Qendrat Kulturore si Qendra Krijuese	2026-27	Krijimi ose përmirësimi i 10 qendrave të reja krijuese deri në vitin 2030 në të gjithë vendin në zonat rurale (Të paktën) 40% e totalit të qendrave të vendosura në zona jo-urbane ose rurale Rritje prej 25% e shkallës së pjesëmarrjes në aktivitetet kulturore në bashkitë e synuara Numri i marrëveshjeve të bashkëfinancimit të nënshkruara me partnerë lokalë dhe privatë Institucionalizimi dhe futja në punë e Rrjetit Kombëtar të Qendrave Krijuese deri në vitin 2030	Zhvillimi i audiencës
		8.1.2 Zhvillimi i muzeve të rinj në Shqipëri	2027-29	Përfundimi i Dizajnit Vizitat: 50,000+ vizitorë unikë vjetorë pas 5 vitesh Qëndrueshmëria Financiare: Sigurimi i 1 milion euro financim nga shumë burime për muze.	Cilësia e prodhimit
		8.1.3 Ringjallja e Kullave Tradicionale në Veriun e Shqipërisë	2026-27	Numri i kullave të ripërdorura Numri i përdoruesve dhe vizitorëve Numri i integritetit në rrugët kulturore kombëtare	Cilësia e prodhimit
		8.1.4 Programi Kombëtar i Artit Publik dhe Kulturës Urbane	2027-29	Numri i projekteve të artit publik të porositura në kuadër të programit të ri (sipas vitit dhe qytetit/rajonit). Numri i bashkive që zbatojnë standardet dhe procedurat kombëtare për artin publik. Numri i projekteve pilot të përfunduara dhe të vlerësuara. Përqindja e projekteve me angazhim të dokumentuar të komunitetit dhe me reagime pozitive. Përqindja e veprave të mbuluara nga një plan aktiv mirëmbajtjeje dhe protokoll konservimi.	Nxitja e rritjes së industrive krijuese
	8.2 Forcimi i sistemit të prodhimit kulturor për të rritur kapacitetin dhe	8.2.1 Përmirësimi i Infrastrukturës së Prodhimit Kulturor	2027-29	Vlerësimi kombëtar i përfunduar deri në vitin 2026 Numri i operatorëve që përfitojnë nga skema e granteve të infrastrukturës Numri i partneriteteve rajonale të prodhimit të themeluara Rritja e veprave të bashkëprodhuara dhe marrëveshjeve të përdorimit të përbashkët (+30% deri në vitin 2030) Përmirësime të matura në kapacitetin rajonal të prodhimit dhe treguesit e punësimit	Cilësia e prodhimit

	qëndrueshmërinë e përgjithshme të sektorit				
		8.2.2 Këshilli i artit	2026-27	Miratimi dhe zbatimi i Ligjit “Për Statusin e Artistit” Themelimi dhe funksionaliteti i plotë i Këshillit të Artit Numri i projekteve të financuara Indeksi i diversitetit të përzierjes së financimit Vetëmjaftueshmëri me 60% fonde nga burime jo-MTKS	Mjete të reja
	8.3 Promovimi i zhvillimit dhe miratimit të zgjidhjeve teknologjike për të rritur efikasitetin dhe efektivitetin e organizatave	8.3.1 Plani Kombëtar “Kultura e Ndërlidhur”	2026-27	Përfundimi i vlerësimit kombëtar të nevojave Funksionimi i grupit të punës për Kulturën Digjitale Miratimi i planit kombëtar “Kultura e Ndërlidhur” % e institucioneve kulturore me internet me brez të gjerë dhe Ëi-Fi publik Numri i institucioneve GLAM të pajisura me mjete digjitale të standardizuara Ngritja e sistemeve pilot të mbledhjes së të dhënave Përfundimi i auditimeve vjetore të sigurisë kibernetike dhe miratimi i standardeve minimale Rritje e institucioneve që përmbushin pragjet bazë të maturimit digjital	Mjete të reja
		8.3.2 VISIT AL Mjete ndërveprimi për kulturën	2026-27	Përfundimi i hartëzimit kombëtar të sistemeve të biletave Standardet e integritetit VISIT.AL të miratuara Numri i muzeve që pilotojnë modulet VISIT.AL Publikimi i aplikacionit të Muzeve Kombëtarë (alfa/beta) Numri i institucioneve të integruara në panelin e VISIT.AL Disponueshmëria e analizave në kohë reale mbi pjesëmarrjen/të ardhurat/demografinë Vendosja e veçorive të drejtuara nga IA (rrjedha parashikuese, përvoja të personalizuar) Metrikat e angazhimit të përdoruesit (shkarkimet, përdoruesit aktivë, dërgimet e reagimeve)	Mjete të reja
		8.3.3 Parku i Artit – Kinostudio	2027-29	Numri i vizitorëve/pjesëmarrësve në aktivitete nga komuniteti lokal, nga qyteti i Tiranës, nga qytete të tjera të Shqipërisë dhe nga jashtë vendit; Numri i nismave të zhvilluara në partneritet me institucione të tjera kulturore me seli në Tiranë ose ndërkombëtarisht; Numri i aktiviteteve të hartuara posaçërisht për shkollat, i ndarë sipas nivelit arsimor (nga fillorja në universitet);	Cilësia e prodhimit

				Numri i partneriteteve të zhvilluara me sektorin jofitimprurës, institucione të tjera publike (përfshirë shkollat) dhe sektorin privat (kompanitë dhe shkollat private) Qëndrueshmëri financiare (fondet publike, kontributet private, të ardhurat direkte)	
		8.3.4 "Culturalb", Platforma Kombëtare e Brandingut Kulturor dhe Promovimit Dixhital	2026– 2027	Numri i organizatave dhe sipërmarrjeve të regjistruara dhe që publikojnë në mënyrë aktive në platformë. Numri i eventeve dhe aktiviteteve të listuara çdo vit. Trafiku i platformës (përdorues unikë, sesione) sipas segmentit të audiencës (vendas, diasporë, ndërkombëtar). Tregues të angazhimit (abonime në buletin, ndërveprime në rrjete sociale, shpërndarje përmbajtjeje, kohë qëndrimi në faqe). Referime ndërmjet “Cultura Alb” dhe VISIT AL / portaleve zyrtare të turizmit. Rritje e raportuar e dukshmërisë ose e numrit të audiencave për organizatat dhe sipërmarrjet krijuese pjesëmarrëse.	Diplomacia kulturore
	8.4 Koordinimi i strategjisë së kulturës dhe strategjisë së turizmit	8.4.1 Infrastruktura e Integruar Kulturore dhe Zhvillimi i Turizmit	2029–30	Numri i bashkive me departamente funksionale për kulturën me kompetenca të përcaktuara ligjore Publikimi i raportit vjetor të zbatimit (korniza kombëtare e monitorimit për zbatimin e ligjeve dhe politikave kulturore) Numri i bashkive me mekanizma të përcaktuar financimi kulturor dhe linja buxhetore për kulturën	Diplomacia kulturore

7.7 Treguesit e performancës përprioritetin “Promovimi i përfshirjes dhe aksesueshmërisë”

Qëllimi Strategjik	Objektivat	Aktivitetet	Viti	Treguesit kryesorë të performancës	Dimensioni
9. Sigurimi i aksesit të barabartë në kulturë për të gjitha grupet shoqërore	9.1 Zbatimi i politikave që nxisin përfshirjen e minoriteteve, grave dhe personave me aftësi të kufizuara	9.1.1 Grupi Kombëtar i Punës për Përfshirjen Kulturore	2026–27	Një sërë treguesish kombëtarë të pjesëmarrjes kulturore të përcaktuar dhe të miratuar Krijimi i bazës së të dhënave qendrore operative mbi pjesëmarrjen kulturore Numri i burimeve të të dhënave të integruara Publikimi i Raportit të parë Kombëtar mbi Pjesëmarrjen Kulturore % e bashkive që kontribuojnë të dhëna në sistem	Zhvillimi i audiencës

	9.2 Zhvillimi i programeve kulturore që synojnë grupet vulnerabël	9.2.1 Krijimtaria Gjithëpërfshirëse	2027-29	Numri i projekteve kulturore dhe krijuese të nisura për grupet vulnerabël Përqindja e institucioneve me plane të miratuara të aksesueshmërisë % e siteve kulturore që përmbushin standardet e aksesueshmërisë % e institucioneve me programe vjetore gjithëpërfshirëse Nisma të përbashkëta të Ministrisë së Shëndetësisë dhe MTKS që lidhin kulturën dhe shëndetin/mirëqenien mendore % e bashkive që zbatojnë nisma kulturore dhe shëndetësore	Zhvillimi i audiencës
		9.2.2 Karta Universale Vjetore e Hyrjes në Muze	2026-27	Raporti vjetor i performancës (modelet e përdorimit, kostot, shkallët e pjesëmarrjes në të gjitha llojet e muzeve dhe kënaqësia e vizitorëve) N i vizitave në muze me Kartë kundrejt N i vizitave pa Kartë	Zhvillimi i audiencës
		9.2.3 Programi Kombëtar i Promovimit të Leximit në Familje	2027-29	Numri i nismave të përbashkëta të Ministrisë së Shëndetësisë dhe MTKS-së që lidhin kulturën dhe shëndetin/mirëqenien mendore % e bashkive që zbatojnë nisma kulturore dhe shëndetësore	Zhvillimi i audiencës
	9.3 Promovimi i pjesëmarrjes aktive në proceset kulturore nga të gjithë qytetarët	9.3.1 Këshillat Bashkiake të Pjesëmarrjes Kulturore	2029-30	Numri i bashkive që krijojnë KBPK funksionale; Numri i qytetarëve të angazhuar në aktivitetet e këshillit çdo vit; Përqindja e rekomandimeve të këshillit të integruara në planet kulturore bashkiake; Rritja e shkallës së pjesëmarrjes kulturore (e ndarë sipas moshës, gjinisë dhe statusit të pakicës) Statistikat e funksionalitetit dhe përdorimit të platformës së pjesëmarrjes digjitale.	Zhvillimi i audiencës
	9.4 Vlerësimi dhe monitorimi i efektivitetit të politikave gjithëpërfshirëse	9.4.1 Sistemi i monitorimit mbi pjesëmarrjen kulturore	2026-27	Një sërë treguesish kombëtarë të pjesëmarrjes kulturore të përcaktuar dhe të miratuar Krijimi i bazës së të dhënave qendrore operative mbi pjesëmarrjen kulturore Numri i burimeve të të dhënave të integruara Publikimi i Raportit të parë Kombëtar mbi Pjesëmarrjen Kulturore % e bashkive që kontribuojnë të dhëna në sistem	Mjete të reja
10. Promovimi i diversitetit kulturor dhe dialogut ndërkulturor	10.1 Lehtësimi i shkëmbimeve dhe bashkëpunimeve kulturore midis	10.1.1 Javët e Kulturës	2026-27	Krijimi dhe miratimi formal i grupit ndërinstitucional të koordinimit dhe i kalendarit vjetor të planifikimit. Numri i qyteteve dhe rajoneve pritëse jashtë Tiranës që marrin pjesë në çdo edicion. Numri i eventeve kryesore shumëqytetëshe të kuruara dhe të zbatuara çdo vit. Numri i institucioneve dhe operatorëve të akredituar me etiketën “Partner i Javëve Ndërkombëtare të Kulturës”.	Cilësia e prodhimit

	komuniteteve të ndryshme			Numri i pjesëmarrësve në aktivitetet e Javëve Ndërkombëtare të Kulturës (të ndarë sipas gjinisë, moshës, rajonit). Numri i partnerëve ndërkombëtarë të përfshirë (ambasada, institute kulturore, organizata ndërkombëtare). Vlerësim i ndikimit turistik dhe territorial (numri i vizitorëve në qytetet pritëse gjatë periudhës së programit, kohëzgjatja mesatare e qëndrimit, tregues të lidhur me turizmin kulturor, kur të dhënat janë të disponueshme).	
		10.1.2 Programi i Rezidencës “Urat Kulturore”.	2027–29	Vendndodhjet pilot N janë përzgjedhur dhe miratuar zyrtarisht Projekte të financuara/të nisura Numri i programeve aktive të rezidencës krijuese ndërkombëtare N Zotimi për Investim në €	Cilësia e prodhimit
11. Përmirësimi i aksesit kulturor përmes mjeteve digjitale dhe fizike. Shfrytëzimi i transformimit digjital si një mjet për përfshirjen kulturore, aksesin dhe pjesëmarrjen, duke kapërcyer barrierat ekonomike, gjuhësore dhe fizike.	11.1 Ndërtimi i kornizës për institucionet kulturore në këtë fushë	11.1.1 Programi i Ndërtimit të Kapaciteteve Gjithëpërfshirëse	2026–27	% e koleksioneve/programeve të disponueshme në mënyrë digjitale % e institucioneve me programe vjetore gjithëpërfshirëse Numri i programeve të trajnimit ose inkubatorëve të disponueshëm në mënyrë digjitale për industrinë kulturore dhe krijuese (IKK) të krijuara në nivel bashkiak ose rajonal (MM, bashkitë, AIDA) Numri i platformave digjitale të financuara që përmbushin standardet e aksesueshmërisë Pjesa e përmbytjes së digjitalizuar të muzeve dhe arkivave kombëtare e arritshme në internet	Ndërtimi i kapaciteteve
	11.2 Promovimi i aksesit universal dhe lëvizshmërisë inteligjente	11.2.1 Programi “Kultura në lëvizje”	2026–27	Numri i njësive mobile të vendosura në të gjithë vendin Numri i bashkive dhe komuniteteve të arritura Pjesëmarrësit vjetorë në aktivitetet e Programit “Kultura në Lëvizje” Rritja e përqindjes së pjesëmarrjes kulturore në zonat rurale dhe të largëta (+30% deri në vitin 2030) Integrimi i përmbytjes mobile me Platformën e Trashëgimisë Digjitale	Zhvillimi i audiencës
	11.3 Promovimi i pjesëmarrjes së audiencës dhe mbledhjes së burimeve nga publiku për të zbatuar dokumentacionin	11.3.1 Sinergjitë mes Trashëgimisë së Hapur dhe GLAM	2027–29	Lançimi kombëtar i “ËikiHeritage Albania” Numri i pjesëmarrësve në nismat e burimeve të gjera Vëllimi i kontributeve fotografike dhe të metadatave të paraqitura % e kontributeve të validuara dhe të integruara në TRASHËGIMINË DIGJITALE Numri i maratonave të redaktimit dhe eventeve “Ëiki Loves Monuments” të organizuara çdo vit Numri i partneriteteve të binjakëzimit të krijuara me institucionet e EU GLAM	Cilësia e prodhimit

	digjital dhe inventarët e trashëgimisë kulturore shqiptare			Rritje e pasurive të trashëgimisë së dokumentuar, veçanërisht në rajonet e nën-përfaqësuar	
12. Edukimi mbi ndërgjegjësimin kulturor dhe shoqëror	12.1 Integrimi i temave të përfshirjes dhe respektit kulturor në komunikim dhe në kurrikulat shkollore	12.1.1 Laboratori i Kurrikulave Gjithëpërfshirëse	2026-27	Rishikimi kombëtar i kurrikulës i përfunduar deri në vitin 2026 Numri i shkollave që integrojnë module kulturore gjithëpërfshirëse të rishikuara Numri i materialeve edukative digjitale të prodhuara dhe të shpërndara Përqindja e mësuesve të trajnuar në arsimin kulturor gjithëpërfshirës (+40% deri në vitin 2030) Rritje e matur e pjesëmarrjes së studentëve në aktivitetet kulturore dhe të trashëgimisë	Cilësia e prodhimit
		12.1.2 Rrjeti Kombëtar i Qendrave Kulturore për Fëmijë	2027-29	Numri i qendrave kulturore për fëmijë të krijuara dhe funksionale sipas kuadrit kombëtar. Shpërndarja gjeografike e qendrave (kryeqyteti kundrejt qyteteve të tjera dhe zonave periferike). Numri i fëmijëve që marrin pjesë çdo vit në programet e qendrave, i ndarë sipas moshës, gjinisë dhe sfondit socio-ekonomik. Numri i shkollave dhe klasave të përfshira në partneritete me qendrat. Numri i stafit të trajnuar në metoda të edukimit artistik gjithëpërfshirës dhe të aksesueshëm.	Zhvillimi i audiencës
		12.1.3 Edukimi përmes Kulturës	2026-27	Numri i shkollave dhe klasave të përfshira në partneritete me institucione kulturore. Numri i nxënësve që marrin pjesë çdo vit në aktivitetet e “Edukimi përmes Kulturës” (i ndarë sipas moshës, gjinisë, rajonit dhe sfondit socio-ekonomik). Përqindja e kurrikulave të përditësuara në nivel kombëtar për të përfshirë komponentë të artit dhe trashëgimisë. Numri i mësuesve dhe edukatorëve të trajnuar në metodologjitë e integritit të arteve. Numri i aktiviteteve dhe vizitave kulturore të organizuara në kuadër të programit, me mbulim territorial (Tiranë kundrejt rajoneve).	Zhvillimi i audiencës

8. Financimi dhe operacionalizimi i strategjisë

Në këtë seksion, paraqiten treguesit financiarë dhe buxhetorë për zhvillimin dhe zbatimin e strategjisë. Arsyetimi lidhet me përafrimin e Shqipërisë me investimet në kulturë dhe rekreacion të vendeve të BE-së.

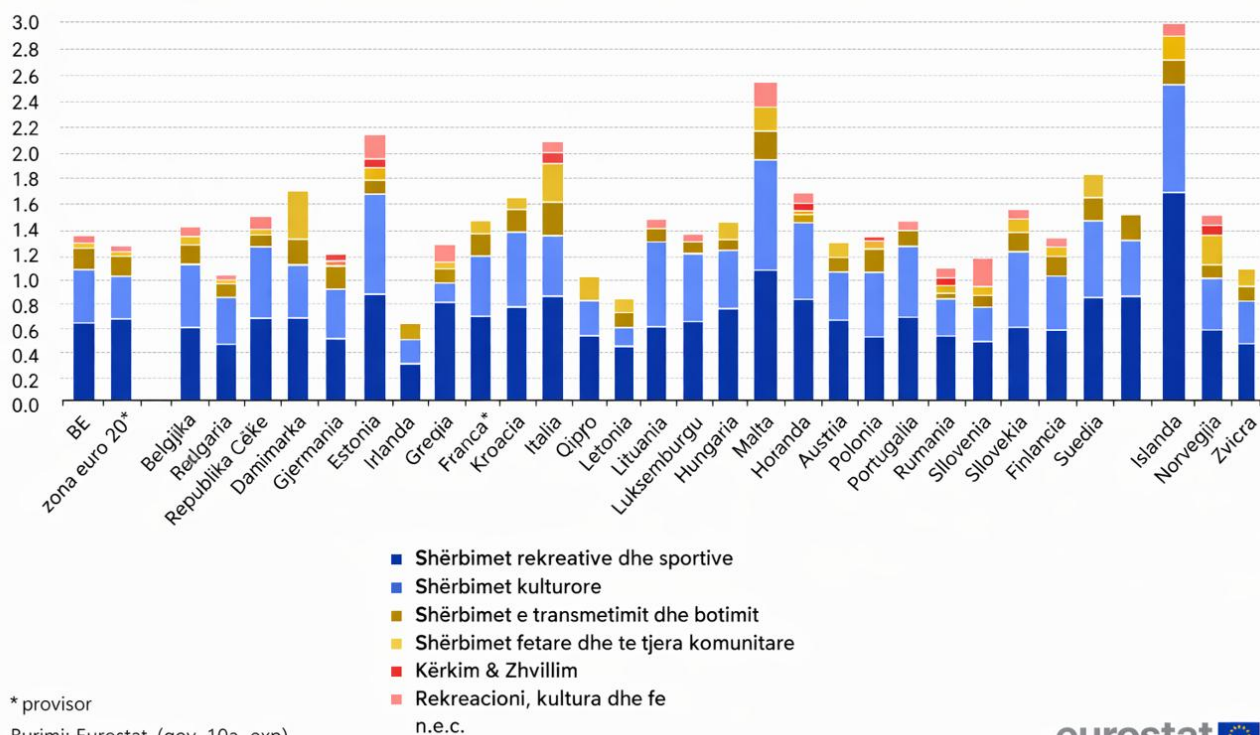
8.1 Buxheti dhe arsyetimi financiar

Dimensioni financiar i Strategjisë Kombëtare për Kulturën 2026–2030 është konceptuar për të siguruar si fizibilitetin ashtu edhe qëndrueshmërinë afatgjatë, duke i përafruar investimet kulturore të Shqipërisë me standardet evropiane. Strategjia bazohet në një vlerësim realist të shpenzimeve publike ekzistuese.

të plotësuara nga rrjedha të reja financimi kombëtare dhe ndërkombëtare, dhe të udhëhequra nga objektivi i rritjes progresive të investimeve kulturore si pjesë e PBB-së.

Sipas Eurostat (2023), shpenzimet mesatare të shteteve anëtare të BE-së për rekreacion, kulturë dhe fe arrijnë në afërsisht 1.2% të PBB-së.

Shpenzimet totale të qeverisë për rekreacion, kulturë dhe fe, 2023
(% e PBB-së)

Në të kundërt, niveli i shpenzimeve publike në këtë sektor në vitet e kaluara në Shqipëri është rreth 0.3% - 0,5% e PBB-së, siç tregohet edhe në Programin e Reformës Ekonomike të Shqipërisë 2025–2027, i cili përcakton një diapazon të parashikuar midis 0.3% dhe 0.5% të PBB-së për shpenzimet kulturore dhe rekreative, ndër nivelet më të ulëta në Evropë (Berberi e Tummers 2025, f. 5).

Projektbuxheti i vitit 2026 për Ministrinë e Turizmit, Kulturës dhe Sporteve pasqyron sa vijon:

- Buxheti total prej 7.4 miliardë lekësh për MTKS (+20% krahasuar me vitin 2025)
- Kultura: 4.95 miliardë lekë, 67% e fondeve të Ministrisë, +19.4% krahasuar me vitin 2025
- Turizmi: 919 milionë lekë, në mbështetje të zhvillimit të qëndrueshëm të sektorit
- Sporti: 834.6 milionë lekë, +32% krahasuar me vitin e kaluar
- Rinia: 285.8 milionë lekë, për financimin e politikave rinor

Shoqëria civile, veçanërisht Skena e Pavarur Kulturore (SPK), ka argumentuar se kjo shifër është e pamjaftueshme dhe ka bërë thirrje për rritjen e shpenzimeve publike për kulturën në 2% të PBB-së. Raporti i Auditimit të Kontrollit të Lartë të Shtetit ka vënë në dukje vazhdimisht ekzekutimin e dobët të buxheteve të trashëgimisë kulturore, veçanërisht për ndërhyrjet kapitale, ku normat e shpërndarjes mbeten shumë të ulëta krahasuar me alokimet. Raportet gjithashtu theksojnë se planifikimi i buxhetit nuk ofron linja të qarta ose të dedikuara për pasuritë në Listën e Trashëgimisë Botërore, duke kufizuar transparencën dhe përparësitë efektive (KLSH, 2024). Në përputhje me detyrimet ndërkombëtare në fushën e trashëgimisë, të cilat vendosin përgjegjësinë parësore mbi shtetin, funksionet bazë të mbrojtjes së trashëgimisë kërkojnë financim publik të parashikueshëm dhe nuk duhet të varen nga ciklet konkurruese të projekteve, duke forcuar argumentin për një alokim bazë më të lartë nga Ministria e Financave.

Përfshirja e sektorit privat mbetet e kufizuar. Ligjet ekzistuese të sponsorizimit dhe instrumentet e PPP-ve në përgjithësi janë vlerësuar si joefektive për sektorin kulturor, për shkak të stimuljeve të dobët dhe mangësive në zbatim (Kern, 2018, f. 12). Kufizimet ligjore kombëtare janë identifikuar gjithashtu si penguese për aftësinë e Shqipërisë për të bashkëfinancuar projektet e Creative Europe (Kern, 2018, f. 15). Që atëherë, Shqipëria ka rritur pjesëmarrjen si partnere në projektet e Creative Europe, megjithëse liderhipi dhe kapaciteti i bashkëfinancimit vendas mbeten sfida të vazhdueshme. Ndërsa Shqipëria i afrohet integritimit në BE, sektori kulturor do të duhet gjithnjë e më shumë të përmbushë standardet administrative, financiare dhe të menaxhimit të projekteve të kërkuara nga programe të tilla si Horizon Europe dhe

Creative Europe. Megjithëse do të nevojiteshin të dhëna më të fundit për të kapur plotësisht dinamikën aktuale, këto barrierë strukturore ende përmenden shpesh në diskutimet mbi politikën.

Mospërputhja me vendet e tjera të BE-së nxjerr në pah në fakt nevojën për një rrugë të strukturuar dhe realiste të rritjes financiare.

Prandaj, Strategjia përcakton një objektiv afatmesëm për arritjen e 1-1,2% të PBB-së të dedikuar për kulturën dhe rekreacionin në planin afatgjatë, – në përputhje me mesataren e BE-së dhe me shtete si Rumania dhe Bullgaria, por edhe Italia, duke dyfishuar në mënyrë efektive nivelin aktual të investimeve dhe duke e vendosur Shqipërinë në një trajektore të qëndrueshme drejt mesatares evropiane.

Modeli financiar i Strategjisë është ndërtuar mbi tri rrjedha plotësuese financimi që sigurojnë si vazhdimësi ashtu edhe inovacion në financimin e sektorit:

1. **Fondet ekzistuese për kulturën** – që korrespondon me afërsisht 4 miliardë lekë në vit, që përfaqëson mesataren historike të alokimeve kombëtare për artet, kulturën dhe trashëgiminë. Këto burime do të ridrejtohen dhe racionalizohen pjesërisht për t'u përshtatur me prioritetet e reja strategjike dhe për të maksimizuar ndikimin e tyre.
2. **Shpërndarje të reja publike** – burime shtesë buxhetore që do të mobilizohen nga Ministria, veçanërisht në fazën fillestare të zbatimit (2026–2027), për të mbuluar forcimin institucional, projektet kryesore dhe investimet në infrastrukturë.
3. **Burime të jashtme dhe plotësuese** – duke përfshirë fondet ndërkombëtare, stimujt fiskalë, partneritetet publik-privat dhe mekanizmat e mbledhjes së fondeve. Këto do të shfrytëzojnë kontributet nga programet e BE-së dhe donatorët dypalësh, si dhe skemat kombëtare të stimujve tatimorë dhe nismat e angazhimit të diasporës.

Strategjia së pari përcakton nevojën për të rritur në mënyrë të qëndrueshme këtë alokim në 7 miliardë lekë në vit, duke rritur gradualisht buxhetin total të MTKS-së, me fokus në komponentin kulturor.

Me koston vjetore të vlerësuar të Strategjisë në rreth 10 miliardë lekë, Shteti do të kontribuonte me 70%, ndërsa fondet e BE-së, IPA III, Banka Botërore dhe bashkëpunimi dypalësh i donatorëve do të siguronin pjesën tjetër, të plotësuar nga donacionet, sponsorizimet, stimujt tatimorë dhe mbledhja e fondeve nga diaspora që kontribuojnë përkatësisht me 15% dhe 10%. Me kalimin e kohës, ndërsa

kontributet e jashtme rriten, ndarja e drejtpërdrejtë e buxhetit të Shtetit për zbatimin e strategjisë mund të ulet në përputhje me rrethanat.

Burimi i Financimit	Përshkrimi	Pjesa e vlerësuar (2026–2030)
Fondet e rialokuara nga Buxheti i Shtetit	Një fond bazë prej afërsisht 4 miliardë lekësh në vit, i ridrejtuar drejt prioriteteve strategjike.	40%
Buxheti i Shtetit Alokime të reja	Rritje vjetore prej 3 miliardë lekësh (2026–2027) për fazën fillestare, pastaj stabilizim.	30%
Fondet Ndërkombëtare dhe të BE-së	Fondet e BE-së, IPA III, Banka Botërore dhe bashkëpunimi dypalësh i donatorëve.	15%
Stimuj privatë dhe fiskalë	Donacione, sponsorizime, stimuj tatimorë dhe mbledhje fondesh nga diaspora.	10%
Partneritetet Publiko-Private (PPP)	Investime të përbashkëta në infrastrukturën kulturore dhe qendrat e inovacionit.	5%

Zbatimi i Strategjisë parashikon një trajektore financiare me dy faza:

Faza 1: fillimi dhe nxitja për zbatimin e Strategjisë (2026–2027)

Gjatë dy viteve të para, Strategjia kërkon një rritje të shpenzimeve totale vjetore nga 4 miliardë lekë në afërsisht 7 miliardë lekë, që korrespondon me një nxitje buxhetore që synon fillimin e programeve kryesore, masave për ndërtimin e kapaciteteve dhe investimeve në infrastrukturë.

Faza 2: Konsolidimi dhe Qëndrueshmëria (2028–2030)

Nga viti 2028 e tutje, buxheti vjetor pritet të stabilizohet në një nivel të qëndrueshëm, me një kontribut të balancuar midis financimit shtetëror, bashkëfinancimit ndërkombëtar dhe pjesëmarrjes së sektorit privat. Diversifikimi progresiv i burimeve të të ardhurave do të zvogëlojë gradualisht varësinë nga shpenzimet publike të drejtpërdrejta, duke siguruar qëndrueshmëri ekonomike.

8.2 Mekanizmat për Qeverisje Financiare dhe Qëndrueshmëri

Deri në përfundim të zbatimit të Strategjisë, Ministria synon të arrijë:

- Një rritje progresive të shpenzimeve publike për kulturën dhe rekreacionin në 0.8% të PBB-së, duke rritur parashikimin e dhënë në Programin e Reformës Ekonomike të Shqipërisë 2025–2027 dhe në përputhje me trendet e BE-së.
- Një buxhet vjetor i qëndrueshëm kulturor prej afërsisht 7 miliardë lekësh, i mbështetur nga burime financimi të diversifikuara dhe të qëndrueshme.
- Një sistem financimi i integruar, transparent dhe pjesëmarrës, që kombinon burimet shtetërore, ndërkombëtare dhe private nën një menaxhim strategjik koherent.

Përmes këtij modeli, Strategjia përcakton një rrugë pragmatike, por edhe ambicioze, drejt përfundimit financiar të ekosistemit kulturor të Shqipërisë. Ajo balancon rritjen me qëndrueshmërinë, mobilizon partnerë të ndryshëm dhe i përshtat shpenzimet publike kulturore të Shqipërisë me standardet evropiane të efikasitetit, transparencës dhe ndikimit social.

Për të siguruar transparencë, llogaridhënie dhe efikasitet në menaxhimin e burimeve, Strategjia prezanton një sërë instrumentesh plotësuese të qeverisjes financiare:

Mjete Financiare të Dedikuara

- Krijimi i një fondi për trashëgiminë (përforcimi i Fondit ekzistues të Trashëgimisë Kulturore të parashikuar në ligjin nr.27/2018, i ndryshuar dhe në VKM 737/2020, e ndryshuar) bashkimi i burimeve publike, private dhe ndërkombëtare, të synuara posaçërisht për financimin dhe funksionalizimin e strategjisë, që do të funksiononte si një fond barazimi dhe si një mjet për mbledhjen e donacioneve, i menaxhuar nga një bord drejtues brenda Ministrisë.
- Rikrijimi i një Këshilli për Artin me fokus mbledhjen dhe rishpërndarjen e fondeve. Këshilli i Artit do të përcaktohet qartë si një entitet që funksionon nën MTKS, por i pajisur me autonomi që i mundëson të sigurojë fonde nga burime të shumëfishta: buxheti i Ministrisë, sponsorizimet, të ardhurat e gjeneruara nga turistët (si taksat turistike, sipas modelit të përdorur për trashëgiminë, shih më poshtë), kursimet e gjeneruara nga procedurat e prokurimit publik, donacione dhe fonde ndërkombëtare. Duke pasur parasysh rritjen e ndjeshme të turizmit në nivel kombëtar, të ardhurat nga taksat turistike do të siguronin financim të qëndrueshëm në kohë. Shih veprimin 8.2.2 Këshilli i Artit në Dokumentin e Veprimeve të Detajuara.

Mekanizma Angazhimi të Sektorit Privat dhe Qytetarëve:

- Përfshirja e stimuljeve fiskalë dhe skemave të hapjes së bizneseve (start-ups) për të inkurajuar investimet private, donacionet dhe sponsorizimet e korporatave në sektorin kulturor sipas modelit rumun “Cultura face Bine”, i ndërtuar rreth një Fondi të Posaçëm për Kulturën që kapitalizohet përmes sponsorizimeve të vazhdueshme nga bizneset.
- Vendosja e një alokimi të posaçëm nga të ardhurat e turizmit, që parashikon transferimin e 8–12% të të ardhurave nga taksa kombëtare e turizmit drejtpërdrejt në Fondin e Trashëgimisë. Duke u mbështetur në praktikat ndërkombëtare të mjeteve fiskale të lidhura me turizmin që mbështesin në mënyrë efektive trashëgiminë, kjo masë do të krijonte një burim financimi të parashikueshëm dhe të qëndrueshëm. Ky alokim do të ishte i mbrojtur ligjërisht përmes ndryshimeve në taksat e turizmit dhe do të shoqërohej me raportim vjetor publik, ndërsa një klauzolë për rritjen e përqindjes do të lejonte që përqindja të rritej me rritjen e të ardhurave nga turizmi. Sipas Strategjisë Kombëtare për Turizmin 2024–2030, të ardhurat nga taksat e turizmit prej 21.63 milionë eurosh në vitin 2023 parashikohet të arrijnë në 70.5 milionë euro deri në vitin 2030; një alokim prej 8% do të përbënte afërsisht 1.73 milionë euro në vitin 2023 dhe 5.64 milionë euro në vitin 2030, ndërsa një kalim në 12% mund të gjeneronte rreth 8.46 milionë euro deri në vitin 2030. **Këto parashikime ilustrojnë se si një përqindje modeste mund të ndërtojë një burim të qëndrueshëm dhe afatgjatë të financimit të trashëgimisë, duke ruajtur njëkohësisht shumicën e të ardhurave nga turizmi për prioritetet e tjera.**

Autonomia Institucionale dhe të Ardhurat Tregtare:

Një burim shtesë të ardhurash mund të vijë nga rritja e shkallës së autonomisë operacionale të muzeve, e lidhur gjithashtu me rishikimin e politikave të çmimeve të biletave dhe me mundësinë për ofrimin e shërbimeve me karakter tregtar. Forcimi i autonomisë institucionale, siç parashikohet në Veprimet 2.2.1 Modernizimi i sistemit muzeor dhe 4.2.1 Financimi i qëndrueshëm i trashëgimisë, do t’u mundësonte muzeve të mbajnë dhe të riinvestojnë në mënyrë strategjike të ardhurat e gjeneruara nga burime të diversifikuara, përfshirë tarifa hyrjeje të diferencuara për rezidentët vendas dhe turistët ndërkombëtarë; dhënien me qira të hapësirave për aktivitete private (si evente korporative, xhirime filmike etj); shërbime projektimi dhe huadhënie ekspozitash brenda dhe jashtë vendit; tregtim produktesh përmes dyqaneve muzeore; shërbimesh katering; licencim të përmbajtjeve digjitale dhe riprodhimeve; programe edukative të specializuara. Kalimi nga një model i centralizuar i përqendrimit të të ardhurave drejt një kuadri të menaxhimit financiar autonom do t’u mundësonte institucioneve të reagojnë në mënyrë dinamike ndaj mundësive të tregut, të investojnë në përmirësimin e cilësisë dhe të zhvillojnë modele biznesi të qëndrueshme që plotësojnë financimin publik, duke garantuar njëkohësisht akses të barabartë për qytetarët shqiptarë (shih Veprimin 9.2.2 Karta Universale Vjetore e Aksesit në Muze) *Qasje e balancuar ndaj çmimit të biletave:* Duke

marrë në konsideratë diferencën aktuale të fuqisë blerëse midis qytetarëve shqiptarë dhe atyre evropianë, si dhe synimin për të ruajtur akses të gjerë në pjesëmarrjen kulturore, rekomandohet që zhvillimi i këtij burimi të ardhurash të balancohet me instrumente akses falas për qytetarët. Kjo qasje mbështetet edhe nga fakti se të ardhurat nga biletat mbulojnë vetëm një pjesë të kufizuar të nevojave operacionale të institucioneve kulturore në shumicën e konteksteve ndërkombëtare. Edhe muzetë me numër të lartë vizitorësh zakonisht sigurojnë vetëm 15–30% të të ardhurave totale nga tarifat e hyrjes. Për këtë arsye, politikat e çmimeve duhet të kalibrohen me kujdes për të plotësuar, dhe jo për të zëvendësuar, financimin publik. Paralelisht, duhet të zbatohen instrumente si Karta Universale Vjetore e Aksesit në Muze (Veprimi 9.2.2); ditë me hyrje falas; programe të targetuara për grupet në nevojë. Këta mekanizma synojnë heqjen e barrierave ekonomike për pjesëmarrjen kulturore të rezidentëve shqiptarë, paga mesatare mujore prej rreth 860 euro e bën edhe një tarifë modeste hyrjeje një shpenzim të ndjeshëm për familjet, ndërkohë që u mundësojnë institucioneve të gjenerojnë të ardhura plotësuese të konsiderueshme nga turistët ndërkombëtarë me fuqi blerëse më të lartë.

Ky model i balancuar siguron që optimizimi i të ardhurave të mos cenojë angazhimin themelor të Strategjisë për barazi territoriale, përfshirje sociale dhe demokratizim të aksesit në trashëgiminë kulturore dhe krijimtarinë bashkëkohore. Pas një pilotimi fillestar në sektorin muzeor, kjo qasje mund të shtrihet edhe në artet skenike dhe prodhime të tjera kulturore, duke përshtatur parimet e çmimeve të diferencuara, mbajtjes së të ardhurave dhe aksesit të barabartë në teatro, salla koncertesh, festivale dhe forma të tjera programimi kulturor.

Menaxhimi, Monitorimi dhe Ndërtimi i Kapaciteteve:

- Integrimi i mjeteve të **monitorimit financiar** brenda sistemeve të menaxhimit të Ministrisë për të siguruar ndjekjen e buxhetit në kohë reale dhe vlerësimin e ndikimit.
- **Programet e ngritjes së kapaciteteve** për institucionet dhe profesionistët në sektorin e kulturës në mbledhjen e fondeve, menaxhimin e projekteve dhe qeverisjen financiare.
- Përforcimi i **skemave transparente dhe konkurruese të granteve**, të arritshme si për institucionet publike ashtu edhe për operatorët e pavarur.

8.2.1 Operacionalizimi i Strategjisë

Për të operacionalizuar në mënyrë efektive Strategjinë dhe për të finalizuar kornizën e saj financiare, Ministria do të ngrejë një grup pune përgjegjëse për strategjinë, e cila do të koordinojë me stafin e Ministrisë, dhe do të lehtësojë zhvillimin e projekteve ekzekutive të shoqëruara me një analizë të thelluar të kapitujve të shpenzimeve, personelit institucional dhe strukturave të kostos. Ky proces do të fillojë me një hartëzim të detajuar të përbërjes aktuale të shpenzimeve, duke identifikuar shpërndarjen aktuale për program, institucion dhe funksion brenda mandatit kulturor të Ministrisë. Bazuar në këtë fazë diagnostikuese, do të ndërmerret një analizë gjithëpërfshirëse kosto-përfitim për të harmonizuar burimet e disponueshme me prioritetet strategjike dhe për të përcaktuar kërkesat realiste të financimit për çdo fushë politike.

Projektet ekzekutive do të shërbejnë si skema operative, duke ofruar qartësi mbi nevojat buxhetore, afatet kohore të zbatimit dhe fitimet e mundshme në efikasitet. Ato gjithashtu do të mbështesin negociatat buxhetore të bazuara në prova me Ministrinë e Financave dhe do të lehtësojnë integrimin e kulturës në planifikimin më të gjerë ekonomik kombëtar.

Këto mekanizma synojnë të krijojnë një ekosistem financiar të qëndrueshëm për kulturën, një ekosistem që promovon inovacionin, shfrytëzon kapitalin privat dhe siguron investim afatgjatë kulturor të harmonizuar me kornizat e financimit të BE-së.

Njësia do të përgatisë dhe botojë raporte vjetore zbatimi që mbulojnë progresin në të gjitha prioritetet strategjike, objektivat dhe veprimet. Këto raporte do të përfshijnë:

- Të dhëna sasiore të performancës kundrejt treguesve kryesorë të performancës (KPI) të përcaktuar në fletët e veprimit dhe planin e monitorimit (Shtojca "Veprimet e Detajuara");
- Të dhëna të ekzekutimit financiar për çdo fushë prioritare, veprim dhe burim financimi, të ndara sipas rajonit dhe kategorisë së përfituesit (duke përfshirë sektorin e pavarur, institucionet, bashkitë, etj.);
- Vlerësim cilësor të arritjeve, sfidave dhe mësimave të nxjerra gjatë periudhës raportuese;
- Të dhëna mbi shpërndarjen territoriale të investimeve kulturore, duke treguar përqindjen e fondeve të alokuara jashtë Tiranës dhe në 12 qarqet;
- Metrika të përfshirjes sociale, duke përfshirë numrin e përfituesve të Statusit të Artistit, shkallët e pjesëmarrjes nga grupet vulnerabël dhe përmirësimet e aksesueshmërisë;

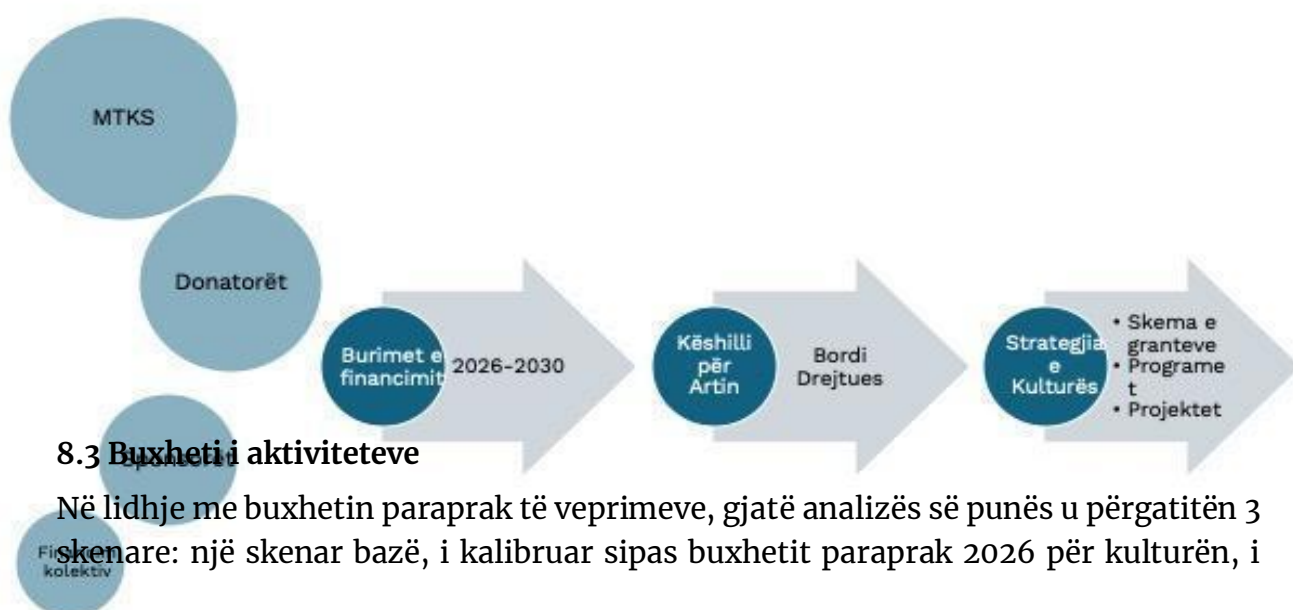
- Progres mbi reformat ndërsektoriale, si operacionalizimi i Fondit të Trashëgimisë, Këshillit të Artit, stimujve fiskalë dhe mekanizmave të alokimit të të ardhurave nga turizmi.

Raportet vjetore do të hartohen në bashkëpunim me Grupin e Menaxhimit të Integruar të Politikave (IPMG), departamentet përkatëse brenda MTKS-së dhe institucionet kulturore, dhe do të bëhen publike në faqen zyrtare të internetit të Ministrisë dhe përmes kanaleve zyrtare të komunikimit, duke siguruar akses të gjerë për palët e interesuara dhe qytetarët.

Në përputhje me praktikat e mira të qeverisjes dhe angazhimet e Shqipërisë në kuadër të procesit të anëtarësimit në BE, raportet vjetore të zbatimit dhe ekzekutimi i përgjithshëm financiar i Strategjisë do të jenë subjekt i kontrollit nga Kontrolli i Lartë i Shtetit (KLSH).

Përveç mbikëqyrjes institucionale, Strategjia do të promovojë mekanizma të monitorimit të bazuar në pjesëmarrje që përfshijnë organizatat e shoqërisë civile, shoqatat profesionale, skenën e pavarur kulturore dhe përfaqësues të qeverisë vendore. Një forum periodik konsultimi me palët e interesuara do të organizohet nga Ministria për të rishikuar progresin, për të diskutuar sfidat dhe për të mbledhur kontribute për menaxhimin e përshtatur dhe finalizimin e politikave.

Kjo kornizë shumështrësore e llogaridhënies siguron që Strategjia të mbetet jo vetëm një dokument politike, por një udhërrëfyes i gjallë, transparent dhe i përbashkët për zhvillimin kulturor të Shqipërisë.

8.3 Buxheti i aktiviteteve

Në lidhje me buxhetin paraprak të veprimeve, gjatë analizës së punës u përgatitën 3 skenare: një skenar bazë, i kalibruar sipas buxhetit paraprak 2026 për kulturën, i

zbatuar në mënyrë uniforme në çdo vit; një skenar progresiv, që fillon në vitin 2026 me buxhetin aktual dhe rritet në mënyrë lineare deri në 1-1.2% të PBB-së në vitin 2030; një skenar optimal, i barabartë me 1-1.2% të PBB-së që nga viti 2026. U vlerësua të merrët në konsideratë skendari optimal, më informacionin si më poshtë:

Parashikohet skenari optimal, i barabartë me 1-1.2% të PBB-së që nga viti 2026, në përputhje me nivelin mesatar të shpenzimeve në BE. Është e qartë se për zbatimin e këtij skenari kërkohet rritje e burimeve të MTKS-së, si përmes fondeve kombëtare, ashtu edhe përmes aftësisë për të siguruar financime në nivel evropian dhe nga bashkëpunimi ndërkombëtar, si dhe përmes përfshirjes së individëve privatë përmes masave fiskale dhe stimuljeve. Totali vjetor luhet midis rreth 6.99 dhe 7.005 miliardë lekësh, me një tendencë të lehtë rritëse deri në vitin 2030. Brenda këtij kuadri financiar, shpërndarja mbetet e orientuar fort drejt investimeve strukturore, veçanërisht infrastrukturës së prodhimit kulturor (Veprimi 8.2.1), ruajtjes së trashëgimisë dhe modernizimit të muzeve, si dhe programeve të përfshirjes dhe pjesëmarrjes. Kjo konfigurim maksimizon potencialin transformues: lejon përparim të njëkohshëm në reformën institucionale, infrastrukturë, digjitalizim, barazi territoriale dhe përfshirje sociale, pa imponuar kompromise të mëdha ndërmjet shtyllave të politikës.

Të tre skenarët ruajnë të njëjtat prioritetet relative ndërmjet mbrojtjes së trashëgimisë, industrive krijuese, infrastrukturës dhe programeve të përfshirjes, ndaj mund të interpretohen si ritme alternative zbatimi dhe jo si zgjedhje thelbësisht të ndryshme politike:

- Skenari optimal përfaqëson zbatimin e plotë të Strategjisë sipas projektimit fillestar, me mbulim maksimal dhe potencial transformues, i kushtëzuar nga një angazhim i fortë fiskal.
- Skenari bazë përshkruan një rrugë me “prag minimal zbatueshmërie”, në të cilën Strategjia zbatohet me intensitet të reduktuar, duke nënkuptuar afate më të gjata dhe prioritarizim më selektiv të veprimeve.
- Skenari progresiv ofron një qasje reformash të sekuencuara, duke përputhur kurbën e të nxënimit dhe të ndërtimit institucional me një rritje të parashikueshme të burimeve, dhe është veçanërisht i përshtatshëm si bazë negociimi me Ministrinë e Financave dhe partnerët ndërkombëtarë.

Rreziqet kryesore:

Presion i lartë makrofiskal dhe kosto oportuniteti. Kalimi i menjëhershëm në nivelin 1-1.2% të PBB-së nënkupton një buxhet vjetor prej rreth 7.0 miliardë lekësh që në

fillim, një rritje e ndjeshme krahasuar me nivelet aktuale dhe projektbuxhetin e MTKS-së për vitin 2025. Kjo mund të ushtrojë presion mbi hapësirën fiskale, veçanërisht nëse rritja e të ardhurave ngadalësohet ose nëse sektorë të tjerë prioritarë (shëndetësia, arsimi, mbrojtja sociale) kërkojnë burime shtesë të konsiderueshme.

Rrezik i lartë përthithjeje dhe ekzekutimi. Një rritje e shpejtë dhe në shkallë të gjerë e shpenzimeve për kulturën mund të tejkalojë kapacitetet ekzistuese administrative, teknike dhe menaxheriale, duke çuar në nënzbatim të ngjashëm me atë të vërejtur në disa programe kapitale të trashëgimisë. Ekziston rreziku i raportit të ulët kosto-përfitim, përzgjedhjes së nxituar të projekteve dhe shpenzimeve joefikase, nëse institucionet nuk janë të përgatitura për të menaxhuar buxhete më të mëdha.

Varësi nga financime të jashtme dhe private jo të garantuara. Edhe pse 70% e kostos vjetore të vlerësuar të Strategjisë pritet të mbulohet nga shteti, arritja e nivelit të plotë të skenarit optimal mbështetet gjithashtu në kontributet e BE-së, donatorëve dhe sektorit privat. Nëse këto burime nuk materializohen në shkallën e parashikuar, shteti mund të detyrohet të kompensojë mungesën, duke rritur rrezikun fiskal, ose alternativisht të reduktojë veprimet e planifikuara gjatë ciklit.

Rrezik politik dhe social nëse pritshmëritë nuk përputhen me rezultatet. Një nivel i lartë shpenzimesh krijon pritshmëri të mëdha tek operatorët kulturorë dhe qytetarët. Nëse zbatimi vonohet ose fondet mbeten të paekzekutuara, kjo mund të çojë në pakënaqësi dhe kritika për keqmenaxhim ose shpërdorim të burimeve, duke dobësuar mbështetjen politike për investimin në kulturë.

Rrezik i shpërndarjes së pabalancuar brenda sektorit. Projekte të mëdha infrastrukturore dhe iniciativa me dukshmëri të lartë mund të marginalizojnë nisma më të vogla, komunitare ose eksperimentale, pavarësisht synimit të Strategjisë për të ruajtur balancën ndërmjet trashëgimisë, industrive krijuese, përfshirjes dhe barazisë territoriale.

Masa zbutëse:

Rritje graduale operacionale brenda kuadrit optimal. Edhe nëse alokimi 1–1.2% i PBB-së sigurohet që nga viti 2026, zbatimi duhet të parashikojë çlirimin e fondeve në mënyrë të shkallëzuar, duke lidhur disbursimet me gatishmërinë e projekteve dhe kapacitetin institucional.

Paraprirje e investimeve në forcimin institucional, reforma rregullatore dhe ndërtim kapacitësh, e ndjekur nga një rritje e fazuar e disbursimeve kapitale dhe programore.

Forcim i kuadrit të llogaridhënies dhe performancës. Vendosja e kontratave të qarta performance ndërmjet MTKS-së dhe institucioneve përfituese, me tregues të matshëm për rezultatet dhe produktet në linjat kryesore buxhetore (trashëgimia, infrastruktura, grantet, digjitalizimi).

Rritje e rolit të auditimit të jashtëm, vlerësimit të pavarur dhe raportimit publik (përfshirë site të Trashëgimisë Botërore dhe mbështetjen për skenën e pavarur), duke adresuar mangësitë e evidentuara nga organet kombëtare të mbikëqyrjes.

Vlerësim dhe përzgjedhje rigoroze e projekteve. Zbatim i analizave të plota kosto-përfitim dhe vlerësimeve të ndikimit socio-kulturor për projektet e mëdha, duke prioritarizuar ato që kontribuojnë më shumë në përafrimin me BE-në, kohezionin territorial dhe përfshirjen. Forcim i standardeve teknike dhe i studimeve të parafizibilitetit për të reduktuar vonesat dhe rikonceptimet gjatë zbatimit.

Thellim i instrumenteve të lidhura me sektorin privat dhe turizmin. Përsheptim i futjes së stimujve fiskalë, skemave të sponsorizimit dhe dedikimit të një pjese të taksës së turizmit për Fondin e Trashëgimisë, me synim diversifikimin e burimeve dhe uljen graduale të presionit mbi buxhetin e shtetit.

Sigurim i mbështetjes së balancuar ndërmjet nën-sektorëve dhe territoreve. Ruajtje e objektivave të qarta të alokimit për mbështetjen e skenës së pavarur, programet e përfshirjes dhe zonat rurale apo të thella, për të shmangur përqendrimin e tepruar të burimeve në disa projekte të mëdha infrastrukturore ose të centralizuara.

8.3.4 Dispozita buxhetore

Në të tre skenarët, projeksionet janë ndërtuar mbi një supozim konservator të një PBB-je të qëndrueshme gjatë periudhës 2026–2030. Duke marrë parasysh pasigurinë aktuale ekonomike dhe politike globale, si dhe luhatshmërinë e parashikimeve të rritjes, është vendosur të mos përfshihen skenarë optimistë të rritjes së PBB-së, por modeli të ankorohet në një bazë me PBB konstante.

Kjo zgjedhje pasqyron një qasje të kujdesshme : ajo redukton rrezikun e mbivlerësimit të hapësirës fiskale për kulturën dhe siguron që objektivat e shpenzimeve të shprehura si përqindje e PBB-së (0.4% në skenarin bazë, një rritje graduale nga 0.4% në 1–1.2% në skenarin progresiv dhe 1% në skenarin optimal) të mbeten të besueshme edhe në kushte makroekonomike të pafavorshme.

Projeksionet financiare të paraqitura në këto tabela janë llogaritur mbi bazën e:

- Analizës së të dhënave të shpenzimeve të MTKS-së: Alokimi buxhetor mbështetet në një rishikim të plotë të llojeve të ndryshme të shpenzimeve që aktualisht menaxhohen nga Ministria e Turizmit, Kulturës dhe Sportit, duke garantuar vazhdimësi dhe koherencë me flukset ekzistuese të burimeve.

- Analizës krahasuese të kostove: Vlerësimet bazohen në kostot e veprimeve të ngjashme të ndërmarra në nivel kombëtar ose rajonal nga vende të tjera, duke përshtatur praktikat më të mira dhe duke krahasuar shkallën e investimeve me kontekstin shqiptar.
- Vlerësimi të kostove të punës: Llogaritjet marrin në konsideratë nivelin e kostos së punës në Shqipëri, me vëmendje të veçantë ndaj kompetencave dhe profileve profesionale të nevojshme për zbatimin efektiv të secilit veprim.
- Logjikës së investimit të fazuar: Alokimi pasqyron nevojën për shpenzime më të larta në fazën e nisjes së disa veprimeve dhe në fazën e konsolidimit të të tjerave, në përputhje me afatet dhe piketat e zbatimit të përshkruara në fletët individuale të veprimeve.

Skenari optimal

Objektivat	Nr.	Veprimet	2026	2027	2028	2029	2030	Burimi
1.1 Forcimi i kornizës sociale, institucional dhe planifikues për mbrojtjen e trashëgimisë.	1.1.1	Korniza e mbrojtjes së trashëgimisë	400.000.000	400.000.000	400.000.000	400.000.000	400.000.000	MTKS
1.2 Përmirësimi i konservimit, gatishmërisë ndaj riskut dhe qëndrueshmërisë ndaj klimës	1.2.1	Konservimi i adaptueshëm	350.000.000	350.000.000	350.000.000	350.000.000	350.000.000	MTKS; Fondi Publik për Përgatitjen ndaj Rrezikut; fondet kombëtare të përshtatjes ndaj klimës; programet e mbrojtjes civile dhe të rrezikut nga fatkeqësitë e BE-së; bashkëpunimi dypalësh në qëndrueshmërinë e trashëgimisë
1.3 Mbrojtja dhe transmetimi i Trashëgimisë Kulturore Jomateriale (TKJ)	1.3.1	Mbrojtja e TKJ-së	150.000.000	150.000.000	150.000.000	150.000.000	150.000.000	MTKS; Fondi i mundshëm i UNESCO-s për TKJ; bashkefinancim me NJVV; partneritete me OJQ-të dhe organizatat me bazë komunitare
2.1 Ndërtimi i kapaciteteve profesionale dhe institucionale në	2.1.1	Ndërtimi i kapaciteteve në të gjithë sektorin	300.000.000	300.000.000	300.000.000	300.000.000	300.000.000	MTKS; fondet kombëtare të trashëgimisë; programet e bashkëpunimit dypalësh dhe rajonal; partneritetet me

sektorin e trashëgimisë dhe muzeve.									universitetet dhe institutet kërkimore; kontributet e donatorëve për ndërtimin e kapaciteteve dhe kërkimin.
2.2 Modernizimi i sistemit muzeor dhe promovimi i përsosmërisë	2.2.1	Modernizimi i sistemit muzeor	350.000.000	350.000.000	350.000.000	350.000.000	350.000.000	350.000.000	MTKS; fondet kombëtare të zhvillimit kulturor; programet e BE-së për qeverisjen kulturore dhe ndërtimin e kapaciteteve; bashkëpunimi kulturor dypalësh; partneritetet me universitetet dhe institucionet e trajnimit
2.3 Forcimi i dokumentacionit dhe inventarëve digjitalë përmes platformës kombëtare DIGIT AL HERITAGE	2.3.1	Platforma DIGIT AL HERITAGE	80.000.000	90.000.000	150.000.000	150.000.000	150.000.000	150.000.000	MTKS
	2.3.2	Akademia Digjiitale GLAM	90.000.000	90.000.000	50.000.000	-	-	-	MTKS
3.1 Integrimi i trashëgimisë në kornizat kombëtare dhe lokale të zhvillimit.	3.1.1	Integrimi i trashëgimisë në planifikimin e zhvillimit	90.000.000	90.000.000	120.000.000	120.000.000	120.000.000	120.000.000	MTKS

3.2 Promovimi i turizmit të qëndrueshëm kulturor	3.2.1	Turizëm kulturor i qëndrueshëm	30.000.000	30.000.000	50.000.000	70.000.000	90.000.000	MTKS
3.3 Mbështetja e ekonomive krijuese dhe kulturore të bazuara në trashëgimi	3.3.1	Platforma e Inovacionit në Trashëgimi dhe e Sipërmarrjes Krijuese	30.000.000	30.000.000	50.000.000	70.000.000	90.000.000	MTKS; programet e BE-së; investimet private; partneritetet publik-privat; mikrofinancat dhe fondet me ndikim social
3.4 Forcimi i pjesëmarrjes së komunitetit, të drejtave kulturore dhe kujdesit të përbashkët	3.4.1	Pjesëmarrja komunitare dhe kujdestaria e përbashkët	50.000.000	50.000.000	100.000.000	150.000.000	150.000.000	MTKS
4.1 Modernizimi i sistemeve kombëtare të qeverisjes dhe menaxhimit të trashëgimisë.	4.1.1	Sistemet e Menaxhimit të Trashëgimisë	50.000.000	50.000.000	50.000.000	50.000.000	50.000.000	MTKS
4.2 Vendosja e mekanizmave të qëndrueshëm të financimit për trashëgiminë	4.2.1	Financimi i qëndrueshëm i trashëgimisë	50.000.000	50.000.000	50.000.000	50.000.000	50.000.000	MTKS

4.3 Promovimi i inovacionit dhe partneriteteve ndërsektoriale	4.3.1	Inovacion dhe partneritete	50.000.000	50.000.000	50.000.000	50.000.000	50.000.000	MTKS; fondet për kërkim dhe inovacion të ndara përmes thirrjeve kombëtare; bashkëfinancim nga universitetet pjesëmarrëse, institucionet kërkimore dhe partnerët e industrisë kulturore dhe krijuese; burime shtesë financimi që do të përcaktohen gjatë zbatimit.
4.4 Zhvillimi i të dhënave, statistikave dhe treguesve të ndikimit të trashëgimisë kombëtare	4.4.1	NJOHURITË DIGITAL AL	120.000.000	120.000.000	120.000.000	120.000.000	120.000.000	MTKS; alokimet për statistikat kombëtare dhe sistemet e trashëgimisë digjitale; bashkëfinancimi nga institucionet e trashëgimisë që marrin pjesë në integrimin e të dhënave; dhe burime shtesë financimi që do të përcaktohen gjatë zbatimit për zhvillimin e analizave dhe mirëmbajtjen e sistemit.
5.1 Krijimi i një kuadri të përshtatshëm ligjor (njohja e statusit të artistit)	5.1.1	Korniza Ligjore	100.000.000	100.000.000	50.000	-	-	Buxheti kombëtar (MTK dhe MF) Ndihma teknike e BE-së (IPA III, Creative Europe)

								Programet e politikave kulturore të UNESCO-s dhe Këshillit të Evropës Partneritetet e sektorit privat dhe skemat e sponsorizimit
5.2 Ngritja e programeve të mbështetjes financiare dhe politikave fiskale të favorshme	5.2.1	Reforma e Sistemit të Integruar të Granteve	50.000.000	50.000.000	100.000.000	150.000.000	170.000.000	MTKS, Donatorë të ndryshëm
	5.2.2	Stimuj për Investime Kulturore	100.000.000	100.000.000	200.000.000	200.000.000	220.000.000	Ndarjet buxhetore kombëtare për kulturën dhe nismat e reformës fiskale Financimet e BE-së (Creative Europe, IPA III, Horizon Europe) Programet ndërkombëtare të zhvillimit (UNESCO, BERZH, OECD, IFC) Partneritetet e sektorit privat dhe kontributet filantropike
5.3 Nxitja e bashkëpunimit midis bizneseve kulturore dhe sektorëve të tjerë prodhues	5.3.1	Art dhe Zeje – Dizajnuar në Shqipëri Programi Kombëtar për Mjeshtritë	30.000.000	30.000.000	100.000.000	150.000.000	170.000.000	MTKS, financim dypalësh dhe mbështetje plotësuese nga partnerë dhe donatorë ndërkombëtarë (BE, UNESCO, projekte dypalëshe etj.).

		Artistike, Traditat e Gjalla dhe Eksportit Krijues							
5.3 Nxitja e bashkëpunimit midis bizneseve kulturore dhe sektorëve të tjerë prodhues	5.3.2	Zërat shqiptarë: Programi i integritit mes shërbimeve vizuale/të komunikimit dhe prodhimeve krijuese.	30.000.000	30.000.000	100.000.000	150.000.000	170.000.000	MTKS, bashkëfinancim me NJVV dhe mbështetje plotësuese nga partnerë dhe donatorë ndërkombëtarë (BE, UNESCO, projekte dypalëshe etj.).	
5.4 Përmirësimi i aksesit në rrjetet e kreditit dhe investimeve	5.4.1	Instrumenti i Garancisë së Investimeve Kulturore	30.000.000	30.000.000	80.000.000	120.000.000	165.000.000	Kapitalet bankare dhe financiare	
5.4 Përmirësimi i aksesit në rrjetet e kreditit dhe investimeve	5.4.2	Engjëjt e Biznesit Kulturor dhe Rrjeti i Sipërmarrjeve	30.000.000	30.000.000	80.000.000	100.000.000	150.000.000	Programi i Creative Europe për skemën	

5.4 Përmirësimi i aksesit në rrjetet e kreditit dhe investimeve	5.4.3	Bonus krijues	150.000.000	150.000.000	150.000.000	150.000.000	150.000.000	MTKS
6.1 Mundësimi i një ekosistemi bashkëpunues kulturor dhe krijues	6.1.1	AL CLOUD	50.000.000	50.000.000	150.000.000	250.000.000	250.000.000	MTKS; fondet kombëtare të digjitalizimit; programet e BE-së për inovacion krijues dhe digjital; partneritetet me ofruesit e teknologjisë; skemat e granteve që mbështesin prodhimin kulturor digjital
	6.1.2	Akademia Digjitale e IKK-së	50.000.000	50.000.000	50.000.000	50.000.000	50.000.000	MTKS; fondet kombëtare të punësimit dhe aftësive; partneritetet me universitetet dhe ofruesit e teknologjisë; programet digjitale dhe të inovacionit të BE-së; kontributet e donatorëve për zhvillimin e aftësive dhe sipërmarrjen.
	6.1.3	Qendra e Inovacionit të Trashëgimisë dhe Sipërmarrjes Krijuese	30.000.000	30.000.000	30.000.000	30.000.000	30.000	Financimi dhe programet e BE-së (Creative Europe)

7.1 Lehtësimi i bashkëpunimit ndërkufitar dhe shkëmbimeve kulturore	7.1.1	Marrëveshje bashkëpunimi	50.000.000	50.000.000	50.000.000	50.000.000	-	Financimi dhe programet e BE-së (Creative Europe)
7.2 Ofrimi i mbështetjes për ndërkombëtarizimin e sipërmarrjeve krijuese	7.2.1	Fondi për Festivalet dhe Panairot	50.000.000	50.000.000	100.000.000	200.000.000	200.000.000	MTKS
	7.2.2	Zyra e Mobilitetit dhe Projekteve	200.000.000	200.000.000	200.000.000	200.000.000	200.000.000	Financim i drejtpërdrejtë i Ministrisë
	7.2.3	Programi i Çmimeve Kombëtare të Arteve	10.000.000	10.000.000	10.000.000	10.000.000	10.000.000	MTKS, bashkëfinancim me NJVV , programe të BE-së (Creative Europe, Horizon Europe, Interreg), sponsorizime private ose partneritete të Përgjegjësisë Sociale të Korporatave
8.1 Zvogëlimi i hendekut të mundësive midis prodhuesve dhe konsumatorëve kulturorë në zonat urbane dhe rurale	8.1.1	Qendrat Kulturore si Qendra Krijuese	100.000.000	150.000.000	150.000.000	150.000.000	150.000.000	MTKS, bashkefinancim me NJVV, programe të BE-së (Creative Europe, Horizon Europe, Interreg), sponsorizime private ose partneritete të Përgjegjësisë Sociale të Korporatave

	8.1.2	Zhvillimi i muzeve të rinj në Shqipëri	100.000.000	100.000.000	100.000.000	100.000.000	100.000.000	MTKS, bashkefinancim me NJVV, programe të BE-së (Creative Europe, Horizon Europe, Interreg), sponsorizime private ose partneritete të Përgjegjësisë Sociale të Korporatave
	8.1.3	Ringjallja e Kullave Tradicionale në Veriun e Shqipërisë	30.000.000	30.000.000	30.000.000	30.000.000	30.000.000	MTKS; Programet e BE-së (Creative Europe, IPA III, Horizon Europe); fondet e bashkëpunimit dypalësh; sponsorizimi dhe investimet private; skemat e granteve të bashkëfinancuara me bashkitë dhe partnerët rajonalë.
	8.1.4	Programi Kombëtar i Artit Publik dhe Kulturës Urbane	50.000.000	50.000.000	50.000.000	50.000.000	50.000.000	Buxheti Shtetëror (MTKS dhe Ministria e Financave) Ndihma teknike e BE-së (IPA III, Creative Europe) Programet e politikave kulturore të UNESCO-s dhe Këshillit të Evropës Partneritetet e sektorit privat dhe skemat e sponsorizimit
8.2 Forcimi i sistemit të prodhimit kulturor për të rritur kapacitetin dhe	8.2.1	Përmirësimi i Infrastrukturës së	1.900.000.00 0	1.900.000.00 0	1.300.000.00 0	800.000.000	800.000.000	MTKS; fondet kombëtare të transformimit digjital; programet digjitale dhe të

qëndrueshmërinë e përgjithshme të sektorit		Prodhimit Kulturor.							inovacionit të BE-së; partneritetet me ofruesit e telekomunikacionit; mbështetja e donatorëve për infrastrukturën digjitale dhe ndërtimin e kapaciteteve.
	8.2.2	Këshilli i artit	70.000.000	70.000.000	200.000.000	200.000.000	220.000.000		MTKS; fondet kombëtare të transformimit digjital; programet digjitale dhe të turizmit të BE-së
8.3 Promovimi i zhvillimit dhe miratimit të zgjidhjeve teknologjike për të rritur efikasitetin dhe efektivitetin e organizatave	8.3.1	Plani Kombëtar “Kultura e Ndërlidhur”	50.000.000	30.000.000	30.000.000	30.000.000	30.000.000		MTKS dhe donatorët
	8.3.2	VISIT AL. Mjete ndërveprimi për kulturën	50.000.000	50.000.000	50.000.000	50.000.000	50.000.000		MTKS dhe donatorët
	8.3.3	Parku i Artit – Kinostudio	50.000.000	50.000.000	70.000.000	90.000.000	90.000.000		MTKS
	8.3.4	"Culturalb", Platforma	50.000.000	50.000.000	50.000.000	50.000.000			MTKS

		Kombëtare e Brandingut Kulturor dhe Promovimit Dixhital							
8.4 Koordinimi i strategjisë së kulturës dhe strategjisë së turizmit	8.4.1	Infrastruktur a e Integruar Kulturore dhe Zhvillimi i Turizmit	50.000.000	50.000.000	50.000.000	50.000.000	50.000.000	MTKS, Donatorë	
9.1 Zbatimi i politikave që nxisin përfshirjen e minoriteteve, grave dhe personave me aftësi të kufizuara	9.1.1	Grupi Kombëtar i Punës për Përfshirjen Kulturore	30.000.000	30.000.000	30.000.000	30.000.000	30.000.000	MTKS, Donatorët	
9.2 Zhvillimi i programeve kulturore që synojnë grupet vulnerabël	9.2.1	Krijimtaria Gjithëpërfshi rëse	50.000.000	50.000.000	50.000.000	50.000.000	50.000.000	Fondet publike kombëtare (MTKS, buxhetete NJVV) Programet e bashkëpunimit kulturor të BE-së dhe ndërkombëtar (p.sh., Creative Europe, IPA, Grantet EEA) Partneritete me subjekte filantropike dhe të sektorit privat që mbështesin angazhimin qytetar sipas ligjit	

								të sponsorizimit ose ndonjë ligji tjetër.
	9.2.2	Karta Universale Vjetore e Hyrjes në Muze	350.000.000	300.000.000	250.000.000	250.000.000	250.000.000	Fondet e Ministrisë; fondet e INSTAT-it
	9.2.3	Programi Kombëtar i Promovimit të Leximit në Familje	350.000.000	300.000.000	250.000.000	250.000.000	250.000.000	MTKS
9.3 Promovimi i pjesëmarrjes aktive në proceset kulturore nga të gjithë qytetarët	9.3.1	Këshillat Bashkiake të Pjesëmarrjes Kulturore	50.000.000	50.000.000	50.000.000	50.000.000	50.000.000	MTKS, programet e BE-së (p.sh. Creative Europe)
9.4 Vlerësimi dhe monitorimi i efektivitetit të politikave gjithëpërfshirëse	9.4.1	Sistemi i monitorimit mbi pjesëmarrjen kulturore	50.000.000	50.000.000	50.000.000	50.000.000	50.000.000	MTKS
10.1 Lehtësimi i shkëmbimeve dhe bashkëpunimeve kulturore midis	10.1.1	Javët e Kulturës	70.000.000	70.000.000	70.000.000	70.000.000	70.000.000	MTKS (MTKS, Ministria e Arsimit), programet e BE-së (Creative Europe, Horizon Europe, IPA III), fondet e

komuniteteve të ndryshme									bashkëpunimit dypalësh (p.sh., UNESCO, UNDP), sponsorizime private dhe programe të Përgjegjësisë Sociale të Korporatave (PSK).
	10.1.2	Programi i Rezidencës “Urat Kulturore”	50.000.000	50.000.000	50.000.000	50.000.000	50.000.000	50.000.000	MTKS; fondet kombëtare të trashëgimisë digjitale; partneritetet me Fondacionin Ëikimedia; programet e bashkëpunimit të BE-së; financimi i donatorëve për pjesëmarrjen digjitale dhe nismat e njohurive të hapura
11.1 Ndërtimi i kornizës për institucionet kulturore në këtë fushë	11.1.1	Programi i Ndërtimit të Kapaciteteve Gjithëpërfshirëse	50.000.000	50.000.000	50.000.000	50.000.000	50.000.000	50.000.000	MTKS; Programet e BE-së (Erasmus+, Creative Europe); fondet e arsimit të UNESCO-s; nismat e Përgjegjësisë Sociale të Korporatave (PSK) të sektorit privat
11.2 Promovimi i aksesit universal dhe lëvizshmërisë inteligjente	11.2.1	Programi “Kultura në lëvizje”	70.000.000	70.000.000	90.000.000	90.000.000	90.000.000	90.000.000	MTKS, Ministria e Arsimit; Programet e BE-së (Erasmus+, Creative Europe, IPA III); financime bilaterale (i.e UNESCO, UNDP), sponsorizim privat dhe nismat e Përgjegjësisë Sociale të

									Korporatave (PSK) të sektorit privat
11.3 Promovimi i pjesëmarrjes së audiencës dhe mbledhjes së burimeve nga publiku për të zbatuar dokumentacionin digjital dhe inventarët e trashëgimisë kulturore shqiptare	11.3.1	Sinergjitë mes Trashëgimisë së Hapur dhe GLAM	70.000.000	70.000.000	90.000.000	90.000.000	90.000.000	90.000.000	MTKS; fondet kombëtare për trashëgiminë digjitale; partneritete me Ëikimedia Foundation; programet e bashkëpunimit të BE-së; financim nga donatorët për pjesëmarrje digjitale dhe iniciativa të dijes së hapur
12.1 Integrimi i temave të përfshirjes dhe respektit kulturor në komunikim dhe në kurrikulat shkollore	12.1.1	Laboratori i Kurrikulave Gjithëpërfshirëse	50.000.000	50.000.000	50.000.000	50.000.000	50.000.000	50.000.000	MTKS; Programet e BE-së (Erasmus+, Creative Europe); fondet e arsimit të UNESCO-s; nismat e Përgjegjësisë Sociale të Korporatave (PSK) të sektorit privat
	12.1.2	Rrjeti Kombëtar i Qendrave Kulturore për Fëmijë	50.000.000	50.000.000	50.000.000	30.000.000	20.000.000	20.000.000	MTKS, Donatorë
	12.1.3	Edukimi përmes Kulturës	50.000.000	50.000.000	50.000.000	20.000.000	10.000.000	10.000.000	MTKS, Donatorë

TOTAL			6.990.000.000	6.930.000.000	7.000.050.000	6.920.000.000	7.005.030.000	
--------------	--	--	----------------------	----------------------	----------------------	----------------------	----------------------	--

8.4 Masat Prioritare dhe Mbrojtja e Strategjisë nga Krizat

Për të garantuar vazhdimësinë dhe qëndrueshmërinë e Strategjisë Kombëtare për Kulturën 2026–2030 në kushte fiskale ose të jashtme të pafavorshme, është identifikuar një hierarki veprimesh prioritare që duhet të mbrohen edhe në skenarë me kufizime buxhetore. Ky kuadër prioritarizimi synon të ruajë detyrimet ligjore të Shqipërisë, të mbrojë funksionet thelbësore institucionale dhe të garantojë nivele minimale të përfshirjes sociale dhe barazisë territoriale, duke lejuar njëkohësisht fleksibilitet në fazimin e masave transformuese dhe të orientuara drejt inovacionit.

Prioritete të panegociueshme (themeli ligjor dhe institucional)

Këto veprime lidhen me angazhimet ligjore ndërkombëtare të Shqipërisë dhe me funksionet minimale të nevojshme për të garantuar funksionimin e sistemit të qeverisjes kulturore. Ato duhet të mbështeten me financim të vazhdueshëm, përfshirë edhe në periudha krize fiskale, për të ruajtur integritetin dhe vazhdimësinë e institucioneve dhe shërbimeve kulturore.

Mbrojtja dhe konservimi i trashëgimisë:

•Veprimi 1.1.1 Korniza e mbrojtjes së trashëgimisë:

Siguron përputhshmërinë me Konventën e Trashëgimisë Botërore të UNESCO-s, konventat evropiane mbi trashëgiminë arkeologjike dhe arkitektonike, dhe detyrimet ligjore kombëtare për mbrojtjen e monumenteve dhe vendeve.

•Veprimi 1.2.1 Konservimi i adaptueshëm: Trajton gatishmërinë urgjente ndaj rrezikut, qëndrueshmërinë klimatike dhe konservimin parandalues, veçanërisht për pasuritë Botërore (Butrinti, Berati, Gjirokastra, Liqeni i Ohrit) dhe vendet e mbrojtura kombëtarisht. Nënëkzekutimi ose shtyrja e ndërhyrjeve të konservimit çon në humbje të pakthyeshme dhe dëmtim reputacioni ndërkombëtar.

•Veprimi 1.3.1 Mbrojtja e TKJ-së: Zbaton detyrimet sipas Konventës së UNESCO-s për Mbrojtjen e Trashëgimisë Kulturore Jo-Materiale (ratifikuar në 2006), duke përfshirë inventarin, transmetimin dhe mbrojtjen e bazuar në komunitet.

Modernizimi dhe forcimi i ekosistemit të trashëgimisë:

•Veprimi 2.1.1 Ndërtimi i kapaciteteve në të gjithë sektorin: Trajton boshllëqet kronike të aftësive në konservim, menaxhim, dixhitalizim dhe menaxhim projekti, duke i mundësuar institucioneve të përmbushin standardet e BE-së dhe kërkesat e bashkëfinancimit.

•Veprimi 2.2.1 Modernizimi i sistemit muzeor: Forcon qeverisjen muzeore, standardet profesionale dhe kapacitetin e shërbimit publik, me ndikim të drejtpërdrejtë në pjesëmarrjen kulturore dhe turizmin.

Reforma ligjore dhe institucionale:

- **Veprimi 5.1.1 Korniza Ligjore (Statusi i Artistit):** Krijon bazën rregullatore dhe fiskale për operatorët profesionalë në sektorin kulturor, duke krijuar parakushtin për skemat e mëvonshme të mbështetjes dhe harmonizimit me BE-në. Zbatimi parashikohet të intensifikohet gjatë viteve 2026–2027, me një rënie graduale të kostove pas fazës fillestare.
- **Veprimi 5.2.1 Reforma e Sistemit të Integruar të Granteve:** Modernizon proceset e alokimit të granteve, redukton fragmentimin dhe përmirëson aksesueshmërinë për skenën e pavarur dhe aktorët lokalë. Krijon një bazë për financim transparent, konkurrues dhe gjithëpërfshirës.

Forcimi i sistemit të prodhimit kulturor:

- **Veprimi 8.2.2 Këshilli i Artit** për të përmirësuar kapacitetin dhe qëndrueshmërinë e përgjithshme të sektorit.
- **Veprimi 5.4.1 Instrumenti i Garancisë së Investimeve Kulturore dhe 5.4.2 Engjëjt e Biznesit Kulturor dhe Rrjeti i Sipërmarrjeve:** Instrumente financiare që shfrytëzojnë kapitalin privat dhe angazhimin e sektorit bankar.
- **Veprimi 7.2.2 Zyra e Mobilitetit dhe Projekteve** për të strukturuar pjesëmarrjen e organizatave shqiptare në programet e BE-së

Pjesëmarrja komunitare dhe të drejtat kulturore:

- **Veprimi 9.1.1 Grupi Kombëtar i Punës për Përfshirjen Kulturore:** Koordinon politikat ndërsektoriale të përfshirjes për pakicat, gratë, personat me aftësi të kufizuara dhe grupet vulnerabël.
- **Veprimi 9.2.2 Karta Universale Vjetore e Hyrjes në Muze dhe 9.2.3 Programi Kombëtar i Promovimit të Leximit në Familje:** Skema pjesëmarrjeje masive me ndikim të lartë social dhe arsimor, veçanërisht në zona të pashërbyer.

Veprimi 8.1.1 Qendrat Kulturore si Qendra Krijuese: Redukton hendekun kulturor urban-rural, duke ofruar infrastrukturë të decentralizuar për prodhim, pjesëmarrje dhe punësimi.

Shtojcë I – Terma dhe Përkufizime

Aksesi dhe pjesëmarrja kulturore. Aksesi kulturor është e drejta e çdo individi dhe komuniteti për të patur qasje fizike, intelektuale dhe financiare në pasuritë e trashëgimisë, shërbimet e institucioneve kulturore dhe ofertat artistike, pa diskriminim dhe pa pengesa sociale, territoriale apo ekonomike. Sipas Nenit 3, pika 2 të Ligjit Nr. 27/2018, E drejta për akses në trashëgiminë kulturore përbën një mundësi për të përdorur vlerat kulturore, duke siguruar akses fizik ose intelektual ndaj tyre, pa i dëmtuar apo ekspozuar ato ndaj çdo rreziku. Pjesëmarrja kulturore e zgjeron këtë nocion drejt angazhimit aktiv: mundësia jo vetëm për të gëzuar kulturën, por për të kontribuar, bashkëprodhuar dhe ndikuar në formësinë e jetës kulturore të komunitetit. Garantimi i të dyja dimensioneve, aksesit dhe pjesëmarrjes, mbetet objektiv strategjik transversal i kësaj strategjie.

Autonomia institucionale. Parimi sipas të cilit institucionet kulturore publike ushtrojnë funksionet e tyre artistike, programore dhe menaxheriale mbi bazë vendimmarrjeje të pavarur, të mbrojtur nga ndërhyrjet e pajustificuara administrative ose politike. Autonomia institucionale nuk përjashton llogaridhënien publike; ajo kërkon mekanizma të qartë qeverisjeje, raportim periodik dhe performancë të bazuar në kritere transparente.

Bashkëmenaxhimi. Forma e qeverisjes kulturore në të cilën autoriteti publik dhe aktorë të tjerë (bashkësitë lokale, organizata të shoqërisë civile, entitete private ose diaspora) ushtrojnë funksione të përbashkëta vendimmarrëse dhe operative për menaxhimin e pasurive ose programeve kulturore. Bashkëmenaxhimi kërkon korniza ligjore dhe kontraktuale të qarta që përcaktojnë rolet, detyrimet dhe mekanizmat e koordinimit të secilit partner.

Decentralizimi kulturor. Procesi i transferimit të funksioneve planifikuese, buxhetore dhe operative të politikës kulturore nga institucionet qendrore drejt bashkive, institucioneve rajonale dhe aktorëve lokalë, me qëllim sigurimin e aksesit të barabartë në kulturë në të gjithë territorin kombëtar dhe mbështetjen e krijimtarisë jashtë qendrave urbane kryesore.

Dialogu ndërkulturor. Procesi i shkëmbimit të hapur dhe i mbështetur në respekt ndërmjet individëve dhe grupeve me prejardhje, tradita dhe identitete të ndryshme kulturore, i cili synon rritjen e mirëkuptimit të ndërsjelltë, bashkëjetesën demokratike dhe ndërtimin e hapësirave kulturore gjithëpërfshirëse. Dialogu ndërkulturor paraqet një nga objektivat thelbësorë të diplomacisë kulturore shqiptare.

Diplomacia kulturore. Tërësia e politikave, programeve dhe instrumenteve nëpërmjet të cilave shteti promovon vlerat, trashëgiminë dhe krijimtarinë kombëtare jashtë kufijve, duke nxitur dialogun ndërkulturor, forcuar imazhin e vendit dhe thelluar marrëdhëniet me

partnerët ndërkombëtarë. Diplomacia kulturore shërben njëkohësisht si faktor i pozicionimit strategjik të Shqipërisë në hapësirën kulturore evropiane dhe globale.

Të drejtat kulturore. Të drejtat e njeriut që garantojnë lirinë e çdo individi dhe komuniteti për të marrë pjesë në jetën kulturore, për të shprehur identitetin dhe trashëgiminë e vet, për të patur akses në arsim kulturor dhe krijimtari, si dhe për të kontribuar në prodhimin dhe interpretimin e vlerave kulturore. Të drejtat kulturore mbështeten në Konventën e UNESCO-s të vitit 2005 mbi Mbrojtjen dhe Promovimin e Diversitetit të Shprehjeve Kulturore.

Ekosistemi kulturor dhe krijues. Tërësia e aktorëve, institucioneve, proceseve dhe marrëdhënieve ndërvepruese (artistë, organizata kulturore, industri krijuese, institucione arsimore, treg, politikë publike, audiencë dhe infrastrukturë) që bashkëpunojnë dhe ndërveprojnë për prodhimin, shpërndarjen dhe konsumin e kulturës. Ekosistemi kulturor funksionon si sistem i hapur, ku qëndrueshmëria e secilit komponent varet nga kohezioni i sistemit në tërësi.

Industritë kulturore dhe krijuese (IKK). Sektorët ekonomikë që kombinojnë krijimtarinë artistike dhe kulturore me prodhimin, shpërndarjen dhe tregtimin e mallrave e shërbimeve me vlerë simbolike dhe kulturore. IKK-të përfshijnë, ndër të tjera, kinematografinë, muzikën, artizanatin, botimin, dizajnin, arkitekturën, median digjitale, modën dhe artet pamore. Sipas UNESCO-s, këto industri ndërthurin dimensionin e identitetit kulturor me potencialin ekonomik, duke kontribuar në zhvillimin e qëndrueshëm dhe inovacionin.

Infrastruktura kulturore. Tërësia e objekteve, hapësirave dhe sistemeve materiale dhe digjitale (teatro, muze, galeri, biblioteka, arkiva, qendra kulturore, hapësira publike artistike dhe platforma të shërbimit kulturor) që mundësojnë prodhimin, prezantimin, aksesin dhe transmetimin e vlerave kulturore. Infrastruktura kulturore është parakusht themelor për funksionimin e qëndrueshëm të ekosistemit kulturor dhe për garantimin e aksesit të barabartë të qytetarëve në kulturë.

Monitorimi dhe vlerësimi. Sistemi i strukturuar i mbledhjes, analizës dhe interpretimit të të dhënave mbi zbatimin e politikave, programeve dhe veprimeve të strategjisë kulturore, me qëllim matjen e progresit drejt objektivave të përcaktuara, identifikimin e devijimeve dhe informimin e vendimmarrjes për ndërhyrje korrektuese. Monitorimi është proces i vazhdueshëm; vlerësimi kryhet në faza periodike dhe mbështetet në tregues të matshëm të paracaktuar.

Ndërmjetësimi kulturor. Praktika që ndërlidhin institucionet kulturore, trashëgiminë dhe publikun përmes interpretimit, edukimit, lehtësimit dhe dialogut.

Ndërtimi i kapaciteteve. Procesi sistematik i forcimit të njohurive, aftësive, burimeve njerëzore dhe strukturave organizative të institucioneve, aktorëve dhe profesionistëve kulturorë, me qëllim rritjen e efektivitetit të zbatimit të politikave kulturore. Ndërtimi i kapaciteteve përfshin trajnimin profesional, kualifikimin e vazhdueshëm, këshillimin institucional dhe shkëmbimin e praktikave të mira.

Ndërveprueshmëria digjitale. Kapaciteti i sistemeve dhe bazave të të dhënave digjitale të institucioneve kulturore për të komunikuar, shkëmbyer dhe interpretuar të dhëna në mënyrë të standardizuar, sipas protokolleve dhe standardeve të njohura ndërkombëtarisht. Ndërveprueshmëria digjitale është parakusht për integrimin e Shqipërisë në hapësirën kulturore digjitale evropiane dhe për aksesin e qëndrueshëm ndaj trashëgimisë së digjitalizuar.

Partneriteti publik-privat. Marrëveshja e strukturuar e bashkëpunimit ndërmjet autoriteteve publike dhe subjekteve private, nëpërmjet të cilës burimet, rreziqet dhe përfitimet ndahen me qëllim realizimin e investimeve, programeve ose shërbimeve kulturore. Partneriteti publik-privat kërkon transparencë në procedura, qartësi kontraktuale dhe mekanizma monitorimi që garantojnë interesin publik.

Pasuria kulturore jomateriale. Sipas Nenit 5, pika 41 e Ligjit Nr. 27/2018 "Për Trashëgiminë Kulturore dhe Muzet": vlerat kulturore jomateriale, praktikat, paraqitjet, shprehjet, njohuritë, dijet, veprat, objektet, artefaktet e hapësirat kulturore që i krijojnë dhe bashkëshoqërojnë ato, të cilat, bashkësitë, grupet dhe individët i pranojnë si pjesë përbërëse të trashëgimisë së tyre kulturore. Ato krijohen dhe përcillen brez pas brezi, të ndikuara nga mjedisi e historia, të cilat u japin atyre identitet dhe vazhdimësi biokulturore.

Pasuria kulturore materiale. Sipas Nenit 5, pika 40 e Ligjit Nr. 27/2018 "Për Trashëgiminë Kulturore dhe Muzet": tërësia e pasurive të luajtshme e të paluajtshme që, sipas përcaktimeve të neneve 50 dhe 51, të këtij ligji, kanë interes artistik, historik, arkeologjik, arkitektonik, urbanistik, etnografik, arkivistik, bibliofilik, si dhe objekte të tjera, të përcaktuara ose parashikuara nga ligji si bartës të pasurive të qytetërimeve.

Peizazhi kulturor. Kategori e pasurisë kulturore që përfaqëson bashkëpunimin ndërmjet njeriut dhe natyrës, duke mishëruar vlera historike, artistike, etnografike ose ekologjike të njohura dhe të mbrojtura si trashëgimi. Peizazhet kulturore janë objekt i mbrojtjes specifike sipas Ligjit Nr. 27/2018 dhe i planeve të menaxhimit të miratuara nga Këshilli Kombëtar i Menaxhimit të Pasurive Kulturore.

Plan menaxhimi. Dokumenti strategjik dhe operativ që përcakton objektivat e ruajtjes, mbrojtjes, promovimit dhe zhvillimit të qëndrueshëm të një pasurie ose siti kulturor, duke

caktuar masat, afatet, burimet dhe mekanizmat e monitorimit të nevojshëm për mbarëvajtjen e tij, në përputhje me standardet e UNESCO-s dhe legjislacionin kombëtar.

Politika kulturore. Tërësia e synimeve, parimeve dhe instrumenteve ligjore, financiare dhe organizative, si dhe mekanizmave të koordinimit, që qeveria dhe autoritetet publike vendosin për të orientuar, mbështetur dhe rregulluar veprimtarinë kulturore, ruajtjen e trashëgimisë, prodhimin krijues dhe pjesëmarrjen qytetare në kulturë. Politika kulturore ndërvepron me politikat e arsimit, turizmit, zhvillimit rajonal dhe integritetit evropian.

Qëndrueshmëria dhe menaxhimi i rreziqeve. Kapaciteti i sektorit kulturor, institucioneve dhe aktorëve përkatës për të parashikuar, zbutur dhe rigjeneruar pas rrisqeve të brendshme ose të jashtme – financiare, klimatike, politike ose të emergjencave – duke ruajtur vazhdimësinë e funksioneve thelbësore dhe aftësinë për t'u riorganizuar. Menaxhimi i rreziqeve kërkon analiza periodike rreziku, plane emergjence dhe mekanizma financiarë të posacëm.

Qeverisja kulturore. Sistemi i parimeve, strukturave, procedurave dhe marrëdhënieve nëpërmjet të cilave vendimmarrja për politikat, burimet dhe prioritetet kulturore ushtrohet, koordinohet dhe kontrollohet nga aktorë publikë, privatë dhe të shoqërisë civile. Qeverisja kulturore e mirë mbështetet në transparencë, meritokraci, llogaridhënie publike, decentralizim dhe pjesëmarrje të gjerë të palëve të interesit.

Rijetzimi. Procesi i rikuperimit dhe rikthimit në përdorim aktiv të pasurive kulturore të paluajtshme, duke kombinuar restaurimin fizik me funksionin e ri ekonomik, social ose kulturor, në mënyrë të harmonizuar me vlerat historike dhe arkitekturore të pasurisë. Rijetzimi, sipas Ligjit Nr. 27/2018, është instrument i veçantë ligjor i menaxhimit të trashëgimisë kulturore.

Sektori i pavarur artistik. Tërësia e organizatave, artistëve, grupeve kreative dhe shoqatave profesionale kulturore që veprojnë jashtë strukturës së institucioneve publike shtetërore, duke kontribuar me iniciativa artistike autonome, projekte inovative dhe shkëmbime kulturore. Sektori i pavarur është komponent thelbësor i ekosistemit kulturor dhe objekt i mbështetjes financiare publike nëpërmjet granteve dhe thirrjeve publike.

Statusi i artistit. Korniza ligjore, fiskale dhe sociale e njohjes të punës artistike dhe krijuese, e cila garanton kushte të drejta pune, mbrojtje sociale, akses në sigurime shoqërore dhe të drejta profesionale për artistët dhe profesionistët e kulturës, pavarësisht nga forma e marrëdhënies së punës. Sipas kësaj strategjie, statusi i artistit nuk parashikohet si ligj i veçantë, por si kornizë ndërsektoriale legjislative e integruar në disa akte, duke harmonizuar legjislacionin për artin dhe kulturën, dispozitat fiskale dhe mbrojtjen sociale. Burimi ndërkombëtar kryesor i referencës është Rekomandimi i UNESCO-s i vitit 1980 mbi Statusin e Artistit, i përditësuar sipas standardeve aktuale të punës së denjë të BE-së.

Trashëgimia kulturore. Sipas Nenit 5, pika 59 e Ligjit Nr. 27/2018 "Për Trashëgiminë Kulturore dhe Muzet": tërësia e pasurive kulturore, materiale dhe jomateriale, të një individit, grupit ose shoqërie të trashëguar nga e kaluara që ruan në të tashmen, për t'u përçarë brezave në të ardhmen si pjesë pasurisë kombëtare të një vendi, të cilat shprehin vlerat identitetin, njohuritë, traditat, besimet, si dhe pasuritë kulturore të peizazhit.

Turizmi kulturor i qëndrueshëm. Forma e turizmit që synon vizitimin, interpretimin dhe gëzimin e pasurive dhe shprehjeve kulturore, në mënyrë të tillë që të garantojë integritetin e pasurive, të mbështesë ekonominë lokale dhe të kontribuojë në ruajtjen e identitetit dhe trashëgimisë së komuniteteve pritëse për gjeneratat e ardhshme.

Tregues performance (indikator). Masë e matshme, sasiore ose cilësore, e paracaktuar në planin e zbatimit, nëpërmjet të cilit vlerësohet shkalla e arritjes së objektivave të strategjisë. Treguesit e performancës shërbejnë si bazë e sistemit të monitorimit dhe vlerësimit dhe garantojnë llogaridhënien publike ndaj palëve të interesuara.

Vlerësimi i trashëgimisë. Sipas Nenit 5, pika 65 e Ligjit Nr. 27/2018 "Për Trashëgiminë Kulturore dhe Muzet": ushtrimi i funksioneve dhe veprimtarive që kanë për qëllim promovimin e zhvillimin e trashëgimisë kulturore, si dhe krijimin e kushteve më të mira për përdorimin dhe gëzimin publik të saj. Në lidhje me peizazhin kulturor, vlerësimi përfshin, gjithashtu, rikualifikimin e objekteve të paluajtshme dhe të hapësirave të vendosura në mbrojtje, të dëmtuara ose degraduara.

Zhvillimi i audiencave. Strategjia dhe tërësia e programeve institucionale që synojnë zgjerimin, diversifikimin dhe thellimin e marrëdhënies ndërmjet institucioneve kulturore dhe publikut, duke ulur barrierat e aksesit dhe duke ndërtuar komunitete të angazhuara aktive me artin dhe trashëgiminë. Zhvillimi i audiencave nuk kufizohet tek rritja numerike e vizitorëve ose spektatorëve, por përfshin edhe cilësinë e angazhimit, përfshirjen sociale dhe formimin e audiencave të reja duke filluar nga moshat e hershme.

Zhvillimi i qëndrueshëm kulturor. Modeli i zhvillimit të sektorit kulturor që plotëson nevojat e gjeneratës aktuale pa komprometuar kapacitetin e gjeneratave të ardhshme për të gëzuar, ruajtur dhe zhvilluar trashëgiminë dhe krijimtarinë kulturore. Zhvillimi i qëndrueshëm kulturor integron dimensionin ekonomik, social dhe mjedisor, dhe mbështetet në parimet e Agjendës 2030 të OKB-së dhe Konventës së UNESCO-s të vitit 2005 mbi Mbrojtjen dhe Promovimin e Diversitetit të Shprehjeve Kulturore.

Bibliografia

Raporti Shqipëria 2025 që shoqëron dokumentin KOMUNIKIM NGA KOMISIONI PËR PARLAMENTIN EVROPIAN, KËSHILLIN, KOMITETI EKONOMIK DHE SOCIAL EVROPIAN DHE KOMITETI I RAJONEVE Komunikata 2025 mbi politikën e zgjerimit të BE-së, https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/fe9138b7-90fe-4277-a12c-3a03f6d1957f_en?filename=albania-report-2025.pdf

Akademia E Shkencave E Shqipërisë, Konferenca Shkencore Mbarëkombëtare “Muzika Shqiptare Si Krijimtari, Interpretim, Muzikologji Dhe Edukim Artistik” Rekomandime, 30 Tetor 2025. E disponueshme në: <https://ëëë.vasiltol.com/ëp-content/uploads/2025/10/rekomandime%20fund.pdf>

Carta di Solfagnano — documento G7 Inclusione e Disabilità. E disponueshme në: <https://disabilita.governo.it/it/carta-di-solfagnano/carta-di-solfagnano-solfagnano-charter-charte-de-solfagnano-carta-solfagnano/>

Përmbledhje e Politikave dhe Trendeve Kulturore. (2025). Shqipëria: Profili i Vendit. fq. 5, 9.

Convenzione delle Nazioni Unite sui diritti delle persone con disabilità (Artikulli 30). Faqja zyrtare ONU. <https://ëëë.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-ëith-disabilities/article-30-participation-in-cultural-life-recreation-leisure-and-sport.html>

Këshilli i Evropës, Konventa e Faros mbi Vlerën e Trashëgimisë Kulturore për Shoqërinë (2005).

Referencë: Këshilli i Evropës. (2005). Konventa Kornizë e Këshillit të Evropës mbi Vlerën e Trashëgimisë Kulturore për Shoqërinë (Konventa e Faros). E disponueshme në: <https://ëëë.coe.int/en/ëeb/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=199>

Këshilli i Evropës. (2005). Konventa Kornizë mbi Vlerën e Trashëgimisë Kulturore për Shoqërinë (CETS Nr. 199). Këshilli i Evropës. (Konventa e Faros). E disponueshme në: <https://ëëë.coe.int/en/ëeb/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=199>

Këshilli i Bashkimit Evropian (2022). Rezoluta e Këshillit mbi planin e punës së BE-së për kulturën 2023–2026 (2022/C 466/01). Gazeta Zyrtare e Bashkimit Evropian. I aksesueshëm në: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32022G1207%2801%29&qid=1671635488811>

Këshilli i Bashkimit Evropian. "Përfundime mbi Dialogun Ndërkulturor." Bruksel, 2008.

Culture Action Europe (2022). Dokument qëndrimi mbi kulturën, shëndetin dhe mirëqenien. Bruksel.

Doë, R., Ëarran, K., Letrondo, P., & Fancourt, D. (2023). Artet në politikat e shëndetit publik: Progresi dhe mundësitë. The Lancet Public Health, 8(2), e155–e160. I aksesueshëm në: [https://doi.org/10.1016/S2468-2667\(22\)00313-9](https://doi.org/10.1016/S2468-2667(22)00313-9)

Plani i Punës së Këshillit të BE-së për Kulturën 2019–2022.

Referencë: Këshilli i Bashkimit Evropian. (2018). Plani i Punës së Këshillit për Kulturën 2019–2022. I aksesueshëm në: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13948-2018-INIT/en/pdf>

Programi i BE-së për Creative Europe.

Referencë: Komisioni Evropian. (2021). Creative Europe 2021–2027. Bruksel: Bashkimi Evropian. I aksesueshëm në: <https://ec.europa.eu/culture/creative-europe>

“Metoda e Hapur e Koordinimit” e Komisionit Evropian në politikën kulturore dhe Rekomandimi i UNESCO-s në lidhje me Mbrojtjen dhe Promovimin e Muzeve dhe Koleksioneve (2015).

Referencat: Komisioni Evropian. (2017). Grupi i Punës i Metodës së Hapur të Koordinimit (OMC) mbi rolin e arteve publike dhe institucioneve kulturore në promovimin e diversitetit kulturor dhe dialogut ndërkulturor. Bruksel: Bashkimi Evropian. I aksesueshëm në: https://ec.europa.eu/culture/sites/default/files/library/documents/2017-omc-report-promotion-diversity-dialogue_en.pdf

Komisioni Evropian (2024) Raporti i Shqyrtimit: Shqipëria – Grupi 3 (Konkurrueshmëria dhe Rritja Gjithëpërfshirëse). Bruksel: Komisioni Evropian.

Komisioni Evropian / Shërbimi Evropian i Veprimit të Jashtëm. "Drejt një strategjie të BE-së për marrëdhëniet kulturore ndërkombëtare", Bruksel, 2016; dhe komunikimi "Kultura në zemër të OZHQ-ve".

Komisioni Evropian, Korniza Evropiane për Veprim mbi Trashëgiminë Kulturore (2019).

Komisioni Evropian. (2019). Korniza Evropiane për Veprim mbi Trashëgiminë Kulturore. Bruksel: Bashkimi Evropian. I aksesueshëm në: https://ec.europa.eu/culture/document/european-frameëork-action-cultural-heritage_en

Komisioni Evropian. "Një agjendë e re evropiane për kulturën", Bruksel, 2018.

Komisioni Evropian. "Një agjendë e re evropiane për kulturën" Bruksel, 2018.

Komisioni Evropian. "Programi 'Creative Europe 2021–2027'." Bruksel.

Komisioni Evropian. "Programi 'Europe for Citizens 2014–2020'." Bruksel.

Komisioni Evropian. "Dokumenti i Gjellbër i Trashëgimisë Kulturore Evropiane", 2019.

Komisioni Evropian. "Dokumenti i Gjellbër – Trashëgimia Kulturore Evropiane: Një Burim për Evropën." Bruksel, 2019.

Komisioni Evropian. "Horizon Europe – Programi Kornizë për Kërkim dhe Inovacion." Bruksel.

Komisioni Evropian. "Misionet Horizon Europe." Bruksel.

Komisioni Evropian. "Rregullorja (BE) nr. 234/2014 që krijon një Instrument Partneriteti për bashkëpunim me vendet e treta." Bruksel.

Komisioni Evropian. (2018). Një agjendë e re evropiane për kulturën. Bruksel: Bashkimi Evropian.

I aksesueshëm në: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2018:267:FIN>

Komisioni Evropian. (2018). Një agjendë e re evropiane për kulturën. Zyra e Publikimeve e Bashkimit Evropian. I aksesueshëm në: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1527241001038&uri=COM:2018:267:FIN>

Komisioni Evropian. (2018). Kompetencat kryesore për mësimin gjatë gjithë jetës.

I aksesueshëm në: <https://data.europa.eu/doi/10.2766/565566>

Komisioni Evropian. Drejtoria e Përgjithshme për Arsim, Rini, Sport dhe Kulturë & ECORYS. (2023). Kultura dhe demokracia, provat: Si rrit angazhimin qytetar, demokracinë dhe kohezionin social pjesëmarrja e qytetarëve në aktivitetet kulturore: mësim nga kërkimet ndërkombëtare. Zyra e Publikimeve. I aksesueshëm në: <https://data.europa.eu/doi/10.2766/39199>

European Museums Academy's Situation for Museums in Europe Report 2024. Available at: <https://europeanmuseumacademy.eu/ep-content/uploads/2025/02/250217-EMA-European-Museum-Report-2024-final.pdf>

Fancourt, D., & Finn, S. (2019). Cilat janë provat mbi rolin e arteve në përmirësimin e shëndetit dhe mirëqenies? Një rishikim i fushëveprimit (Raporti sintetik nr. 67 i Rrjetit të Dëshmimeve Shëndetësore (HEN). Zyra Rajonale e OBSH-së për Evropën e Organizatës Botërore të Shëndetësisë. I aksesueshëm në: <http://ëëë.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK553773/>

Organizata e Ushqimit dhe Bujqësisë e Kombeve të Bashkuara (FAO); Organizata Botërore për Shëndetin e Kafshëve (OIE); Organizata Botërore e Shëndetësisë (OBSH) (2008). Kontributi në Një Botë, Një Shëndet: Një Kornizë Strategjike për Zvogëlimin e Rreziqeve të Sëmundjeve Infektive në Ndërfaqen Kafshë-Njeri-Ekosisteme. I aksesueshëm në: <https://ëëë.fao.org/4/aj137e/aj137e00.pdf?utm>

Gonxhja, B. (2025). Fjalim në Konferencën e Turizmit në Fund Sezoni. Tiranë, 4 shtator 2025. I aksesueshëm në: https://youtu.be/q_m-6egchgY?si=JGHQFItX_JioiMëv (Qasja: 12 shtator 2025).

IKTK – Instituti Kombëtar i Trashëgimisë Kulturore. (2020). Raporti Vjetor 2020. Tiranë.

IKTK – Instituti Kombëtar i Trashëgimisë Kulturore. (2021). Raporti Vjetor 2021. Tiranë.

IKTK – Instituti Kombëtar i Trashëgimisë Kulturore. (2022). Raporti Vjetor 2022. Tiranë.

IKTK – Instituti Kombëtar i Trashëgimisë Kulturore. (2023–2024). Listat e Pasurive Kulturore dhe zonave të mbrojtura sipas qarqeve. I aksesueshëm në: <https://iktk.gov.al/site/pasuri-kulturore>

IKTK – Instituti Kombëtar i Trashëgimisë Kulturore. (2023). Raporti Vjetor 2023. Tiranë.

IKTK – Instituti Kombëtar i Trashëgimisë Kulturore. (2024). Raporti Vjetor 2024. Tiranë.

INSTAT. (2023). Shifrat e Kulturës 2023. Tiranë: Instituti i Statistikave. f. 7–12, 16.

INSTAT. (2024). Shifrat e Kulturës 2024. Tiranë: Instituti i Statistikave. f. 7–12, 16.

Kern, A. (2018). Një Strategji Kulturore për Shqipërinë. Stuttgart: Kern Studio. f. 7, 12, 22.

KLSH – Kontrolli i Lartë i Shtetit. (2024). Raport auditimi: Mbrojtja e vlerave dhe pasurisë së vendit tonë në UNESCO. Tiranë. f. 26, 28, 42, 49, 57–68.

KultPlus. (2025). Qendra muzeore Krujë, rreth 140 mijë vizitorë në tetë muaj. 14 shtator. I aksesueshëm në: <https://ëëë.kultplus.com/lajme/qendra-muzeore-kruje-rreth-140-mije-vizitore-ne-tete-muaj/> (Aksesuar më: 14 shtator 2025).

Margariti, E. (2022). Fjala e Ministrit të Kulturës në Mondiacult 2022, Mexico City. Mexico City, shtator 2022.

MEKI – Ministria e Ekonomisë, Kulturës dhe Inovacionit. (2025). Raporti i monitorimit për katërmujorin e parë 2025. Tiranë. f. 6–16, 36–49.

PKIE – Plani Kombëtar për Integrimin Evropian. (2022–2024). Plani Kombëtar për Integrimin Evropian të Shqipërisë 2022–2024. Kapitulli 26.

Osmani, E. (2015). Qeverisja e Trashëgimisë Kulturore në Shqipëri (Tezë doktore dhe pabotuar). Universiteti i Tiranës. fq. 143–148.

Raportim periodik mbi Konventën për Mbrojtjen e Trashëgimisë Kulturore Jomateriale, Shteti i Shqipërisë. (2021). Paris: UNESCO. f. 7–17.

Qëndresa Qytetare. (2022). Raporti për Kulturën, Janar 2022. Tiranë: Ilda Kurti/QQ. fq. 14, 18, 20.

Scuola nazionale del patrimonio e delle attività culturali. (2025, giugno 4). Persone per. Accessibilità nei luoghi della cultura. Scuola nazionale del patrimonio e delle attività culturali. I aksesueshëm në: <https://ëëë.fondazione scuolapatrimonio.it/personeper-accessibilita-nei-luoghi-della-cultura/>

Skena e Pavarur Kulturore (SPK). (2021). "Shqipëria e fundit në Evropë në buxhetin për artin — SPK propozon rritje fondesh." Sot Neës, 18 maj 2021.

UNAA (2024), Dokument Politikash mbi Mekanizmat dhe Burimet e Financimit për Artet Vizuale në Shqipëri. Celik Rruplli, Pavjo Gjoni

Konventa e UNESCO-s për Mbrojtjen dhe Promovimin e Diversitetit të Shprehjeve Kulturore (2005).

Referencë: UNESCO. (2005). Konventa për Mbrojtjen dhe Promovimin e Diversitetit të Shprehjeve Kulturore. Paris: UNESCO. I aksesueshëm në: <https://en.unesco.org/creativity/convention>

Vlerësimi i Projektit Rajonal të UNESCO-s. (2025). Lufta kundër Trafikimit të Paligjshëm të Pasurisë Kulturore në Ballkanin Perëndimor, Raporti Përfundimtar i Vlerësimit – Drafti nr. 3. Paris: UNESCO. f. 9, 25–28, 36–43.

Deklarata Universale e UNESCO-s mbi Diversitetin Kulturor (2001) dhe Axhenda e Re Evropiane për Kulturën (2018).

Referencat: UNESCO. (2001). Deklarata Universale mbi Diversitetin Kulturor. Paris: UNESCO. I aksesueshëm në: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000127162>

UNESCO, Kultura në Agjendën 2030 dhe Korniza Evropiane për Kompetencat Kryesore për Mësimin Gjatë Gjithë Jetës (2018).

Referencat: UNESCO. (2019). Kultura në Agjendën 2030. Paris: UNESCO. I aksesueshëm në: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000367419>

UNESCO. "Konventa për Mbrojtjen e Trashëgimisë Botërore Kulturore dhe Natyrore." Paris, 1972.

UNESCO. "Konventa për Mbrojtjen e Trashëgimisë Kulturore Jomateriale", Paris, 2003.

UNESCO. "Konventa për Mbrojtjen e Trashëgimisë Kulturore Jomateriale." Paris, 2003.

UNESCO. "Konventa mbi Mjetet për Ndalimin dhe Parandalimin e Importit, Eksportit dhe Transferimit të Paligjshëm të Pronësisë së Pasurisë Kulturore." Paris, 1970.

UNESCO. "Konventa për Mbrojtjen dhe Promovimin e Diversitetit të Shprehjeve Kulturore." Paris, 2005.

UNESCO. "Korniza për Bashkëpunim Kulturor." Paris.

UNESCO. "Fondi Ndërkombëtar për Diversitetin Kulturor." Paris.

UNESCO. "Riformësimi i Politikave për Kreativitetin: Adresimi i Kulturës si një e Mirë Publike Globale." Raporti Global, 2022.

UNESCO. "Rrjeti i Qyteteve Krijuese të UNESCO-s." Paris.

UNESCO. "Deklarata Universale e të Drejtave të Njeriut" (1948) dhe "Programi i Veprimit për një Kulturë Paqeje". Paris.

UNESCO. "Deklarata Universale mbi Diversitetin Kulturor." Paris, 2001.

UNESCO. "Udhëzime të Politikave të Trashëgimisë Botërore", Paris, vite të ndryshme.

UNESCO. (2015). Rekomandim në lidhje me Mbrojtjen dhe Promovimin e Muzeve dhe Koleksioneve. Paris: UNESCO. I aksesueshëm në: <https://en.unesco.org/themes/museums>

UNESCO. (2020). Shqipëria – Raport periodik katërvjeçar mbi masat për të mbrojtur dhe promovuar diversitetin e shprehjeve kulturore. Paris: UNESCO.

UNESCO/Qendra e Trashëgimisë Botërore. (2025a). Projektvendim: Gjendja e Ruajtjes së Beratit dhe Gjirokastrës. 47 COM 7B.

UNESCO/Qendra e Trashëgimisë Botërore. (2025b). Projektvendim: Gjendja e Ruajtjes së Butrintit. 47 COM 7B.93.

UNESCO/Qendra e Trashëgimisë Botërore. (2025c). Projektvendim: Gjendja e Ruajtjes së Rajonit të Ohrit. 47 COM 7B.54

OBSH (1993). Edukimi i aftësive jetësore për fëmijë dhe adoleshentë në shkolla (ËHO/MNH/PSF/93.7A.Rev.2). Gjenevra. I aksesueshëm në:
<https://iris.ëho.int/handle/10665/63552>

OBSH (2014). Shëndeti në të gjitha politikat: Deklarata e Helsinkit. Korniza për Veprim të Vendit. Gjenevë: Organizata Botërore e Shëndetësisë. I aksesueshëm në:
<https://ëëë.ëho.int/publications/i/item/9789241506908?utm>

Zyra Rajonale e Organizatës Botërore të Shëndetësisë për Paqësorin Perëndimor (2022). Një set mjetesh mbi mënyrën e zbatimit të përshkrimit social të ilaçeve. Manila. I aksesueshëm në: <https://ëëë.ëho.int/publications/i/item/9789290619765>

Zbranca, R., Dâmaso, M., Blaga, O., Kiss, K., Dascl, MD, Yakobson, D., & Pop, O. (2022). Raporti Culture For Health. Kontributi i kulturës në shëndet dhe mirëqenie. Një raport mbi provat dhe rekomandimet e politikave për Evropën. Bruksel. I aksesueshëm në:
<https://ëëë.cultureforhealth.eu/knoëledge>